

ДВНЗ “ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА”
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛЕВАНДІВСЬКИЙ ОМЕЛЯН ТАРАСОВИЧ

УДК 658.152:631.11:33.012.23

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В
УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ О. Т. Левандівський

Науковий консультант:
Баланюк Іван Федорович,
доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

АНОТАЦІЯ

Левандівський О. Т. Організаційно-економічні засади інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах ринкових трансформацій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”. – Львівський національний аграрний університет Львів, 2020.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретико-методологічних та розробці практичних аспектів інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. У результаті дослідження розкрито сутність інвестицій як засобів, дій та інструментів фінансового забезпечення, регулювання та стимулювання суб’єктів господарювання через вплив на їхній соціально-економічний розвиток. Ключовими напрямками впливу цих засобів, дій та інструментів є ефективне забезпечення інвестиційними ресурсами підприємств. З’ясовано, що розвиток інвестиційного ринку забезпечить підприємствам оптимальну структуру капіталу. Доведено, що на прибутковість сільськогосподарських підприємств впливає сприятливий інвестиційний клімат.

Обґрунтовано, що на сільськогосподарські підприємства впливають сформовані в країні економічні відносини. Їх діяльність залежать від наявності накопичених ресурсів суб’єктами господарювання, а також від розподілу і перерозподілу фінансових активів. Оскільки, в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств відіграє фінансовий ринок, то тісна співпраця між товаровиробниками і фінансовими посередниками сприятиме успішно розвиватись економіці держави. Ринок фінансових послуг дасть можливість аграріям оптимізувати фінансові ресурси, а також ефективно використовувати їх у своїй інвестиційній діяльності.

Встановлено, що в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств присутні ризики. Вони залежать від внутрішніх і зовнішніх чинників.

Спрогнозувати та звести ризики до мінімуму – основне завдання успішної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Доведено, що значний вплив у сільськогосподарській діяльності має нормативно-правова база. Єдиного універсального законодавства в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств немає. Таким чином сільськогосподарські товаровиробники змушені бути обізнані у законодавчому правовому полі.

Встановлено, що в сучасних умовах доцільно у наукових дослідженнях використовувати синергійний підхід. Для аграрного виробництва він має особливе значення. Адже взаємозв'язок окремих ланок створить синергійний ефект в інвестиційній діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Виявлені проблеми у взаємозв'язках дасть можливість їх усунути і створити сприятливе середовище для подальшої діяльності. Методологічно доведено, що синергійний ефект в аграрному секторі можна досягти завдячуючи сприятливому інвестиційному клімату та інвестиційній політиці в державі. Також у дисертації з'ясовано, що існує тісний взаємозв'язок між інвестиційною політикою та інвестиційним процесом, який трансформується в синергійний ефект.

Розроблена багатofакторна модель дала змогу встановити, що на зміну обсягів інвестицій найбільше впливає економічний ефект від сільськогосподарської діяльності.

Прискіпливе вивчення передумов сучасного розвитку інвестиційної діяльності аграрного сектору економіки країни свідчить про те, що концептуальні засади інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств зорієнтовані у напрямку формування державного впливу на інвестиційні процеси завдяки регулюючому механізму, а також активізації наявної ресурсної бази задля успішного функціонування сільськогосподарських товаровиробників у конкурентному середовищі. Важливе значення інвестиційної діяльності сьогодні полягає в підвищенні прибутковості сільськогосподарських товаровиробників, формуванні й ефективному використанні виробничого потенціалу з метою забезпечення умов для розвитку розширеного відтворення у галузі. Основне

завдання регулятивних заходів держави має бути націлене на побудову сприятливого інвестиційного клімату в економічному середовищі, що забезпечить умови для розвитку сільськогосподарських підприємств за рахунок власних коштів. Також у діяльності сільськогосподарських підприємств повинні бути створені умови для залучення інвестиційних ресурсів й виплати відсотків по них. Однак, маючи обмежені ресурси, сільськогосподарські товаровиробники не спроможні відновити у повному обсязі засоби виробництва. Часткове відтворення завдяки виробничим і фінансовим чинникам змушує аграріїв використовувати наявні технічні засоби, термін експлуатації яких давно вийшов.

Обґрунтовано необхідність ухвалення в Україні стандартів інвестиційної діяльності, у яких були б вміщені вимоги до формування ціни інвестиційного капіталу.

Невідповідність системи інституційного забезпечення і об'єктивних потреб розвитку сільськогосподарських підприємств обумовлює потребу в розробці заходів для її покращення. Ця система повинна складатися з таких функціональних блоків, як: соціально-спрямовуючий, методологія державного впливу, конкурентні відносини, фінансовий та нормативно-правовий, самореалізація і самоврядування. Функціональна взаємодія цих блоків повинна бути націлена на реалізацію механізму задоволення базових інтересів усіх учасників аграрного виробництва та передбачати ефективні засоби контролю за функціонуванням цільової системи інституційного забезпечення, що спрямована на досягнення стратегічних пріоритетів як на державному, так і на місцевому ієрархічних рівнях управління.

Проведений аналіз довів, що в Україні спостерігається збільшення кількості збиткових підприємств. Таке становище змушує звернути увагу на результативну діяльність в аграрному секторі. Особливо це стосується виробництва тваринницької продукції. Адже збитковість є негативним явищем у залученні інвестиційних ресурсів.

З метою активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств і припливу реальних інвестицій у галузь пропонується модель організації регіонального технологічного фонду розвитку, орієнтованого на

виявлення потреби в інноваційних продуктах сільськогосподарських товаровиробників, визначення джерела фінансування інновацій у рамках інвестиційних проєктів, а також розкривається механізм стимулювання впровадження інновацій.

Встановлено, що здебільшого сільськогосподарські підприємства використовували азотомісткі мінеральні добрива. Упродовж періоду дослідження спостерігається у край низьке внесення органічних добрив під сільськогосподарські культури.

На основі проведеного аналізу та узагальнень в дисертації закладені методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств. Зокрема, основними критеріями, що характеризують інвестиційну привабливість, вважаємо: інвестиційний клімат, інвестиційна активність, інвестиційний потенціал (реальні та об'єктивні можливості щодо залучення інвестицій) і регіональні інвестиційні ризики (об'єктивні обмеження організаційно-економічного й природно-кліматичного характерів, що перешкоджають реалізації інвестиційних можливостей).

Обґрунтовано необхідність створення при дорадчих службах, які обслуговують сільськогосподарських виробників, інформаційних центрів. Це сприятиме розвитку мережних організаційних структур, що забезпечують отримання синергійного ефекту від спільних дій товаровиробників аграрного сектору, зорієнтованих на покращення сільськогосподарської діяльності. Запропоновано модель інформаційного управління матеріально-технічним забезпеченням сільськогосподарського підприємства, яка складається із таких функціональних підсистем: нормативна підсистема; підсистема отримання висхідних даних про стан основних засобів підприємств, особливо матеріально-технічного їх забезпечення; підсистема прийняття рішень в управлінні діяльністю; підсистема відстеження через опрацювання даних; підсистема однотипних рішень, нестандартних рішень і контролю їх виконання. Із метою впровадження інноваційних винаходів на основі останніх досягнень науки і техніки у

сільськогосподарське виробництво слід передбачити створення при інформаційних центрах відділів із впровадження інновацій.

На основі запропонованого методичного підходу складено прогноз окремих показників діяльності сільськогосподарських підприємств на період до 2030 р. Представлені в дисертації опрацьовані за допомогою програми STELLA прогностичні зміни доданої вартості сільськогосподарських підприємств України з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь можуть бути використані при плануванні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Виходячи з особливостей сформованого в Україні інвестиційного клімату, у дисертації обґрунтована необхідність удосконалення регіональної інвестиційної політики, посилення ролі регіональних програм підтримки сільськогосподарського виробництва. Вирішальне значення для реалізації пропонуваніх напрямків стимулювання припливу капіталу належить створенню сприятливих організаційно-економічних умов для потенційних інвесторів при безпосередній участі державного й місцевих бюджетів. Показані форми, методи і способи взаємодії бюджетів різних рівнів, які орієнтовані на вирішення завдання активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств у регіоні.

Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств безпосередньо впливає на розвиток сільських територій, зокрема об'єднаних територіальних громад, і формує наповнення їх бюджету, сприяє виплаті орендної плати за паї, оптимізує галузеву структуру виробництва та нарощує його обсяги, стимулює процеси розвитку соціально-економічної інфраструктури, підвищує зайнятість сільського населення, покращує людський капітал на сільських територіях, активізує процеси культурного розвитку в межах територіальних громад.

У дисертації обґрунтовані потреби сільського господарства в інвестиціях, які базуються на принципових положеннях про те, що суб'єкт господарювання повинен виробляти на власній території той обсяг сільськогосподарської продукції, який забезпечує йому продовольчу самодостатність (продовольчу незалежність). Представлений прогноз потреби в інвестиціях дасть змогу ТГ та сільськогосподарським товаровиробникам спільно використовувати основні

положення при розробці цільових програм соціально-економічного розвитку на найближчу перспективу, проведення аграрної та агропродовольчої політики в регіоні.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, сільськогосподарські підприємства, інвестиційні ризики, економічна ефективність, аграрний сектор, інвестиційне забезпечення.

ABSTRACT

Levandivskiy O. T. Organizational and economic bases of investment activity of agricultural enterprises in the conditions of market transformations. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

The thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Economic Sciences in specialty 08.00.04 – Economy and Management of Enterprises (by the types of economic activity). – Lviv National Agrarian University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2020.

The dissertation is devoted to the study of theoretical and methodological and development of practical aspects of investment activity of agricultural enterprises. As a result of the study, the essence of investment as means, actions and instruments of financial support, regulation and stimulation of business entities due to influence on their socio-economic development are revealed. The key areas of influence of these means, actions and tools are: formation of investment potential of the financial and credit system; formation of its own financial potential of enterprises; optimization of the cost of investment resources; change in investment provision; Changing the structure of investment capital; growth of investment returns; formation of investment climate; increase in foreign investment volumes; Development of the investment market.

It is substantiated that the investment process is a system of economic relations, which covers a set of interconnected elements of a complex dynamic system - an investment sphere, which is in a state of constant changes under the influence of a number of internal and external system-forming factors (primarily financial), aimed at transforming investment resources Sub ' Enlightenment for new profitable assets. The

key financial conditions under which the effective functioning of the investment process takes place: developed financial and credit market; the existence of competitive, financial sustainable business entities capable of providing an investment process on the required scale; Favorable financial legislation; a sufficient financial resource with diversified forms of ownership with a structure that is characterized by predominance of private resources compared to public; Availability of a branched network of financial intermediaries that promote investment demand and offering.

It has been established that in modern conditions, the development of economic science dictates the need to use the methodology of complex systems - synergy, which makes it possible to comprehend the problems of interconnections in the investments and on this basis to outline the contours of methodological updating of economic theory in general. The determinants of the synergy paradigm of investment activity of the investment process recognized: the purpose, function, result, content, form, structure, contradictions, self-organization and synergy effect. It is substantiated that investment activity is a dynamic system that has its own space and provides for the process of transition of a system from one state (financial resources) to another (investment objects).

It has been found that there is a close relationship between investment policies and investment process that transforms into a synergy effect. In order to obtain an effective result, all individual objects are closely related to the only goal – the intensification of the investment process. It is proved that this can occur only when at a certain point of time intersect "organizations" and "self-organization" of joint actions of all elements. The developed multifactor model made it possible to establish that the amount of investment is most influenced by the economic effect of agricultural activities. In order to intensify the investment process, efforts should be directed primarily to the formation of a favorable climate in the agrarian sphere and the effective functioning of the financial and credit system.

The study of the prerequisites for the modern development of the investment activity of the agrarian sector of the country's economy suggests that the conceptual principles of investment activity of agricultural enterprises are based on the displacement of emphasis towards the leading role of the state in regulating the investment process, as

well as mobilization of internal resources of business entities. The main task of investment activity today is to increase the profitability of agricultural commodity producers, shaping and effective use of production potential in order to ensure conditions for the development of expanded reproduction in the industry. State regulation should be aimed at creating a favorable economic environment that provides conditions for the development of agricultural enterprises at the expense of own funds, as well as to be able to attract and service loan funds. In the conditions of limited opportunities for the implementation of the investment process for the full reproduction of means of production under the influence of industrial and financial factors, the relevance of partial reproduction increases, which ensures extension of the service life of technical means and the possibility of their use in production.

It is established that the characteristic features of investment activity are as follows: participants in investment relations should be the subjects of investment (investors or participants in investment processes); There is the ability to provide an increase in value (values), that is, its capitalization. Therefore, a special independent form of capital is formed - debt investment capital. Borrowed value as an object of lending, expressed in monetary or commodity form, is transformed into objects of investment activity that can bring sufficient income to repay debt and pay interest. Capital investments are used for expanded reproduction of existing or creating new non-current and intangible assets of production. The necessity of adopting investment standards in Ukraine to contain requirements for the formation of investment capital prices is substantiated.

The discrepancy of the system of institutional support and objective needs of agricultural enterprises necessitates the development of measures to improve it. This system should consist of such functional blocks as: social-staffing, methodology of state influence, competitive relations, financial and regulatory, self-realization and self-government. The functional interaction of these blocks should be aimed at realizing the mechanism of satisfying the basic interests of all agricultural production participants and provide effective means of monitoring the functioning of the targeted system of institutional support aimed at achieving strategic priorities both on the state and local hierarchical levels of management.

The analysis proved that in Ukraine there was a tendency to reduce its own financial potential for investment – the profit of agricultural enterprises has decreased. The number of unprofitable enterprises has increased. It has a negative effect on banking and state investment loans, attracting foreign investment and placement of securities in the stock market. In order to intensify the investment activity of agricultural enterprises and the inflow of real investments in the industry, the model of the organization of the regional development fund, aimed at identifying the needs of innovative products of agricultural commodity producers is formed. The fund is the source of financing and stimulating innovations in the framework of investment projects. It is established that agricultural enterprises mostly use nitrogen-containing mineral fertilizers. During the study period, extremely low introduction of organic fertilizers under agricultural crops is observed.

Based on the analysis and generalizations in the dissertation, methodological approaches to assessing the investment attractiveness of agricultural enterprises are laid. In particular, investment climate, investment activity, investment potential (real and objective opportunities for investment attraction) and regional investment risks (objective limits of organizational, economic and natural climate, the implementation of investment opportunities) are attributed to the main criteria characterizing the investment attractiveness.

The necessity of creating of information centers on the basis of advisory services helping agricultural producers, is substantiated. This will contribute to the development of network organizational structures that provide a synergistic effect from joint actions of commodity producers of the agrarian sector aimed at increasing the efficiency of agriculture. The model of information management of the logistics of an agricultural enterprise is proposed, which consists of such functional subsystems: normative subsystem; subsystem of collecting information on the functioning of components of the material and technical base of the enterprise; the monitoring subsystem in which data is processed; subsystem support for managing decisions; subsystem of stereotypical decisions, non-standard solutions and control of their execution. In order to introduce the

latest developments of science and technology, the creation of the innovation departments on the basis of information centers must be formed.

Using the proposed methodological approach, the forecast of certain indicators of agricultural enterprises for the period up to 2030 is compiled. The prognostic changes in the value added of agricultural enterprises of Ukraine at a rate of 1 hectare of agricultural land presented in the dissertation and worked out with Stella program can be used in planning of agricultural production.

Based on the features of the investment climate in Ukraine, it is substantiated the need to improve regional investment policy, strengthening the role of regional agricultural production programs. Decisive importance for the implementation of the proposed directions of stimulation of capital inflow belongs to the creation of favorable organizational and economic conditions for potential investors in direct participation of state and local budgets. The forms and methods of interaction between budgets of different levels, which are focused on solving the task of activating the investment policy of agricultural enterprises in the region are shown. The investment activity of agricultural enterprises directly affects the development of rural areas, in particular the united territorial communities, forms the filling of their budget, contributes to the payment of rental payments for shares, optimizes the sectoral structure of production increases its volumes, stimulates the processes of development of socio-economic infrastructure and increases employment. The rural population improves human capital in rural areas, activates cultural development processes within the territorial communities.

The needs of agriculture in the investments based on the fundamental provisions that the entity should produce on its own territory the amount of agricultural products, which provides it with food self-sufficiency (Food Independence) is substantiated. The presented forecast of investment needs will enable territorial communities and agricultural commodity producers to share the main provisions in the development of targeted social and economic development programs for the near future, conducting agrarian and agro-food policy in the region.

Key words: investment activity, agricultural enterprises, investment risks, economic efficiency, agricultural sector, investment provision.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії і розділи в монографіях:

1. Левандівський О. Т. Напрямки та способи підвищення інвестиційної привабливості підприємств АПК. *Соціально-економічний розвиток регіону: сучасні реалії та перспективи* : монографія / за ред. Н. І. Пилипів, В. В. Стефініна, Івано-Франківськ: Видавець МПП «Таля», 2017. С. 164 – 176 (0,61 д. а.).

2. Коренюк П. І., Левандівський О. Т. Формування інвестиційної привабливості підприємств галузей національної економіки : монографія. Кам'янське: ДДТУ, 2019. 294 с. *Особистий внесок (8,54 д. а.): досліджено інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств, запропоновано шляхи підвищення ефективності інвестування (17,09 д. а.).*

3. Левандівський О. Т. Організаційно-економічні засади інвестиційної діяльності у сфері агробізнесу : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника», 2020. 347 с. (20,2 д. а.).

Статті у наукових фахових виданнях України

4. Благун І. С., Левандівський О. Т. Особливості інвестиційного клімату в Україні. *Регіональна економіка*. 2001. № 3. С. 108 – 113. *Особистий внесок (0,34 д. а.): обґрунтовано інвестиційний клімат (0,68 д.а.).*

5. Благун І. С., Левандівський О. Т., Гнатюк Т. М. Інвестиції в експортно-імпортних операціях. *Економіст*. 2001. № 11. С. 65 – 67. *Особистий внесок (0,11 д.а.): досліджено сутність інвестицій (0,34 д.а.).*

6. Левандівський О. Т. Інвестиційні процеси в фінансово-кредитному аспекті України. *Трансформація регіональної економіки*. Івано-Франківськ. 2001. С. 63 – 77 (0,63 д.а.).

7. Благун І. С., Левандівський О. Т. Моделювання механізму здійснення інвестиційної діяльності в ринковій економіці. *Економіка: проблеми теорії та практики*. Збірник наукових праць. ДНУ Дніпропетровськ. 2002. Випуск 156. С. 127 – 135. *Особистий внесок (0,52 д.а.): досліджено інвестиційну діяльність в умовах ринку (1,03 д.а.).*

8. Благун І. С., Левандівський О. Т. Оцінка ефективності інвестиційних

процесів в умовах ринку. *Актуальні проблеми економіки*. 2002. № 12. С. 24 – 26. *Особистий внесок (0,17 д.а.): розкрито сутність інвестиційних процесів (0,34 д.а.)*.

9. Левандівський О. Т. Особливості та тенденції розвитку інвестицій в Україні. *Вісник Прикарпатського університету*. Економіка. 2008. № 6. С. 265 – 271 (0,78 д.а.).

10. Левандівський О. Т. Джерела формування ресурсів у фінансуванні інвестиційних проєктів. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Наук. Зб. Вип.ІV. Т.1. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2008. С. 52 – 61 (0,96 д.а.).

11. Левандівський О. Т. Людський ресурс в інвестиційній привабливості регіону. *Вісник Прикарпатського університету*. Економіка. 2009. № 7. С. 69 – 274 (0,62 д.а.).

12. Левандівський О. Т. Інвестиційний податковий кредит у відтворенні і збереженні природних ресурсів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 3, том 2. С. 116 – 118 (0,33 д.а.).

13. Левандівський О. Т. Цільові фонди в сучасних умовах господарювання. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ, 2011. Випуск 8. С. 310 – 316 (0,74 д.а.).

14. Левандівський О. Т. Особливості державного регулювання АПК. *Економіка та управління АПК: зб.наук. праць*. Біла Церква, 2011. Вип. 5 (85). С. 16 – 20 (0,56 д.а.).

15. Левандівський О. Т. Особливості інвестиційного забезпечення АПК. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. VIII. Том 2. С. 242 – 248 (0,62 д.а.).

16. Савич В. І., Левандівський О. Т. Організація передумови іпотечного кредитування сільськогосподарських товаровиробників. *Науковий збірник «Формування ринкової економіки в Україні» Львівського національного університету ім. І. Франка*. Львів: Вид.-во Львівського національного університету ім. І. Франка, 2012. Випуск 26. Частина 2. С. 176 – 181. *Особистий внесок*

(0,29 д.а.): досліджено іпотечне кредитування сільськогосподарських підприємств (0,58 д.а.).

17. Савич В. І., Левандівський О. Т. Фінансові інституції в системі іпотечного кредитування сільськогосподарських товаровиробників. *Наукові записки. Збірник наукових праць. Острого: Вид-во НУ «Острозька академія», 20012. Вип. 7. Ч. 2. С. 384 – 387. Особистий внесок (0,19 д.а.): досліджено взаємовідносини сільськогосподарських підприємств і кредитних установ в іпотечному кредитуванні (0,39 д.а.).*

18. Левандівський О. Т. Теоретичні аспекти малих форм сільського господарювання. *Аграрна економіка* (науковий журнал львівського національного аграрного університету). Львів. 2012. Т. 5. № 3 – 4. С. 139 – 145. (0,68 д.а.).

19. Левандівський О. Т. Механізм державної підтримки АПК. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ, 2013. Вип. 9. Том 2. С. 251 – 257. (0,66 д.а.).

20. Левандівський О. Т. Організаційна структура сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Економіка. Випуск 2 (39). Частина 2. зб. наук. праць. Ужгород. 2013. С. 163 – 167. (0,48 д.а.).

21. Левандівський О. Т. Аграрні відносини в умовах світової економічної інтеграції. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ. 2014. Випуск 10. С. 44 – 48 (0,57 д.а.).

22. Левандівський О. Т. Відносини власності в сільському господарстві. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ. 2014. Вип. 10. Том 2. С. 222 – 228 (0,67 д.а.).

23. Левандівський О. Т. Стимулювання інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ. 2015. Випуск 11. С. 259 – 262 (0,45 д.а.).

24. Левандівський О. Т. Фінансове забезпечення аграрного сектору у передових країнах світу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ. 2015. Вип. 11. Том 2. С. 163 – 170 (0,75 д.а.).

25. Гвоздев Ю. В., Рудич О. О., Левандівський О. Т. Теоретичні підходи до

трактування категорії "Інвестиція". *Економіка та управління АПК*. 2015. № 2. С. 70 – 76. *Особистий внесок (0,22 д.а.): обґрунтовано науковий підхід до категорії «інвестиція» (0,66 д.а.)*.

26. Левандівський О. Т. Теоретичні засади інвестиційної діяльності. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ. 2016. Вип. 12. Том 1. С. 98 – 104 (0,65 д.а.).

27. Левандівський О. Т. Особливості сільськогосподарської діяльності в сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ. 2017. Вип. 13. Том 2. С. 64 – 69 (0,58 д.а.).

28. Левандівський О. Т. Методологія інвестиційного забезпечення сільського господарства. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ. 2017. Випуск 12. С. 105 – 109 (0,51 д.а.).

29. Левандівський О. Т. Державна підтримка аграрного сектору в сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ. 2018. Вип. 14. Том 2. С. 87 – 94 (0,75 д.а.).

30. Левандівський О. Т., Морицян О. М., Морицян В. Ф. Методичні підходи в оподаткуванні сільськогосподарських підприємств. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ. 2018. Випуск 13. С. 65 – 69. *Особистий внесок (0,17 д.а.): обґрунтовано особливості оподаткування сільськогосподарських підприємств (0,52 д.а.)*.

31. Левандівський О. Т. Зарубіжний досвід інвестування сільськогосподарського виробництва. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 49 – 53 (0,47 д.а.).

32. Левандівський О. Т. Удосконалення організації інвестиційного процесу на сільськогосподарських підприємствах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 32 – 38. (0,63 д.а.).

33. Левандівський О. Т. Зарубіжний досвід підвищення інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2019. № 9. С. 10 – 16 (0,64 д.а.).

34. Левандівський О. Т. Теоретична сутність інвестиційного процесу сільськогосподарських підприємств: зарубіжний досвід та виклики для України. *Економіка та управління АПК*. 2019. № 2 (151). С. 96 – 103. (0,71 д.а.).

35. Levandivskyi O., Humeniuk V., Kaziuka N. Capital investments of agricultural producers in the globalization conditions. *Fundamental And Applied Researches: Contemporary Scientific and practical Solutions and Approaches*. Interdisciplinary Prospects. Volume V / [Editors: A. Dushniy, M. Makhmudov, M. Strenacikova]. Baku – Banska Bystrica – Uzhhorod – Kherson: Posvit, 2019. 616 p., P. 540 – 549. *Особистий внесок (0,32 д.а.): досліджено капітальні інвестиції в сільському господарстві (0,96 д.а.)*.

36. Левандівський О. Т. Інвестиції сільськогосподарських підприємств. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ. 2019. Випуск 14. С. 92 – 95. (0,44 д.а.)

37. Левандівський О. Т., Дребот С. Д. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2019. Вип. 16. Т. 2. С. 32 – 41. *Особистий внесок (0,47 д.а.): досліджено державну підтримку сільськогосподарських підприємств (0,94 д.а.)*.

38. Левандівський О. Т. Державна підтримка інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ. 2020. Вип. 15. С. 138 – 141 (0,43 д.а.).

39. Левандівський О. Т., Циріль Т. В. Інвестиційна привабливість сільськогосподарських підприємств регіону. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. Вип. 16. Т. 2. С. 188–199. *Особистий внесок (0,55 д.а.): досліджено стратегію інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств (1,1 д.а.)*.

Публікації в інших виданнях

40. Левандівський О. Т., Морицян О. М. Інвестиційна діяльність в Україні. *Проблеми економіки АПК і формування його кадрового потенціалу*. Харків. 2000. С. 622 – 625. *Особистий внесок (0,22 д.а.): визначено основні напрямки інвестиційної привабливості в АПК (0,44 д.а.)*.

41. Левандівський О. Т. Особливості іноземних інвестицій в Україні та

проблеми їх реалізації. *Наукові вісті*. Інститут менеджменту та економіки «Галицька академія». Івано-Франківськ. 2004. № 2 (6). С. 6 – 14 (0,92 д.а.).

Матеріали наукових конференцій:

42. Левандівський О. Т. Інвестиційна привабливість регіону в умовах ринку. *Фінансові ресурси регіону: організація та управління*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Івано-Франківськ: ПП Курилюк. 2007. С. 20 – 24 (0,52 д.а.).

43. Левандівський О. Т. Оцінка земельних ресурсів як природного капіталу. *Проблеми формування та оцінки ефективності функціонування сучасних землегосподарських систем*. Матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 28 жовтня 2010 р. Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. Київ. РВПС України НАН України. 2010. С. 155 – 157 (0,29 д.а.).

44. Левандівський О. Т. Фінансово-правове регулювання екологічних відносин. *Соціально-економічні аспекти розвитку України в умовах конкурентного середовища*. Всеукраїнська науково-практична конференція, 8 – 9 квітня 2010 р., м. Первомайськ. Х.: ХДУХТ. 2010. С. 310 – 311 (0,22 д.а.).

45. Левандівський О. Т. Вплив суспільного виробництва на природне середовище. *Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях*. Матеріали другої науково-практичної конференції, 23 – 24 вересня 2010 р., м. Бахчисарай. Сімферополь. 2010. С. 224 – 226 (0,28 д.а.).

46. Левандівський О. Т. Принципи розвитку малих сільськогосподарських формувань. Стратегія і тактика сталого розвитку економіки України. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 1 – 2 листопада 2012 р., м. Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Подільський. 2012. С. 23 – 25 (0,29 д.а.).

47. Левандівський О. Т. Аграрні формування в сучасних умовах господарювання. Актуальні проблеми розвитку суб'єктів господарювання в умовах інформатизації та глобалізації економіки. Матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 16 – 17 квітня 2013 р., м. Івано-Франківськ. Івано-Франківськ. 2013. С. 88 – 89 (0,19 д.а.).

48. Корнута М. В., Левандівський О. Т. Управління кредиторською

заборгованістю суб'єкта господарювання. *Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіонів*. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 27 – 28 травня 2015 р., м. Івано-Франківськ. Івано-Франківськ. 2015. С. 40 – 43. *Особистий внесок (0,19 д.а.): досліджено кредиторську заборгованість господарств (0,38 д.а.)*.

49. Омелян Левандівський. Інвестиції і їх значення в екології держави. *Ідеологія Українського націоналізму на сучасному етапі розбудови української держави*. Тези доповідей конференції, 12 – 13 жовтня 2018 р. Івано-Франківськ. 2018. С. 139 – 143. *(0,48 д.а.)*.

50. Левандівський О. Т., Казюка Н. П. Модель інвестування аграрного сектору. *Теоретико-методологічні трансформації економічної науки у XXI ст.: перспективи нової парадигми*. Матеріали Всеукр.наук.-практ. конф. (Київ, 28 – 29 трав. 2019 р.). Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 138 – 142. *Особистий внесок (0,24 д.а.): обґрунтовано модель інвестування аграрного сектору (0,47 д.а.)*.

51. Левандівський О. Т., Казюка Н. П. Зайнятість як інвестиційний ресурс в аграрному секторі економіки. *Перспективні форми організації господарської діяльності на селі*. Збірник матеріалів Сімнадцятого Конгр. вчен. економістів-аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 30 трав. 2019 р. Київ : ННЦ «ІАЕ». 2019. С. 322 – 325. *Особистий внесок (0,18 д.а.): досліджено ресурси сільськогосподарських підприємств (0,37 д.а.)*.

52. Левандівський О. Т. Інвестиційні ресурси сільськогосподарських підприємств. *Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств*. Матеріали VIII міжнародної науково-практичної інтернет конференції (22 – 24 травня 2019). Проблематика 2019 р.: «*Формування і ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств*. Львів: Ліга-Прес, 2019. С. 20 – 22 *(0,26 д.а.)*.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДИ ІНВЕСТИЦІЙ В РИНКОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	37
1.1 Генезис інвестиційних концепцій.....	37
1.2 Сутність значення та види інвестиційних ризиків.....	62
1.3 Сучасний стан інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств	88
Висновки до розділу 1	107
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ.....	110
2.1 Соціально-економічні системи в інвестиційній діяльності	110
2.2 Методичні підходи до системної організації інвестиційного процесу в сільському господарстві.....	120
2.3 Синергія інвестиційної діяльності в корпоративному секторі аграрної економіки.....	141
Висновки до розділу 2.....	161
РОЗДІЛ 3 СУЧАСНИЙ ПРАГМАТИЗМ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	165
3.1 Аналіз сучасного стану сільськогосподарських підприємств	165
3.2 Оцінка матеріально-технічної бази в діяльності сільськогосподарських підприємств	183
3.3 Економічні умови ефективності інвестицій сільськогосподарських підприємств	207
Висновки до розділу 3.....	224
РОЗДІЛ 4 ПАРАДИГМА ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	228
4.1 Обґрунтування методичних підходів до оцінки ресурсного потенціалу	

сітьськогосподарських підприємств.....	228
4.2 Активізація інвестиційних ресурсів сільськогосподарських підприємств	257
4.3 Формування фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств	289
Висновки до розділу 4.....	316
РОЗДІЛ 5 УДОСКОНАЛЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	319
5.1 Інвестиційний механізм стимулювання екологічних проєктів у сільськогосподарських підприємствах.....	319
5.2 Вплив адміністративного регулювання на інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств.....	340
5.3 Моделювання оптимальних параметрів стійкого розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.....	361
Висновки до розділу 5.....	391
ВИСНОВКИ	395
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	401
ДОДАТКИ	441

Вступ

Актуальність теми. Інвестиції в розвиток аграрного сектору – це важливий інструмент, що визначає його економічний ріст, оскільки вони формують і зміцнюють ресурсний потенціал, а також підвищують якісні характеристики чинників виробництва. Проблема інвестування сільськогосподарських підприємств була актуальною за будь-якої економічної формації, оскільки науково-технічний прогрес як діалектично об'єктивний процес не може бути призупинений, хіба що при глобальних катастрофах. А поки він тією чи іншою мірою проявляється, отже, йде споживання необхідних матеріальних, енергетичних, фінансових, інтелектуальних ресурсів, тобто інвестиційних вкладень. Однак реальні обсяги останніх, на жаль, не відповідають наявним потребам модернізації виробництва. Як наслідок, значна частина сільськогосподарських підприємств відчуває гострий дефіцит коштів для фінансування капітальних витрат. Через незадовільний фінансово-економічний стан вони практично втратили внутрішні (власні) джерела інвестиційної діяльності.

Вивчення досвіду економічно розвинутих країн свідчить про те, що основним об'єктом і напрямком інвестиційних ресурсів є наукоємне виробництво, високі інноваційні технології, глибока переробка сировини, які забезпечують конкурентоспроможність великотоварних сільськогосподарських підприємств. У сучасних економічних умовах нашої країни забезпечити фінансування навіть одного великого інвестиційного проекту за рахунок лише власних коштів сільськогосподарських підприємств практично досить важко. Таке становище зумовлює потребу в суттєвому припливі капіталу в сільське господарство, з одного боку, а з другого – збалансованому перерозподілі інвестиційних ресурсів на користь пріоритетних усередині аграрного сектору сільськогосподарських товаровиробників.

Незадовільна ситуація, що склалася, певною мірою є наслідком недостатнього вивчення питань теорії й методології інвестування в сільське господарство, відсутності науково обґрунтованої концепції регулювання фінансування аграрного сектору, стратегії інвестиційного розвитку

сільськогосподарських підприємств. Недостатнє опрацювання теоретичних положень і методології інвестування такої специфічної економічної системи, якою є аграрний сектор, утруднює прийняття рішень, адекватних сучасному й перспективному становищу, призводить до помилкових стратегій технічної перебудови галузі загалом й окремих сільськогосподарських підприємств, до диспропорцій у розвитку їхньої виробничої бази. Агропромислова діяльність потребує розробки якісно нової системи організаційно-економічного забезпечення інвестиційного розвитку підприємств галузі в умовах конкурентного середовища.

Дослідженням різних аспектів інвестиційної діяльності присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних дослідників. Зокрема, проблеми інвестиційної діяльності в сільському господарстві ґрунтовно висвітлили у своїх наукових публікаціях В. Андрійчук, І. Баланюк, П. Березівський, І. Бланк, О. Бородіна, В. Бойко, А. Буряк, Д. Бьюкенен, П. Гайдуцький, Л. Гнатишин, Ю. Губені, Б. Данилишин, Г. Запша, О. Захарчук, В. Зіновчук, М. Кісіль, Я. Корнаї, І. Костирко, Ю. Лопатинський, Ю. Лупенко, К. Макконнелл, В. Петті, М. Пугачов, П. Пуцентейло, Л. Романова, В. Россоха, М. Малік, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, Л. Сатир, М. Сахацький, І. Свиноус, М. Стариченко, А. Стельмащук, С. Терещенко, В. Трегобчук, Г. Хакен, Г. Черевко, Д. Шеленко, О. Шпичак, М. Шульський, Й. Шумпетер, В. Юрчишин, В. Якубів, І. Яців та ін.

Однак конкретні пропозиції щодо активізації інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки мають певні відмінності стосовно напрямів і засад її здійснення. Незважаючи на численні публікації з питань інвестиційної діяльності, дотепер чітко не вибудована стратегія інвестиційного розвитку аграрного сектору, яка б враховувала регіональні особливості функціонування сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах України.

Беручи до уваги перманентні зміни в економіці, необхідно постійно досліджувати механізми й шукати нові інструменти формування та відтворення інвестиційних ресурсів. Сьогодні немає достатньо повної якісної оцінки стану сільськогосподарських підприємств. Залишаються неповною мірою опрацьована в теоретичному й методологічному планах низка питань, пов'язаних із формуванням

стійкості економічного розвитку агровиробників, забезпечення їх капіталом. У зв'язку з цим виникає потреба у проведенні системного аналізу наявності та ефективного використання фінансових і матеріально-технічних ресурсів відповідних суб'єктів господарювання. Це вимагає проведення подальших наукових досліджень інвестиційної діяльності в аграрному секторі. Науково-теоретична та практична значимість обраних питань зумовило вибір теми дослідження, його структуру та мету.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з науковими програмами та тематичними планами ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» в межах тематик: «Формування ефективної моделі управління фінансовими ресурсами національної економічної системи» (номер державної реєстрації 0115U0072327), у рамках якої автор розробив науково-методичні підходи щодо підвищення ефективності формування та використання ресурсів сільськогосподарських підприємств; «Розробка організаційно-економічного механізму удосконалення функціонування виробничо-господарських структур регіону» (номер державної реєстрації 0111U000875, 2011 – 2020 рр.), де автор проаналізував інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств в умовах ринкових трансформацій; «Розробка і обґрунтування соціально-економічного та організаційно-управлінського механізму збалансованого розвитку підприємницьких структур у регіоні Карпат» (номер державної реєстрації 0113U004332, 2012 – 2017 рр., виконання цієї теми продовжено й на 2017 – 2020 рр.), у межах якої автор спрогнозував показники розвитку сільськогосподарських підприємств на перспективу; «Моделювання процесів управління в соціально-економічних системах» (номер державної реєстрації 0113U005083, 2014 – 2013 рр.), у межах даної теми автором здійснено прогнозування основних показників розвитку сільськогосподарських підприємств до 2030 р.; «Розробка теоретичних та прикладних аспектів управління соціально-економічним розвитком регіону» (номер державної реєстрації 0111U007667, 2012 – 2021 рр.), де автор обґрунтував

інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств з урахуванням закордонного досвіду.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є розробка теоретико-методологічних засад і обґрунтування практичних рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах ринкових трансформацій.

Відповідно до мети в дисертаційній роботі поставлено та вирішено такі завдання:

– узагальнити погляди вітчизняних і зарубіжних дослідників на теорію й методологію інвестування, виявити особливості інвестиційної діяльності аграрних підприємств у сучасних умовах господарювання;

– обґрунтувати роль і місце інвестицій в забезпеченні розвитку аграрних підприємств;

– виявити особливості зарубіжного досвіду організації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, узагальнити вітчизняні моделі інвестиційного розвитку аграрного сектору;

– окреслити та обґрунтувати науково-методичні та методологічні підходи до формування стратегії інвестування суб'єктів аграрного виробництва, узагальнити методику оцінки їхньої інвестиційної привабливості та розробити пропозиції щодо підвищення зацікавленості потенціальних інвесторів до вкладень у сільськогосподарські підприємства;

– систематизувати чинники, що впливають на інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств, та оцінити їхній вплив на формування матеріально-технічної бази суб'єктів аграрного виробництва;

– обґрунтувати концептуальний підхід до формування стратегії розвитку інвестиційних процесів у сільському господарстві України;

– дослідити організаційно-економічні та фінансові аспекти матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств, опрацювати методичні підходи до їх оцінки;

– встановити стан і тенденції інвестування діяльності сільськогосподарських підприємств;

– провести оцінювання фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств з боку держави, виявити проблеми в її здійсненні й обґрунтувати шляхи їх вирішення;

– обґрунтувати основні заходи державного регулювання, спрямовані на відновлення еквівалентних відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками в сучасних умовах господарювання;

– з'ясувати особливості інвестиційної політики в сільськогосподарських підприємствах та визначити їх вплив на ефективність відтворювального процесу;

– виявити взаємозв'язок між діяльністю сільськогосподарських підприємств та розвитком територіальних громад (ТГ) на засадах гармонізації інтересів;

– розробити алгоритм взаємодії сільськогосподарських підприємств і органів місцевого самоврядування як ефективного інструменту прискорення інноваційного розвитку, структурно-технологічної модернізації та підвищення конкурентоспроможності аграрного бізнесу;

– визначити залежність між діяльністю сільськогосподарських підприємств і системою захисту навколишнього природного середовища в контексті необхідності стимулювання наукових досліджень з питань розробки, просування та освоєння техніко-технологічних інновацій органічного виробництва;

– виявити чинники стримування розвитку інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств та обґрунтувати пропозиції щодо підвищення їх інвестиційної привабливості;

– обґрунтувати основні напрями та механізм поліпшення матеріально-технічного забезпечення виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств;

– розробити систему інституціональних заходів щодо забезпечення розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств та виділити їх у цілісній моделі організації цієї діяльності.

Об'єктом дослідження є процес інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, які прямо чи опосередковано впливають на аграрний сектор.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних і практичних засад забезпечення розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств України.

Методи дослідження. У процесі дослідження наукові концепції розроблялись на основі положень про діалектичний розвиток явищ. Використовували загальні і спеціальні методи та прийоми економічних досліджень, зокрема: системного аналізу – при вивченні вітчизняного та зарубіжного досвіду інвестиційної діяльності в сільському господарстві; абстрактно-логічний – для розкриття сутності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств; індукції та дедукції – для узагальнення фактів на основі аналізу та розробки рекомендацій щодо підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських товаровиробників; метод системного підходу – для дослідження факторів, які впливають на інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств; статистичний метод – для опрацювання даних про діяльність сільськогосподарських підприємств, результати якого представлені у вигляді таблиць та графічних зображень; економіко-статистичний метод – для оцінки впливу факторних змінних у рамках інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, дослідження динаміки процесів їхньої модернізації та прогнозування подальшого розвитку; метод анкетного опитування – для з'ясування поглядів суб'єктів господарювання на перспективи утвердження в суспільній практиці окремих цінностей, встановлення впливу сільськогосподарських підприємств на розвиток територіальних громад; монографічний – для вивчення чинників розвитку досліджуваних сільськогосподарських підприємств; розрахунково-конструктивний – для прогнозування економічних процесів розвитку сільськогосподарських підприємств; метод системного аналізу із застосуванням комп'ютерної програми STELLA – для прогнозування результативних показників діяльності сільськогосподарських підприємств залежно від їх ресурсного забезпечення та ін.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти держави, дані Державної служби статистики України, звітні дані сільськогосподарських підприємств, праці українських і зарубіжних учених з досліджуваної проблематики.

Наукова новизна отриманих результатів заключається в обґрунтуванні та розробці теоретико-методологічних, організаційних, методичних і практичних засад щодо організаційно-економічного забезпечення інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах ринкових трансформацій. Найважливіші наукові результати, які характеризують новизну дослідження й особистий внесок автора, полягають у тому, що:

уперше:

– розроблено новітню парадигму, яка ґрунтується на синергії у інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств. Визначено основні орієнтири, що забезпечують інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств у бік збалансованого розвитку, та доведено, що синергія формує сприятливий інвестиційний клімат в ресурсному потенціалі аграрного сектору;

– виявлено внутрішні та зовнішні суперечності в інвестиційній діяльності та подано їх змістову й сутнісну характеристики. Доведено, що базовими чинниками є нормативно-правова база та політична ситуація в країні. Перехід від «хаосу» до «порядку» сприяє інвестиційному клімату і – навпаки. Обґрунтовано, що інвестор не тільки може надати кошти у тимчасове користування але і злитися з суб'єктом господарювання.

– запропоновано модель впливу факторних показників інвестиційної діяльності (капітальних вкладень, прямих матеріальних витрат та оплати праці) сільськогосподарських підприємств на прогнозовані результати обсягів валової доданої вартості, яка на основі використання прикладних аналітичних програм демонструє комплементарність впливу зовнішніх (невраховуваних) факторів, що, своєю чергою, формує простір для маневрів у процесах, зорієнтованих на досягнення запланованих цілей. Імплементация такого наукового підходу до інвестиційної діяльності аграрного виробництва сприятиме організаційно-

економічному, ресурсному, соціальному та екологічно обґрунтованому розвитку сільськогосподарських підприємств;

– обґрунтовано найбільш важливі компоненти методології комплексного дослідження інвестиційного розвитку аграрного сектору у вигляді принципів (основоположні, загальні, специфічні та інструментальні), методів (системний, функціональний і динамічний) і критеріальних показників виробничого, соціального, економічного та екологічного розвитку, які відрізняються від наявних прив'язкою рівня стійкості до специфічних особливостей функціонування сільського господарства, що дає змогу отримувати більш високу вірогідність узагальнюючих характеристик на основі побудови просторово-часових моделей і аргументувати детермінанти формування досліджуваних процесів. Використання запропонованих критеріїв дасть змогу отримати керовану стратегічну трансформацію інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств та забезпечити їх ефективний розвиток у майбутньому;

удосконалено:

– економічний зміст понять «інвестиції» та «інвестування», класифікаційні ознаки й джерела інвестицій, специфічні особливості та чинники інвестиційного розвитку, які сприяють вирішенню проблеми технічного і технологічного переозброєння аграрної галузі й сільськогосподарських підприємств зокрема. Це дало змогу імплементувати на теоретико-методологічному рівні застосування відповідної системи узгоджених цілей, завдань, механізмів, які базуються на відповідних стратегічних масштабах та особливостях аграрного виробництва з орієнтацією на досягнення ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств;

– методологічні та методичні підходи щодо формування інвестиційного механізму в аграрному секторі, які передбачають удосконалення правової бази, оптимізацію адміністративних заходів впливу та ринкових механізмів регулювання інвестиційного процесу, створення сприятливих організаційно-економічних умов інвестування в сільському господарстві при безпосередній участі бюджетних

коштів на державному і регіональному рівнях, а також форм, методів і способів їх взаємодії з метою активізації інвестиційної діяльності;

– методологічний підхід до обґрунтування стратегії розвитку інвестиційної діяльності, який представлено як послідовність етапів реалізації проєктів на сільськогосподарських підприємствах, куди входять: стратегічне управління, планування стратегії та життєвого циклу в програмному менеджменті. Це, на відміну від інших, дає можливість раціональніше використовувати фінансові ресурси та прискорити їх окупність у процесі виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств;

– модель впливу інформаційної бази на інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств, яка окреслює основні шляхи їх інвестиційного потенціалу, регіону й держави загалом, що дасть змогу провести системне якісно-прогностичне дослідження на основі сформованої системи моделей і отримати багатовимірну оцінку кількісних та якісних характеристик суб'єктів господарювання, враховуючи галузеву специфіку сучасного аграрного виробництва;

– концептуальні положення щодо формування та становлення інвестиційної діяльності як цілісного інституту, структура якого на горизонтальному базовому рівні охоплює об'єкти та суб'єкти господарювання за територіальним принципом (індустріальні парки);

– модель системних складових полівекторності в інвестиційному середовищі сільськогосподарських підприємств України, в основу якої покладено вдосконалену систему державного інвестування за такими напрямками: визначення принципів інвестування, їх механізмів, пріоритетів; робота з високотехнологічними проєктами та їх можливими результатами;

– інструмент підтримки прийняття інвестиційних рішень як засіб активізації процесів самоорганізації мікро- та макроінвесторів, заснований на засобах і технологіях імітаційного моделювання, теорії інвестування та критичного мислення експерта, що приймає рішення;

– модель організаційного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств на регіональному рівні, яка є сукупністю законодавчих, структурних та функціональних компонентів, а саме: стратегічні програми інноваційно-інвестиційного розвитку, агентства з залучення інвестицій, аграрні інвестиційні парки, інформаційно-консультаційні центри, що позитивно вплине на створення в регіоні максимально сприятливих умов для реалізації інвестиційного процесу;

– методичне забезпечення комплексної оцінки інвестиційних проєктів сільськогосподарських підприємств, яке поєднує традиційні розрахункові модулі ефективності проєкту й сукупність показників ефективності виробничо-господарської діяльності та фінансової результативності, що дає змогу впорядкувати процедуру розробки, вибору й реалізації проєктів на основі найбільш повної експертизи і мінімізувати ризики;

– основні напрямки регіональної інвестиційної політики аграрного сектору, що передбачають посилення ролі бюджету в напрямку зміщення центру ваги впливу з державного на регіональний рівень, розвиток регіональних програм підтримки діяльності сільськогосподарських підприємств, механізм стимулювання припливу капіталу в малі форми аграрного виробництва, обґрунтування вертикально інтегрованих об'єднань як інституту формування, розподілу й використання основних засобів у єдиному відтворювальному циклі агропромислового виробництва;

– методичний інструментарій прогнозу потреби сільського господарства в інвестиціях на період 2020 – 2030 рр., виходячи із забезпечення продовольчої самодостатності держави, розрахунок якої базувався на прогнозованих обсягах виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, а також нормативної потреби в сільськогосподарській техніці й обладнанні в натуральному і грошовому обчисленні з урахуванням інфляційного чинника;

– сукупність ключових структуроутворювальних елементів забезпечення сталого розвитку аграрного сектору в розрізі виробничої, економічної, соціальної та екологічної складових, що відрізняється від відомих повнішим розкриттям умов

їх досягнення на макро-, мезо- і мікрорівнях з урахуванням галузевих особливостей і детермінованих ними наслідків, використання яких дозволяє змоделювати стратегічні цілі, базові орієнтири і ключові складові забезпечення цього процесу на основі використання механізмів реалізації внутрішнього потенціалу галузі, адаптації її до змін зовнішнього середовища і цілеспрямованого державного регулювання;

– класифікацію найбільш значущих чинників впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на інвестиційну стійкість розвитку сільського господарства (прямого й непрямого впливу, об'єктивного й суб'єктивного характеру), яка, на відміну від встановлених підходів, враховує не тільки такі загальні закономірності, що формують ефективність функціонування галузі, як політична, економічна і соціальна ситуація в країні і регіоні, співвідношення попиту і пропозиції на сільгосппродукцію, законодавче та нормативне забезпечення, розвиток інфраструктури, а й специфічні фактори, властиві аграрному виробництву – ґрунтові, природно-кліматичні, селекційно-генетичні, техніко-технологічні, організаційно-управлінські, змістовний аналіз яких дає змогу підвищити стійкість функціонування галузі за рахунок більш обґрунтованого формування та активного використання її інноваційного потенціалу, погодженні параметрів останнього з теперішніми і майбутніми потребами;

набули подальшого розвитку:

– методика оцінки ефективності функціонування сільського господарства з позицій інноваційно-інвестиційного забезпечення, відмінною рисою якої є визначення інтегрального рівня ефективності інвестицій в інновації та врахування зовнішніх і внутрішньогосподарських економічних показників розвитку сільськогосподарських підприємств пороговим обмеженням, що дає змогу визначити раціональний варіант інноваційно-інвестиційного забезпечення галузі з позицій її динамічного функціонування на основі багатокритеріального порівняльного аналізу та методу рейтингових оцінок, а також розробити заходи щодо підвищення ефективності управління цим процесом в аграрному секторі;

– модель оптимізації розміщення сільськогосподарського виробництва за

критерієм максимуму прибутку, що відрізняється від відомих моделей додатковими обмеженнями щодо забезпечення виробничої та інвестиційно-фінансової стійкості підприємств, які враховують додаткові витрати на освоєння інновацій та інноваційний розвиток галузі;

– механізм диференційованого розподілу державних дотацій і компенсацій сільськогосподарським товаровиробникам, який розглядається з позиції врахування внеску окремих суб'єктів у загальний обсяг реалізації продукції й ефективності функціонування галузі, що дає змогу підвищити дієвість прямої державної підтримки сільськогосподарським підприємствам на основі її адресного надання;

– моделювання можливих сценаріїв середньострокового розвитку аграрного сектору з розрахунком відповідних їм економічних індикаторів, що забезпечують, порівняно з відомими прогностичними моделями, вищу вірогідність прогнозів за рахунок системного використання методів багатofакторного регресійного, трендового й адаптивного моделювання, основою яких є результати оптимального розміщення сільськогосподарського виробництва, рекомендовані обсяги державної підтримки, уточнені прогностичні значення врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин з урахуванням реалізації інноваційно-інвестиційного забезпечення;

– система інституційного забезпечення сільськогосподарських підприємств, яка передбачає агрегування: методології державного впливу, конкурентних відносин, фінансового механізму, самореалізації й самоврядування, а також нормативно-правового забезпечення, ефективна взаємодія яких має бути зосереджена на задоволення базових інтересів усіх учасників аграрного виробництва з одночасним досягненням стратегічних пріоритетів розвитку сільськогосподарських підприємств як на державному, так і місцевому рівнях. Це, на відміну від тих підходів, які існують, дає змогу систематизувати чинники, які найбільше впливають на результати фінансово-господарської діяльності та сприяють раціональному використанню наявних ресурсів;

– організаційно-економічний підхід при здійсненні інтеграції сільськогосподарських підприємств, що передбачає стратегічне спрямування

відповідного процесу на покращення інвестиційних процесів, формування кадрового персоналу, розбудову сільськогосподарського виробництва, вдосконалення фінансової підтримки, забезпечення сприятливого середовища в регіоні, ефективне використання природних ресурсів, збереження довкілля.

Практичне значення одержаних результатів впливає з доцільності застосування розроблених науково-методичних пропозицій, рекомендацій та механізму інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств, у діяльності державних органів влади для розробки програм розвитку виробництва сільськогосподарської продукції, а також у діяльності сільськогосподарських підприємств з метою покращення їх фінансового та матеріально-технічного стану. Одержані результати дослідження можуть бути основою для розробки концепції фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств на довгострокову перспективу.

Реалізуватись наведені пропозиції можуть через державні органи управління сільським господарством при опрацюванні механізмів його фінансового оздоровлення, страхування діяльності, фінансово-кредитного забезпечення, системи ціноутворення, активізації інвестиційних процесів, при регулюванні виробництва та збуту продукції. Окремі положення дисертаційного дослідження знайшли практичне застосування в роботі Національної академії аграрних наук (відділення аграрної економіки і продовольства) (довідка від 14.12.2020 р. № 07-05/92). Вказані пропозиції використані під час розробки проектів нормативно-правових актів з питань фінансового регулювання різних складових розвитку агропромислового виробництва, зокрема при підготовці проекту Закону України «Про Загальнодержавну програму розвитку земельних відносин в Україні на період до 2030 р.».

Пропозиції та рекомендації щодо формування тренінгових програм та проведення навчань з сільськогосподарськими товаровиробниками різних організаційно-правових форм господарювання використані Національною асоціацією сільськогосподарських дорадчих служб України (довідка № 83 від 21.10.2020 р.).

Запропоновані заходи з метою підвищення ефективності інвестиційного механізму, забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств, посилення характеру стимуляції й ефективного використання наявних інвестиційних ресурсів. Зазначені пропозиції знайшли практичне застосування в діяльності департаменту агропромислового розвитку Івано-Франківської обласної державної адміністрації (довідка № 255/01-14/01 від 07.12.2020 р.).

Пропозиції стосовно розробки заходів з підтримки та розвитку сільськогосподарських підприємств у регіоні і формуванні на їх основі інвестиційної привабливості сфери агробізнесу, формування сільськогосподарської інфраструктури були використані управлінням агропромислового розвитку Київської обласної державної адміністрації при підготовці Комплексної програми розвитку сільського господарства та сільських територій на період 2021–2023 рр. «Дієвий аграрій – успішна громада» (довідка № 02-01/1489 від 28.12.2020 р.).

Пропозиції щодо складання бізнес-планів для залучення інвестиційних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами використовуються в роботі Консалтингової агенції «УкрАгроКонсалт» (довідка № 63 від 29.09.2020 р.).

Результати дослідження використанні для розробки ефективного механізму взаємодії місцевих органів влади і сільськогосподарських товаровиробників, що знайшло відображення в рішеннях сесій Косівської районної ради щодо програми розвитку аграрного сектору до 2025 р. (довідка управління економічного розвитку, торгівлі і туризму Косівської районної державної адміністрації № 357 від 14.11.2019 р.).

Пропозиції автора використало фермерське господарство «Мірчина» Косівського району Івано-Франківської області при розробці стратегічного плану розвитку підприємства (довідка № 32 від 21.04.2020 р.). Запропоновані напрямки вдосконалення та покращення системи інвестиційного забезпечення розвитку аграрного виробництва знайшли практичне застосування у впровадженні економічних механізмів самофінансування та в практиці стратегічного планування витрат у фермерському господарстві «Заріччя» Косівського району Івано-Франківської області (довідка № 58 від 11.06.2020 р.).

Запропонована диверсифікація виробництва підвищила ефективність роботи приватного фермерського господарства «Поточище» Городенківського району Івано-Франківської області (довідка № 66 від 19.10.2020 р.).

Теоретико-методичні результати дослідження застосовуються в навчальному процесі ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» під час викладання дисциплін «Фінанси підприємств», «Інвестування», «Інвестиційне кредитування» (довідка № 01-23/256 від 04.12.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукове дослідження є самостійною працею дисертанта, в якій розкриваються науково-теоретичні, методичні та практичні підходи щодо інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах господарювання. Наукові твердження, рекомендації і висновки, винесені на захист, отримані автором самостійно. З опублікованих наукових праць і доповідей, у написанні та підготовці яких брав участь дисертант, у роботі використані лише ті результати, ідеї й положення, що належать йому особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені та одержали позитивну оцінку на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Фінансові ресурси регіону: організація та управління» (м. Івано-Франківськ, 2007 р.); «Проблеми формування та оцінки ефективності функціонування сучасних землегосподарських систем» (м. Київ, 2010 р.); «Соціально-економічні аспекти розвитку України в умовах конкурентного середовища» (м. Первомайськ, 2010 р.); «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях» (м. Бахчисарай, 2010 р.) «Стратегія і тактика сталого розвитку економіки України» (м. Кам'янець-Подільський, 2012 р.); «Актуальні проблеми розвитку суб'єктів господарювання в умовах інформатизації та глобалізації економіки» (м. Івано-Франківськ, 2013 р.); «Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіонів» (м. Івано-Франківськ, 2015 р.); «Ідеологія Українського націоналізму на сучасному етапі розбудови української держави» (м. Івано-Франківськ, 2018 р.); «Перспективні форми організації господарської діяльності на селі» (м. Київ, 2019 р.); «Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств» (м. Львів,

2019 р.); «Теоретико-методологічні трансформації економічної науки у XXI ст.: перспективи нової парадигми» (м. Київ, 2019 р.).

Публікації. Основні результати дисертації опубліковано у 52 наукових працях, з них 35 одноосібних наукових праць. Автором опубліковано одну одноосібну монографію, 2 колективні монографії, 38 наукових статей (з них 36 – у фахових наукових виданнях з економічних наук, визнаних МОН України); 2 публікації в інших виданнях. Загальний обсяг публікацій – 65,86 друк. арк., у тому числі особисто автору належить 52,53 друк. арк.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Дисертаційна робота викладена на 472 сторінках комп'ютерного тексту, основний її текст займає 380 сторінки. Вона містить 42 таблиць, 51 рисунок, 22 додатки. Список використаних джерел налічує 367 найменувань на 40 сторінках. Додатки містяться на 32 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДИ ІНВЕСТИЦІЙ В РИНКОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Генезис інвестиційних концепцій

З метою проведення економічного аналізу господарської діяльності й оптимізації рівня доходу необхідно своєчасно прогнозувати зміни у фінансово-економічному становищі економічної системи в умовах динамічної кон'юнктури ринку з урахуванням чинників ризику, пов'язаних з непередбачуваністю змін у законодавстві, господарській політиці, суспільно-політичному житті, вирішення яких є найважливішою передумовою ефективного управління.

Економічне зростання в будь-якій господарській системі пов'язане з накопиченням певної частини багатства, яке вивільняється з поточного обороту коштів та поточного споживання і вкладається в розвиток, що в науковій літературі відображається як інвестиції, і тому великого значення набуває визначення напрямів їх ефективного використання [1].

Перехід до ринкової економіки супроводжувався глибокою кризою інвестиційної сфери, яка виражалася в різкому зниженні інвестиційної привабливості та інвестиційної активності, особливо в реальному секторі економіки. Це негативно позначилося на формуванні та розвитку матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, на різкому зниженні продуктивності й конкурентоспроможності вітчизняної продукції [2].

В умовах ринкових відносин конкурентоспроможний розвиток сільського господарства України та вдосконалення його структури є одним з ключових моментів, які впливають на основні макроекономічні показники країни.

Ослаблення негативної динаміки у вітчизняній економіці, її стабілізації та забезпечення економічного зростання неможливі без створення фінансової бази інвестування виробництва за рахунок консолідації вільних фінансових ресурсів, а також ефективного управління ними відповідно до економічних і соціальних пріоритетів.

Необхідність вирішення проблем, пов'язаних з прибутковістю інвестиційної діяльності разом з підвищенням конкурентоспроможності на підприємствах корпоративного сектору аграрної економіки, а також проблем економічного, соціального, екологічного характеру визначають кількісну та якісну оцінку доцільності інвестицій.

Ефективний розвиток аграрного сектору як найважливішого життєзабезпечувального комплексу є запорукою міцності й економічної безпеки держави. Важлива роль у вирішенні цих проблем відводиться економічній оцінці інвестицій. Вона визначає стратегію й тактику активізації інвестиційного процесу в сільському господарстві, розробляє науково обґрунтовану методику прийняття інвестиційного рішення на всіх стадіях кругообігу капіталу, виробляє найбільш оптимальні варіанти використання інвестиційних ресурсів і здійснює контроль за інвестиційною діяльністю [3].

Складна структура економічних процесів, різноманіття форм взаємин між суб'єктами економічних відносин зумовлюють процес розширеного відтворення, що вимагає активізації інвестиційної діяльності. На думку Д. Качана, І. Свиноуса відтворювальний процес розвивається за властивими йому закономірностями, відображаючи стратегію розвитку національного господарства і його галузей [4, с.28].

Підвищення інвестиційної активності – пріоритетне завдання вітчизняної економіки. Водночас, сутність процесу інвестування розглядається по-різному, залежно від сфери діяльності, особливостей залучення інвестицій.

У сучасних умовах господарювання сільськогосподарські підприємства відчують гостру потребу в оновленні основних засобів. Враховуючи таке становище, необхідно активізувати інвестиційний ринок. Це дасть можливість товаровиробникам відновити матеріально-технічну базу, а фінансовим посередникам розширити свою діяльність [5].

Масштаби, структура та механізм інвестиційного процесу формують господарську діяльність на окремих рівнях економічної системи, стан, перспективи розвитку й конкурентоспроможність національного господарства. Тому і в

сільському господарстві майбутнє визначається абсолютно чітким поняттям – інвестиції.

Інвестиції – не стільки визначення, скільки за сформованою у світовій практиці теорією – сукупні довгострокові вкладення капіталу в галузі народного господарства або в будь-які юридично самостійні підприємства як всередині країни, так і за кордоном з метою отримання прибутку – підприємницького доходу або навіть придбання якого-небудь впливу [6].

Під інвестиціями, звичайно, розуміють потік вкладень коштів, з певною метою відірваних від безпосереднього споживання [7].

Трактування інвестицій у більш широкому розумінні – це вкладення ресурсів з отриманням додаткового капіталу. Накопичений ресурс, як правило, у певному періоді часу не повинен справлятися на споживання а слугувати компенсацією за ризик та втратами від інфляції в майбутньому.

Інвестиції – відносно новий для нашої економіки термін. Однак в економічній літературі термін «інвестиції» використовується досить часто, а його тлумачення трактується по різному [8].

На думку окремих економістів, зокрема І. Кошкалди, Л. Гнатишин, О. Прокопишин інвестиції як джерело відтворення – це не тільки вкладення в розширення необоротних активів, а й і витрати на поповнення та формування оборотних активів, якщо вони є агроінноваціями [9, с.88].

До 1991 р. поняття «інвестиції» підмінялось поняттям «капітальні вкладення». Тракувалося це поняття як сукупність витрат на відтворення основних фондів, включаючи витрати на їх ремонт [10]. При цьому капітальні вкладення розглядалися як «система відособлених економічних відносин, пов'язаних з рухом вартості, авансованої в довгостроковому порядку в основні фонди, від моменту виділення засобів до реального їх відшкодування» [11, с.6].

Але інвестиції відрізняються від капітальних вкладень. До них можна віднести вкладення у: відтворення основних фондів, оборотних активів, фінансові активи, нематеріальні активи. Тобто капітальні вкладення є більш вузьким

поняттям і можуть розглядатися лише як одна із форм інвестицій, але не як їх аналог [12].

Нині вітчизняні економісти слідом за зарубіжними колегами розглядають інвестиції «як довгострокові вкладення капіталу в різні сфери та галузі економіки, інфраструктуру, соціальні програми, охорону навколишнього природного середовища безпосередньо всередині країни, а також за її межами з метою розвитку виробництва, покращення добробуту громадян, одержання прибутку» [13, с.99; 14].

Також інвестиції розглядаються як вкладення коштів, що приносять дохід у майбутньому. Дане трактування поширене як у вітчизняній, так і зарубіжній економічній літературі [15].

На сьогодні права система України містить значну кількість законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють відносини в інвестиційній діяльності.

Хід побудови теперішніх економічних відносин у інвестиційній діяльності базується на нормативно-правових документах започаткованих з проголошення дня незалежності України.

Першими нормативними документами у сфері інвестиційної діяльності було прийняття Верховною Радою України законів «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10 вересня 1991 р. № 1540а – XII [16] та «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560 – XII [17].

Прийняті закони створили в Україні умови для ефективного інвестування економіки, розвитку міжнародного економічного співробітництва та інтеграції, забезпечили захист прав інтересів і майна суб'єктів господарювання в інвестиційній діяльності. Також Законом України «Про інвестиційну діяльність» визначено загальні положення й порядок здійснення інвестиційної діяльності суб'єктами господарювання: їх права, гарантії, захист тощо. У той же час, Законом України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» визначено правовий режим діяльності іноземних інвесторів на території України.

Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. № 93/96 – ВР врегулює відносини щодо, державних гарантій

захисту іноземних інвестицій, контролю за здійсненням інвестицій, діяльності підприємств з іноземними інвестиціями, розгляду спорів тощо [18].

Закон України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» прийнятий 17 лютого 2000 р. № 1457 – III, також спрямований на захист конкуренції між суб'єктами підприємницької діяльності, створеними без залучення коштів або майна (майнових чи немайнових прав) іноземного походження, та суб'єктами підприємницької діяльності, створеними за участю іноземного капіталу, забезпечення державного захисту вітчизняного виробника та конституційних прав і свобод громадян України [19].

Цим Законом визначено, що підприємства, створені за участю іноземних інвестицій, а також об'єкти (результати) спільної діяльності на території України за участю іноземних інвестицій без створення юридичної особи, в тому числі на основі договорів (контрактів) про виробничу кооперацію, спільне виробництво, сумісну діяльність тощо, підлягають валютному і митному регулюванню та оподаткуванню за правилами, встановленими законодавством України з питань валютного і митного регулювання та оподаткування підприємств, створених без участі іноземних інвестицій (стаття 2 Закону). Також зазначено, що спеціальне законодавство України про іноземні інвестиції, а також державні гарантії захисту іноземних інвестицій, визначені законодавством України, не регулюють питання валютного, митного та податкового законодавства, чинного на території України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (стаття 3 Закону) [19].

Закон України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» поширюється на підприємства з іноземними інвестиціями, незалежно від часу внесення іноземних інвестицій, їх реєстрації, у тому числі до введення в дію та протягом дії Закону України від 13 березня 1992 р. «Про іноземні інвестиції», Декрету Кабінету Міністрів України від 20 травня 1993 р. № 55 – 93 «Про режим іноземного інвестування» та Закону

України від 19 березня 1996 р. «Про режим іноземного інвестування» (стаття 5 Закону) [19].

Особливим є Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та інвестиційні фонди)» прийнятий 15 березня 2001 р. № 2299 – III, який спрямований на забезпечення залучення та ефективного розміщення фінансових ресурсів інвесторів і визначає правові та організаційні основи створення, діяльності, припинення суб'єктів спільного інвестування, особливості управління активами зазначених суб'єктів, встановлює вимоги до складу, структури та зберігання таких активів, особливості емісії, обігу, обліку та викупу цінних паперів інститутів спільного інвестування, а також порядок розкриття інформації про їх діяльність [20].

У цьому ж році був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою усунення випадків ухилення окремих підприємств, створених за участю іноземних інвесторів, від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» від 20 грудня 2001 р. № 2899-III [21].

Окреме місце в системі інвестиційного законодавства займає Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13 жовтня 1992 р. № 2673 – XII. Цей Закон визначає порядок створення і ліквідації та механізм функціонування спеціальних (вільних) економічних зон на території України, загальні правові і економічні основи їх статусу, а також загальні правила регулювання відносин суб'єктів економічної діяльності цих зон з місцевими Радами народних депутатів, органами державної виконавчої влади та іншими органами [22].

Також у 1994 р. урядом було затверджено Концепцію створення вільних економічних зон в Україні (Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 1994 р. № 167 «Про Концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні») [23].

До окремої групи нормативних документів, які врегульовують зазначені відносини, на нашу думку, належать закони України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» від

24 грудня 1998 р. № 356 – XIV [24]; «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області» від 24 грудня 1998 р. № 357 – XIV [25]; «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області» від 15 липня 1999 р. № 970 – XIV [26]; «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області» від 3 грудня 1999 р. № 1276 – XIV [27]; «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова» від 11 травня 2000 р. № 1714 – III [28]; «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області» від 5 квітня 2001 р. № 2354 – III [29]; «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Шостки Сумської області» від 18 листопада 2003 р. № 1251 – IV [30]; «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області» від 18 листопада 2003 р. № 250 – IV [31] тощо.

Нормативно-правову базу доповнив Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16 липня 1999 р. № 991 – XI, що визначив правові та економічні засади запровадження й функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» (м. Київ), «Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона» (м. Київ), «Інститут монокристалів» (м. Харків), «Вуглемаш» (м. Донецьк), «Інститут технічної теплофізики» (м. Київ), «Київська політехніка» (м. Київ), «Інтелектуальні інформаційні технології» (м. Київ), «Укрінфотех» (м. Київ), «Агро технопарк» (м. Київ), «Еко-Україна» (м. Донецьк), «Наукові і навчальні прилади» (м. Суми), «Текстиль» (м. Херсон), «Ресурси Донбасу» (м. Донецьк), «Український мікробіологічний центр синтезу та новітніх технологій» (УМБІЦЕНТ) (м. Одеса), «Яворів» (Львівська область), «Машинобудівні технології» (м. Дніпропетровськ) [32].

Інвестиційну діяльність регулюють також положення Податкового [33], Господарського [34], Цивільного [35], Земельного [36] кодексів та законів України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40 – IV [37]; «Про

фінансовий лізинг» від 16 грудня 1997 р. № 723/97 – ВР [38]; «Про угоди про розподіл продукції» від 14 вересня 1999 р. № 1039 – XIV[39]; «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 р. № 3038 – VI [40]; «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» від 22 грудня 2006 р. № 525 – V [41]; «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 р. № 3480 – IV [42]; «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30 жовтня 1996 р. № 448/96 – ВР [43]; «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. № 1576 – XII [44]; «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. № 514 – VI [45]; «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 р. № 3528 – IV [46]; «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р. № 2850 – IV [47]; «Про транскордонне співробітництво» від 24 червня 2004 р. № 1861 – IV [48] тощо.

Інвестиційна діяльність регулюється також указами Президента України, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України тощо. До них можна віднести: Указ Президента від 10 квітня 2006 р. № 300 «Про план першочергових заходів у сфері інвестиційної діяльності» [49]; Постанову Кабінету Міністрів України від 30 січня 1997 р. № 112-97-п «Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора»[50]; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 р. № 477-2002-р «Про схвалення Програми «Інвестиційний імідж України»» [51]; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2006 р. № 447-2006-р «Про схвалення Концепції створення індустріальних (промислових) парків»[52] тощо.

Доречно зауважити, що значну частину вітчизняного законодавства займають міжнародні угоди, конвенції. До таких документів, зокрема, належать: Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18 травня 1965 р. (ратифіковано Законом України від 16 березня 2000 р. № 1547 – III) [53].

Однак, нормативно-правова база в регулюванні інвестиційної діяльності потребує вдосконалення. На даний час, правові акти, поки що, не складають цілісну

й взаємоузгоджену систему в інвестиційній сфері. Крім того, вітчизняне законодавство нестабільне в інвестиційній діяльності. За аналізований період правова база зазнала і продовжує зазнавати постійних змін. Так, окремі нормативно-правові акти замінюються іншими, або взагалі втрачають свою чинність.

До позитивних зрушень в інвестиційній діяльності можна віднести прийняття Закону України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 р. № 2404 – VI, який визначає організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі [54]. Цей Закон заклав основу для реформування інвестиційної діяльності. До основних принципів здійснення державно-приватного партнерства належать:

– рівність перед законом державних та приватних партнерів під час провадження діяльності в рамках державно-приватного партнерства;

– рівність перед законом державних та приватних партнерів під час провадження діяльності в рамках державно-приватного партнерства;

– заборону будь-якої дискримінації й обмеження прав приватних партнерів, крім випадків, передбачених законом;

– узгодження інтересів державного та приватного партнерів з метою досягнення взаємної вигоди та реалізації мети діяльності в рамках державно-приватного партнерства;

– справедливий розподіл ризиків, пов'язаних з виконанням договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства [54].

Суттєво спростив порядок підготовки та реалізацію інвестиційних проєктів Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проєктів за принципом «єдиного вікна» від 21 жовтня 2010 р. № 2623 – VI, який набрав чинності 1 січня 2012 р. Цей Закон визначає правові та організаційні засади відносин, пов'язаних з підготовкою та реалізацією інвестиційних проєктів за принципом "єдиного вікна", що, своєю чергою, значно спрощує порядок отримання послуг

суб'єктом інвестиційної діяльності, необхідних для подальшої реалізації інвестиційного проєкту [55].

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 22 грудня 2011 р. № 4218 – VI [56] визначається термін «інвестиційний проєкт» та зміст складових частин інвестиційного проєкту, напрямів, шляхів і заходів державної підтримки.

Закон України «Про індустриальні парки» від 22 червня 2012 р. № 5018-VI визначає правові та організаційні засади створення й функціонування індустриальних парків на території України [57].

В Україні на основі нормативно-правових актів започатковано сприятливі умови для ведення інвестиційної діяльності. Також усі вище перераховані нормативно-правові акти спрямовані на удосконалення регулювання відносин в інвестиційній сфері.

Водночас, незважаючи на значну кількість проблем, вітчизняне законодавство врегульовує відносин в інвестиційній діяльності. Інвестиції можуть проводитись у таких формах:

- інвестиції у фізичні активи;
- інвестиції в грошові активи;
- інвестиції в нематеріальні (незримі) активи [58].

Оскільки інвестиції можуть використовуватися в різних формах і виконувати різнопрофільні завдання, їх необхідно класифікувати.

Загальноприйнятою ознакою класифікації є об'єкт вкладення. Відповідно до нього інвестиції поділяються на реальні, фінансові та інтелектуальні.

Реальні інвестиції, як правило спрямовуються у матеріальні та нематеріальні активи.

Фінансові інвестиції – це довгострокові й короткострокові вкладення капіталу в різні фінансові інструменти з метою отримання доходу.

Інтелектуальні інвестиції – це вкладання що пов'язані з інноваціями.

У сучасних ринкових економіках значна частина інвестицій – фінансова, але в Україні ж основна частка інвестицій є реальними інвестиціями. Їх можна поділити на групи:

- інвестиції в підвищення ефективності. Суть їх полягає у економії необґрунтованих витрат;

- інвестиції в розширення виробництва (екстенсивні). Таке інвестування передбачає збільшення випуску товарів у межах наявного виробництва для вже існуючих ринків;

- інвестиції в нові виробництва (інноваційні). Вони націлені, як правило на виробництво нових видів продукції;

- інвестиції заради задоволення вимог державних органів управління. Цей різновид інвестицій стає необхідним у тому разі, коли фірма опиняється перед необхідністю задовольнити вимоги влади в частині або економічних стандартів, або безпеки продукції, або інших умов діяльності, які не можуть бути забезпечені за рахунок лише вдосконалення менеджменту [59].

За організаційними формами виділяють два типи інвестицій: інвестиційний проєкт та інвестиційний портфель.

Інвестиційний проєкт має безпосереднє відношення до об'єкту інвестування.

Інвестиційний портфель суб'єкта господарювання містить різні форми інвестицій одного інвестора (сукупність інвестицій).

Інвестиції певною мірою залежать від фактора економічного зростання, для з'ясування якого слід визначити поняття валових і чистих інвестицій. Сюди також за відтворювальною спрямованістю можна віднести реноваційні інвестиції.

Валові інвестиції характеризують собою капітал, який направляється у розширене будівництво, придбання засобів виробництва, накопичення товарно-матеріальних цінностей протягом певного періоду часу.

Під чистими інвестиціями доцільно розуміти валові інвестиції за вирахуванням амортизаційних відрахувань.

Реноваційні інвестиції виступають як капітал, який спрямовується в просте відновлення основних засобів і амортизованих нематеріальних активів.

Інвестиції не є обов'язковими. Вони можуть проводитись або не проводитись. Тому всі можливі інвестиції можна розділити на:

– пасивні інвестиції, які спрямовуються на заміну зношеного обладнання та устаткування, підготовку кадрів;

– активні інвестиції, які сприяють активному розвитку суб'єктів господарювання.

Існує інша класифікація. Вона включає інвестиції екстенсивні та інтенсивні.

Екстенсивні інвестиції – це інвестиції, які йдуть на розширення, тобто на збільшення виробничого потенціалу. Це вкладення в об'єкти, які лише збільшують виробничі потужності, не змінюючи істотно технології, організації виробництва, ні, отже, продуктивності праці.

Інтенсивні інвестиції – це інвестиції пов'язані з інноваціями, активним використанням наявного потенціалу.

Обов'язковими є ті інвестиції, не використання яких може призвести до непоправимих наслідків.

В Україні в цьому плані обов'язковими є інвестиції, які призведуть до пом'якшення соціальної напруги, підвищення політичної й соціально-економічної стійкості.

Інвестування підприємства здійснюється протягом усього його життєвого циклу. Аналіз тенденцій інвестиційної активності на окремих етапах життєвого циклу дозволяє оцінити ефективність прийнятих інвестиційних рішень і обрати майбутню стратегію інвестування [60]. Для цього використовується класифікація інвестицій за ознакою порядку здійснюваних заходів або спрямованості дій:

– нетто-інвестиції, вироблені на початку життєвого циклу підприємства при його утворенні (початкові інвестиції);

– реінвестиції – знову вільні кошти, що спрямовуються, як правило, на відтворення основних фондів, підвищення технічного рівня підприємства і освоєння нової продукції та нових ринків;

– бруто-інвестиції – сума нетто-інвестицій і реінвестицій.

Інвестиції поділяються на прямі і непрямі.

До прямих можна віднести:

- внески в статутний капітал;
- кредити, отримані від співвласника підприємства.

Непрямі інвестиції це найчастіше портфельні інвестиції. У цьому випадку інвестори свої кошти розміщують у цінні папери на власний розсуд, обираючи найбільш ефективні об'єкти інвестування, беручи участь в управлінні ними, розподіляючи отримані доходи серед своїх клієнтів [61].

Інвестиції також можна розглядати як похідні та автономні.

Похідні інвестиції залежать від чистого доходу. На відміну від похідних – автономні не залежать. Вони себе проявляють у довгостроковому періоді через рівень забезпеченості основним капіталом, технологічним прогресом тощо.

Інвестиції можуть бути залежними й незалежними.

Інвестиції незалежні – якщо грошові потоки (або, у загальному випадку, витрати й доходи), очікувані від першого інвестиційного проекту, не змінюються незалежно від того, чи буде здійснено другий проект.

Економічно незалежні інвестиції передбачають, що:

- здійснення інвестицій технічно можливе, незалежно від рішень стосовно інших інвестицій;
- на грошові потоки, очікувані від згаданих інвестицій, не впливає відмова від прийняття інших інвестицій.

Економічно залежні (взаємозалежні) інвестиції можуть бути такі, що доповнюють і взаємовиключають одна одну.

Ті, що доповнюють економічно залежні інвестиції, пов'язані із синергійним ефектом, тобто здійснення другого інвестиційного проекту позитивно впливає на потік грошових доходів від перших інвестицій, та сума грошових доходів за даними спільно здійснених інвестицій значно перевищує грошові доходи від кожного з проектів, виконаних поза зв'язком один з одним.

Інвестиції також можна класифікувати за прибутковістю (високоприбуткові, середньоприбуткові, низькодохідні і неприбуткові).

Якщо перші спрямовуються у фінансові активи, то останні переслідують, як правило, мету отримання соціального, екологічного та інших видів позаекономічного ефекту.

Інвестиції класифікуються за термінами використання (коротко, середньо і довгострокові). Термін їх дії: до одного року; від одного до трьох років і більше трьох років.

Також інвестиції можуть бути: приватні, державні, спільні.

Під приватними (недержавними) інвестиціями розуміють вкладення коштів приватних інвесторів: громадян і підприємств.

Державні інвестиції – це вкладення коштів державними органами влади, а також державними підприємствами.

Іноземні інвестиції говорять самі за себе.

Спільні (змішані) інвестиції – це вкладення коштів вітчизняними та зарубіжними економічними суб'єктами.

Інвестиції поділяються на вітчизняні та іноземні.

Вітчизняні інвестиції вкладаються у середині країни.

Закордонні інвестиції (інвестиції за кордоном) – це вкладення коштів у об'єкти інвестування, розміщені за межами територіальних кордонів даної країни.

Інвестиції також можуть спрямовуватись у: промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт і зв'язок, торгівлю й громадське харчування та ін.

Щодо ризиків розрізняють агресивні, помірковані й консервативні інвестиції.

Перші є дуже ризиковані. Для них властиві висока прибутковість і низька ліквідність. Другі націлені на стриману прибутковість.

Помірні інвестиції відрізняються середнім (помірним) ступенем ризику при достатній прибутковості й ліквідності вкладень. Треті – є найбільш надійними.

Інвестиції, здійснювані у формі капітальних вкладень, підрозділяють на такі види:

– оборонні інвестиції, спрямовані на: зниження ризику щодо придбання сировини, утримання рівня цін, комплектувальних виробів і т. п.;

- наступальні інвестиції, спрямовані на: підтримання високого науково-технічного рівня продукції, пошуком нових технологій і розробок тощо;
- соціальні інвестиції, спрямовані на покращення умов праці персоналу;
- обов’язкові інвестиції, необхідність яких пов’язана із задоволенням державних вимог (безпеки продукції, дотримання екологічних стандартів тощо);
- представницькі інвестиції спрямовані на підтримку престижу підприємства [62].

За цільовим призначенням майбутніх об’єктів капітальні вкладення поділяються на:

- проєктно-вишукувальні роботи;
- виробниче будівництво;
- будівництво культурно-побутових установ;
- будівництво адміністративних будівель;
- пошукові та геологорозвідувальні роботи.
- За джерелами фінансування – на: централізовані й децентралізовані.

За напрямом використання – на: виробничі та невиробничі.

Якщо міркувати з виробничих позицій більш конкретно, то капітальні вкладення – це витрати на: придбання, монтаж і налагодження машин та устаткування; проєктно-пошукові роботи, утримання дирекції споруджуваного підприємства; підготовку і перепідготовку кадрів; витрати на виділення земельних ділянок і переселення у зв’язку з будівництвом та ін. Їх ще можна називати реальними або капіталоутворювальними. До них входять інвестиції на: поповнення обігових коштів, капітальний ремонт, придбання земельних ділянок і об’єктів природокористування, а також інвестиції в: основний капітал, нематеріальні активи (патенти, ліцензії, програмні продукти, науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки тощо).

Інвестиції виконують певні функції. На макрорівні інвестиції спрямовуються на:

- поліпшення якості й забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції;

- розширене відтворення;
- забезпечення структурної перебудови суспільного виробництва і ефективного розвитку всіх галузей національної економіки;
- прискорення НТП;
- формування сировинної бази у промисловості, яка має важливе стратегічне значення для держави;
- формування цивільного будівництва, розвитку охорони здоров'я, культури, освіти, інших соціальних напрямів;
- забезпечення охорони природного середовища;
- вирішення проблеми безробіття;
- прискорення конверсії військово-промислового комплексу;
- забезпечення обороноздатності держави та вирішення багатьох інших проблем [63].

Інвестиції є важливою складовою у стабілізації та активному розвитку національної економіки. Спрямовуючи їх у виробництво, розробку новітніх технологій дасть змогу підприємствам бути конкурентоспроможними, уможливлувати більш гнучко регулювати ціни на свою продукцію як на зовнішньому так і на внутрішньому ринках.

Слід зазначити, що сьогоденні інвестиції закладають основи завтрашнього зростання продуктивності праці. Таким чином, кошти повинні вкладатися економічно вигідно, інакше це не матиме позитивного ефекту. На мікрорівні інвестиції також відіграють важливе значення.

Таким чином, інвестиції є найважливішою економічною категорією і відіграють важливу роль, насамперед, для простого й розширеного відтворення, структурних перетворень, вирішення багатьох соціальних проблем як на макро, так і на мікрорівні [64].

Оцінка структури інвестицій є одним з інструментів контролю за здійсненням інвестиційного процесу. Він є важливим компонентом кругообігу капіталу. Завдячуючи інвестиційному процесу, відбувається трансформація капіталу з однієї

форми в іншу. Інвестовані об'єкти активно розвиваються через інвестиційну діяльність суб'єктів господарювання.

Термін «інвестиційна діяльність» може мати два визначення. У широкому розумінні інвестиційна діяльність – це вкладення коштів з метою отримання економічної вигоди. У вузькому – перетворення коштів у невикористовуваний капітал (необіговий).

Інвестиційна діяльність підприємства – це цілеспрямовано здійснюваний процес вишукування необхідних інвестиційних ресурсів, вибору ефективних об'єктів (інструментів) інвестування, формування збалансованої за обраними параметрами інвестиційної програми (інвестиційного портфеля) і забезпечення її реалізації [65].

Сутність інвестиційної діяльності закладається в тому, що між вкладеними ресурсами і доходом є певний проміжок часу. При цьому інвестиційний процес характеризується як періодом часу від ухвалення рішення про вкладення коштів до отримання результатів від його реалізації, так і повним обсягом заходів, виконуваних за цей період [66].

Інвестиційний процес починається задовго до початку будівництва (з неформульованої ідеї) і закінчується на багато пізніше від поняття циклу капіталовкладень (у сфері реалізації і навіть подальшого «гарантійного», організаційно-управлінського, комунально-господарського обслуговування). На даний час в інвестиційному процесі існують дві позиції:

1) інвестиційних рішень, виходячи з власних фінансових ресурсів і можливостей їх залучення;

2) кожного інвестиційного рішення.

Для першої є інвестиційна політика, її розробка, для другої – реалізація інвестиційної програми на основі розроблених проєктів.

Ці позиції є взаємозв'язані, оскільки розроблені проєкти не повинні суперечити інвестиційній політиці. В свою чергу, інвестиційна політика має забезпечити реалізацію привабливих інвестиційних проєктів.

Інвестиційний процес у ринковому господарстві формується через інвестиційний ринок.

Інвестиційний ринок – складне динамічне економічне явище, яке характеризується такими основними елементами, як інвестиційний попит і пропозиція, конкуренція, ціна [67].

Інвестиції, у тому числі і в аграрному секторі економіки, здійснюють кругообіг. У загальному виді інвестиційна діяльність складається з таких етапів; формування нагромаджень – вкладення ресурсів (інвестування) – одержання доходу. При цьому інвестиційна діяльність протікає у сфері обміну і у сфері виробництва. Інвестиційна діяльність у сфері виробництва – це створення нових інвестиційних товарів. Сюди належать будівництво виробничих споруд і комунікацій, виробництво та придбання обладнання і його монтаж.

Інвестиційна діяльність має безпосереднє відношення до кругообігу інвестицій. Таким чином, рух інвестицій складається з двох основних стадій.

Перша стадія сприяє вкладенням ресурсів через інвестиційну діяльність. Друга стадія «вкладення коштів – результат отримання доходу. Якщо відсутній позитивний результат – відсутня і мотивація суб'єктів інвестиційної діяльності. Не отримуючи прибутку, інвестори втрачають стимул до інвестиційної діяльності. Для активізації і зацікавленості в інвестиційному процесі, інвестори змушені приділяти увагу доданій вартості. Таким чином, інвестиційна діяльність – це єдність процесів: вкладення ресурсів і одержання економічного ефекту.

Інвестиційна діяльність також характеризується кругообігом ресурсів суб'єкта господарювання, де рух інвестицій проходить інвестиційний цикл від мобілізації коштів до одержання економічного ефекту. Безперервний рух інвестиційного капіталу відображається на основі інвестиційного циклу. Сукупність кругообігу виступає як оборот інвестицій [68].

Нерівномірний рух на різних підприємствах інвестиційних ресурсів, готової продукції та доходу, навіть у межах одного підприємства, зумовлюють необхідність розгляду інвестиційного процесу одиничного підприємства як приватного кругообігу єдиної інвестиційної системи. Кругообіг капіталу в значній мірі

залежить від регіональних та галузевих особливостей. Адже використання інвестиційних ресурсів в аграрному секторі далеко не досягає запланованих потреб. Це пов'язано з тим, що інтенсифікація сільського господарства – це складний соціально-економічний та екологічний процес формування економічного розвитку інтенсивного типу на основі новітніх досягнень науково-технічного прогресу через використання інвестиційних (новітні досягнення в селекції і насінництві, системі удобрення і годівлі тварин, системі захисту рослин і тварин, використання високоврожайних сортів сільськогосподарських культур і високопродуктивних порід тварин тощо) і не інвестиційних (удосконалення форм власності й господарювання, організації праці і матеріального стимулювання, формування високоефективних виробничих організаційних структур тощо) чинників [69, с.30].

На оборотність капіталу в сільському господарстві суттєво впливає сезонність. Тому без інвестиційних ресурсів сільськогосподарським підприємствам вкрай важко. Також недоліком аграрного сектору є його іммобільність. Оскільки ціну на сільськогосподарську продукцію формує ринок то не важко зрозуміти особливості функціонування сільськогосподарських підприємств. Доречно звернути увагу і на природно-кліматичні умови. Адже вони суттєво впливають на врожайність сільськогосподарських культур, а отже і на ризики в інвестиційній діяльності

Економічним змістом інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств є відтворення основного капіталу. На нього можуть вплинути перепони в інвестиційній діяльності. Тому важливою умовою відтворення основного капіталу сільськогосподарських підприємств є безперервний рух інвестиційних ресурсів. Будь-які затримки й перерви в процесі зміни форм власності ведуть до уповільнення обороту капітальної вартості і втрати її частини [70].

На даний час сільськогосподарські товаровиробники опинились у не простій ситуації. Затримка в реалізації сільськогосподарської продукції, несвоєчасність розрахунків, суттєво вплинула на фінансовий стан підприємств аграрного сектору.

Це значною мірою вплинуло на здійснення інвестиційної діяльності в сільському господарстві.

Отже, кругообіг інвестицій у сільському господарстві починається з акумуляції та нагромадження інвестиційних ресурсів. У період спадів економіки й депресії основних інвестиційних витрат зазнають власні джерела підприємств. У період кризових потрясінь сільськогосподарські підприємства з сезонним характером виробництва найбільше відчують потребу в інвестиційній діяльності. Знецінення грошової одиниці через високі темпи інфляції є дуже небезпечним для підприємств сезонного виду діяльності. Прибуток не має тої економічної сили, щоб вкладати його в розширене відтворення. Обмежується і можливість використання амортизації. Її ресурси через неплатежі опинилися жорстко «пов'язаними» з обігом величезної дебіторської, в тому числі простроченої, заборгованості.

Недостатній рівень забезпеченості власними фінансовими ресурсами спричинює неможливе закриття за рахунок залучення позикових коштів. Всеосяжний, масовий характер неплатежів значно збільшує ризики кредитування [71]. Власні кошти банків недостатні для проведення довгострокового кредитування. Заощадження населення в такій ситуації теж не можуть поправити ситуацію в інвестиційному забезпеченні сільськогосподарських підприємств.

Інвестиційна діяльність залежить також від матеріалізації капіталу. Швидкість інвестиційного процесу в формуванні основних засобів має важливе значення для сільськогосподарських підприємств, особливо з сезонним характером виробництва. На даний час швидкість технічного переозброєння в аграрному секторі випереджає швидкість зведення споруд і будівель. Отже, вкладання коштів у технічне переозброєння є більш привабливим. Як у першому, так і в другому випадках інвестиційний процес включає в себе три стадії: проектування, будівництво та введення в експлуатацію.

Проектування є дуже важливим елементом в інвестиційному процесі. Від нього залежить подальший успіх діяльності підприємства. Однак, у загальній

тривалості інвестиційного циклу тривалість стадії будівництва становить найбільшу питому вагу [72].

Не дивлячись на те, що зведення споруд і будівель у сільському господарстві випереджає промисловість, ситуація в кругообігу капіталу бажає бути кращою. Адже, виняток становлять великі об'єкти, будівництво яких на сьогодні призупинено. Отже терміни будівництва мають важливе значення у кругообігу капіталу.

Об'єкт вважається завершеним і введеним в експлуатацію після проведення усіх розрахунків за виконані роботи. Матеріалізовані інвестиційні ресурси створюють додаткову додану вартість в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств.

Однак, основним ресурсом у діяльності підприємств залишається виробництво сільськогосподарської продукції. Тривалість вегетаційного періоду, застосування високоврожайних сортів, розведення та утримання продуктивних тварин тощо – запорука успіху діяльності сільськогосподарських підприємств. Перешкодою може бути низька платоспроможність населення, що негативно вплине на реалізацію продукції. Виникає на стадії реалізації розрив у кругообігу капіталу, який тягне за собою порушення на інших його стадіях [73].

Недостатній рівень забезпеченості власними фінансовими ресурсами позбавляє підприємство можливості безперебійного забезпечення процесу виробництва необхідними ресурсами, що веде, своєю чергою, до порушення технології, скорочення або навіть зупинки виробництва. Сповільнення руху капіталу призводить до порушення швидкості перетворення товарної форми у грошову та – навпаки.

Отже, слід зазначити, що кризові явища охоплюють всі стадії індивідуального відтворення, обмежуючи можливості інвестиційної сфери і структурної перебудови економіки, тому необхідний аналіз економічної ситуації на рівні підприємств та регіону й обґрунтування заходів щодо активізації інвестиційної діяльності і прискорення кругообігу капіталу в сільському господарстві [74].

Умови здійснення інвестиційного процесу в ринковій економіці набувають специфічних форм, які відображають особливості господарських взаємовідносин:

– присутність інвестиційних ресурсів завдяки активному розвитку приватного сектору економіки;

– багатогранність відносин у сфері виробництва розподілу обміну і споживання;

– присутність багатосегментного ринку об'єктів інвестиційної діяльності, які виступають у товарній формі;

– розподіл інвестицій за напрямками вкладання.

У сучасному вигляді ринок інвестиційних ресурсів розкривається через взаємодію суб'єктів господарювання, які втілюють інвестиційний попит та інвестиційну пропозицію.

За допомогою інвестиційного ринку в ринковій економіці відбувається кругообіг інвестицій, перетворення інвестиційних ресурсів в приріст капітальної вартості [75]. Завдячуючи ринковому механізму формується попит і пропозиція на інвестиційні ресурси. Інвестори посередники акумулюють ресурси, які в подальшому спрямовують в інвестиційну діяльність. Враховуючи попит на грошові кошти, через ринок інвестиційних ресурсів відбувається приріст необоротних активів в сільськогосподарському виробництві. Реалізація продукції на ринку сприяє отриманню доходу і накопиченню капіталу.

Така ситуація дає можливість зрозуміти, що сфера обміну є важливою ланкою в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств. Отже, для ринкової організації економіки замкнутий на підприємстві кругообіг інвестицій такою мірою характерний, як замкнутий обіг продукту й доходу. Це зумовлює необхідність розширення інвестиційного процесу за межі підприємства, формування на базі одиничних, приватних кругообігів інвестицій єдиної інвестиційної системи (рис. 1.1).

*Рис. 1.1. Загальна схема кругообігу інвестицій в сільському господарстві
Побудовано автором за результатами дослідження*

Створення єдиної інвестиційної системи в умовах ринку стає можливим у міру розвитку фінансового ринку. Мобілізація ресурсів за рахунок внутрішніх джерел є досить обмеженим. В умовах розвиненої ринкової економіки поряд з самофінансуванням широко використовуються й зовнішні джерела, наприклад, традиційний банківський кредит, емісія та розміщення власних цінних паперів серед зовнішніх інвесторів. Природно, що в умовах жорстокої фінансової кризи ступінь залучення цих джерел інвестування в економіку визначається насамперед ступенем довіри до цих фінансових структур [76].

Всі учасники інвестиційної діяльності, здійснюють капітальні вкладення на території України використовуючи при цьому власні і залучені кошти у відповідності з чинним законодавством держави. Їх можна називати інвесторами.

Інвестори-посередники – це ті фінансові установи (банки, інвестиційні фонди, страхові компанії, кредитні товариства тощо), які акумулюють всі грошові

накопичення суспільства і тим самим спричиняють суперечність між нагромадженням та інвестиціями, що виникає при організації виробничого процесу підприємцями. Тобто при виникненні потреби у грошових коштах сільськогосподарське підприємство може звернутися до фінансових посередників. А в протилежній ситуації, тобто за наявності тимчасово невикористовуваних нагромаджень інвестори можуть зберігати кошти у банку за певну плату. Така співпраця сприяє розвитку інвестиційного ринку. Через попит і пропозицію формується ціна на інвестиційному ринку. Останнє дозволяє збалансувати вартість позичкового капіталу на фінансовому ринку. В цьому випадку висхідною ланкою для формування ціни є позичковий відсоток.

Інвестори попиту – вкладають власні, позикові, залучені кошти у формі інвестицій та забезпечують їх матеріалізацію й експлуатацію з метою отримання прибутку. Це замовники, виконавці капітальних робіт, користувачі об'єктів інвестиційної діяльності (проектні організації, ріелторські фірми, будівельні організації, агентства нерухомості та підприємства, що експлуатують інвестиційні проекти й отримують продукцію і доходи). Підрядники, які виконують роботи за державним контрактом і (або) договором підряду, який укладається із замовниками відповідно до Цивільного кодексу. Підрядники зобов'язані мати ліцензію на проведення ними тих видів діяльності, які підлягають ліцензуванню згідно з законом.

На стадії матеріалізації проекту в системі капітального будівництва основними учасниками інвестиційного процесу зазвичай виступають організації, які відповідно до виконуваних ними функцій іменуються: інвестор, замовник, забудовник, підрядник і проєктувальник.

Інвестор – суб'єкт інвестиційної діяльності, який фінансує за рахунок власних або позикових коштів будівельний об'єкт.

Якщо забудовник володіє правами на земельну ділянку, то замовник використовує її під забудову тільки на правах оренди. Він розпочинає свою роботу від розробки техніко-економічного обґрунтування (ТЕО) і завершує здачею об'єкта в експлуатацію.

Підрядник (генеральний підрядник) – будівельна фірма, яка будує згідно з договором підяду. Генеральний підрядник повністю відповідає перед замовником за будівництво об'єкта. Він може залучити субпідрядника, а також за потребою інші проєктні організації. Однак відповідальність за виконані роботи перед замовником несе генеральний підрядник. Він несе повну відповідальність за якість проєкту, техніко-економічні показники об'єкта будівництва, правильність виконання підрядною організацією проєктних рішень [77].

Таким чином, в основі інвестиційної діяльності лежать постійно повторювальні метаморфози інвестицій: накопичення інвестиційних ресурсів, їх акумуляція, формування інвестиційного попиту й матеріалізація коштів у реальний капітал, освоєння та експлуатація капітальних об'єктів з метою отримання доходу, розподіл доходів [78]. Кругообіг виробничих інвестицій, відокремлюючи на окремі стадії, породжує кругообіг фінансових інвестицій. В кінцевому підсумку це призводить до злиття, нероздільності потоків виробничих та фінансових інвестицій.

Залежно від відношення до джерела прибутку, рівня прибутковості, ризику інвестування виділяють різні типи інвесторів.

Консервативні інвестори націлені на отримання стабільного доходу протягом тривалого проміжку часу.

Помірковані інвестори як основний орієнтир обирають рівень доходу, що може формуватися як за рахунок дивідендних нарахувань, так і за рахунок отримання винагороди за ризик. Період інвестування не обмежений якимись певними рамками.

Метою агресивних інвесторів є висока дохідність. Термін інвестування за часом обмежений тривалістю інвестиційної операції, рівень ризику дуже високий.

Стратегічні інвестори спрямовують свою діяльність не на отримання доходів на фондовому ринку, а на захоплення сфери впливу й встановлення контролю над власністю шляхом придбання паритетного пакета акцій. Період інвестування не обмежений певним терміном, так як оскільки стратегічні інвестори намагаються зберегти контроль над власністю, що дає можливість отримання більш високих доходів, ніж у інших акціонерів, і розширення сфери впливу [79].

Інфраструктура інвестиційної діяльності в значній мірі залежить від розвитку інвестиційного ринку. У найбільш загальному вигляді до фінансових інститутів входять такі типи:

- комерційні банки (універсальні та спеціалізовані);
- небанківські кредитно-фінансові інститути (фінансові та страхові компанії, пенсійні фонди, ломбарди, кредитні спілки й товариства);

Не дивлячись на специфіку своєї діяльності, вони є основними донорами суб'єктів господарювання.

1.2. Сутність значення та види інвестиційних ризиків

Фінансування проєкту є одним з найбільш важливих умов забезпечення ефективності його виконання. Однак, інвестори часто стикається з непередбачуваними явищами. Вони можуть, як негативно, так і позитивно впливати на реалізацію інвестиційного проєкту. Виходячи з цього, інвестиційна діяльність пов'язана з ризиками через певну невизначеність.

Зазвичай невизначеністю називається неповнота, неточність та неправильність даних про підприємство на якому реалізується проєкт. Ризик можна розглядати з різних позицій. Зокрема, не врахувавши певних чинників реалізація проєкту може призвести до непоправимих результатів.

Ризик – це історична й економічна категорія. Історичний характер категорії ризику полягає в усвідомленні людиною можливої небезпеки, та він історично пов'язаний із усім ходом суспільного розвитку. Ризик виник вже на нижчому щаблі цивілізації і зумовлений появою у людини почуття страху перед смертю [80].

Практично будь-які інвестиції більшою чи меншою мірою є ризиковими. Чим серйозніший інвестиційний проєкт, більші інвестиції, триваліший термін отримання віддачі від них, тим вищий інвестиційний ризик. Він проявляється через загрозу віддачі за вкладений капітал.

Дохідність і ризик є взаємопов'язаними категоріями. Найбільш загальними

закономірностями, які відображають взаємний зв'язок між прийнятим ризиком і очікуваною прибутковістю діяльності інвестора, є такі:

– чим більший ризик, тим більша прибутковість, і – навпаки, чим менший ризик, тим менша прибутковість;

– ймовірність зростання доходу призводить до його зменшення, тобто при очікуваному отриманні доходу, можна отримати збиток. Таким чином, мінімальний ризик – мінімальний дохід.

Оптимальність співвідношення доходу й ризику означає досягнення мінімуму для комбінації «ризик-прибутковість» або максимуму для комбінації «прибутковість-ризик» [81, с. 34] Однак повинні виконуватися одночасно дві умови: жодне інше співвідношення прибутковості та ризику не може забезпечити більшу дохідність при цьому або меншому рівні ризику; жодне інше співвідношення прибутковості й ризику не може забезпечити меншого ризику при зазначеному або більшому рівні прибутковості [82].

Інвестиційна діяльність як різновид комерційної має декілька особливостей, які необхідно враховувати при визначенні інвестиційного ризику:

– життєвий цикл інвестиційного проєкту може бути досить значним, який має тривалий період часу. В цьому випадку досить складно, а подекуди не просто врахувати всі чинники, що негативно вплинуть на реалізацію проєкту;

– інвестиції можуть спрямовуватись у різні інвестиційні проєкти, які істотно різняться як за ступенем ризику так і дохідності, тому виникає необхідність оптимізації портфеля інвестицій;

– на інвестиційну діяльність мають вплив різноманітні чинники, які різняться між собою як за невизначеністю, так і за ступенем впливу на рівень ризику;

– для визначення інвестиційного ризику в більшості випадків відсутня представницька статистична інформація за попередній період, на основі якої можна було б спрогнозувати його при реалізації аналогічного інвестиційного проєкту [83].

Управління ризиками зводиться до виконання таких дій:

– аналіз ризиків за попередній період часу;

- виявлення ризиків та їх економічних наслідків при реалізації того чи іншого інвестиційного проєкту;

- аналіз економічних явищ і процесів на макро- і мікрорівні та наукове прогнозування їх розвитку;

- аналіз чутливості проєкту на можливі зміни найважливіших факторів та їх впливу на фінансовий стан підприємства [84].

До інвестиційних ризиків входять:

- упущена вигода (коли приймається рішення щодо реалізації інвестиційного проєкту, що в результаті дає менший, ніж інші, дохід);

- зниження прибутковості в результаті дії низки внутрішніх і зовнішніх факторів (зменшення обсягів продажу порівняно із запланованим, зміна процентної ставки за кредитом і т. д.);

- можливі прямі фінансові втрати через банкрутство партнерів, зміну ринкової кон'юнктури й інші чинники.

Величину ризику визначає ступінь невизначеності результатів, який виникає при неповноті або неточності інформації як зовнішньої, так і внутрішньої, пов'язаної з умовами реалізації інвестицій. Для того, щоб розрахунок ефективності інвестиційних проєктів був досить достовірним, необхідно враховувати фактори ризику й невизначеності. До них належать такі:

- зумовлені нестабільністю економічного законодавства й поточної економічної ситуації, умов інвестування та використання прибутку;

- зовнішньоекономічного характеру, пов'язані з можливими обмеженнями на торгівлю, постачання та із закриттям кордонів;

- пов'язані з можливістю несприятливих соціально-політичних змін у країні;

- зумовлені неповнотою або неточністю інформації про динаміку техніко-економічних показників нової техніки й технології;

- коливання ринкової кон'юнктури, цін, валютних курсів;

- виникнення природних чи техногенних катастроф;

- пов'язані з відсутністю синхронізації цілей в учасників інвестиційних проєктів;

– зумовлені неповнотою або неточністю інформації про фінансове становище або ділову репутацію учасників інвестицій (це може спричинити затримку платежів, порушення термінів постачання обладнання, сировини, збільшення строків будівництва) [85].

Для зниження ризику використовуються різні способи як організаційного характеру, так і економічного. До них належать:

- розробка правил поведінки учасників в нештатних ситуаціях;
- введення до структури управління проектом координаційного центру для синхронізації дій учасників у процесі зміни умов реалізації проекту;
- розподіл ризику між учасниками проекту шляхом індексування цін, розробки систем взаємних санкцій, надання взаємних гарантій;
- страхування ризику;
- створення резервів і запасів на випадок перевищення кошторису в результаті впливу незапланованих факторів;
- удосконалення технології, підвищення якості продукції та робіт для скорочення аварійності виробництва [86].

Для управління ризиками на основі обліку й аналізу потрібна їх класифікація. У літературі розглядається чимало класифікацій ризиків, але єдиної, загальноприйнятої немає.

Розглянемо класифікації, запропоновані деякими авторами.

Н. О. Коломієць класифікує ризики за видами інвестицій, тобто ризики діляться за тими ж класифікаційними ознаками, що й самі інвестиції, які породжують їх [87]. Це дає можливість зрозуміти, що там де мають місце інвестиції, присутнє місце і ризикам. З цього слідує, що ризики й інвестиції взаємопов'язані. Їх класифікація є важливою в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств.

Досліджуючи природу ризиків, їх можна розглядати з різних позицій і за різними ознаками. Класифікацію інвестиційних ризиків подано у таблиці 1.1. Доречно зауважити, що дана класифікація може бути значно ширша. У наведеній таблиці подані найбільш значущі ризики в інвестиційній діяльності

підприємств.

Таблиця 1.1

Загальна класифікація інвестиційних ризиків

Класифікаційна ознака	Види інвестиційних ризиків
За об'єктами інвестиційної діяльності	Ризик фінансового інвестування Ризик реального інвестування
За формам власності	Ризики державного інвестування Ризики приватного інвестування Ризики іноземного інвестування Ризики спільного (змішаного) інвестування
За характером участі в інвестиційній діяльності	Ризики прямого інвестування Ризики непрямого інвестування
За організаційними формами	Ризики короткострокового інвестування Ризики довгострокового інвестування
За регіональною ознакою	Ризики інвестування всередині держави Ризики міжнародного інвестування
За масштабами прояву ризиків	Загальноекономічний Галузевий Фірмовий Пов'язаний з індивідуальним становищем інвестора
За видами витрат	упущеної вигоди зниження прибутковості прямих інвестиційних витрат
За ступенем можливості прогнозування ризику	прогнозований непрогнозовані
За джерелами виникнення	Систематичний (зовнішній) ринковий Несистематичний (внутрішній) інвестиційний

Складено автором за результатами дослідження

Залежно від об'єкта застосування інвестиційної діяльності виділяються такі види ризику – це ризик реального інвестування і ризик фінансового інвестування.

Ризики реального інвестування – спроможність отримання негативного або недостатньо якісного результату від вкладення інвестицій на початковому етапі. Це може бути обумовлено певними чинниками: місцем розташування; тривалістю циклу функціонування об'єкта; відношенням замовників, субпідрядників до

реалізації проєкту; забезпеченням сировиною, комплектувальними та іншими матеріалами; неможливістю прогнозування цін та обсягів реалізації в майбутньому при вкладенні коштів у матеріальні активи.

Ризик фінансового інвестування – спроможність недостатнього забезпечення інвестиційними ресурсами, неефективне або нецільове їх використання на початковому етапі реалізації проєкту, зумовлена неможливістю прогнозу цін у майбутньому при вкладенні коштів у фінансові інструменти, які передбачають придбання прав на участь в управлінні корпорацій і боргових прав, – у державні та корпоративні цінні папери, банківські депозити і т. д. на фондовому й грошовому ринках.

1. За формами власності на інвестиційні ресурси виділяють:

– ризики державного інвестування – ймовірність інвестиційних втрат при вкладенні коштів органами влади усіх рівнів, а також підприємствами, організаціями та установами що мають державну форму власності і проводять інвестиційну політику;

– ризики приватного інвестування – ймовірність інвестиційних втрат при вкладенні коштів фізичними особами, а також підприємствами недержавної форми власності, насамперед колективної;

– ризики іноземного інвестування – ймовірність інвестиційних втрат при вкладанні капіталу інвесторами іноземних країн ;

– ризики спільного інвестування – ймовірність втрат при вкладенні коштів суб'єктами цієї та іноземної держав.

2. За особливостями причетності до інвестування:

– ризики прямого інвестування – спроможність отримання втрат внаслідок неефективності або недостатньої ефективності об'єкта інвестицій та (або) нераціонального вкладення коштів у тому випадку, коли сам інвестор вибирає об'єкт інвестування. В цьому випадку кошти спрямовуються напряму в матеріальні активи. Пряме інвестування проводять ті інвестори, які добре ознайомлені з

механізмами й організаційними формами інвестування, а також мають повну базу даних про об'єкт;

– ризики непрямого інвестування – ймовірність інвестиційних втрат через незворотність вкладень, або неотримання очікуваного доходу. Сюди можна віднести неплатоспроможність, або банкрутство фінансового посередника, неякісне використання коштів з наявних інвестиційних фондів. Фактори, які впливають на таке явище – відсутність достатньої інформації про посередників на фінансовому ринку, нецільове їх використання, або розпорошення. Не кожен інвестор може бути достатньо кваліфікований для вибору інвестиційних вкладень і прийняття управлінських рішень.

3. За організаційними формами:

– ризики інвестиційних програм і проєктів – ймовірність інвестиційних втрат внаслідок неефективності або недостатньої ефективності, в тому числі соціальної, інвестиційних програм та проєктів на момент початку їх реалізації, зумовлена особливостями їх життєвого циклу, типом, географічним розміщенням, характеристикою замовника, субпідрядників; необхідними сировинними й комплектувальними матеріалами і т. д., неможливістю прогнозу цін, обсягів реалізації, соціального ефекту в майбутньому;

– ризик інвестиційного портфеля – ймовірність зниження якості інвестиційного портфеля в момент його формування, зумовленого неможливістю прогнозу цін у майбутньому при вкладенні коштів у фінансові інструменти на фондовому та грошовому ринках.

4. За періодом інвестування:

– ризики короткострокового інвестування – ймовірність неефективності або недостатньої спроможності реалізації проєктних рішень на початковому етапі. Особливо, коли мова йде про укладання угоди на короткий термін;

– ризики довгострокового інвестування – ймовірність інвестиційних втрат при вкладенні на довший ніж один рік, термін.

5. За регіональною ознакою:

– ризики інвестування в межах держави – спроможність недоотримання інвестиційної вигоди, через зміну курсової різниці на фондовому ринку. В цьому випадку мова йде про зміну вартості цінних паперів у бік зменшення, та (або) неефективності інвестиційних проєктів і програм на початковому етапі їх впровадження, зумовлених неможливістю прогнозу цін, обсягу реалізації в майбутньому при вкладенні капіталу в інвестиційні об'єкти;

– ризики міжнародного інвестування – наслідок неякісних і неефективних інвестиційних операцій. Таке явище характерне на початковому етапі укладення угоди. Тут мова іде про міждержавні ризики, зокрема падіння внутрішніх ринків тої чи іншої країни, регіональними змінами, геополітичною ситуацією в регіоні, і зумовлюють імовірність зміни вартості курсової різниці цінних паперів на різних національних ринках, і (або) неефективності або недостатній ефективності інвестиційних програм та проєктів на момент початку їх реалізації, зумовленої неможливістю прогнозу цін, обсягу реалізації в майбутньому при вкладенні коштів в об'єкти інвестування, які розміщені за межами даної держави.

б. За масштабами прояву ризиків:

– загальноекономічний ризик – здатність недоотримати вигоду через зміну соціального, політичного становища у бік погіршення. Така ситуація може призвести до несприятливого інвестиційного клімату, а в окремих випадках і до непоправимих наслідків в діяльності інвесторів.

Ризик у кожній галузі визначається на основі аналізу і формується з певних елементів:

- визначення життєвого циклу галузі;
- встановлення позицій галузі стосовно ділового циклу і макроекономічних умов;
- якісного аналізу та прогнозування перспектив розвитку галузі.

Фірмовий ризик (на рівні окремо взятого підприємства) оцінюється при експертному аналізі фінансового стану суб'єкта економіки та містить оцінку масштабу й характеру його діяльності, а також визначення основних напрямків діяльності та диверсифікації. Ризик, як прямо, так і опосередковано впливає на

інвестора через право голосу та ринкової позиція даної акції.

7. За ознаками затрат:

– ризик упущеної вигоди характеризується появою непрямой шкоди, яка проявляється при не проведенні, або не врахуванні певних результативних дій при реалізації інвестиційного проєкту;

– ризик зниження прибутковості – це здатність недоотримати вигоду за вкладення у портфельні інвестиції;

– ризик прямих інвестиційних втрат представляє імовірність неправильного вибору об'єктів вкладення інвестицій, повної або часткової втрати інвестиційного капіталу. До нього входять:

– ризик банкрутства, тобто ймовірність інвестиційних збитків через пошкодження, або взагалі втрату майна суб'єктом економічної діяльності. Також цей ризик має місце завдяки непоправимому збитку суб'єкта економіки, зумовленого непередбаченими змінами численних факторів зовнішнього й внутрішнього середовища;

– біржовий ризик;

– селективний ризик;

– кредитний ризик.

8. За можливістю передбачуваного ризику:

– передбачуваний (прогнозний) ризик має значення у тому випадку, коли присутні чинники невизначеності. Даний ризик проявляється при циклічності інвестиційних процесів, а також при наявності та розвитку фондового ринку, присутності на ньому фінансових посередників. Однак передбачуваність носить відносний характер;

– непрогнозований (непередбачений) інвестиційний ризик пов'язаний з факторами невизначеності, ймовірність настання яких відрізняється повною невизначеністю, і на даному етапі не можна визначити з тієї чи іншої причини.

9. За джерелами виникнення.

– систематичний (зовнішній) ринковий ризик – можливість негативної зміни курсів валют, цін акцій, облігацій та товарів, які є об'єктом інвестування.

Ринковому ризику притаманне зовнішнє середовище, яке має безпосереднє відношення до інвестиційної діяльності. Сюди можна віднести такі фактори: міжнародні події, події, які відбуваються на загальнодержавному, регіональному й галузевому рівнях;

– несистематичний (внутрішній або специфічний) інвестиційний ризик належить до чинників внутрішньої невпевненості. Зокрема, він залежить від спроможності функціонування кожного суб'єкта й об'єкта інвестиційної діяльності та зумовлений факторами, яким значною мірою можна перешкодити. Сюди можна віднести в першу чергу, наявність кадрового забезпечення, управлінський персонал, і його нестандартне прийняття рішень.

Джерелами виникнення несистематичного інвестиційного ризику є внутрішньофірмові фактори: організаційні, фінансово-інвестиційні, пов'язані з економічною діяльністю, а також із гарантуванням економічної безпеки підприємства [88].

О. В Турченок всі інвестиційні ризики поділяє на дві групи: загальні та специфічні. Так само, специфічні діляться на ризики інвестиційного портфеля й ризики об'єктів інвестування [89].

До загальних ризиків входять ризики, однакові для всіх учасників інвестиційної діяльності й форм інвестування. До них можна зарахувати зовнішньоекономічні ризики, які виникають при зміні зовнішньоекономічної ситуації, і внутрішньоекономічні, пов'язані зі зміною внутрішньої економічної діяльності.

Соціально-політичний ризик виникає через політичну ситуацію, соціальну напругу в країні.

Екологічний ризик проявляється через погіршення екологічної ситуації, ймовірності природних катастроф.

До ризиків, пов'язаних із заходами державного регулювання, входять зміни в: законодавчій базі, економічних нормативах, валютному регулюванні, оподаткуванні, процентній політиці, регулюванні ринку цінних паперів, адміністративних обмеженнях інвестиційної діяльності тощо.

Кон'юнктурний ризик – зміна економічного становища або ситуації на окремих ринках. Кон'юнктурний ризик може виникати, під час зміни економічного циклу країни.

Інфляційний ризик проявляє себе при знеціненні вкладень в об'єкти інвестування, які не можуть покриватися доходами від інвестицій. Відповідальність за інфляційний ризик, як правило, майже повністю несуть інвестори (кредитори), які спроможні передбачити і оцінити інфляційні наслідки. Отже, при інвестуванні передбачуваних об'єктів прийнято закладати прогностичні темпи інфляції.

На показники ефективності інвестицій впливають: різниця рівнів інфляції за видами ресурсів і продукції (неоднорідність інфляції) та перевищення рівня інфляції над зростанням курсу іноземної валюти. Інфляція впливає на економічний ефект не лише у вартісному, але і в натуральному вираженні: інфляція змінює як фінансові результати здійснення проєкту, так і його параметри (плановані обсяги необхідних ризиків, виробництва, продажу тощо). Слід зазначити, що облік інфляційних ризиків багато в чому ускладнюється неповнотою й неточністю наявної інформації.

Ризик погіршення умов для цієї сфери діяльності містить ризики, пов'язані з можливістю посилення конкуренції, зі змінами вимог споживачів, з банківськими кризами та ін.

До інших ризиків належать ризики, які проявляють себе через економічні злочини, не добросовісність, ненадійність суб'єктів інвестиційної діяльності, неповним або неякісним виконанням партнерами взятих на себе зобов'язань та ін.

Загальні ризики можуть представляти серйозну загрозу інвесторам, їх слід враховувати в усіх формах та об'єктах інвестування. Крім загальних ризиків є специфічні. Вони мають відношення до непрофесійної політики вкладання коштів, негативних наслідків яких можна значною мірою запобігти, залучаючи до інвестиційної діяльності фахівців. Розглянуті ризики є диверсифікованими, пониженими і залежать від здатності інвестора до вибору об'єктів інвестування.

Сукупність розглянутих ризиків за економічним змістом аналогічна поняттю несистематичного ризику, який також називають індивідуальним, залишковим,

особливим або диверсифікованим. До специфічних ризиків можна також віднести ризики, властиві інвестиційному портфелю, і внутрішні ризики.

Ризик інвестиційного портфеля виникає у зв'язку з порушенням принципів формування інвестиційного портфеля і погіршенням якості об'єктів інвестування у ньому. Натомість він вміщує в собі більш приватні види ризиків. Найбільш значними з них є:

- капітальний ризик – ризик інвестиційного портфеля, який показує можливість втрат при вкладенні капіталу, порівняно з іншими видами активів через погіршення його якості;

- селективний ризик – це неправильна оцінка інвестиційного портфеля інвестором, а також об'єкта інвестування;

- ризик незбалансованості викликаний дисбалансом за вкладеними ресурсами та джерелами їх наповнення, наявністю і структурними показниками прибутковості, ризику й ліквідності;

- ризик надмірної концентрації – визначається як небезпека втрат, пов'язаних з вузьким ступенем диверсифікації активів.

Розглянуті ризики є специфічними ризиками портфельного інвестування, які необхідно врахувати при формуванні й управлінні інвестиційним портфелем. Крім даних видів ризиків можна виділити ризики, властиві тією чи іншою мірою різним видам інвестиційних об'єктів у складі інвестиційного портфеля. Основні види цих ризиків такі: галузевий, часовий, кредитний, операційний тощо.

Наведена структура ризиків повинна бути доповнена видами ризиків, характерних для конкретних форм інвестування.

Ризики проєктного фінансування. При проєктному фінансуванні слід враховувати такі внутрішні види ризиків: неопрацьованість проєктної документації; виробничо-технологічний ризик; ризик зміни пріоритетів у розвитку підприємства; невизначеність цілей, інтересів і поведінки підприємств-учасників проєкту; ризик невідповідності наявних напрямків збуту й вимог до збуту продукції згідно – з проєктом; неповноту або недостовірність даних про фінансовий стан і репутацію учасників проєкту; ризик своєчасної реалізації

проєкту та виходу на розрахункову ефективність та ін.

Ризики інвестиційного проєкту за часом виникнення умовно можна розділити на три стадії:

- ризики, що виникають на підготовчій стадії;
- ризики, які мають відношення до будівництва;
- ризики пов'язані з функціонуванням об'єкта.

Друга й третя стадії реалізації проєкту характеризуються більш високими рівнями ризиків. На стадії будівництва об'єкта найбільш вірогідними вважаються ризики, пов'язані із перевищенням кошторисної вартості проєкту, затримкою введення об'єкта в експлуатацію, зміною собівартості продукції в результаті підвищення цін на сировину й матеріали, погіршенням платоспроможності замовника. Для третьої стадії найбільш характерні внутрішні (господарські) ризики, пов'язані з низькою якістю управління підприємством, нестійкістю попиту на продукцію, появою альтернативної конкурентоспроможної продукції, неплатоспроможністю споживачів та ін.

При здійсненні вкладень у цінні папери поряд з розглядом загальних і специфічних ризиків у ході фундаментального аналізу важливого значення набуває розгляд технічних ризиків, пов'язаних з фондовим ринком, зокрема ризик несвоєчасної поставки цінних паперів, ризик врегулювання розрахунків [90].

У зв'язку з цим, вони діляться залежно від:

- наслідків ризиків;
- основної причини виникнення ризиків;
- купівельної спроможності національної грошової одиниці;
- за структурною ознакою.

Залежно від наслідків ризиків вони поділяються на: спекулятивні й чисті. Спекулятивні ризики проявляють себе як в негативному так і позитивному результаті Чисті ризики виражаються в можливості отримання нульового або негативного результату.

Також виділяють: допустимий, критичний та катастрофічний ризики. Як правило, допустимий ризик вважають загрозою повної втрати прибутку

підприємством. Критичний ризик – це втрата очікуваної виручки. Катастрофічний ризик є найнебезпечніший, оскільки він призводить до банкрутства підприємства та втрати всього майна.

Найбільш вдалу класифікацію інвестиційних ризиків пропонується В. В. Брижатовим [91]. У зазначеній класифікації використані дві ознаки:

- джерела виникнення ризиків;
- залежні й не залежні від діяльності суб'єкта господарювання.

Залежно від джерела виникнення ризики підрозділяються на: діловий, фінансовий; процентний; пов'язаний з купівельною спроможністю; ринковий, випадковий; ліквідності.

Діловий ризик – ступінь невизначеності, який пов'язаний зі створенням доходів, достатніх, щоб розраховатися зі всіма інвесторами.

Фінансовий ризик – взаємозалежність між власними і позиковими коштами: чим більша частка позикових коштів, тим вищий фінансовий ризик.

Ризик, пов'язаний з купівельною спроможністю, – ризик, зумовлений зниженням вартості грошової одиниці, що призводить до її знецінення, а відтак і до інфляції.

Відсотковий ризик – ступінь невпевненості на рівні курсів цінних паперів, і процентних ставок: ця залежність є обернено пропорційною.

Ризик ліквідності – ризик, що не дає можливості продати за готівку фінансовий актив за доступною ціною і в певний момент часу.

Ринковий ризик – ступінь невизначеності через політичну ситуацію, соціальну напругу, економічну нестабільність тощо.

Випадковий ризик – ступінь невизначеності, що виникає здебільшого з події чи цілком несподівано, він має значний і зазвичай негайний вплив на вартість відповідних інвестицій.

Оцінюючи ризик, доцільно враховувати певні підходи, які впливають на реалізацію інвестиційного проекту.

Перший підхід має важливе значення для інноваційного проекту. З позиції

інновацій можна кардинально змінювати виробництво продукції. Її поява на ринку може стрімко підвищити інвестиційний рейтинг підприємства. Однак, тут має місце ризик, пов'язаний з небезпекою оцінки становища. Ситуація може бути і небезпечною. Це вимагає від інвесторів сміливих рішень з врахуванням похибки на ризик. Розробка і реалізація таких інвестиційних проєктів вимагає від інвестора скрупульозного вивчення ситуації. Це змушує його проводити додаткові фінансові витрати. В цьому випадку можливе як страхування, так і перестраховування проєкту. Це має позитив в тому сенсі, що призводить до росту науково-технічного прогресу і зростання потенціалу країни в цілому.

Другий підхід має відношення до тих підприємств у яких практично не має альтернативи для подальшого функціонування на інвестиційному ринку, ринку товарів, надання послуг тощо. Також сюди можна віднести ті підприємства, які займаються виробництвом того, чи іншого виду продукції від початку до кінця і носять серійний характер. Тут важливо звернути увагу на фази інвестування і фази виробництва від початку до кінця. Процес будівництва має свої особливості у проведенні інвестиційної діяльності. Введення в експлуатацію інвестиційного об'єкта – має іншу специфіку.

Третій підхід в основному використовується при інвестуванні перевірених часом проєктів. Тут ризик може бути присутнім при розрахункових операціях в силу інвестиційної спроможності інвестора. Часто непередбачувані ситуації можуть вплинути на інвестування і тимчасово заморозити об'єкт.

Таким чином, ризики є тим явищем, яке має вагоме значення в інвестиційному проєктуванні. Враховувати їх слід на кожній стадії інвестиційного процесу. При цьому, згрупувавши усі ризики, можна оцінити реальний інвестиційний проєкт.

Всі розрахунки виконуються двічі: на момент складання проєкту та після виявлення найбільш небезпечних його елементів. В останньому випадку розробляється перелік заходів, реалізація яких дозволяє зменшити ступінь ризику [92].

До числа ризиків, які важливо враховувати при оцінці підготовчої стадії,

належать, наприклад, такі:

- віддаленість від транспортних вузлів;
- доступність альтернативних джерел сировини;
- підготовка правовстановлюваних документів;
- організація фінансування й страхування кредитів;
- формування адміністрації;
- створення дилерської мережі, центрів ремонту та обслуговування.

Ризиками на стадії будівництва можна вважати:

- неплатоспроможність замовника;
- непередбачені витрати, у тому числі через інфляцію;
- недоліки проектно – вишукувальних робіт;
- несвоєчасна підготовка НТР і робітників;
- несумлінність підрядника.

На стадії експлуатації можуть з'явитися такі ризики:

– фінансово-економічні: неспроможність конкурувати з товаровиробниками, аналогічна продукція яких значно дешевша; падіння платоспроможності населення; зростання цін на енергетичні ресурси; зростання податкових платежів; зміни кон'юнктури ринку тощо;

– соціального характеру: нестача кваліфікованих кадрів та робочої сили через спроможність задовільнити їх в оплаті праці; насторожене відношення місцевого населення та влади до зведеного об'єкту;

– технічні: недостатня потужність введеного об'єкту; застаріле обладнання відсутність інноваційних впроваджень;

– екологічні: ймовірність залпових викидів, шкідливість виробництва [93].

Управлінський механізм захисту від факторів ризику може бути пасивним і активним залежно від дій менеджера.

Пасивний підхід орієнтований на незначну прибутковість від інвестицій та відносно повільний розвиток угоди, відповідно й на малий ризик. Активний підхід передбачає вкладення інвестицій з високим рівнем доходності та відповідно до ризику передбачає комплекс заходів щодо його зниження. Поєднання активних і

пасивних заходів при реалізації інвестиційних програм відображає рівень управління ризиком.

Набір заходів стосовно захисту від ризику передбачає: профілактичні заходи, регулювальні впливи, заходи щодо страхування, аналітичні роботи з факторами ризику.

Крім того, аналізуючи ризики, потрібно використовувати кількісні та якісні підходи в оцінці інвестиційної діяльності.

Якісний підхід проявляє себе в тих випадках, коли потрібно викрити та ідентифікувати можливі види ризиків, потім описати й оцінити наслідки збитку. Наступним кроком є вживання антикризових заходів в інвестиційній діяльності суб'єктів економіки.

Якісний аналіз інвестиційних ризиків в інвестиційній діяльності проводиться на початковому етапі складання бізнес-проєкту. Тут має важливе значення дослідити причини виникнення інвестиційних ризиків та чинники, які сприяють їх динаміці.

Для мінімізації ризиків доцільно вживати застережні заходи. Вони дадуть можливість зробити втрати мінімальними. Не слід ігнорувати і правове поле. При проєктуванні інвестори повинні враховувати не тільки техніко-технологічний стан виробничого процесу, економічну вигоду, але і екологічні наслідки від введення в експлуатацію об'єкта.

Таким чином, якісний аналіз складається з кількісної оцінки та управління ризиками.

Кількісні оцінки ризиків інвестиційного проєкту пов'язані з численним розумінням значення ризику, як такого і його наслідків. Кількісний аналіз має важливе значення в інвестиційному проєктуванні. До нього відносять статистичні дані, інші кількісні фактори.

Кількісний аналіз доповнює якісна оцінка проєкту в інвестиційній діяльності. В комплексі вони дають можливість оцінити:

- ефективність проєкту;
- проведення повноцінного якісного аналізу.

Таким чином, проведення якісного аналізу на основі кількісних показників є тим важелем, що зводить ризик до мінімуму і сприяє успішній реалізації проєкту в інвестиційній діяльності.

Кількісний аналіз ризику проводиться за результатами оцінки ефективності проєкту і має таку послідовність:

- визначення показників граничного рівня;
- аналіз чутливості проєкту;
- аналіз сценаріїв розвитку проєкту [94].

Успішна інвестиційна діяльність багато в чому залежить від того, наскільки вдається знайти оптимальне співвідношення прибутковості й ризику, як кваліфіковано управляти ризиками.

Управління ризиками є важливим компонентом в функціонуванні суб'єкта інвестиційної діяльності. Не оцінивши значення ризику при інвестиційному проєктуванні можна завчасно відчутти несприятливість і невпевненість у реалізації проєкту.

До методів управління ризиками зазвичай належать: диверсифікація, ухилення від ризиків, компенсація, локалізація. При управлінні інвестиційними ризиками також використовується низка прийомів зменшення ризику: уникнення, передання, утримання, пониження питомої ваги [95].

Передання ризику – відповідальність за ризик переуступається іншій компанії. У даному разі передання проводиться шляхом його страхування.

Утримання ризику означає, що на відповідальності інвестора залишається ризик і в подальшому.

Пониження питомої ваги ризику відбувається через скорочення обсягу втрат. Сюди можна віднести такі прийоми: диверсифікація, лімітування, страхування.

Використовуючи метод диверсифікації, можна суттєво зменшити ризик в інвестиційній діяльності суб'єктів господарювання. Також диверсифікацію доцільно використовувати при розширенні кількості споживачів, збільшення кількості учасників. Також прагнення до мінімізації зазначених негативних впливів зумовило появу в розвинутих країнах світу новітніх моделей взаємодії між

споживачами та виробниками сільськогосподарської продукції, однією з яких є підтримуване спільнотою споживачів солідарне сільське господарство (ССГ) – Community Supported Agriculture (CSA). ССГ ґрунтується на засадах безпосередньої передачі фермером (виробником) своєї продукції наперед визначеному колу споживачів, які співфінансують виробничий процес. При цьому ризики, відповідальність та вигоди від виробництва цієї продукції розподіляються між залученими особами, а контроль за її безпечністю та якістю здійснюється сторонами на основі довіри та взаємоповаги [96, с.13].

Для зниження ризику діяльності підприємства бажано виробляти продукцію, яка користується попитом в різних напрямках. Ефективним способом уникнення проєктного ризику є його розподіл між учасниками ринку. Буде логічним, якщо відповідальним за конкретний вид ризику зробити ту особу, яка має безпосереднє відношення до даної ділянки роботи і враховуючи її досвід, спроможна не тільки контролювати певний вид ризику, але і зводити його до мінімуму присутність. Розподіл ризику між учасниками економічних відносин започатковується при складанні бізнес проєкту.

Диверсифікація інвестиційних ризиків передбачає вдосконалення оперування джерелами фінансування, активами та їх оптимізацію за структурою термінами та обсягами. Диверсифікації можуть бути як прямі, так і портфельні інвестиції [97].

Диверсифікація прямих вкладень спрямована у різні напрямки інвестиційних вкладень, розширення асортименту продукції та послуг, невластивих для даного підприємства.

Диверсифікація портфельних інвестицій передбачає формування оптимального портфеля цінних паперів на підприємстві як за ступенем ризику, так і за рівнем прибутковості.

Лімітування також є важливим інструментом зменшення питомої ваги ризику і використовується фінансовими інституціями при наданні коштів у тимчасове користування, а підприємствами – при отриманні грошових коштів, продажу товарів у кредит тощо.

Страховання й самостраховання є важливими прийомами стосовно зниження ступеня ризику. Виокремлюють страхування інвестицій щодо політичних ризиків і страхування інвестицій від комерційних та фінансових ризиків. Страхові компанії значно розширили свою діяльність в багатьох країнах світу, але особливо – у країнах з розвинутою ринковою економікою [98]. Йде процес становлення страхової справи.

Страховання – відносини із захисту майнових інтересів суб'єктів господарювання сформованих зі сплачуваних ними страхових внесків (страхових премій). Отже, страхування – справа платна, незалежно від того, настане чи не настане випадок втрати майна. Тому деякі суб'єкти, якщо це необов'язкове страхування, для зниження ступеня ризику застосовують самостраховання [99].

Воно означає, що підприємець вважає за потрібне підстрахуватися самостійно. Воно є децентралізованим формуванням страхових (резервних) фондів в грошовому і натуральному виразі безпосередньо в суб'єкта господарювання, особливо в того, чия діяльність піддається ризику.

Компенсація ризиків значною мірою аналогічна страхуванню. Вона передбачає створення певних резервів: фінансових, матеріальних, інформаційних. Інформаційними резервами можна вважати отримання необхідних додаткових даних через маркетингові дослідження. Вони на даний час набувають все більшого значення. Також можливе формування додаткових фінансових резервів, які будуть слугувати тим джерелом, з якого кошти спрямовуватимуться на покриття неврахованих затрат. Можуть бути створені і спеціальні сировинні резерви за рахунок страхових запасів матеріальних ресурсів.

Моніторинг. Важливим принципом проведення моніторингу щодо регулювання ризиків є порівняння результатів, для забезпечення якого необхідно застосовувати єдину методику й використовувати її через однакові інтервали часу [100]. Ефективність моніторингу певною мірою залежить від якості побудови системи показників ризику.

Ретроспективний аналіз. Він має як пряме, так і опосередковане відношення до інвестиційного проєкту. Проведення такого аналізу цілком обґрунтоване,

оскільки дає можливість порівняти плановані й досягнуті результати регулювання ризиків, врахувати отриманий досвід для оптимізації процесу регулювання ризиків у майбутньому [101].

Використання розглянутих методів аналізу та регулювання інвестиційних ризиків вимагає накопичення значної маси інформації, засобів її обробки і прогностичних оцінок. Таку роботу можуть виконувати високопрофесійні аналітики, яких доцільно залучати до інвестиційних проєктів. В іншому випадку, процес регулювання ризиків є досить складним, трудомістким і вартісним. Однак, як показує досвід, недостатня увага до процесів регулювання ризиків ставить під сумнів не тільки можливість максимізації прибутку, але й фінансову стабільність суб'єктів інвестиційної діяльності [102].

Послідовність дій щодо регулювання ризику представляють:

- отримання інформації;
- ідентифікація ризиків, які виникають у зв'язку з інвестиційною діяльністю;
- формування критеріїв оцінки ризиків
- розробка заходів щодо зниження ризиків;
- моніторинг ризиків для кореляції показників;
- аналіз ризикованості.

Ідентифікація ризиків передбачає виявлення складу й змісту об'єкта, який дає уявлення про структуру ризику.

Слід зазначити, що оцінка рівнів ризику залежить від джерел інформації. Інформацію становлять: експертні прогнози і оцінки, статистичні й оперативні дані тощо. Прийняття рішень при наявності більш повної й точної інформації є виваженим, а, отже, менш ризикованим [103]. Зібрана інформація в основному має містити дані про:

- учасників;
- поточну кон'юнктуру ринку;
- передбачувані події;
- зміни в нормативній базі;
- умови інвестиційних вкладень .

Визначення критеріїв і способів аналізу ризиків. Для розкриття ризику інвестиційного проєкту заслуговує на увагу кількісний підхід в оцінці, до якого належать:

- метод аналогій;
- аналіз беззбитковості;
- аналіз чутливості;
- аналіз сценаріїв розвитку подій;
- метод Монте-Карло.

Метод аналогій – найбільш простий у використанні. Він полягає в порівнянні розглянутого інвестиційного проєкту з аналогічним, здійсненим в тих же умовах, при такій же структурі джерел фінансування і т. д. Метод відрізняється значною приблизністю через низку причин:

- відсутність повної адекватності умов здійснення навіть схожих проєктів;
- неможливість урахування динаміки економічного розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

Метод аналогій використовується тільки при наявності повної інформації за умови реалізації інвестиційних проєктів у цій галузі, що є характерним лише для стандартних ситуацій. Реалізація інвестиційних проєктів інноваційного характеру не дозволяє застосовувати даний метод через відсутність інформації про аналоги.

Аналіз беззбитковості – найчастіше використовуваний метод визначення взаємозв'язку між обсягом виробництва, постійними витратами й маржинальним прибутком.

Основна мета аналізу беззбитковості полягає в тому, що результат буде відповідати йому в тому випадку, коли обсяг виробництва відповідатиме відшкодованим витратам. Тобто, отриманий дохід дорівнюватиме понесеним витратам. Даний розрахунок зазвичай здійснюється при розробці бізнес-планів. Його основним недоліком є те, що для реальності отриманих в результаті її проведення результатів вимагається дотримання кількох умов:

- стабільності цін на вироблену продукцію;
- стабільності цін на виробничі ресурси, що визначає величину витрат;

– відсутності великих складських запасів готової продукції, що забезпечує практичну рівність обсягів виробництва й реалізації продукції;

– незмінності асортименту продукції та його структури, що дозволяє розрахувати для кожної асортиментної групи одну точку беззбитковості.

Мета аналізу беззбитковості – визначити обсяг реалізації продукції таким чином, щоб суб'єкт господарювання не одержуючи доходу зміг покрити свої витрати без будь-яких сторонніх залучень (запозичень) [104]. Такий аналіз за суттю чисто механічний, і, хоча необхідні допущення часом знижують його точність, він дозволяє приблизно оцінити обсяг, який повинен бути забезпечений для того, щоб підприємство не мало збитків. Аналіз беззбитковості допомагає визначити найважливіший етап на життєвому шляху підприємства – точку, в якій коштів, виручених від продажу, стає достатньо для оплати зазначених ним витрат.

Поріг рентабельності можна розрахувати на основі маржинального доходу. В цьому випадку рентабельність дорівнюватиме нулю. Прибутку не буде, але не буде і збитку.

Основним показником є точка беззбитковості, де рівень фізичного обсягу продажу продукції збігається з витратами виробництва.

Розраховується поріг рентабельності відношенням суми постійних витрат у собівартості продукції до маржинальної дохідності у виручці.

При падінні виручки нижчої від критичного обсягу, підприємство почне отримувати збитки і в подальшому може навіть і збанкрутувати. Від цього залежить фінансова стійкість підприємства.

Запас фінансової стійкості можна визначити графічно. Якщо використати усі витрати (постійні, змінні) та прибуток з одного боку, а обсяг реалізації продукції з другого, то перетин лінії виручки та витрат є межа рентабельності. У цьому місці виручка дорівнює витратам. Нище від неї – зона збитку, вище – зона прибутку. Отже, запас фінансової стійкості знаходиться у верхній частині..

Наведені показники зумовлюють необхідність постійного контролю за запасом фінансової стійкості, з'ясування, наскільки близький або далекий поріг рентабельності, нижче від якого не можна допускати падіння виручки. Цей

розрахунок дозволяє відповідно прогнозувати перспективу, розробити заходи щодо збільшення виробництва й реалізації продукції, зниження собівартості, основними з яких є: підвищення якості й конкурентоспроможності продукції, прискорення оборотності капіталу і більш повне та ефективне використання виробничого потенціалу підприємства.

Оскільки дотримання усіх умов є досить проблематичним, результати аналізу не можна вважати достатньо точними.

Провівши аналіз чутливості, дасть можливість зрозуміти та визначити прогнозну оцінку інвестиційного проєкту при можливих коливаннях в позитивну або негативну сторону.

При проведенні аналізу чутливості постійно вводяться змінні, які встановлюються за їх очікуваною величиною, і визначається чистий дисконтовий дохід (ЧДД). Потім послідовно змінюється величина кожної змінної, наприклад на 10%, і проводиться перерахунок чистого дисконтованого доходу порівняно з його вихідною величиною для всіх величин, що вводяться. Показник чутливості визначається відсотковою зміною чистого дисконтованого доходу на однопроцентну зміну чистого значення введеної змінної. За показником чутливості вводяться змінні, які класифікуються від найбільш чутливої до найменш чутливої. Чим вища чутливість, тим важливіша перемінна для розрахунку чистого дисконтованого доходу.

Необхідно враховувати також, що оцінювання вхідних змінних може відбуватися з різним ступенем точності залежно від умов виконання інвестиційного проєкту. Наприклад, для багатьох інвестиційних проєктів може встановлюватися фіксована ціна продукції та її обсяг. Це також відображається в аналізі чутливості, тобто, чим вища чутливість показника й складніше прогнозування його величини, тим серйознішу увагу необхідно звернути на нього при розрахунку чистого дисконтованого доходу інвестиційного проєкту.

Ефективність аналізу чутливості полягає в можливості концентрації уваги на показниках, які визначають величину ЧДД. Однак в аналізі чутливості є серйозний недолік, оскільки умовним є те, що всі інші показники в процесі дослідження

дорівнюють спрогнозованій величині й не відхиляються від неї, а це є малоімовірним. Зміна будь-якого з введених показників впливає на інші.

Для інвестиційних проєктів зміна результатів кардинально не впливає на загальний стан підприємства. Однак є проєкти, які відіграють визначальну роль у розвитку підприємства. Для них такий підхід до оцінки ризику може призвести до незворотних наслідків.

Для проведення аналізу з більш реалістичними передумовами про взаємозв'язок вхідних змінних необхідно використати інші, більш точні методи. Одним з таких методів є аналіз сценаріїв розвитку подій, який заснований на опрацюванні трьох припущень про ці можливі сценарії. Перше – події розвиваються в очікуваному напрямку, досягається запланований результат, тобто величина вхідних змінних дорівнює прогнозній. Це означає, що перший сценарій дорівнює очікуваному (розрахунковому) варіантові. Як правило, економічна ефективність підприємств залежить не тільки від витрат, але від обсягу виробництва і збуту продукції. Також мають вплив інші чинники. Вони можуть як позитивно, так і негативно впливати на економічну діяльність підприємств. Відповідно до цього розробляються два додаткових сценарії – оптимістичний, враховує найбільш сприятливий збіг обставин, і песимістичний – найбільш несприятливий. При цьому і той, і інший варіанти не повинні виходити за межі розумного (наприклад, навряд чи варто припускати, що ціна продукції може різко зрости або обсяг продажів знизиться у декілька разів так, як це означало б, що такий інвестиційний проєкт взагалі не можна приймати до розгляду через відсутність достовірної і слабкої для його опрацювання інформації). Всі внутрішні і зовнішні чинники, які впливаючи на діяльність підприємств, можуть створити як позитивний, так і негативний економічний результат.

Метод Монте-Карло полягає в тому, що розрахунок безлічі варіантів поєднання змінних величин показників, використовується для розрахунку чистого дисконтового доходу, він можливий із застосуванням обчислювальної техніки. Основна складність полягає у зборі інформації (оскільки її потрібно набагато більше порівняно з попередніми методами). Для полегшення збору інформації

особливу увагу звертають на змінні, розташовані у верхній лівій частині матриці чутливості та важливості за інвестиційним проєктом [105].

Однак відбір змінних не є основним щодо складності методу Монте-Карло. Найбільш важко визначити взаємозв'язок вхідних змінних, тому правила їх відбору моделюють залежно від складності проєкту з використанням математичних методів.

На сьогодні розроблено не одні методи оцінки ризиків. Всі ці методи можна об'єднати у дві групи:

- об'єктивні, засновані на обробці статистичних показників;
- суб'єктивні, засновані на особистому досвіді, оцінці експертів, думці фінансового консультанта та інших спеціалістів.

Об'єктивні методи використовуються у випадках, якщо є достовірні дані про ризики в окремо взятій інвестиційній діяльності. Величину ризику можна визначити через ймовірність негативних наслідків. Під ймовірністю слід розуміти можливість отримання певного результату. Він визначається на основі математичних розрахунків.

Величина ризику або його ступінь вимірюється двома критеріями:

- середнім математичним очікуванням;
- коливанням (мінливістю) можливого результату (доходу).

Суб'єктивні методи – більш різноманітні порівняно з об'єктивними. Вони визначаються експертами, аналітиками, іншими фахівцями, що мають відношення до певної інвестиційної діяльності та причетної до неї ризиків. Їхня сутність ґрунтується у наступному:

- проявляються причини виникнення ризику в інвестиційній діяльності підприємств;
- всі ризики групуються за ступенем небезпеки, де кожна група має свій коефіцієнт значущості;
- всі ризики, які згруповані з врахування коефіцієнту перемножуються і підсумовування.

Розглянуті прийоми зниження й методи оцінки інвестиційного ризику дозволяють захистити від непередбачуваних наслідків реалізації інвестиційних проєктів. Однак найвірніший спосіб зниження проєктних ризиків – обґрунтований вибір інвестиційних рішень, які знаходять відображення в техніко-економічному обґрунтуванні та бізнес-плані інвестиційного проєкту.

1.3. Сучасний стан інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств

Дослідження макроекономічних показників спрямоване на оцінку інвестиційного клімату країни, і воно вміщує такі прогнози:

- динаміку ВВП, національного доходу й обсягів виробництва промислової продукції;
- динаміку розподілу національного доходу;
- розвиток приватизаційних процесів;
- законодавче регулювання інвестиційної діяльності;
- функціонування податкової та банківської систем;
- розвиток окремих інвестиційних ринків, особливо фондового й грошового.

Головне завдання в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств – забезпечити стабільний прогнозований розвиток. Для цього повинно бути створено на законодавчому рівні сприятливе економічне, соціальне, середовище [106]. Як зазначають В. Бойко та В. Крупа, для успішного ведення бізнесу в аграрній сфері необхідно насамперед сформувати сприятливе підприємницьке середовище, головними ознаками якого є стабільна правова, економічна та фінансова система; підтримка підприємництва державними структурами на всіх рівнях, гнучка та ефективна система пільг у сфері кредитування та оподаткування виробників сільськогосподарської продукції тощо [107, с.7-8].

Для досягнення поставленої мети є необхідним: узгодження загальнодержавних, регіональних і галузевих інтересів, визначення чітких

економічних і регіональних пріоритетів у розвитку галузі, а також ризиків інвестування виробництва.

Особливе місце у вирішенні проблем активізації інвестиційної діяльності в сільському господарстві відводиться формуванню сприятливого інвестиційного клімату. Від його рішення більше, ніж від інших факторів, залежить майбутнє сільського господарства.

З другої половини 90-х років минулого століття інвестиційний клімат став предметом пильної уваги не тільки вчених, аналітиків та експертів, але й суб'єктів господарювання, політиків, підприємців. Немає єдиної думки щодо визначення поняття та сутності інвестиційного клімату. Деякі ототожнюють поняття «інвестиційний клімат» та «інвестиційна привабливість» [108]; інші вважають, що до інвестиційного клімату входить й інвестиційна привабливість [109]. Третя точка зору: інвестиційний клімат та інвестиційна привабливість є рівнозначними економічними феноменами, які взаємодіють у процесі розвитку держави [110]. З останньої точки зору інвестиційний клімат зумовлює інвестиційну привабливість, яка в майбутньому може змінити інвестиційний клімат.

Так, А. І. Сухоруков дає таке визначення інвестиційного клімату: «Інвестиційний клімат – це сформована за багато років сукупність різних соціально-економічних, природних, екологічних, політичних та інших об'єктивних умов, що формують його інвестиційну привабливість, і визначається нею масштаб (обсяг і темп) залучення інвестицій в основний капітал, тобто інвестиційну активність у ньому» [111].

Таким чином, інвестиційна активність характеризує інтенсивність залучення інвестицій в його основний капітал.

Інвестиційна привабливість, є сукупністю різних об'єктивних ознак, фінансових ресурсів, можливостей і обмежень, які визначають інвестиційну активність у ньому. Інвестиційна привабливість як складова частина і провідний компонент інвестиційного клімату регіону є узагальненою факторіальною ознакою (незалежної змінної), а інвестиційна активність – результативною ознакою (залежної змінної).

Інвестиційна привабливість складається з двох компонентів – інвестиційного потенціалу (позитивні факторіальні показники), як сукупності об'єктивних економічних і природно-географічних властивостей, які мають велике значення для залучення інвестицій у його основний капітал, та інвестиційних ризиків, куди входять неспецифічні (некомерційні) ризики, зумовлені зовнішніми стосовно інвестиційної діяльності факторами. До інвестиційних ризиків належать насамперед: соціально-політична обстановка в країні, спричинена рівнем бідності населення, безробіття, загрози здійснення терористичних актів, станом природного середовища та ін. Вони характеризують і визначають ймовірність неповного використання місцевого інвестиційного потенціалу [112].

Інвестиційна активність також складається з двох взаємодоповняльних частин – душевого компонента, тобто обсягу капітальних вкладень на душу населення регіону й темпу зростання інвестицій в основний капітал [113].

Кількість факторів, які визначають інвестиційну привабливість регіону, теоретично безмежна. Однак важливо відібрати тільки інвестиційно найбільш значущі чинники. Це завдання вирішується на основі дотримання системних принципів та цільової спрямованості. Таким чином, інвестиційний клімат характеризує становище в державі. Враховуючи ситуацію, інвестори приймають рішення щодо вкладання коштів. Цей клімат складається зі значної кількості елементів, так званих факторів ризику, які можна об'єднати щодо регіональної економіки в такі групи:

1. Політичні чинники, які характеризуються ступенем довіри населення місцевій владі, рівнем соціальної стабільності й захищеності населення, безпеки проведення інвестиційної діяльності.

2. Економічні чинники, які характеризуються ступенем наявних виробничих ресурсів. До них можна віднести і рівень незавершеного виробництва, обсяг зношеного обладнання та устаткування, а також: місце розташування на якому проводиться інвестування; кон'юнктуру ринку, наявність виробничого потенціалу тощо.

3. Фінансові чинники, які характеризуються станом формування дохідної та

видаткової частини бюджету на державному та місцевому рівнях, наявністю кредитних ресурсів, розвиненістю банківських та інших фінансово-кредитних установ, розвитку фондового ринку.

4. Організаційно-правові чинники, як правило характеризуються нормативними актами держави. Вони формують сприятливе інвестиційне середовище в правовому полі. Сюди можна віднести також наявну інформаційну базу. В комплексі вони дають можливість впевнено почувати себе інвестору в проведенні інвестиційної діяльності

5. Соціальні чинники, в основному характеризуються можливістю населення придбати той чи інший продукт, створеними умовами, в яких воно перебуває, менталітетом, зайнятістю, розвитком інфраструктури тощо. Все це формує в комплексі попит і пропозицію на ринку інвестиційних ресурсів.

Цілком очевидно, що інвестиційний клімат залежить значною мірою від макроекономічної ситуації в країні в цілому. Проте є декілька факторів, які формують інвестиційну привабливість. Остання залежить від діяльності місцевих та державних органів влади і входить до сфери її компетентності. Такими факторами можна вважати: відсутність політичної конфронтації між гілками влади, імідж держави, його місце в ряду конкурентів, стан законодавства, ринку капіталу, матеріально-технічних ресурсів, сільськогосподарської продукції, системність і обґрунтованість прийняття інвестиційних рішень, розвиненість ринкової та інвестиційної інфраструктури, активність перетворень у бюджетній і фінансовій системах, а також виробничий і фінансовий потенціал регіону [114].

Інвестиційна привабливість є об'єктивними передумовами для інвестування. Відповідно до цього всі регіони розглядаються в площині потенціал – ризик.

До інвестиційного потенціалу входять вісім приватних потенціалів:

- ресурсно-сировинний (суть його полягає у забезпеченні природними ресурсами суб'єктів господарювання);
- виробничий (наявність активної частини населення, що впливає на господарську діяльність);
- споживчий (визначається на основі платоспроможності населення);

- інфраструктурний (розміщення регіону та його інфраструктурна забезпеченість);
- трудовий (наявність потенційної робочої сили, їх кваліфікації);
- інституціональний (наявність інститутів що сприяють розвитку економіки в сучасних умовах господарювання та їх значення для активізації інвестиційної діяльності в умовах ринку);
- фінансовий (наявність бюджетної підтримки через фіскальні важелі впливу);
- інноваційний (рівень впровадження досягнень НТП).

Всі перераховані види потенціалу носять узагальнений характер. Взятий окремий потенціал має свою частку в загальному розвитку інвестиційного потенціалу, а в загальному визначають інвестиційний клімат як регіону так і держави в цілому.

Присутність економічного, фінансового, політичного, соціального, екологічного, кримінального, законодавчого ризиків впливає на інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств і відповідно на їх дохідність.

Щодо останнього, то при розрахунку цього ризику враховуються як державні акти законодавчої й виконавчої влади, так і місцевих органів влади, які безпосередньо регулюють інвестиційну діяльність або регулюють її опосередковано [115]. Однак оцінка інвестиційного клімату в регіонах методом їх ранжирування за величиною двох показників (інвестиційного потенціалу та інвестиційного ризику) є односторонньою, що не враховує низки інших суттєвих факторів, які визначають інвестиційний клімат.

Соціально-економічний розвиток аграрного сектору економіки багато в чому залежить від проведеної тут інвестиційної політики. Її ефективність визначає можливості стабілізації галузі та забезпечення економічного зростання. Поступове створення більш сприятливих умов для інвестування істотно підвищує роль регіонів у розвитку інвестиційної діяльності. Слабкість державної підтримки інвестицій тим більше підсилює потребу перенесення центру ваги формування багатьох аспектів сприятливого інвестиційного клімату в регіони.

Таким чином, інвестиційна привабливість залежить від різноманітних чинників. Навіть один, окремо взятий чинник, може призупинити в подальшому весь процес інвестиційної діяльності. Враховуючи таку ситуацію, на державному рівні необхідно вживати заходи з недопущення інфляційних процесів, формування економічно грамотної фіскальної політики, сприяти розвитку фінансово-кредитних інституцій тощо.

Тому, головна мета в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств – створення сприятливого інвестиційного клімату. Він дасть можливість забезпечити сприятливий розвиток аграрного сектору. В зв'язку з цим інвестиційна політика змушена враховувати:

- по-перше, розробку системи заходів для створення сприятливого інвестиційного клімату;

- по-друге, залучати інвестиційні ресурси, які в подальшому будуть спрямовані на реалізацію стратегії розвитку держави, регіону

- по-третє, формувати механізм управління інвестиційними потоками [116].

Здійснення інвестиційної політики має опиратися на реалізацію принципу саморозвитку держави, області, територіальної громади. Однак можливості саморозвитку регіону полягають не у вишукуванні способів перекачування грошових коштів до регіональних бюджетів, а у створенні умов для зростання доходів сільськогосподарських підприємств та сільського населення, що утворюють базу оподаткування [117].

Регіонам у сьогоденнішніх умовах господарювання надана можливість залучати ресурси іноземних інвесторів. Держава від такої інвестиційної політики перебуває тільки у вигрешній ситуації. На регіональному рівні створюються сприятливі умови для розвитку інвестиційної діяльності.

Першим кроком у реалізації інвестиційної політики мають бути: сприятливе правове поле, зацікавленість на державному рівні, підтримка на регіональному рівні через надання гарантій в інвестиційній діяльності суб'єктам господарювання.

По-друге, виникає потреба в створенні інституцій для активізації інвестиційного процесу. На законодавчому рівні є потреба у прийнятті нормативно-

правової бази, яка-б забезпечувала і врегульовувала процеси взаємовідносин в інвестиційній діяльності.

По-третє, необхідність в отриманні інвестором необхідної правдивої інформації для ведення успішної інвестиційної діяльності.

По-четверте, розробка стратегії, яка є рушійним і стимулюючим чинником в інвестиційній діяльності. Акумуляція інвестиційних ресурсів є вагомим фактором у забезпеченні інвестиційної діяльності. Їх потреба змушує звернути увагу на певні фактори:

- прогнозування потреби;
- вивчення можливостей накопичення грошових коштів і на цій основі сформувані ресурс для інвестиційної діяльності;
- визначення найбільш привабливих і економічно вигідних джерел забезпечення інвестиційних проєктів;
- створення регіонального інвестиційного фонду, який консолідував би тимчасово вільні фінансові ресурси й використовує їх зі строго цільовим призначенням.

По-п'яте, потрібна розробка механізму прийняття ефективних інвестиційних рішень відповідно до економічних та регіональних пріоритетів. При цьому правильне і економічно обдумане спрямування інвестиційних ресурсів повинно враховувати наступне:

- регулювання співвідношення різних форм і напрямів інвестування на макроекономічному рівні;
- регулювання напрямів інвестування за галузями економіки ;
- регулювання інвестиційних потоків відповідно до з рейтингової оцінки інвестиційного клімату регіонів;
- визначення спрямованості інвестиційної діяльності згідно із соціальними стандартами та соціальними пріоритетами.

По-шосте, економічна оцінка результату від інвестиційного проєкту є завершальною стадією в інвестиційному процесі. У цій ситуації робляться певні висновки Зокрема: порівнюються закладені і реальні ризики, які виникали в

процесі інвестиційній діяльності; обґрунтовується, наскільки справджується прогноз на перспективу; визначається частка впливу на інвестиційний проєкт як позитивних так і негативних чинників. Розглядається і можливість залучення до реалізації інвестиційної стратегії необхідних фінансових, технологічних, сировинних, енергетичних та інших ресурсів.

Перехідний період до ринкової економіки був досить не простим в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств. Через високу інфляцію інвестиційна діяльність була зведена до мінімуму. Можна сказати, що вона була практично відсутня.

Більшість сільськогосподарських товаровиробників збанкрутувало. Окремі господарства змушені були переорієнтовуватись у своїй діяльності. Через нестачу інвестиційних ресурсів економіка переросла у хаотичне ведення господарства. Це є урок для сучасного ведення інвестиційної діяльності. Розробка концепції в інвестиційній діяльності дасть можливість мобілізувати ресурси і ефективно використовувати їх в тих напрямках, де виникає на них потреба. Особливо це стосується ведення сільськогосподарської діяльності на регіональному рівні.

Аналіз трансформацій в інвестиційній діяльності сільського господарства показує, що повсюдний спад інвестиційної активності, руйнування матеріально-технічної бази аграрного виробництва, технологічна деградація галузі, посилення неконкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції збільшили кількість проблем, які потребують негайного вирішення [118]. Тому, коли не вистачає інвестиційних ресурсів, виникає необхідність у справедливому їх розподілі і перерозподілі. Звичайно, кошти в першу чергу повинні спрямовуватись у ті сфери економіки, де відчувається найбільша у них потреба, а також на ту ділянку, від якої залежить безпека, добробут держави .

В аграрному секторі, враховуючи економічну ситуацію країни, сформувалися певні пріоритети ведення сільськогосподарської діяльності. Їх можна розглянути в наступному порядку.

Економічні:

- зростання платоспроможного попиту населення, підвищення його соціального становища;

- формування продовольчого ринку для вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції. Зокрема, для них створюються сприятливі умови для ведення сільськогосподарської діяльності через державну підтримку;

- легалізація земельного ринку, формування іпотечного кредитування;

- формування кооперації та агропромислової інтеграції, створення сприятливого конкурентного середовища

Інвестиційні:

- здійснення структурної перебудови сільськогосподарських товаровиробників в напрямку технічної й технологічної модернізації;

- створення фінансово-кредитних інституцій, які спроможні активізувати інвестиційну діяльність сільськогосподарських товаровиробників, в тому числі і підприємств аграрного сектору;

- забезпечення для сільськогосподарських товаровиробників різні форми та види інвестиційного кредитування

Галузеві:

- забезпечення фінансово-кредитною підтримкою на державному рівні стратегічні галузі сільського господарства. До них можна віднести: ведення племінної, селекційної робіт;

- сприяння розвитку тваринництва та рослинництва. До рослинництва можна віднести: зернове виробництво, вирощування технічних культур. Підтримка їх передбачається з державного та місцевого бюджетів завдячуючи розробці цільових програм розвитку галузі.

Регіональні. Система регіональних пріоритетів повинна бути орієнтована на вирішення перелічених вище проблем, водночас визначення першочергових завдань регіону залежить від стану й умов його функціонування, а також – від характеру регіональної системи [119].

Істотне підвищення потенціалу для багатьох регіонів вимагатиме значних інвестицій і тривалого часу.

Знання усіх тонкощів в інвестиційному процесі як на державному так і на місцевому рівнях сприяє успішній реалізації інвестиційних проєктів. Без науково-практичного дослідження інвестиційної діяльності і факторів впливу на неї – розвиток сільськогосподарської діяльності може бути зведений на нівець.

Фактори умовно поділяються на дві групи:

1. Зовнішні фактори (макрорівень).

2. Внутрішні фактори (мікрорівень).

До першої групи факторів належать:

- сформована податкова система;
- нормативно-правове забезпечення інвестиційної діяльності;
- ступінь участі держави в інвестиційній діяльності;
- рівень інфляції;
- дефіцит бюджету;
- стан і динаміка розвитку економіки країни;
- ступінь досконалості фінансово-кредитної політики, економічної, у тому числі й інвестиційної, політики держави;
- соціальне і політичне становище в суспільстві;
- ступінь досконалості ринкових відносин;
- наявність вільних економічних зон;
- створення умов для залучення іноземного капіталу;
- ступінь ризику вкладення інвестицій;
- підтримка державою розвитку малого й середнього бізнесу та ін.

Необхідно розглянути механізм впливу деяких з них на інвестиційну діяльність.

З цього переліку факторів можна зробити висновок, що багато з них тісно взаємопов'язані між собою і в кінцевому підсумку всі вони впливають не тільки на інвестиційну діяльність, але й на стан економіки країни в цілому. Стан економіки країни, динамізм її розвитку – це основний фактор, що визначає фінансові можливості держави і всіх суб'єктів господарювання здійснювати й активізувати інвестиційну діяльність [120].

Стан інвестиційної діяльності в країні характеризує динаміка таких показників:

- загального обсягу інвестицій;
- частки інвестицій у валовому внутрішньому продукті (ВВП);
- частки реальних інвестицій у загальному обсязі інвестицій;
- загальної величини реальних інвестицій.

Інвестиційна діяльність характеризується також темпами росту основних макроекономічних показників:

- національного доходу;
- ВВП та ВНП;
- наповненості бюджету;
- обсягу експорту та його структури;
- обсягу промислового виробництва;
- випуску окремих найважливіших видів продукції;
- обсягу сільськогосподарського виробництва;
- продуктивності суспільної праці та ін.

Об'єктивність росту цих показників немислиме без вкладення інвестицій. Ці ж показники певною мірою характеризують і ефективність використання інвестицій. Якщо темпи зростання цих показників перевищують темпи росту інвестицій, то це є свідченням ефективності використання останніх, і навпаки.

Від наявності національного доходу, валового внутрішнього продукту, валового національного продукту залежить інвестиційна спроможність діяльності держави, суб'єктів господарювання фінансово-кредитних інституцій [121]. Відомо, що темпи розвитку економіки залежать від ефективності використання наявного потенціалу і від темпів вкладення інвестицій. Необхідно прагнути до того, щоб темпи зростання економіки випереджали темпи зростання вкладених інвестицій.

Як уже зазначалося, інфляція має найбільший впливає на становище будь-якої виробничої, збутової чи фінансово-кредитної діяльності.

Попит на інвестиції залежить від ставки банківського відсотка й очікуваної норми чистого прибутку від вкладених інвестицій. Чим вища ставка банківського

відсотка, тим нижчий попит на інвестиції; такий же зв'язок існує між попитом на інвестиції й очікуваною нормою чистого прибутку. Доречно зауважити, якщо ставка відсотка перевищує очікувану норму чистого прибутку то для підприємства інвестиції не вигідні. І навпаки, якщо норма чистого прибутку перевищує ставку банківського відсотка то це для підприємства вигідно.

Існує номінальна й реальна ставки відсотка. Реальна ставка відрізняється від номінальної рівнем інфляції.

Не менш важливе значення, яке відіграє в інвестиційній діяльності є податкова система. У сучасних умовах податкове навантаження, особливо для виробників сільськогосподарської продукції такий, що не у всіх залишається достатньо коштів для подальшого розширення своєї діяльності [122]. Податкове навантаження є вагомим чинником у функціонуванні суб'єктів господарювання. Воно відображається на фінансовому результаті – чистому прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, який є одним з основних джерел для здійснення інвестицій. Тому покращення фіскальної політики в країні є вагомим стимулом розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання.

Для цього держава повинна спрямовувати свої зусилля на вдосконалення податкової системи у двох площинах:

- встановлення оптимальних податкових ставок;
- скорочення кількості податкових відрахувань.

Встановлення оптимальної ставки податку є найважливішою проблемою, і до сьогоднішнього дня вона ще не вирішена. При встановленні податкової ставки необхідно дотримуватися таких принципів:

- податкова ставка повинен формуватися, враховуючи спроможність платника податків, тобто рівня його доходу, але й цього не завжди дотримуються у вітчизняному оподаткуванні;
- ставки всіх видів податків повинні бути обґрунтованими;

– податкові ставки повинні суворо пов'язуватися з функціями та принципами оподаткування; вони повинні періодично переглядатись, виходячи з ситуації економічної й соціальної в країні;

– податкові ставки повинні стимулювати зростання виробництва, зацікавленість у праці й захищати незаможні та бідні верстви суспільства.

Оптимальна ставка повинна встановлюватися не тільки на окремий податок, але і з урахуванням загального податкового тягаря для підприємства.

До удосконалення фіскальної політики можна віднести: оптимальний підхід у оподаткуванні прибутку аграрних підприємств; встановлення пільг для окремих виробників сільськогосподарської продукції тощо. Це стосується в основному тих підприємств, які спрямовують свої кошти на технічне переозброєння.

Інвестиційна діяльність в аграрному секторі залежить також від розвитку малих форм господарювання. Посилення впливу розвитку малого й середнього бізнесу на інвестиційну діяльність зумовлене такими факторами:

– зростанням малого та середнього бізнесу в сільськогосподарській діяльності;

– позитивним результатом від інвестицій у розвиток малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників;

– швидкістю окупності ресурсів, які спрямовуються у інвестиційну діяльність малого та середнього сільськогосподарського бізнесу, особливо тим, що займаються аграрним виробництвом;

– швидким і дешевшим переозброєнням малих форм господарювання в аграрному секторі. Переведення їх сільськогосподарської діяльності з ручної праці на механізовану;

– появою дрібних товаровиробників у сільськогосподарській діяльності є позитивним явищем у зміцненні і розвитку сільської місцевості.

При всіх інвестиційних процесах, які протікають в країні, найбільше значення в інвестиційній діяльності сільськогосподарських товаровиробників відіграє держава. Своєю інвестиційною політикою в особі законодавчої та виконавчої влади вона може як сприяти інвестиційній діяльності, так і – навпаки.

Кошти, які закладені в бюджеті на інвестиційні програми мають цільове використання. Державний бюджет дає можливість проаналізувати стратегію розвитку інвестиційної діяльності країни, в тому числі і сільського господарства.

Дефіцит бюджету на всіх рівнях найбільше впливає на інвестиційну діяльність.

На інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств впливають наступні фактори:

- розміри (масштаби) підприємства;
- фінансовий стан;
- застосовувані методи нарахування амортизації;
- науково-технічна політика підприємства;
- інвестиційна політика;
- організаційно-правова форма господарювання і т. д.

Розміри підприємства впливають на інвестиційну діяльність. Адже у великих підприємствах сконцентрований більший інвестиційний ресурс. Фінансові посередники теж зацікавлені більше співпрацювати з крупними товаровиробниками.

Інвестиційна діяльність підприємства безпосередньо залежить від економічної, у тому числі й інвестиційної політики.

Організаційно-правова форма в економічних відносинах формує структуру інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Цей вплив – різноплановий. По-перше, кредитні установи більш прихильно ставляться до підприємств з такою формою господарювання, які несуть суттєву відповідальність за свої зобов'язання (командитне товариство). По-друге, для кожної форми сільського господарювання існує своя специфіка інвестиційної діяльності. Ризик для них при однаковому інвестуванні має певні відмінності.

Всі фактори, які впливають на інвестиційну діяльність як на макро-, так і на мікрорівні, можна розчленувати на об'єктивні й суб'єктивні. До об'єктивних входять фактори, які не залежать від діяльності держави (уряду) й підприємства, наприклад, стихійні лиха. До них належать фінансові кризи в окремих державах та

регіонах світового співтовариства. Суб'єктивні чинники повністю залежать від діяльності держави й окремих суб'єктів господарювання [123].

На етапі виходу з кризи серйозною проблемою є структурна перебудова економіки, розвиток економічної, соціальної сфер, ліквідація диспропорцій, які виникають між регіонами внаслідок різних природно-кліматичних та технологічних умов їх становлення. Реалізація інвестиційних проєктів, спрямованих на вирішення даних проблем внаслідок їх масштабності – неможлива без прямої чи непрямой участі держави. Водночас реалізація інвестиційних проєктів суто локального масштабу, які не виходять за межі окремих підприємств, значною мірою залежить від умов інвестування, загальної державної інвестиційної політики. Своїми діями держава може суттєво загальмувати або прискорити ці процеси.

В сучасних умовах господарювання ринкова економіка не спроможна в повному обсязі врегулювати інвестиційні процеси у всіх напрямках сільськогосподарської діяльності. Задовільнити усі вимоги, які ставить перед собою аграрний сектор досить важко. Особливо, ринкова економіка не забезпечує соціально справедливого розподілу доходу.

Ситуація видозмінюється і в тому, що приватний сектор не має стимулу та інтересу інвестувати галузі, які малоприбуткові, але важливі для економіки держави. Ринкова економіка та інші суб'єктивні причини не вирішують цих актуальних проблем. І про це має подбати держава.

Таким чином, держава повинна проводити таку економічну політику, щоб врегулювати усі процеси інвестиційної діяльності. Для держави це є висока відповідальність, особливо коли це стосується її безпеки.

У зв'язку з цим, вирішення завдання державного регулювання інвестиційних проєктів є умовою підвищення інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств.

Про взаємовідносини державних органів з інвесторами йдеться, як зазначалося вище, у різних нормативно-правових документах. У них відображені такі аспекти:

- об'єкти та суб'єкти інвестиційної діяльності;

- права та обов'язки інвесторів;
- відносини між суб'єктами інвестиційної діяльності;
- форми й методи державного регулювання;
- державні гарантії прав суб'єктів інвестиційної діяльності;
- захист капітальних вкладень;
- відповідальність суб'єктів інвестиційної діяльності;
- припинення або призупинення інвестиційної діяльності;
- регулювання інвестиційної діяльності органами місцевого самоврядування;
- гарантії прав суб'єктів інвестиційної діяльності і т. п.

Держава для виконання своїх функцій застосовує як адміністративні (прямі), так і економічні (непрямі) засоби впливу на інвестиційні взаємовідносини між суб'єктами господарювання.

Досвід країн світу з розвинутою ринковою економікою дає можливість зрозуміти роль інвестиційних відносин в умовах кризових явищ. Коли криза зростає, то і вплив держави на інвестиційні процеси зростає. При послабленні кризових явищ, вплив держави уповільнюється, але ніколи не припиняється [124]. У будь-якій ситуації, державний механізм повинен бути спрямований на підприємницьку, інвестиційну діяльність та економіку країни в цілому, щоб не зруйнувати ринкових основ і не допускати кризових явищ. Доречно зауважити, що адміністративні важелі впливу держави на інвестиційну діяльність менш вагомі, ніж економічні. Не дивлячись на те, що інколи їх не можливо розпізнати, особливого значення для інвестора це не має.

Економічні важелі, які використовує держава для регулювання економіки, в тому числі й для інвестиційних процесів, досить різноманітні, але основними з них є створення: вільних економічних зон, сприятливого інвестиційного клімату, пільгового оподаткування тощо.

Коли економічні важелі впливу не дають належного результату, тоді використовують адміністративні. З метою створення нормальних умов для підприємницької та інвестиційної діяльності, для стабілізації й піднесення економіки держава повинна проводити відповідну фіскальну, інвестиційну,

науково-технічну, цінову, амортизаційну, кредитно-фінансову та інші види політики, при реалізації яких вона використовує в комплексі як економічні, так і адміністративні методи [125].

У вітчизняному законодавстві детально перераховані форми й методи державного регулювання інвестиційної діяльності, здійснюваної у формі капітальних вкладень. Їх сутність полягає ось у чому:

1. Державне регулювання інвестиційної діяльності у формі капітальних вкладень, здійснюється державними інституціями.

2. Державне регулювання інвестиційної діяльності у формі капітальних вкладень передбачає створення сприятливих умов для розвитку інвестиційної діяльності шляхом:

- розробки, затвердження й фінансування інвестиційних проєктів державою;
- формування переліку будов і об'єктів технічного переозброєння для загальнодержавних потреб та фінансування їх за бюджетні кошти;
- проведення оцінки проєктів на основі діючого чинного законодавства;
- надання на конкурсній основі державних гарантій інвестиційним проєктам за рахунок коштів державного бюджету (бюджету розвитку), а також за рахунок коштів бюджетів суб'єктів господарювання;
- розміщення на конкурсній основі коштів державного бюджету (бюджету розвитку) і коштів бюджетів суб'єктів областей, територіальних громад (ТГ) для інвестування проєктів. Зазначені кошти використовуються на поворотній і терміновій засадах зі сплатою відсотків за користування ними в розмірах, що визначаються відповідним законом про державний бюджет на відповідний рік та (або) законом про бюджет суб'єкта адміністративного утворення;
- захисту інтересів інвесторів;
- удосконалення системи податків, механізму нарахування амортизації й використання амортизаційних відрахувань;
- встановлення суб'єктами інвестиційної діяльності спеціальних податкових режимів, які не носять індивідуального характеру;

– залучення до інвестиційного процесу тимчасово призупинених і законсервованих будівництв та об'єктів, які перебувають у державній власності.

Рішення про структуру розподілу коштів приймаються на основі розробки інвестиційних програм, які затверджуються урядом на поточний рік. Вони передбачають:

– структурування пріоритетних напрямів (системний аналіз проблеми їх реалізації, виявлення складових з оцінкою можливості вирішення завдань, які виникли, у межах наявних і доступних засобів);

– оцінку верхньої межі можливих витрат.

3. Державне регулювання інвестиційної діяльності може здійснюватися з використанням інших форм і методів відповідно до законодавства України.

Критеріями якості розроблених інвестиційних програм є:

– повнота реалізації напрямку;

– комплексність;

– оперативність;

– рівень наукомісткості;

– ступінь керованості або надійності;

– опора на наявні ресурси;

– зв'язок із суміжними галузями економіки.

Створення сприятливих умов для розвитку інвестиційної діяльності проявляється в таких заходах:

– встановлення податкових пільг;

– удосконалення механізму нарахування амортизації й використання амортизаційних відрахувань;

– звільнення від митних зборів;

– встановлення суб'єктам інвестиційної діяльності спеціальних податкових режимів, які не носять індивідуального характеру;

– надання сільськогосподарським товаровиробникам певних пільг щодо користування землею та іншими природними ресурсами, які не суперечать законодавству України;

- захист інвесторів і їх інтересів;
- створення й розвиток мережі інформаційно-аналітичних центрів, які регулярно проводять рейтинги й публікацію рейтингових оцінок суб'єктів інвестиційної діяльності;
- вжиття антимонопольних заходів;
- розширення використання застави при здійсненні кредитування;
- розвиток фінансового лізингу в Україні;
- створення можливостей формування суб'єктами інвестиційної діяльності власних інвестиційних фондів.

У цей час державне регулювання інвестиційних проєктів здійснюється як безпосередньо (пряма участь держави в інвестиційній діяльності), так і опосередковано шляхом створення сприятливих умов для його розвитку. На думку Ю. Лопатинського вагомим залишається державне регулювання з метою захисту економічних інтересів національних виробників, обмеження монополізованого впливу контрагентів, у тому числі й закордонних [126, с.78]. В. Россоха, О. Шарапа вважають, що головна мета державного регулювання аграрного сектора має спиратися на економічну та соціальну стабільність сільськогосподарського виробництва, адаптацію його до мінливих умов ринкового середовища [127, с.78]. Пряма участь держави у фінансуванні інвестиційних проєктів щороку обмежується при прийнятті Закону України «Про державний бюджет» на відповідний рік.

Контролюючі органи держави проводять перевірку використання бюджетних коштів. Цільове призначення має загальнодержавне значення в економіці країни. Основні орієнтири спрямування коштів у галузі економіки визначають стратегію розвитку держави.

Не менш важливим є участь держави в інвестиційній діяльності шляхом безпосереднього здійснення нею своїх функцій – розробки норм, правил і вимог, випуску державних цінних паперів, проведення експертизи і т. п. Всі проєкти, підлягають експертизі відповідно до чинного законодавства.

Експертна оцінка призначена для застереження правопорушень суб'єктами господарювання.

Порядок проведення державної експертизи інвестиційних проєктів визначає Кабінет Міністрів.

Всі інвестиційні проєкти підлягають екологічній експертизі відповідно до законодавства України.

Непрямі заходи впливу проявляються через реалізацію законодавчих актів, а також через створення інфраструктури інвестиційної діяльності.

Висновки до розділу 1

1. Поняття «інвестиційна діяльність» має важливе значення в науковому дослідженні розвитку та функціонуванні сільськогосподарських підприємств. Вона залежить від таких категоріальних понять як інвестування інвестиційний процес, інвестиційна політика тощо. Методологія дослідження інвестиційної діяльності повинна відповідати таким вимогам: інвестиції є рушійною силою національної економіки; безперервний рух інвестиційних ресурсів має переносити свою вартість на новостворену вартість; взаємовідносини між суб'єктами господарювання повинні будуватись на правовій основі. У науковому дослідженні проаналізовано фактори, які впливають на інвестиційну діяльність, а також узагальнено процес інвестування на основі сформованих науковою думкою нових передумов.

2. Проведено загальну класифікацію інвестиційних ризиків. Оцінюючи ризик, доцільно враховувати певні підходи, які впливають на реалізацію інвестиційного проєкту. Перший підхід має важливе значення для інноваційного проєкту. З позиції інновацій можна кардинально змінювати виробництво продукції. Її поява на ринку може стрімко підвищити інвестиційний рейтинг підприємства. Однак, тут має місце ризик, пов'язаний з небезпекою оцінки становища. Ситуація може бути і небезпечною. Це вимагає від інвесторів сміливих рішень з врахуванням похибки на ризик. Другий підхід має відношення до тих підприємств у яких практично не має альтернативи для подальшого функціонування на інвестиційному ринку, ринку товарів, надання послуг тощо. Також сюди можна віднести ті підприємства, які займаються виробництвом того, чи іншого виду продукції від початку до кінця і

носять серійний характер. Третій підхід в основному використовується при інвестуванні перевірених часом проєктів. Тут ризик може бути присутнім при розрахункових операціях в силу інвестиційної спроможності інвестора. Часто непередбачувані ситуації можуть вплинути на інвестування і тимчасово заморозити об'єкт.

3. Доведено, що головною метою інвестиційної політики в аграрній економіці є необхідність забезпечити сталий соціально-економічний розвиток галузі, а засобом для досягнення мети є створення середовища, сприятливого для інвестування реальної економіки, стимулювання інвестиційного процесу, дослідження інвестиційних ресурсів і ефективного їх використання. Інвестиційна привабливість складається з двох компонентів – інвестиційного потенціалу (позитивні факторіальні показники), як сукупності об'єктивних економічних і природно-географічних властивостей, які мають велике значення для залучення інвестицій у його основний капітал, та інвестиційних ризиків, куди входять неспецифічні (некомерційні) ризики, зумовлені зовнішніми стосовно інвестиційної діяльності факторами.

4. Обґрунтовано інвестиційний клімат, який складається зі значної кількості елементів, так званих факторів ризику, які можна об'єднати щодо регіональної економіки в такі групи: політичні, економічні, фінансові, організаційно-правові, соціальні. Інвестиційна політика має опиратися на реалізацію принципу саморозвитку держави, області, територіальної громади. Пріоритетом інвестиційної політики мають бути: законодавчо-правове оформлення, державна підтримка та гарантії учасникам інвестиційної діяльності відповідно до інвестиційної стратегії держави.

5. Аналіз наукової літератури, а також сучасна ситуація, яка склалася в аграрному секторі, дозволили запропонувати таку систему пріоритетів у сільському господарстві: зростання платоспроможного попиту населення, підвищення його соціального становища; формування продовольчого ринку для вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції. Зокрема, для них створюються сприятливі умови для ведення сільськогосподарської діяльності через державну

підтримку; легалізація земельного ринку, формування іпотечного кредитування; формування кооперації та агропромислової інтеграції, створення сприятливого конкурентного середовища

6. Доведено, що попит на інвестиції залежить від ставки банківського відсотка й очікуваної норми чистого прибутку від вкладених інвестицій. Чим вища ставка банківсько-го відсотка, тим нижчий попит на інвестиції; такий же зв'язок існує між попитом на інвестиції й очікуваною нормою чистого прибутку. Податкове навантаження є вагомим чинником у функціонуванні суб'єктів господарювання. Воно відображається на фінансовому результаті – чистому прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, який є одним з основних джерел для здійснення інвестицій. Тому покращення фіскальної політики в країні є вагомим стимулом розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання.

7. При всіх інвестиційних процесах, які протікають в країні, найбільше значення в інвестиційній діяльності сільськогосподарських товаровиробників відіграє держава. Своєю інвестиційною політикою в особі законодавчої та виконавчої влади вона може як сприяти інвестиційній діяльності, так і – навпаки. Кошти, які закладені в бюджеті на інвестиційні програми мають цільове використання. Державний бюджет дає можливість проаналізувати стратегію розвитку інвестиційної діяльності країни, в тому числі і сільського господарства.

Дефіцит бюджету на всіх рівнях найбільше впливає на інвестиційну діяльність. Державна підтримка сільськогосподарських підприємств повинна забезпечити сприятливі умови господарювання, за яких товаровиробники матимуть можливість вести розширене відтворення, в першу чергу, за рахунок власних коштів, а вже потім – запозичених.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

2.1. Соціально-економічні системи в інвестиційній діяльності

Подолання інвестиційної кризи неможливе на основі традиційних підходів до управління та організації аграрної економіки. Потрібні нові методологічні рішення, які вбирають позитивний досвід соціалістичного й капіталістичного господарств і у той же час якісно відрізняються від попередньої практики. Можливості застосування теорії систем для вивчення соціальних процесів далеко не вичерпані, тому синергія й системологія відкрили нові можливості для пошуку універсальних принципів самоорганізації та еволюції складних систем [128].

Застосування системного підходу до соціальних процесів базується на визнанні єдності світу, структурного розмаїття його форм і диктується парадигмою, відповідно до якої світ розглядається як складна система, що розвивається. «У світі немає нічого, крім систем, які постійно взаємодіють між собою, які виникають і розпадаються, розвиваються і деградують» [128].

Піонером системної модернізації економіки можна назвати К. Маркса. Безумовно, і до нього були вчені, які порушували це питання, але саме його праці й передусім «Капітал» (1867-1894 рр.) позитивно вплинули на спосіб мислення людей. Він протиставив дві системи: наявну й утопію, до якої, на його думку, слід прагнути. К. Маркс не обмежувався вивченням якогось одного аспекту капіталізму (політичного, економічного, соціального), а розглядав їх у нерозривному зв'язку та взаємодії.

Важливу роль у формуванні системної парадигми відіграв К. Поланья. Він хоча і не заперечував переваг ринку, але все ж піддавав цей механізм жорсткій критиці. Ідея, висунута цим ученим, згідно з якою економіка може координуватися різними альтернативними механізмами, стала важливим елементом системної парадигми. У своїй роботі «Велика трансформація», крім ринку, він приділяє особливу увагу механізмам координації об'єктів і суб'єктів ринку [129].

Іншим представником системної парадигми був Й. Шумпетер. У праці «Капіталізм, соціалізм і демократія» він характеризує обидві системи в їх повноті, включаючи політичні, соціалістичні та економічні аспекти. У ній він розглядає такі питання: що забезпечує цілісність системи й що стимулює початок її ерозії? [130, с.246].

В останні роки системній парадигмі в економічних дослідженнях відводиться окреме місце. Основні риси нової економічної парадигми, названої «системною», сформульовані в роботах Я. Корнаї. Він вдало поєднує сучасні інтеграційні тенденції й принципи системного підходу, які активно розвивалися в 70-ті роки ХХ століття.

Керуючись положеннями Я. Корнаї, сутність системності розглядається у певних просторових межах:

– об’єкт пізнання висвітлюється як єдине ціле, хоча функціонує відносно окремо. Мова в даному випадку йде про те, що всі галузі економіки функціонують відносно самостійно, але вони приносять добробут усій державі;

– симпатію можна виражати до кожного окремо взятого елементу окремо, але в цілому він залежить від усієї діючої системи і є її продуктом. Якщо система змінюється, змінюються й переваги;

– система розвивається в силу як правил особистої еволюції, так і під зовнішнім впливом (наприклад: адміністративних рішень і ін.);

– кожна система, зазвичай має свої як переваги так і недоліки. Специфіка функціонування кожної системи опирається на свої особливості;

– одним з типових методів аналізу об’єктів у рамках системної парадигми є якісне і частково кількісне порівняння властивостей досліджуваної системи з відповідними властивостями інших систем [131].

Таким чином, системний підхід, сформувавшись на новітній теоретико-методологічній парадигмі вимагає уточнення та коригування деяких понять і термінів.

Зокрема, слово «система» грецького походження і в буквальному розумінні означає «ціле, складене з частин». Л. Берталанфі оцінює систему як комплекс

елементів, які взаємно діють, до якого застосовуються певні системні закони». Деякі автори прагнуть у визначенні системи підкреслити той факт, що вона є цілісним утворенням, інші твердять, що це є зв'язок системи й управління. Узагальнюючи висловлювання різних авторів, під системою слід розуміти таке з'єднання компонентів (елементів), у результаті якого їх сукупність набуває нової якості, якої не мав до цього ні один з них [132].

Кожен компонент системи може представляти собою системи різного ступеня складності. Таким чином, вибудовується певна ієрархія рівнів систем, на яких існують різнопорядкові соціально-економічні системи, тісно взаємопов'язані між собою.

Сукупність усіх зв'язків між елементами (компонентами) системи називається структурою системи. Інакше кажучи, структура – це спосіб організації та упорядкування системи. Кожен компонент системи виконує певну функцію. При втраті одного з компонентів система втрачає будь-яку зі своїх системних ознак, властивостей і, якщо функцію вибулого компонента не «підхопить» який-небудь інший компонент, вона зовсім припиняє своє існування або деградує.

Вивчаючи розмаїття наявних у природі систем, можна виявити певні ознаки й властивості, характерні різним системам. Вони можуть бути реальні, які існують в об'єктивній дійсності, у природі й суспільстві, а також ідеальні або, інакше кажучи, концептуальні системи з різним ступенем повноти й точності, що відображають реальні системи. Людина пізнає світ, суб'єкт може створювати різні концептуальні системи: філософські, математичні, біологічні і, звичайно ж, соціальні.

Стосовно соціально-економічних систем їх можна розглядати як організовані й неорганізовані. Для організованої системи характерна певна упорядкованість її елементів і постійність зв'язків. У неорганізованих системах зв'язки між її елементами мають лише ймовірнісний характер. А. М. Сундук, характеризуючи системи, відзначає й інші їх властивості. Системи, зв'язки між елементами яких з часом суттєво не змінюються, він називає статичними. Такі системи, як правило, пасивні щодо впливу зовнішнього середовища (наприклад, бібліотечний каталог) [133].

Соціально-економічні системи перебувають у постійному русі: вони розвиваються, функціонують на якому-небудь сталому рівні або деградують, тому називаються динамічними. Вони володіють активністю стосовно часу, зовнішнього середовища, а зв'язки між елементами таких систем можуть носити як імовірнісний, так і детермінований характер. Системи цього класу характеризуються наявністю зворотного зв'язку між елементами які керують та якими керують. Тут вже зароджується певна субординація елементів системи. При втраті керівного елемента самокерована система деградує і переходить до більш низького класу динамічних систем. «Принципова відмінність соціальних систем від природних полягає насамперед у тому, що в них самоорганізація доповнюється організацією, оскільки в суспільстві діють люди, обдаровані свідомістю, що ставлять собі певні цілі, керуються мотивами своєї поведінки і ціннісними орієнтирами» [134].

На еволюцію соціальних систем впливає людина, яка передає набутий досвід, знання й навички управління соціально-економічними системами наступним поколінням. Якщо в системі накопичувати інформацію про стан зовнішнього середовища або свій попередній стан і передавати її з покоління в покоління, така система саморозвивається. Прикладом таких соціально-економічних систем можуть бути вертикально інтегровані формування, створювані в сучасному аграрному секторі: асоціації, споживчі товариства й кооперативи, спілки, об'єднання різного рівня, вертикально інтегровані структури та ін. Для виникнення агрохолдингів в Україні існувало декілька причин-викликів, які постали перед аграрними виробниками на той момент. Серед головних – породжені хаосом в економіці та недосконалістю (м'яко кажучи) державних інститутів:

– деіндустріалізація сільськогосподарського виробництва та зумовлена нею низька виробнича ефективність – забезпечення аграрних підприємств технікою становило 45-59 %, а абсолютна більшість технічних засобів потребувала заміни [135].

– земля (звичайно ж). Відсутність ринку земель сільськогосподарського призначення, неусталеність та хаотичність земельних відносин були значним

стримувальним фактором розвитку бізнесу [136]. Це стосується головних зовнішніх стимулів. Для протидії їм, український аграрний бізнес мусив йти шляхом об'єднання. Вони мають свої переваги:

- фінансові – більше можливостей для мобілізації ресурсів. Добре структурованим компаніям значно легше забезпечити відповідність скрупульозним правилам аудиту та фінансового обліку й у результаті здійснити процедуру IPO (вийти на біржу);

- в середньому нижчі витрати на виробництво;

- якісний корпоративний менеджмент [137].

Однак, на сьогодні ще залишається багато невирішених проблем, як – от: імплементація повноцінного ринку землі.

Відмінною властивістю всіх соціально-економічних систем будь-якого рівня є цілепокладання й виважена поведінка. Наявність загальної мети часто служить системоутворювальним чинником для об'єднання людей у різні системи. Будь-яка система також характеризується своїми параметрами. Вони відображають властивості, ознаки складових системи компонентів та інтегративні якості самої системи. Системи кожного класу мають свої характерні риси, що знаходять відображення в їх параметрах. Чим вищий клас системи, тим більшою кількістю параметрів вона характеризується. Крім того, якість того чи іншого параметра також змінюється від класу до класу.

Всі соціально-економічні системи володіють певною цілісністю, обмеженістю від зовнішнього середовища. У міру зростання класу систем ступінь їх цілісності, як правило, також зростає, і вони стають більш замкнутими, менш відкритими для впливу на них з боку навколишнього середовища. Неважко помітити, що чим вищий ступінь організованості системи, тим вона більш замкнута щодо довкілля. Під організацією розуміють узгоджену поведінку або функціонування системи, зумовлене зовнішніми впорядковуваними впливами.

Залежно від ступеня своєї організованості системи по-різному ведуть себе стосовно зовнішнього середовища [138]. Є системи, повністю відкриті до зовнішніх впливів, пасивні щодо зовнішнього середовища. Є системи, які можуть

пристосовуватися до зовнішніх умов, змінюючи свою структуру, а є системи, які активно цілеспрямовано впливають на зовнішнє середовище, перетворюючи його відповідно до своїх потреб. Багато вчених відзначає, що в нестійких системах у результаті випадкових впливів на них може здійснюватися перехід від хаосу до порядку, тобто початися процес самоорганізації. Під її впливом у системах, які в нерівноважному середовищі не пригнічуються, а посилюються, відбувається крах старої структури і у них виникає новий спонтанний порядок, викликаний процесами самоорганізації.

Самоорганізація – найбільш активний початок будь-якого процесу, без неї неможливе виникнення нового [139]. Взаємодія самоорганізації й організації повинна стати фундаментальною основою нової парадигми розвитку сучасного суспільства. Взаємодія процесів організації та самоорганізації найкраще простежується при аналізі економічних систем. Так, соціальні закони, норми й правила є результатом самоорганізації відповідних суспільних систем, у них концентрується найбільш життєздатний досвід і традиції, накопичені багатьма поколіннями людей. Те ж саме можна сказати про розвиток корпоративних відносин в аграрному секторі економіки, побудованих на принципах саморозвитку, самоорганізації, самовдосконалення, зумовлених своїми корпоративними законами й правилами. Ринок теж можна представити у вигляді макросистеми, яка складається з великої кількості підсистем, до яких входять як компоненти виробника товару, його споживача і сам товар, зв'язки між ними здійснюються за допомогою грошей.

Аграрний сектор є складною багатокomпонентною, багатовимірною соціально-економічною системою. Він володіє всіма ознаками системи: має певну кількість різноманітних елементів, кожен з яких виконує свою функцію. Вся система і її елементи мають єдину сформовану ціль, яка забезпечує цілісність системи; вони необхідні, суттєві й характеризуються впорядкованістю міжгалузевих зв'язків. Для корпоративного сектору аграрної економіки характерна багатовимірна структура: функціонально-галузєва, територіально-виробнича, соціально-економічна.

При формуванні складових корпоративного сектору аграрної економіки прийнято виділяти продуктові підкомплекси: зернопродуктовий, картопляний, бурякоцукровий, м'ясомолочний, масложировий, плодоовочевий та ін. Критерієм виділення підкомплексу є кінцева продукція. У ході демонополізації економіки всі ці структурні елементи розвивалися хаотично, зі значними диспропорціями, і були націлені на проміжний результат, що призвело до звуження масштабів виробництва та зниження ефективності сільського господарства.

Нехтування системними властивостями в аграрній економіці також призвело до дестабілізації економіки та інших негативних наслідків:

- дезінтеграція спричинила відособленість підприємств, – нездатних проводити ефективну науково-технічну політику й схильних до технічної деградації;

- у розрізненій економіці розвивається параліч інвестиційної та інноваційної діяльностей;

- ігнорування інтересів одних галузей негативно впливає на розвиток інших галузей та аграрний сектор у цілому;

- знижується продуктивність праці й конкурентоспроможність вітчизняної продукції;

- посилюються територіальна диференціація та регіональні протиріччя;

- знижується рівень і якість життя на селі;

- відбувається руйнування єдиного економічного простору в аграрному секторі, що призводить до значних економічних втрат у всіх його ланках.

Таким чином, ігнорування системоутворювальних факторів, відсутність у сільському господарстві саморегулювального і саморозвивального початку обмежує можливості його прогресивного розвитку.

Сучасні методологічні підходи, що забезпечують вирішення протиріч у всіх структурних елементах аграрного сектору, повинні будуватися на виборі таких форм та методів, які сприятимуть створенню сприятливого економічного середовища на всіх рівнях сільськогосподарської діяльності, збалансованості міжгалузевих зв'язків, а також узгодженості і ритмічності роботи всіх ланок

аграрного сектору й націленості його на кінцевий результат. Застосування методології системного підходу для аналізу й конструювання складної багаторівневої аграрної економіки є абсолютно необхідною умовою підвищення рівня керованості економіки, а отже, і зростання її чутливості до інвестицій та інновацій, підвищення результативності інвестиційної діяльності. І. Калущкий, В. Якубів та М. Бесенюк зауважили що у процесі обґрунтування стратегії збалансованого розвитку сільськогосподарських підприємств важливим є на підготовчому етапі визначити найважливіші методологічні засади побудови стратегії, оскільки це буде фундаментом як в процесі формування, так і в процесах організації і реалізації її на практиці [140, с.54].

Сучасний аграрний сектор також утворює економічну систему як сукупність елементів, які взаємно діють і є взаємопов'язаними, що має загальну мету та володіє специфічними властивостями економічної системи. Імовірнісний характер системи, її нелінійність, єдність виробничих відносин і продуктивних сил у аграрному секторі, яка володіє прямими й зворотними виробничо-економічними зв'язками з галузями народного господарства країни, передбачають системний і комплексний підхід до дослідження будь-якої сфери економіки аграрного сектору залежно від характеру аграрних відносин і природно-географічних умов [141].

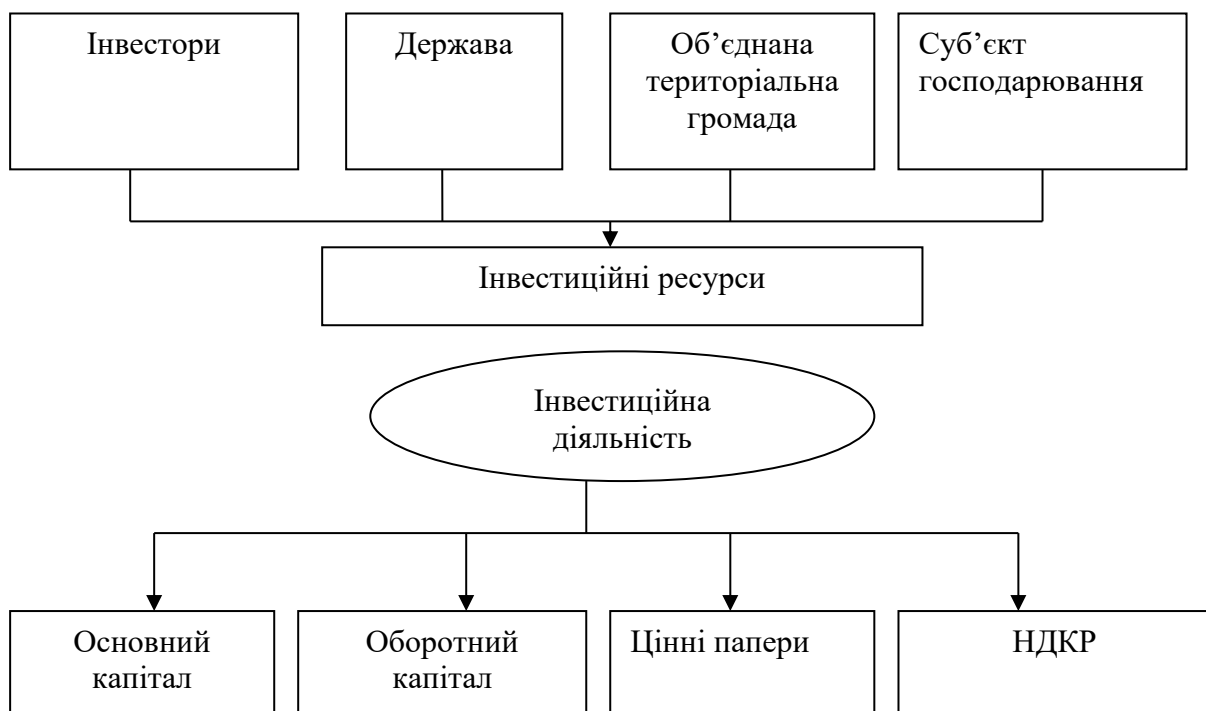
Аналіз трансформацій, які відбуваються в аграрній сфері, дозволяє зробити висновок про те, що підвищення інвестиційної активності в рамках системи надає їй характеру розвивальної системи, що призводить до зміни стану суб'єктів і об'єктів у сільському господарстві, а також інших структурних елементів системи. Розвивається територіальна система, набуваючи нових рис, діє певним чином на державну аграрну політику, яка у формі зворотного зв'язку впливає через розробку та прийняття регіональних програм, проєктів, нормативно-правових актів.

У зв'язку з цим, інвестиційна діяльність є невід'ємною складовою економічних процесів і виступає як підсистема аграрного сектору, з іншого – вона є частиною інвестиційної системи країни. Інвестиційна діяльність володіє всіма ознаками системи, має об'єкт – інвестиційні продукти (програми, проєкти, рішення), суб'єкт – всі учасники інвестиційної діяльності (інвестори попиту,

пропозиції, посередники), економічні зв'язки, які здійснюють узгодження інтересів економічних суб'єктів, і середовище, в якому вони існують, – інвестиційне середовище. Учасники інвестиційної діяльності виконують різні функції й обслуговують певні фази інвестиційного циклу [142].

В умовах нестабільності виникає потреба у перебудові економіки з урахуванням екологічної та соціальної сфер. Не залишається і поза увагою територіальний чинник, адже для кожного регіону є присутність різних природно-кліматичних умов. Реалізація таких інвестиційних проєктів неможлива без прямої чи непрямой участі держави.

Взаємодію суб'єктів в інвестиційній діяльності можна охарактеризувати на основі рис. 2.1.

Рис. 2.1. Система взаємодії суб'єктів і об'єктів інвестиційної діяльності
Побудовано автором за результатами дослідження

На основі проведеного аналізу стає очевидним, що інвестиційна сфера є найважливішим компонентом розвитку територіальних громад (ТГ) або підсистемою системи економічного розвитку. У цій сфері формуються внутрішньорегіональні пропорції між інвестиціями, їх економічним і соціальним

ефектом, нагромадженням і використанням, вкладеннями і приростом основного й оборотного капіталу.

Інвестиційна система має всі особливості, притаманні соціально-економічним системам: цілеспрямованість, ієрархічність, адаптивність. За ознакою цілеспрямованості вона – самоврядна, тобто вона керує і нею керують одночасно. Ієрархічність проявляється в тому, що вона є системою більш високого рангу щодо підсистем: галузевих, муніципальних, інвестицій суб'єктів господарювання, сільськогосподарських підприємств, домогосподарств [143, с.94].

Зв'язок інвестиційної системи проявляється в тому, що рішення й ресурси одних економічних суб'єктів зачіпають інтереси і впливають на рішення інших економічних суб'єктів. Так, відтік інвестиційних ресурсів за межі регіону, недостатність бюджетних доходів, взаємопов'язані й негативно впливають на результат, а, отже, й на інвестиційні рішення суб'єктів економічних відносин. Розподіл і перерозподіл ресурсів є важливим чинником в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств. Їх переміщення в значній мірі залежить від попиту і пропозиції а також сприятливого інвестиційного клімату в тому чи іншому регіоні.

Доречно зауважити, що адаптованість – важливий чинник в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств, однак він постійно змінюється, відповідно до нестійких зовнішніх факторів.

Властивість стійкості системи виражається в прагненні не заспокоюватися доти, поки не досягнутий стан рівноваги. Причому стійкість системи може забезпечуватися за рахунок впливу як екстенсивних факторів (збільшення обсягу вкладень), так і інтенсивних, орієнтованих на нові технології, інновації, більш досконалі системи менеджменту, форми організації й планування [144].

Найважливішими завданнями державного управління інвестиційними процесами є: ефективне використання інвестиційних, ресурсів для виходу аграрної економіки з кризового стану, вирішення соціально-економічних проблем регіону, створення умов для залучення додаткових коштів та активізації інвестиційної діяльності.

Таким чином, використання системного підходу при формуванні, організації та управлінні інвестиційними процесами в регіоні дозволяє розвиватися інвестиційним відносинам на основі сформованих зовнішніх та внутрішніх факторів, з урахуванням регіональних і галузевих особливостей окремих структурних елементів цілісної, інтегрованої економічної системи, що позитивно вплине і на інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств.

2.2. Методичні підходи до системної організації інвестиційного процесу в сільському господарстві

Використання системного підходу до аналізу становлення й розвитку соціально-економічних систем, виявлення системоутворювальних факторів призводять до того, що активним елементом у соціально-економічних системах є влада, орган управління, який має розгалужену систему зв'язків. Наявність у складі системи компонента «У» (управління) надає їй принципово нової якості – здатності до самоврядування, що дозволяє підвищувати ступінь організованості систем за рахунок його впливу на інші компоненти та зв'язки між ними.

Питання співвідношення держави та економіки має тривалу історію. Зв'язок держави й економіки та ступінь впливу держави на економічні відносини у суспільстві змінюються залежно від обставин. Жорсткість такого зв'язку може давати позитивний результат у критичних для держави обставинах, коли необхідна термінова й беззастережна мобілізація всіх внутрішніх резервів. При цьому пряме втручання держави в економіку не може тривати протягом тривалого періоду часу, оскільки в довгому управлінському ланцюгу з'являються збої, пов'язані з розходженням інтересів учасників цього управлінського апарату, розцвітають корупція й хабарництво. В умовах налагодженого ринкового механізму вплив держави на економіку може бути мінімальним і обмежуватися певними регулювальними впливами (переважно фінансового, а не тільки адміністративно-правового характеру) [145].

Відмова держави від регулювання економіки в перехідний період призвела до небаченого у світі навіть у період воєн падіння виробництва, структурної кризи, різкого зниження рівня життя, розквіту злочинності та корупції.

Надії на те, що ринок як саморегулювальна система без державного втручання забезпечить підйом економіки, а, отже, і добробут населення, не виправдалися, тому необхідність вироблення концепції створення системи управління, адекватної до ринкових умов, є надзвичайно важливою, в тому числі і для розрізненої аграрної економіки.

Замість прямого державного управління економікою запроваджується державне регулювання, яке містить:

- регулювання за допомогою встановлених і затверджених державою нормативів;
- оперативне коригування відповідно до реальних завдань;
- контроль за дотриманням встановлених і затверджених державою правових норм.

Традиційними інструментами державного регулювання є: податки, стандарти, держзамовлення, митні тарифи й мита, а також приватизація, реорганізація, банкрутство суб'єктів підприємницької діяльності. Очевидно, у найбільш загальному плані завдання внутрішньосистемного державного управління полягає в тому, щоб встановити порядок взаємодії елементів різного рівня складу, і в кінцевому рахунку це призведе до узгодження інтересів держави, її територіальних утворень, суспільства в цілому, колективів та особистостей в економічній, соціальній, політичній, екологічній, інформаційній та інших сферах життя [146].

Інвестиційна діяльність як складова частина соціально-економічної системи є активною системою, тобто такою, у якій керовані суб'єкти володіють властивістю активності, у тому числі свободою вибору свого стану.

Можливість використовувати у своїй діяльності окремо взятий елемент цілісної системи є запорука успіху як кожного індивідуума, так і держави в цілому. Саме визначення суб'єкта у суспільстві чи у створенні національного продукту є

позитивним результатом усієї системи. Управління в кожній окремо взятій системі може кардинально відрізняється. Для кожної системи є своя методика і специфіка управління. На методи управління, як правило впливають: адміністративні, політичні, економічні, соціальні та інші чинники.

На думку окремих авторів [147], взаємовідносини між суб'єктами і їх вплив на об'єкт можуть носити різний характер. Такі відносини мають свої особливості у ринковій економіці та у командно-адміністративній системі.

Насамперед системоутворювальним фактором виступає цілепокладання. Спільні інтереси, які побудовані на взаємовигідних умовах закладаються в інвестиційній діяльності. Особливо це проявляється в період кризових явищ. Будь-яка інвестиційна діяльність розпочинається після певних домовленостей. Для цього потрібно пройти етапи погоджень. Вони формуються по ієрархічному принципу. Кінцевий результат – позитивне рішення усіх учасників відносин. Дана система реалізації інвестиційного проєкту є непорушною у всіх економічних відносинах. При цьому необхідно виконати такі умови:

- загальне розбити на окремі елементи і поетапно визначити їх значення в загальній системі;
- провести порівняння окремих елементів і їх вплив один на одного за допомогою аналізу;
- виокремити найбільш значущі елементи.

Так, основною метою підприємств є отримання максимального прибутку від вкладеного капіталу. При цьому в оцінці рівня досягнення даної мети слід розрізняти короткостроковий прибуток і прибуток, який отримується через часовий проміжок (3-5 років). Необхідність отримання стабільного прибутку від вкладених коштів протягом тривалого періоду, безсумнівно, є пріоритетною і є основною метою організації.

З мети підприємства першого (вищого) порядку впливає мета інвестиційної політики – мета другого порядку. Вона також є об'єктивно зумовленою і може бути сформульована як одержання максимуму прибутку за рахунок інвестиційної

діяльності, що спрямовується на кінцеве споживання в тривалій перспективі [148].

Однак реалізувати мету максимізації прибутку від вкладеного капіталу протягом тривалого періоду часу й забезпечити конкурентоспроможність підприємства на ринку може тільки те підприємство, яке проводить активну політику модернізації та розширення виробництва. Отже, розширення й модернізацію виробництва слід визнати підціллю інвестиційної політики, яка передбачає збільшення частки підприємства на ринку, завоювання нових ринків, випуск нових видів продукції і т. д. Створення сприятливого конкурентного середовища для суб'єктів сільськогосподарської діяльності неможливе без забезпечення системного підходу до організації сільськогосподарського ринку [149, с.179].

Невід'ємною умовою максимізації прибутку є поліпшення якості продукції, оскільки за рахунок цього суб'єкт господарювання має реальну можливість збільшити грошові потоки та масу прибутку. Отже, поліпшення якості також є підціллю інвестиційної політики підприємства.

Можливість перспективного функціонування підприємства пов'язана з рівнем його технічного й технологічного розвитку, що також повинно бути визнано підціллю його інвестиційної діяльності. Ця підціль передбачає реконструкцію виробництва, впровадження інновацій, нової техніки й технології, здійснення та оплати НДДКР, підвищення кваліфікації персоналу, розвиток системи менеджменту, поліпшення умов праці.

Крім цього, більшість інвестиційних рішень, особливо в аграрній економіці, приймається в умовах певної невизначеності, оскільки елементи невизначеності неминучі навіть в умовах стабільної економіки. Управлінські рішення пов'язані з інвестиційним ризиком, який можна визначити як ймовірність виникнення збитків або недоотримання прибутку [150]. Отже, мінімізація ризику інвестування також є підціллю інвестиційної діяльності підприємства. Зазначена підціль передбачає вибір на пряму дій із декількох альтернатив, результат кожної з яких можна передбачити з упевненістю: маркетингові дослідження, диверсифікацію виробництва, врахування вимог зовнішнього середовища.

Можливість рентабельного ведення виробництва безпосередньо пов'язана з рівнем витрат, здійснюваних підприємством, отже, підціллю інвестиційної політики на підприємстві стає також зниження собівартості випуску продукції і надання послуг. Ієрархія цілей інвестиційної діяльності представлена в додатку А.

Таким чином, кожні взяті окремі елементи на підприємстві націлені на досягнення єдиної мети – отримання максимального прибутку. Результат буде залежати не тільки від вкладених ресурсів, але і від терміну вкладень. Буває неузгодженість між частиною індивідуумів суспільства і суб'єктом господарювання, які перебувають разом на одній території при проведенні інвестиційної діяльності останнім. В такому випадку основна мета сторін – досягнення компромісу. Не виключенням є і неузгодженість на ієрархічному рівні. Все це змушує враховувати інтереси усіх зацікавлених осіб [151].

Основними цілями, на які повинні орієнтуватися суб'єкти державного управління інвестиційними процесами в аграрному секторі, є:

– стабілізація інвестиційного клімату в країні, що забезпечується інвестиційними процесами. Стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств в інвестиційній діяльності забезпечується за рахунок виваженої інвестиційної політики. Сюди можна віднести потенціал окремих ланок у реалізації інвестиційного проєкту, його значення у цілісній системі збалансованого розвитку економіки країни;

– збереження і розвиток сільського укладу життя, стабільний розвиток сільського співтовариства, що відповідає критеріям економічної, соціальної та екологічної ефективності.

Основну мету на першому етапі конкретизації можна розділити на складові підцілі першого рівня, які за своїм змістом і значенням є одночасно головними напрямками економічної та інвестиційної політики. Зокрема, це:

– підвищення рівня якості життя на селі;
– поліпшення умов відтворення сільського населення та вирішення демографічних проблем на селі;

– збереження історично освоєних територій і утримання їх у належному охайному стані.

Кожна окремо взята ціль має свої характеристики і своє значення в цілісній системі [152]. Однак слід мати на увазі, що вони взаємопов'язані, а в окремих випадках настільки, що одна не може успішно реалізовуватись без іншої. За деякими характеристиками вони перетинаються, тому межі між ними в багатьох випадках виявляються дещо умовними.

Стратегічне управління інвестиційною діяльністю також є найважливішим системоутворювальним фактором економіки. На думку деяких фахівців, Україна – це заповідник невизначених або неправильно визначених у виборі стратегій розвитку. Коли не має стратегії чи орієнтирів у розвитку систем, вони приречені на занепад. Тому у цій ситуації немаловажним є механізм оперування обмеженими ресурсами. Грамотне оперування ресурсним потенціалом, а також його спрямування з врахуванням цільових орієнтирів сприятиме успішній реалізації інвестиційного проєкту.

Стратегія, на думку К. В. Ковтуненко, є комплексним планом приведення підприємства (системи) в новий стан, що забезпечує більш високий рівень досягнення цілей. Її призначення – обмежити багатоваріантність поведінки підприємства як цілого в зовнішньому середовищі шляхом інтегрування окремих підрозділів для вирішення проблем за рахунок синхронності їх взаємодії [153].

У П. М. Макаренка стратегія означає побудову бажаного майбутнього й складається з продуманих цілеспрямованих дій і реакцій на непередбачений розвиток подій та навички конкурентної боротьби [154].

Завдячуючи стратегії можна визначати і подальший розвиток інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Для успішної реалізації проєкту стратегія повинна гуртуватись на таких основних принципах як: наукова обґрунтованість, цільовий характер, результативність тощо. До функцій стратегії входять: цілі, напрямки, підходи тощо. Окремі науковці до функцій стратегії відносять: прогностну, захисну, диференціальну, інформаційно-накопичувальну, діагностичну, стимулювальну [155]. В умовах ринкової економіки інвестиційна

діяльність в аграрному секторі може розвиватися відповідно до прийнятої аграрної політики в рамках таких стратегій, які забезпечать їй отримання конкурентних переваг, стійке фінансове становище й вирішення соціальних проблем села. Узагальнення наукових досліджень показує, що економічні стратегії класифікуються за різними ознаками: за циклом розвитку (зростання, стабілізації, виживання), за характером впливу (наступальна, оборонна, відступу), за впливом на ринок (глибокого проникнення, розширення ринку, розробки товару, диверсифікації), за термінами реалізації (короткострокова, середньострокова, довгострокова), за рівнем управління (корпоративна, ділова, функціональна) [156]. Поряд з традиційними стратегіями, особливо в умовах кризи й невизначеності, виділяють стратегію синергії.

Вона представляє собою об'єднання кілька елементів, сконцентрованих в одному місці, або в одного суб'єкта. Також для стратегії синергії є характерним використання можливостей для досягнення спільної мети. Сюди можна віднести спільне планування, управління, виробництво, збут [157]. Значення стратегії синергії полягає в тому, що вона забезпечує інтегральний ефект від поєднання зусиль різних суб'єктів господарювання.

Стосовно інвестиційної діяльності, як правило, виділяють такі види стратегій:

– традиційна, при якій підприємство прагне знизити витрати виробництва, підвищити якість продукції, послуг. Реалізуючи таку стратегію, воно поступово втрачає свої позиції на ринку через технічне й технологічне відставання від конкурентів;

– опортуністична, в рамках якої реалізуються відносно дешеві інвестиційні проекти, що дозволяє деякий час утримувати зайняту ринкову нішу. Її реалізація вимагає володіння ринковою ситуацією та прогнозування змін економічної кон'юнктури;

– імітаційна, у ході реалізації якої активно використовуються передові технології, як правило, запозичені в інших підприємств. Не забезпечуючи пріоритетних позицій на ринку, така стратегія дозволяє зайняти передові позиції;

– оборонна стратегія базується на реалізації результатів власних НДДКР і за рахунок підвищення їх ефективності забезпечує збереження своїх позицій на ринку;

– залежна стратегія найчастіше реалізується малими підприємствами. Вона заснована на реалізації установок стратегії великих підприємств і, отже, безпосередньо залежить від успіхів діяльності останніх;

– наступальна стратегія базується на використанні останніх науково-технічних досягнень у виробництві, впровадження яких дозволяє зайняти провідні позиції на ринку [158].

Застосування інвестиційної стратегії на регіональному рівні забезпечує більш ефективний розвиток, як-от:

– забезпечує механізм реалізації довгострокових цілей (у тому числі інвестиційних);

– дозволяє реально оцінити інвестиційні можливості;

– забезпечує максимально можливе використання інвестиційного потенціалу для досягнення мети;

– забезпечує швидку реалізацію нових інвестиційних можливостей, які виникають під впливом зовнішніх і внутрішніх змін середовища функціонування;

– враховує можливі альтернативи інвестиційного поведінки, дозволяє прогнозувати їх;

– дає можливість оцінити порівняльні переваги в інвестиційній діяльності щодо конкурентів;

– об'єднує стратегічне, поточне та оперативне управління інвестиційною діяльністю.

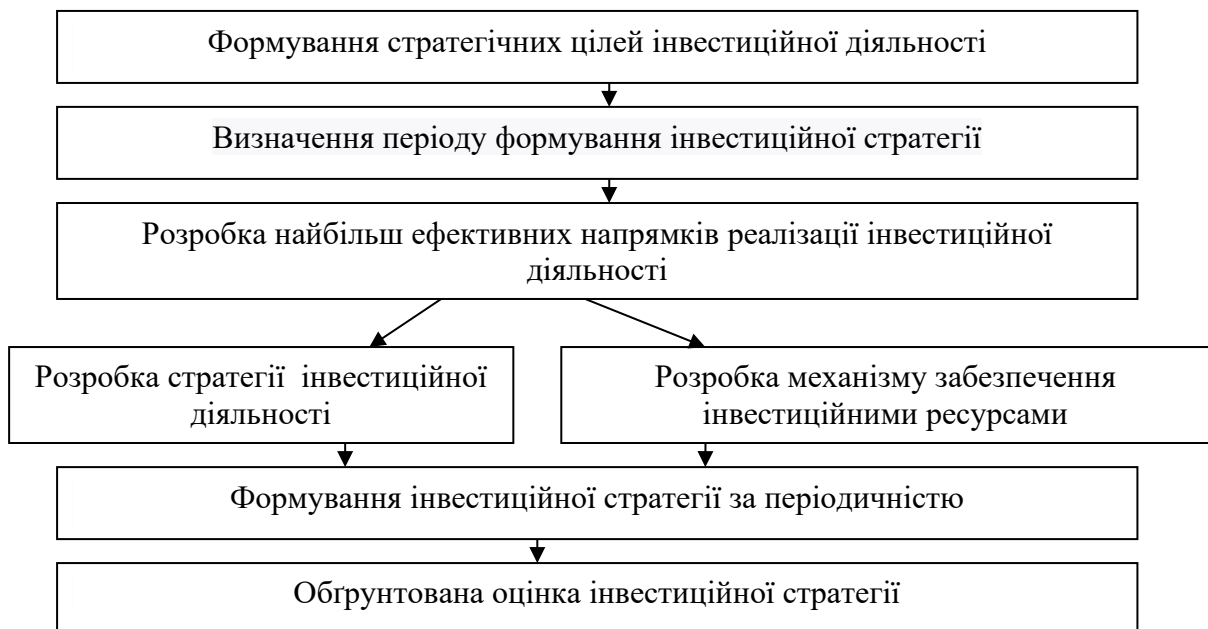
Основною особливістю сучасної економічної ситуації є глибока економічна криза, що характеризується беспрецедентним інвестиційним спадом, який з урахуванням дії принципу мультиплікатора (вплив інвестування на позиції суміжних галузей) буде наростати. У цьому ж напрямі діє зростання цін, посилюється ціновий диспаритет, недостатньо обґрунтованою є податкова, кредитна й фінансова політика та ін. У цих умовах поява поняття антикризової

інвестиційної стратегії, є комбінацією деяких (можливо всіх) наведених стратегій, є виправданою.

Природно, вибір тієї чи іншої інвестиційної стратегії базується на оцінці переваг і недоліків кожної з них.

Реалізація інвестиційної стратегії вимагає певних зусиль і навиків у діяльності сільськогосподарських підприємств. При формуванні інвестиційної стратегії відбувається великий пошук, дослідження та оцінка альтернативних варіантів інвестиційних рішень. Передумовою формування інвестиційної стратегії є базова стратегія економічного розвитку регіону. Щодо базової стратегії, то на неї прямо і опосередковано впливає інвестиційна стратегія. Таким чином, стратегія розвитку повинна погоджуватись на різних управлінських рінях за напрямками й етапами реалізації.

Процес формування інвестиційної стратегії проходить декілька етапів (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Послідовність формування інвестиційної стратегії

Побудовано автором за результатами дослідження

Реалізація інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств повинна ґрунтуватись на системі прогностичних показників. Також вона повинна

відштовхуватись від цільових програм. Цілі формують базову стратегію. Це такі цілі:

- узгодженість інвестиційної стратегії з базовою стратегією;
- внутрішня збалансованість інвестиційної стратегії;
- реалізованість інвестиційної стратегії;
- результативність інвестиційної стратегії.

Водночас слід оцінити фінансові можливості регіону, інвестиційну активність, інформаційну забезпеченість і налагодженість зв'язків із зовнішнім середовищем, повноту використання інвестиційного потенціалу, застосування інвестиційного аналізу, нормування, бюджетування й контролю для вирішення перспективних завдань [159].

Перспективи розвитку регіону залежать від розробленої концепції. У ній закладаються пріоритетні напрями. Якщо регіон аграрний, то сільськогосподарські товаровиробники мають прерогативу у своїй діяльності. Звичайно, не залишаються поза увагою соціальна, екологічна складові. Збалансоване поєднання усіх напрямків розвитку визначають стратегію реалізації цільових програм. Однак, всі системи розвитку залежать від наявності ресурсного потенціалу. Він може бути обмежений через надмірне споживання і неефективне використання. Дефіцит ресурсів є проблемою більшості систем економічних відносин. Особливо це має відношення до менш розвинутих регіонів. Вирішити цю проблему може держава через розподіл і перерозподіл коштів. Це є об'єктивним явищем і до нього слід відноситись з розумінням. Необхідність обґрунтування пріоритетів економічного розвитку доведена теорією й практикою перетворень у вітчизняній економіці. Однією з найважливіших причин провалу державної структурної політики є нечіткість переліку висунутих пріоритетів.

Пріоритети які ставлять перед собою сільськогосподарські товаровиробники, регіони, має важливе значення для розвитку держави в цілому. Пріоритети сільськогосподарських підприємств на даному етапі мають важливе значення для розвитку аграрної галузі. На ранньому етапі закладається майбутнє економічної системи. Допущені промахи, помилки у побудові стратегії може не тільки

призупинити розвиток певної структури, в тому числі й аграрного сектору, але і відкинути назад до первісного стану.

Пріоритети для кожної соціально-економічної формації мають ту базу, яка дасть можливість міцно укріпитися у майбутньому. Враховуючи таку ситуацію, сільськогосподарські товаровиробники повинні розуміти значення і суть їх стратегічного розвитку. Незначне упущення може відобразитися на системі в цілому.

Світовий досвід показує окремі методологічні підходи до розуміння сутності розвитку сільського господарства. До них можна віднести: метод формування системи стандартних показників, продуктивний підхід, метод аналогів і метод «економічного ядра» [160].

Метод аналогів, як правило, використовується для зіставлення аграрної політики в умовах перехідного періоду й ринкового господарства.

Розробка системи стандартних показників спричинена необхідністю пошуку універсального показника для вимірювання рівня державної підтримки сільських товаровиробників з метою міждержавного зіставлення.

Продуктивний підхід передбачає зіставлення потреб країни й фактичного виробництва конкретної сільськогосподарської продукції та забезпечення фінансової підтримки дефіцитного або найбільш вигідного продукту. Цей метод, як правило, втілений у продуктивних цільових програмах державного й регіонального рівнів.

Процес вибору пріоритетних напрямків на основі аналізу «дерева цілей» призвів до появи методу «економічного ядра», який передбачає, що в економічній системі на макро- і мікрорівні існують «точки зростання», вплив на які призводить до мультиплікативного впливу на інші елементи системи.

У зарубіжних дослідженнях цей метод отримав назву «концепції полюсів зростання», її обґрунтував французький економіст Перу та його учень Бурвіль. Зазначений метод найбільш широко використовується при обґрунтуванні інвестиційних пріоритетів [161].

Прийняті кожним окремо індивідуальні рішення можуть мати як позитивний,

так і негативний ефект. Всі рішення відштовхуються від політичної, економічної, соціальної ситуацій, які склалися в країні. Успішна реалізація індивідуального рішення, в тому числі й інвестиційного може навіть започаткувати прогрес розвитку економіки. Попри це все, держава повинна врегульовувати ці процеси. Адже, соціальну справедливість ніхто не відміняв. Вона є тим орієнтиром, що врегульовує нездорову конкуренцію, збалансовує попит і пропозицію на інвестиційні ресурси, сприяє укріпленню держави у цілому.

Особливе значення методологія обґрунтування пріоритетів на макроекономічному рівні набуває у перехідній та кризовій економіці, оскільки перегляд системи пріоритетів в мінливій економічній ситуації є основним джерелом внутрішнього розвитку багаторівневої господарської системи.

У найзагальнішому сенсі пріоритет – це важіль структурних, асортиментних і якісних зрушень, які прискорюють рух аграрного сектору до кінцевої мети. Загальна характеристика пріоритетів отримує більш конкретне вираження залежно від двох моментів:

– вихідного стану сільського господарства (рівня розвитку, ступеня пропорційності, рівня ефективності);

– чинника часу, тобто тривалості періоду, на який розрахована дія пріоритету.

В умовах нестабільності й незбалансованості розвитку ланок аграрної економіки пріоритети повинні виконувати функцію «розв'язування вузлів незбалансованості», усунення явних або прихованих асиметрій, ліквідації вузьких місць шляхом кількісного зменшення надлишкових елементів до необхідного рівня або шляхом прискореного розвитку лімітних елементів. Сучасному станові економіки більшою мірою відповідає варіант комбінування двох підходів за рахунок інтенсивного використання обмеженого ресурсу при одночасному його збільшенні та якісній зміні. При задовільній збалансованості аграрної економіки основна роль полягає у формуванні нових прогресивних пропорцій, відповідних як до зміни суспільних потреб, так і ресурсних та виробничих можливостей. Отже, виділення основних орієнтирів у розвитку інвестиційної діяльності

сільськогосподарських підприємств зумовлює їх оптимізація у тих випадках, коли має місце обмеження ресурсів. В цьому випадку функції стратегії розвитку бере на себе держава, через формування фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

До системи економічних і соціальних пріоритетів повинні пред'являтися певні вимоги:

– вони повинні охоплювати якомога більше тих орієнтирів, які мають безпосереднє відношення до добробуту громадян;

– не є доцільним нарощувати орієнтири перспектив розвитку, не маючи достатніх інвестиційних ресурсів;

– кожен крок з реалізації пріоритету повинен призводити нехай до незначного, але реального підвищення життєвого рівня.

Розглядаючи стратегію розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств у регіоні, необхідно не залишати поза увагою нагальні проблеми сільських територій, які мають соціальний характер. Зокрема мова йде про будівництво доріг, проведення водо та газопроводу, освітлення вулиць тощо. Тобто інвестиційна діяльність повинна бути спрямована і на соціальну інфраструктуру. Для цього інвестор повинен використовувати як тактичні, так і стратегічні пріоритети. Тактичні пріоритети спричинюють поточні протиріччя, які перешкоджають успішному розвитку підприємства або економічної системи (наприклад, технічний стан виробничих потужностей, дефіцит фінансових і трудових ресурсів).

Для подолання суперечностей в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств і громадян, які проживають на даній території, також має місце галузева стратегія. Суть її полягає в тому, що вона в комплексі може вирішити не тільки виробничі орієнтири, але і регіональні, через наповнення місцевого бюджету. Тобто виробнича ділянка – це основа всього економічного і соціального розвитку. Це – визначення провідної товарної галузі регіону та забезпечення її збалансованого розвитку, тобто встановлення ступеня переваги однієї галузі над іншою і обґрунтування раціональної забезпеченості підприємств

виробничими ресурсами (трудовими, матеріально-технічними, фінансовими), а також ефективність їх використання.

Не менш важливим є інвестиційний клімат, який формує стратегію розвитку регіону на якому функціонує сільськогосподарське підприємство. Тобто інвестиційні пріоритети є вагомим чинником у розвитку як регіону, так і сільськогосподарської діяльності. Зокрема, зміна технологічної структури інвестицій в аграрному секторі щодо збільшення в них частки будівельно-монтажних робіт незмінно призводить до покращення розвитку підприємств і галузей будівельної індустрії при зниженні підприємств сільськогосподарського машинобудування. Відновлення сільськогосподарської інфраструктури регіону формується по об'єктно і дає можливість активно розвиватись усім господарюючим суб'єктам на даній території. Відтворення інфраструктури безпосередньо впливає на зміну в майбутньому технічного рівня сільськогосподарського виробництва, розвиток інноваційних процесів і прогресивних технологій. Таким чином, через вплив на інвестиційні пріоритети можна орієнтувати економіку на реконструкцію виробництва, підвищення його технічного рівня, на більш активне освоєння інвестицій та скорочення обсягів незавершеного будівництва.

Соціальні пріоритети спрямовані на вирішення першочергових завдань щодо поліпшення рівня і якості життя на селі, на створення сприятливих умов для високопродуктивної праці стосовно всіх господарських укладів, на збереження і розвиток сільських поселень, на гарантування екологічної безпеки.

Підготовлені людські ресурси та динамічні інноваційні системи в аграрному секторі є важливими факторами підвищення продуктивності та залучення інвестицій у сільське господарство. Політика повинна підтримувати високоякісну освіту та належне функціонування консультаційних і дорадчих служб для вдосконалення якості людських ресурсів. Необхідно сприяти партнерству між національними й міжнародними дослідницькими установами, кращому реагуванню досліджень на попит, а також ефективно захищати права інтелектуальної власності в процесі розбудови дійових інноваційних систем.

Численні державні установи відповідають за аграрну освіту, проте,

спостерігається невідповідність результатів освіти тим навичкам, яких потребують інвестори в аграрному секторі.

Як наслідок, компанії в агробізнесі часто мають конкурувати між собою для того, щоб найняти технічний персонал з високою кваліфікацією. Багато компаній утримується від закупівлі нової техніки чи запровадження нових технологій через нестачу кваліфікованих спеціалістів. Згідно з опитуваннями підприємств, найбільшим попитом користуються такі професії: агрономи, менеджери, механіки й ветеринари. Нестача відповідних навичок спричинює зниження якості обслуговування та зростання експлуатаційних видатків виробників у сільському господарстві та виробників харчових продуктів і напоїв.

Розвиток людських ресурсів для сільського господарства базується не тільки на початковому, середньому й вищому рівнях освіти, а й на наданні дорадчих послуг. В Україні дорадчі служби можуть мати статус НДО, товариств з обмеженою відповідальністю, благодійних організацій та кооперативів. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» (2004 р.; зі змінами 2012 р.) гарантує підтримку держави соціально орієнтованим дорадчим послугам з використанням тендерних процедур [162]. Платні дорадчі послуги можуть надаватися й фермерам. Проте державне фінансування служб дорадчих послуг було надзвичайно низьким, що обмежує доступ невеликих господарств до технічних консультацій.

Наявність права володіння землею – це необхідна умова інвестування в сільськогосподарське виробництво. Забезпечені права володіння відіграють важливу роль для полегшення процесу придбання землі, стимулюють довгострокове інвестування в земельні активи. Так само забезпечені та чітко окреслені права володіння водними ресурсами стимулюють притік нових інвестицій у сільське господарство та надають підтримку вже працюючим інвестиціям.

Виконана належним чином реєстрація майнових прав у земельному кадастрі може підвищити захист прав володіння землею, зробить можливим оформлення права володіння і таким чином полегшить їх передачу, що дозволить інвесторам

вдатися до правового захисту у випадку порушення їх прав. Офіційну систему реєстрації прав власності запроваджено в Україні після масової приватизації землі сільськогосподарського призначення у 1991 – 1995 рр., коли селяни, які мешкали на землях колгоспу, отримали право відповідно оформити володіння землею. Приблизно 65 % загальної площі земельних угідь, разом із 85 % орної землі було приватизовано в рамках земельної реформи. Поки що 30,8 млн га землі сільськогосподарського призначення знаходиться у приватному володінні, тоді як держава володіє майже 10,7 млн га.

Вважаємо, що мораторій перешкоджає розвитку вільного ринку землі сільськогосподарського призначення з добре функціональними правами власності, а відтак залишається перепорою інвестуванню в сільське господарство. Мораторій потрібно відмінити якомога скоріше, але спочатку необхідно створити правові та інституційні засади ефективного ринку землі.

Скасуванню мораторію повинні передувати ретельний аналіз розмаїття можливих сценаріїв розвитку подій та ризики після відкриття ринку землі. Особливої уваги заслуговує факт нечітко визначених вже існуювальних прав на землю через відсутність єдиного земельного кадастру. Необхідно обговорити і точно визначити кілька важливих моментів: сам процес продажу землі, якого потрібно дотримуватися; будь-які можливі обмеження площі землі, що продається; будь-яку мінімальну ціну, за якою землю можна продавати; кому можна продати землю сільськогосподарського призначення; будь-які переважні права, а також інструментарій. Слід зменшити попередження спекуляції.

Мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення можна усувати поступово, починаючи з окремих територій з доскональними кадастровими записами та сильною політичною підтримкою реформ. Такий підхід дозволив би сфокусувати увагу на ретельному розробленні й коригуванні нових ринкових інституцій та концентрації ресурсів на реєстрації землі на обмеженій території. Обмеження пропозиції землі також спонукатиме до формування справедливої ціни на землю. Поступово, з розривом один-два роки, інші регіони могли б приєднатися до цього ринку.

Створення єдиного земельного кадастру необхідно прискорити для кращого розмежування права володіння та безпроблемних трансакцій із землею. Слід створити альтернативний механізм розв'язання земельних спорів, бо це більш ефективний та швидкий шлях вирішення спірних земельних питань. Такий орган міг би перенести розгляд земельних спорів у більш цивільні й менш полемічні слухання, ніж у судові інстанції.

Пріоритети розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств на території громад є тією основою, що в подальшому зможе забезпечити ресурсний потенціал регіону. В цій ситуації стимулом може бути, як підтримка інвестиційна діяльність в регіоні, так і сприятливий клімат для ведення активного економічного відтворення.

Пріоритети – зумовлені цілями й сприяють їх реалізації в умовах обмеженості ресурсів, тому виникає необхідність обґрунтування їх черговості. Це передбачає використання критеріїв, які відображають стан інвестиційної діяльності та наслідки прийняття інвестиційних рішень. В економічній літературі пропонуються різні підходи до обґрунтування інвестиційних пріоритетів [163].

Таким чином, регулювання інвестиційних процесів зумовлено в першу чергу обмеженістю ресурсного потенціалу. Враховуючи усі вищенаведені пріоритети робить інвестиційну політику економічно вигідною і перспективною.

Системоутворювальна роль державного управління інвестиційною діяльністю проявляється у здатності інвестицій впливати на структурну перебудову аграрної економіки в напрямку її технічної й технологічної модернізації. Випадковими є неузгоджені заходи щодо поживлення інвестиційної діяльності в сільське господарство, а також спостерігаються поодинокі інвестиційні проєкти капіталомісткого характеру. Системна модернізація економіки передбачає перехід від випадкових інвестиційних проєктів до розробки регіональної інвестиційної політики, яка спрямована на піднесення економіки та підвищення ефективності виробництва, збереження й відтворення трудових, матеріальних і природних ресурсів, вирішення проблем сталого розвитку сільських територій.

Політика підтримки сільського господарства в Україні у формі значних податкових пільг і субсидій завжди була на користь великих гравців, що призводило малих виробників до не вигідного становища [164]. Щоб малі сільгоспвиробники могли на рівні конкурувати з великими гравцями, а також щоб виправити довготривалий провал у державній політиці підтримки, потрібно замінити наявні вкрай неефективні, спотворювальні та несправедливі програми підтримки на просту та адресну підтримку, спрямовану на збільшення капітальних інвестицій та диверсифікацію виробництва. Це може бути у формі таких кредитних субсидій: гранти на компенсацію вартості кредиту; компенсації відсоткових ставок по кредиту; або компенсація трансакційних витрат банків на обслуговування малих клієнтів. Такі програми повинні значною мірою покладатися на якісних фінансових посередників, а також мати змогу спільно адмініструватися організацією, яка надаватиме часткову кредитну гарантію. Адресність у частині цілей фінансування та цільової групи, є ключовим елементом такої програми. Капітальні інвестиції повинні бути пріоритетом, але фінансування оборотного капіталу також не варто повністю заперечувати. Потрібно ретельно визначити цільову групу отримувачів кредитних субсидій. Критерії цільової групи повинні насамперед виходити з обороту сільгоспвиробників. На основі наявних даних для України ми пропонуємо обмежити програму для сільгоспвиробників із річним оборотом до 0,55 млн дол. США. Крім того, для забезпечення диверсифікації олійні, зернові та птахоферми повинні бути вилучені з програми підтримки. Регулярне оцінювання та аудит програми мають вкрай важливе значення для її ефективності.

Для залучення до аграрної галузі інвестицій, кредитних ресурсів та створення сприятливого інвестиційного клімату Урядом країни проводиться системна робота з міжнародними фінансовими організаціями, зокрема Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР), Світовим банком та Європейським інвестиційним банком. Діяльність ЄБРР у секторі сільського господарства охоплює весь виробничий ланцюг від вирощування й обробки до пакування та роздрібного продажу. ЄБРР вносить значний вклад у розвиток аграрного сектору через фінансову підтримку місцевих та іноземних

корпоративних клієнтів, а також малих і середніх підприємств. Банк теж реалізує проекти технічної допомоги спільно з Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО). У рамках співробітництва зі Світовим банком діє Концепція партнерства Світового банку з Україною на 2017–2021 рр. У ній міститься середньостроковий план підтримки Світовим банком реформ, утілюваних Урядом України. Концепція партнерства є спільною стратегією Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації та Багатостороннього агентства з гарантування інвестицій.

У 2018 р. сформовано пропозиції щодо започаткування нового системного проекту зі Світовим банком «Програма зниження ризиків інвестування в сільське господарство».

За підтримки Міжнародного банку реконструкції та розвитку діє системний проект «Гарантія на підтримку державної політики у сфері економічного зростання та фінансово стійких послуг». Зазначений проект передбачає реформування, зокрема ринку земель сільськогосподарського призначення.

Міжнародною фінансовою корпорацією в аграрному секторі реалізуються на консультативній основі два проекти: «Розвиток агрострахування сільського господарства в Україні» та «Аграрні розписки в Україні». Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що у сільськогосподарських товаровиробників найбільш популярні програми страхування доходів з виробництва окремих культур і доходів всього сільськогосподарського підприємства. Державна підтримка агрострахування може здійснюватися з бюджетів різних рівнів і реалізується державними установами за коштами програм субсидування [165, с.22].

Підписано Фінансову угоду між Україною та Європейським інвестиційним банком. Залучені кредитні кошти спрямовуватимуться на розширення можливостей фінансування аграрного сектору економіки, зокрема проектів публічних та приватних підприємств України (малого й середнього підприємництва й установ із середньою капіталізацією в аграрному секторі економіки). У грудні 2018 р. Міністерством аграрної політики та продовольства України була підписана Угода про співпрацю між Міністерством аграрної політики та продовольства України та

Європейським інвестиційним банком стосовно технічної допомоги для підтримки впровадження вищезазначеного проєкту.

Значна кількість і висока вартість дозволів та ліцензій і пов'язана з ними корупція, а також непередбачуваність законодавчої бази у сфері інвестиційної політики й підтримки інвестицій, зокрема, це часті зміни політики щодо звільнення експорту зерна від сплати ПДВ збільшують вартість трансакцій та створюють непевність, що гальмує інвестування в сільське господарство, бо цим інвестиціям часто потрібно від 7 до 20 років, щоб принаймні вийти на беззбитковий рівень. Численні та глибокі інституційні зміни у сфері підтримки й просування інвестицій додають непевності до вже наявної. У 2015 р. припинило діяльність Державне агентство з інвестицій та управління національними проєктами. Його функції щодо підтримки інвестицій були передані до новоствореного інвестиційного департаменту при Міністерстві економічного розвитку.

Значні зусилля супроводили скорочення адміністративних процедур, зокрема після ухвалення Закону України № 191-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу» (дерегуляція) від 12 лютого 2015 р. [166]. Згідно зі Стратегією розвитку сільського господарства та сільських територій на період 2015–2020 рр., розробленою Мінагрополітики, реформування має продовжитися. Крім того, податкова й митна політики повинні базуватися на багаторічному плані та не змінюватися щорічно, в ідеалі, тим самим призупинивши нижчий рівень мінімального єдиного податку. Такий багаторічний план може ґрунтуватися на розрахунках у сфері управління державними фінансами для визначення оптимального рівня мита на сільськогосподарські товари, щоб далі інтегрувати оподаткування сільського господарства у середньостроковий прогноз видатків.

Реформа інституційної структури у сфері інвестиційної політики, яка триває зараз, має спрямовуватися на підсилення адміністративної спроможності та вдосконалення співпраці з приватним сектором. Створення добре функціональної на постійній основі з чітким мандатом інституції для підтримки й просування інвестицій сприяло б залученню додаткових інвестицій нових приватних

інвесторів і забезпечило б подальше інвестування інвесторів, які вже працюють в Україні.

Явна, прозора та передбачувана політика торгівлі сільськогосподарською продукцією як всередині країни, так й поза її межами підвищує ефективність виділення ресурсів, що сприяє економії в масштабі, зменшує трансакційні витрати, стимулює продуктивність та збільшує окупність інвестицій. Це також допомагає зменшити мінливість ціни та підвищити стабільність на ринках продовольства, що підсилює продовольчу безпеку.

Від моменту приєднання України до Світової організації торгівлі (СОТ) мита стосовно усіх товарів були значно знижені. Укладення декількох регіональних і двосторонніх угод у сфері торгівлі включно із Угодою про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі 10 (ПВЗВТ) з ЄС, ще знизили мита для визначених партнерів. Проте нетарифні заходи разом із квотами, ліцензіями та санітарними, фітосанітарними й митними бар'єрами залишаються діяти щодо сільськогосподарської продукції, зокрема стосовно експорту зерна. Не так давно було зроблено декілька кроків для скорочення кількості таких заходів і для стимуляції торгівлі, але потрібні додаткові зусилля для усунення залишкових регуляторних та адміністративних бар'єрів у торгівлі.

У той час як Україна підвищила свій рейтинг щодо термінів результативності логістики, наявність і якість фізичної інфраструктури країни, включно з інфраструктурою транспорту, складування, енергетики та зрошення, залишаються неадекватними. Для задоволення потенційного попиту, спроможності транспортувати, навантажувати й перевантажувати зерно потребуватиме підвищення на 70 %. Дійсно, швидке зростання попиту на перевезення зерна не було задоволене відповідним розширенням пропозиції, здебільшого через монопольну позицію залізниці, яка є власністю держави. Незважаючи на надзвичайне зростання приватних інвестицій в об'єкти складування, для задоволення майбутніх потреб складування потрібні додаткові інвестиції, наприклад, для подвоєння наявної спроможності до 2030 р.

Аграрний сектор залежить від постачання природного газу та електроенергії, тоді як доступ до газу є ризиковим через політичну напругу, а процесу доступу до електроенергії вимагає багато часу. Держава шукає диверсифікації джерел енергії, щоб позбутися залежності від Росії, шляхом стимуляції ефективного енергоспоживання та використання альтернативних джерел, зокрема біомаси, що дозволить виробникам отримати доступ до дешевшої енергії та її ефективнішого постачання. Наслідком відсутності права володіння водними ресурсами й розпорошеного володіння землею стала неадекватність зрошувальної інфраструктури, і площі зрошування значно менші ніж потенціал. У реальному житті вони суттєво скоротилися з 1990 р., що призвело до значних втрат води.

Таким чином, управління інвестиційною системою сільськогосподарської діяльності повинно бути спрямовано на процеси економічного, соціального, та екологічного характеру, що дасть позитивний ефект в розвитку аграрного сектору. Структурні формування і їх удосконалення є прерогативою збалансованого розвитку економічних відносин.

Запорукою успіху є погодження на усіх рівнях інвестиційних складових, які будуть реалізовуватись з урахуванням правового поля. Це дасть змогу активізувати не тільки сільськогосподарські підприємства до інвестиційної діяльності, але і населення даної території.

2.3. Синергія інвестиційної діяльності в корпоративному секторі аграрної економіки

Інтеграція й модернізація в сучасному аграрному секторі є найважливішою основою структуризації економіки, забезпечення взаємодії суб'єктів господарської діяльності і тому повинні виступати ключовими орієнтирами при стратегічному обґрунтуванні шляхів розвитку держави та його регіональних структур. Мова йде про сучасні тенденції системної інтеграції у сфері прогнозування, стратегічного

планування й управління, у відтворювальних циклах виробництва, обміну і споживання в інтересах суб'єкта та суспільства. За своєю суттю, новий, творчий етап розвитку економіки, орієнтованої на подолання системної кризи й вирішення соціальних проблем на базі формування ефективних економічних відносин.

Держава не може нескінченно фінансувати проєкти, вона дає лише початковий поштовх, після якого повинні відбуватися кількісні, якісні, структурні зміни в економічному й соціальному житті.

Питання про моделі економічного розвитку аграрного сектору народного господарства, адекватні потребам суспільства та навколишнім умовам, є досить актуальним та суперечливим, і, на нашу думку, вимагає нового методологічного підходу, що передбачає перехід від чисто ринкової ідеології до нової економічної моделі, до якої входять стабілізаційні чинники, які є каркасом стійкості економічної системи.

Теорія методологічного індивідуалізму утвердилася в широких колах зарубіжних вчених. Зокрема, лауреат Нобелівської премії з економіки Джеймс Б'юкенен стверджує: «Економічна теорія за суттю своєю індивідуалістична, отже, немає сенсу привносити в неї концепцію суспільних цілей. Тільки індивідууми можуть робити вибір, і раціональну поведінку, якщо її взагалі враховувати в аналізі, можна змістовно розглядати лише крізь призму індивідуальних дій» [167].

Цьому положенню справно служив принцип прагнення до «ефективності за Парето», згідно з яким в результаті конкурентних відносин досягається такий стан, коли «ніхто не може навіть підвищити свій добробут без того, щоб не знизився добробут когось іншого». Таким чином, за образом і подобою західних фахівців були сформовані умови, зручні для агресивної меншості. Наслідки таких реформ очевидні і виражаються конкретними статистичними показниками. Таким чином, на першому етапі первинного ринку переважали відцентрові сили, які призвели до роз'єднання, неузгодженості інтересів і хаосу.

Реальний економічний розвиток занадто далеко пішов уперед, щоб залишатися в рамках старих уявлень і догм. Конкуренція та координація сил для спільної діяльності – всього лише різні сторони одного і того ж єдиного процесу

самоорганізації економічних систем, її основні механізми. Підвищення ролі самоорганізованого початку в економіці – неминучий наслідок її ускладнення й прискорення процесів, які у ній проходять. Відповідно до синергійного бачення світу, більшість наявних соціально-економічних систем є самоорганізовувальними, звідси розвиток загальної теорії систем і застосування її до життя суспільства визначили підвищений інтерес до нового наукового напрямку, який називається синергією. Цим давньогрецьким словом Г. Хакен, професор Штутгартського університету запропонував позначити сукупний колективний ефект взаємодії великої кількості підсистем, що приводить до утворення стійких структур і самоорганізації в складних системах [168].

Розвиток науки останніх десятиліть ознаменувався цілою низкою особливостей, спричинених стрімким зростанням міждисциплінарних досліджень. При цьому об'єктами цих досліджень, як підкреслює Б. Данилишин, все частіше стають унікальні системи, які характеризуються відкритістю і саморозвитком [169].

Міждисциплінарний напрямок досліджень, стратегічним завданням якого є пізнання загальних принципів, що лежать в основі процесів самоорганізації в системах різноманітної природи, в тому числі і в соціальних, належить синергії [170].

Синергія відкриває такі сторони світу, як його нестабільність, різноманіття шляхів зміни й розвитку, з'ясовує умови існування й стійкого розвитку складних структур, дозволяє моделювати катастрофічні ситуації та способи переходу від хаосу до порядку. Головна ідея синергії – це ідея про принципову можливість спонтанного виникнення з безладдя та хаосу порядку й організації в результаті процесу самоорганізації. Н. Ільченко вважає, що становлення самоорганізації формується через залежність необхідних і випадкових факторів системи та її середовища. Система самоорганізується нелегко й непросто. Бувають і переломні моменти – точки біфуркації. Біля них в системах спостерігаються значні флуктуації (момент випадковості), роль випадкових факторів різко зростає. Вчений доводить, що в точці біфуркації система ніби «вагається» перед вибором того чи іншого шляху розвитку. У такому стані незначна випадковість може послужити початком

еволюції системи в певному напрямі. Саме відкриті нелінійні системи, здатні до самоорганізації, забезпечують загальну еволюцію природи та суспільства на всіх рівнях організації – від нижчих і простих до вищих і найскладніших [171].

Синергія, на думку А. С. Полянської, досліджує систему та її елементи й з'ясовує її еволюцію на основі принципу самоорганізації, який передбачає утворення трансформаційного потенціалу всередині самої системи. Синергія об'єднує спонтанне й усвідомлене, мовби накладаючи на економіку механізм формування громадської свідомості [172].

У період свого існування системи проходять різні стадії: освіта, розвиток, період стабільного існування, в'янення, загибель або переродження в іншу систему. О. М. Ляшенко, використовуючи синергійний підхід до розвитку систем, пропонує такі стадії еволюції системи: зміни, трансформація, еволюція, розвиток. Еволюцію він розглядає як «внутрішню цілісну послідовність якоїсь безлічі трансформацій, які закономірно впливають одна з одною і протягом тривалого часу призводять до набуття об'єктом стійких, незворотних нових для нього якісних рис, під впливом і внаслідок яких об'єкт суттєво змінює свою природу, прояви, функціонування» [173].

У ході еволюції елементи окремих систем можуть ускладнюватися, перетворюючись у нові системи, розвиток яких вже йде своїм шляхом, відмінним від шляху, який породила їх система. Водночас, система може впливати на вихідні компоненти, піддаючи їх кількісним змінам відповідно до власної природи. Неважко помітити, що чим вищий ступінь організованості системи, тим вона більш замкнута щодо навколишнього середовища. У міру ускладнення систем ускладнюються і їх взаємовідносини з зовнішнім середовищем.

Виходячи з того, що будь-який еволюційний процес супроводжується низкою змін умовних станів порядку й хаосу, Є. М. Данкевич виділяє чотири стадії еволюції економічних систем:

- перехід до хаосу;
- хаос – загибель структури;
- вихід з хаосу;

– самоорганізація [174].

У синергії досить розвинені універсальні методи опису цих стадій та запропоновано різні принципи. Більшість авторів вивчення нелінійних систем: нерівноважність, нелінійність системи, яка породжує її вибірковість, її незвичайні реакції на зовнішні умови – вважає приналежним до першого принципу синергії. Результат у них – непропорційний зусиллям.

Другий принцип – незамкнутість (відкритість). Він функціонує завдячуючи підтримці зовнішніх чинників. Це насамперед ті ресурси, які підживлюють і підтримують процес діяльності. У замкнутій системі ентропія (міра хаосу) з часом може зростати. Наприклад, зовнішні умови змінилися, а система працює за старими правилами. Саме відкритість дозволяє еволюціонувати таким системам від простого до складного, розгортати програму росту й розвитку.

Третій принцип – дисипативність. Це той принцип, коли взаємодія усіх зовнішніх чинників набуває динамічного характеру і видозмінює первісний вигляд діючої системи. Він набуває організованих властивостей, тобто з розбалансованості формується якісний вигляд виробничих структур.

Досліджуючи феномени синергії, В. П. Якобчук особливу увагу звертає на формування нової якості у відкритих, нелінійних економічних системах і механізм її прояву. На його думку, соціально-економічні системи різних рівнів не тільки різняться між собою кількістю вхідних до них підсистем і елементів, але й мають суттєві якісні відмінності.

Слід враховувати при цьому, що ускладнення системи відбувається за рахунок зв'язків додаткових компонентів із зовнішнім середовищем. Тому кожен новий компонент надає системі нової системної якості, якої вона до цього не мала [175].

Таким чином, методологічний апарат синергії може стати загальною фундаментальною основою нової парадигми розвитку сучасного суспільства, а також для аналізу, формування й типологізації різних соціально-економічних систем.

Синергія, яку можна розглядати як новий етап розвитку системного підходу, відкрила можливість для пошуку універсальних принципів самоорганізації та еволюції складних систем. Причому можливості застосування теорії систем для вивчення соціальних процесів далеко не вичерпані. Тому синергійні аспекти цілком можуть вписатися в теорію управління складними соціально-економічними системами, в тому числі і при вивченні проблем розвитку інвестиційного та інноваційного комплексу сільського господарства як складної системи що розвивається.

І. О. Хоменко, досліджуючи синергійні аспекти та їх прояв в економічних процесах, вважає, що синергійні ефекти в економіці досягаються при використанні таких властивостей синергії, як взаємодія й типологізація [176].

Перша властивість – взаємодія – у реальній економіці проявляється в різних формах:

- у єдності способів організації прямих і зворотних зв'язків у соціальних системах;
- у відновленні доцентрової сили економіки;
- у прояві самоорганізації та саморозвитку в рамках системної еволюції;
- у системній раціональності, яка реалізується шляхом гармонізації специфічних рівноваг різних структурних рівнів ринкової економіки.

Друга властивість синергії – типологізація систем, метою якої є формулювання розмірності системи, її параметрів і структури, а також ієрархічного рівня. У даному випадку мова йде про системи просторові, часові, просторово-часові, функціональні. Типологізація систем – це одночасно й типологізація механізмів самоорганізації та системної еволюції.

Сучасна аграрна економіка та її інвестиційна діяльність опинилися у вкрай нестійкому стані. Для них характерні як локальні, так і глобальні ризики. Трансформація економіки, її постійне реформування завдають величезних збитків виробництву, життєвим інтересам більшості населення. Синергійне бачення дозволяє по-новому подивитися на проблеми організації та управління економічними процесами на селі, виробити нову концепцію соціального

управління, яка дозволить вийти на режим інноваційної самоорганізації, генеруючи нові інституційні структури, здатні забезпечити більш високий рівень розвитку. Як зауважив В. Юрчишин слід орієнтуватися на те, що соціоекономічна переорієнтація агросфери стане стимулюючим фактором ефективнішого розвитку всіх сукупних виробництв [177, с.16].

Для реалізації механізму синергії у рамках інвестиційної діяльності менеджмент повинен враховувати взаємодію інвестиційних проєктів та їх вплив на всі складові системи бізнесу, забезпечити альтернативність вибору при прийнятті управлінських рішень, передбачити можливості внесення корективів у інвестиційну політику.

Дослідження сучасних авторів спрямовані не тільки на визначення впливу синергії на якісні характеристики системи, але й у них пропонується алгоритм кількісної оцінки синергійного ефекту при взаємодії інвестиційних проєктів [178].

Якщо в результаті реалізації інвестиційного проєкту цілі не будуть досягнуті чи зміняться самі цілі, то слід переглянути і скоригувати функції управління.

Найважливішою відмінною рисою створення сучасних методик формування інвестиційної політики повинен стати облік синергійної складової ефекту.

Під синергійним ефектом інвестиційної діяльності можна умовно розуміти таку додаткову складову ефекту, яка вийде в результаті злагодженої взаємодії всіх інвестиційних проєктів, що реалізуються в даний період часу і характеризуються багатосторонньою оцінкою додаткових економічних, фінансових та інвестиційних переваг.

Слід зазначити, що синергійний ефект проявляється не тільки при реалізації конкретного інвестиційного проєкту, але й при взаємодії різних інвестиційних проєктів. При цьому можливе коригування на додатковий синергійний ефект від взаємодії інвестиційних проєктів в обрані комбінації [179, с.126].

Після оцінки впливу інвестиційної діяльності на грошові потоки по окремих проєктах можна кількісно виразити вплив проєктів на ефективність пов'язаних проєктів, у тому числі за допомогою показників чистої доданої вартості, інвестиційного доходу, валового національного доходу. Різниця між значеннями

показників, отриманих без оцінки взаємного впливу і з урахуванням цього впливу, і становить синергійний ефект.

Цим дослідженням не вичерпується вирішення всіх питань, пов'язаних із застосуванням синергійного підходу в інвестиційній діяльності.

Використання синергійного потенціалу в сучасній аграрній економіці є найважливішою умовою активізації інвестиційної діяльності. Форми й методи самоорганізації різноманітні, але в агропромисловому комплексі мають специфічний прояв, зумовлені багатогалузевим характером аграрного сектору, неузгодженістю економічних інтересів в суміжних галузях, націленістю суб'єктів господарювання на проміжний, а не кінцевий результат, складною інституційною структурою й нерозвиненістю відносин власності, а також тим, що економічні процеси та їх еволюція багато в чому залежать від соціального середовища проживання і природно-екологічних факторів [180].

Світова і вітчизняна наука та практика пропонують традиційні й нові можливості застосування системно-синергійної методології в організації інвестиційної діяльності в аграрному секторі [181].

Тенденції розвитку аграрного сектору зарубіжних країн і вітчизняний досвід початку ХХ століття свідчать про те, що одним з найбільш перспективних шляхів самоорганізації і на цій основі стабілізації корпоративного сектору аграрної економіки є створення вертикально інтегрованих систем, тобто досить потужного координувального й організувального початку, який здатний забезпечити гармонізацію й рівновагу різних структурних рівнів ринкової економіки.

Координація та узгодження інтересів досягаються різними формами й методами. Так, у країнах з розвинутою ринковою економікою дуже істотно, а в багатьох випадках і вирішальну роль в узгодженні інтересів суміжних галузей відіграють сільськогосподарські кооперативи.

Кооперативна форма самоорганізації й саморозвитку сільського господарства в Україні існує більше 175 р., однак у кооперативній теорії й практиці стосовно сучасного індивідуалізованого аграрного сектору є ще багато «білих плям», спотворень, недовіри до цього важливого елемента економічних відносин, що

стримує стабілізацію й сталий розвиток сільських територій.

Причина ефективності кооперації була сформульована В. Г. Ковальчуком, який підкреслював, що кооперація «забезпечує незначному виробнику» використання вигод великих виробництв. Різноманітність кооперативних форм приводить автора до висновку про послідовності й наступності в їх розвитку [182].

На думку Ф. Р. Тернера, ефект кооперації полягав у тому, що асоціація виступала «ною продуктивною силою», яка «не просто дорівнює сумі тих окремих частин, з яких вона склалася, а отримує силу; і чим менше окремі елементи, з яких склалося загальне ціле, тим це явище проявляється з більшою відчутністю» [183]

Інакше кажучи, В. Г. Ковальчук основною перевагою кооперації вважає ефект масштабу, а Ф. Р. Тернер вбачає цей ефект також у системності від солідарності та об'єднання зусиль, тобто так званий синергійний ефект.

Потужний напрямок кооперативної теорії було представлено працями Ф. Райффайзена в Німеччині, О. В. Чаянова, С. А. Маслова, М. І. Туган-Барановського в Україні, які не виходили з ідеалів, а з потреб життя, інтересів дрібних виробників.

У плані відновлення та розвитку сільського господарства О. В. Чаянов відводив кооперації особливу роль. «Без залучення до роботи сильних сил самого села всі наші тонко розроблені плани, найдотепніші структури земельних органів і земельних робіт приречені або працювати на холостому ходу, або просто відкладаються, оскільки у державної машини немає такого потужного мотора, який міг би повернути все сільське господарство країни» [184]. Ця теза, сформульована О. В. Чаяновим 80 років тому, залишається актуальною нині для всієї вітчизняної економіки і особливо – економіки сільського господарства, яка опинилася без достатньої державної підтримки та державного регулювання й повинна самостійно шукати способи захисту майнових та економічних інтересів сільських товаровиробників.

В умовах системної кризи корпоративному сектору аграрної економіки самотужки вийти на конкурентоспроможні позиції неможливо, тому як ніколи

необхідно об'єднати зусилля виробників у різних галузях виробництва і збуту. Історія й практика показують, що кричуща потреба змусила людей допомагати одне одному. Таким чином, мета кооперацій – послабити нужду, боротися з нею шляхом організації споживання й виробництва в кооперативі.

Відомі випадки, коли сільськогосподарська кооперація змінила економіку всієї країни. Це сталося в Данії, яку називають колискою сільськогосподарської кооперації. Саме в ній була реформована система економічних відносин через кооперацію та економіка країни перейшла від зернового виробництва до інтенсивного господарства, заснованого на переробці та експорті продуктів тваринництва. Цією радикальною реформою було врятовано все сільське господарство Данії, а з ним – і вся країна від катастрофи, якій загрожувала заокеанська конкуренція.

Особливе місце у збереженні традицій і класичних принципів кооперації посідає обслуговувальна кооперація. Вона була наймасовішою на початку ХХ століття в період Непу і забезпечила прогресивний розвиток сільського господарства в цей період. Споживча кооперація є класичною формою вертикального типу і досі в повному обсязі сповідує кооперативні принципи і забезпечує своїм пайовикам кооперативні переваги.

Необхідність відродження та розвитку кооперації, впевненість у значній її ролі в економічному розвитку села впливають з теорії й практики застосування різних форм об'єднання селян для спільної діяльності, особливо в умовах жорстокої конкуренції, втрати керованості економікою і слабкості державної системи підтримки сільських підприємств.

У даний час, коли в сільському господарстві збільшується кількість приватних власників і посилюється їх роз'єднаність, основою стабілізації і економічного зростання є не тільки економічний потенціал. Економічне зростання є продуктом координації суб'єктів ринку, розділених на різні технологічні ланки та різні структурні рівні їх взаємодії в рамках економічної системи.

На сьогоднішній час суб'єкти господарювання активно функціонують на основі Законів України «Про кооперацію» № 1087-IV від 10 липня 2003 р [185] та

«Про сільськогосподарську кооперацію» № 819-ІХ від 21 липня 2020 р [186], інших правових актів.

Немає нічого дивного у розвитку сільськогосподарської діяльності. Адже різні форми господарювання мають свої особливості у інвестиційній діяльності. Як показує досвід зарубіжних країн, на даний час відбувається перехід, а подекуди уже відбувся від відокремлених сільськогосподарських одиниць до вертикально-інтегрованих формувань.

Досліджуючи особливості сільськогосподарської кооперації, О. В. Чайнов дійшов висновку про необхідність використання різних форм об'єднання, але перевагу віддавав вертикальній кооперації. Він вважав, що в кооператив «об'єднується тільки частина виробництва, та саме частина, де велике господарство має перевагу над дрібним» [187]. Світова практика довела перевагу вертикальної кооперації як форми виживання сільських товаровиробників в екстремальних і конкурентних умовах, а також форми прогресу сільського господарства, вона є інструментом самовдосконалення та саморозвитку сільського господарства і найбільшою мірою відповідає ринковій економіці [188].

Для об'єднання зусиль підприємців, які працюють у різних сферах продовольчого комплексу, найбільш поширеними в Україні і за кордоном є кооперативні підприємства обслуговувального (споживчого) типу, головна мета яких полягає в отриманні прибутку, в наданні різного виду послуг своїм засновникам. Засновниками споживчих кооперативів, як правило, є сільські товаровиробники, які виділили зі своїх господарств процеси, невласливі селянській праці, і процеси, які не вигідно вести одному господарству: переробка продукції, її реалізація, матеріально-технічне постачання, фінансування і кредитування, агросервісне обслуговування та ін. У цьому випадку через кооператив встановлюються еквівалентні відносини між товаровиробниками всіх ланок продовольчого ланцюга, істотно згладжуються протиріччя в їх відносинах.

Засновниками споживчого кооперативу можуть бути сільськогосподарські організації різних форм власності, фермерські господарства, особисті селянські господарства сільського населення, які зацікавлені в наданні їм послуг і сплачують

за ці послуги кооперативові, зберігаючи при цьому економічну й юридичну самостійність та право власності на землю і майно. Взаємовідносини між ними регулюються на основі договорів. Тобто система забезпечує збалансованість інтересів і еквівалентні взаємовідносини. Протилежність інтересів виникає лише на стадії реалізації продукції кооперативу споживачам. Ця система взаємовідносин цілком є прийнятною для сучасних умов і може бути використана для різних рівнів економіки: підприємства, галузі, адміністративного району, області, у цілому аграрному секторі країни. Головна умова для її реалізації – наявність незалежних товаровиробників, які зберегли право власності на землю, майно та здатність до самостійного ведення власного виробництва. Переваги споживчих кооперативів такі:

- засновниками є сільські товаровиробники, які зберігають юридичну й економічну самостійність (союз юридичних осіб). Вони самі вибудовують економічні відносини з кооперативом на взаємовигідних умовах. Тут немає протилежності економічних інтересів;

- найбільш ефективно поєднуються приватна й загальна власності, доповнюючи одна одну;

- це форма самоорганізації й самовдосконалення об'єднання;

- розвиваючи сільську економіку, кооператив вирішує і проблеми території, соціальні проблеми;

- кооперація не веде до монополізації економіки, оскільки об'єднання не обмежує ініціативи й підприємливості у товаровиробників.

Відродження і розвиток споживчої кооперації, активізація роботи її структур у сучасних умовах може протистояти руйнівним тенденціям і допомогти сільським товаровиробникам у конкурентній боротьбі на продовольчому ринку.

На жаль, у сучасному сільському господарстві складається така ситуація, що в результаті руйнування матеріально-технічної бази сільськогосподарських організацій не обробляється і вибуває з обігу величезна кількість земельних масивів. Процедура зовнішнього управління тільки погіршує становище, бо для погашення боргів розпродується майно сільськогосподарських підприємств за

низькою ціною. Нині втрачають свою економічну й юридичну самостійність не окремі підприємства, а цілі адміністративні райони, тому споживча кооперація, яка живе на кошти своїх пайовиків, не здатна вирішити проблему оздоровлення економіки в таких районах. Мабуть, не випадково в багатьох регіонах нашої країни більш активно стали розвиватися інтеграційні процеси, які мають істотну відмінність від кооперування. При інтеграції під єдиним організаційним початком об'єднуються виробники сільськогосподарської сировини, переробники сировини, а також торговельні та обслуговувальні підприємства. При цьому організації, що увійшли до інтегрованої системи, втрачають юридичну й економічну самостійність та підпорядковують свої інтереси інтересам засновників даної системи – інтеграторам, які вкладають свій капітал у розвиток зазначеного об'єднання. Тут можливі серйозні протиріччя між інтересами підприємств, що займаються виробництвом сировини, його переробкою, та інтересами агросервісних підприємств та ін.

Агрохолдинги України сьогодні – це не просто підприємства із земельним банком понад 100 тис га.

Величезні земельні території в наш час – далеко не гарант високого і стабільного прибутку. Сьогодні слід основну увагу зосереджувати на модернізації виробництва, використанні точних технологій при посіві й обробці нових стійких до хвороб і погодних умов гібридів посівного матеріалу. Це дозволяє бути менш залежними від кліматичних факторів.

Важливим аспектом також є модернізація виробничих потужностей і устаткування, які безпосередньо впливають на виробництво продукції, сушка, доробка і т. д. Це дозволяє значно підвищити ціну на готову продукцію.

Таким чином, можна спостерігати таку тенденцію: агрохолдинги України все більше й більше уваги приділяють інвестиціям та нововведенням, для підвищення ефективності та прибутку. Крім цього, як зазначають І. Яців та С. Яців великі за розмірами сільськогосподарські підприємства, володіючи кращим ресурсним потенціалом, не звертають особливої уваги на формування

конкурентних переваг, пов'язаних з низькими витратами та особливо високою якістю продукції. Конкурентне середовище, в якому вони функціонують, стимулює їх насамперед збільшувати площу землекористування, нарощувати виробництво продукції за рахунок застосування прогресивних технологій, і далеко не завжди в їх офіційній звітності відображені високі показники окупності витрат [189, с.282].

Власники (інтегратори), вклавши свій капітал, зацікавлені в максимізації прибутку, тому прагнуть до економії витрат, у тому числі й економії на заробітній платі; до мінімізації витрат у процесі виробництва і переробки продукції, тому повинні впроваджувати інтенсивні технології, оптимізувати сировинну базу та найбільш повно завантажувати потужності переробних підприємств. Інтегроване формування, займаючи монопольне становище на ринку, може встановлювати більш високі ціни реалізації. У цілому розвиток вертикально інтегрованих формувань буде сприяти:

- досягненню ритмічної, збалансованої, стійкої роботи всього виробничо-переробного комплексу;
- раціональному розміщенню сировинних зон;
- контролю та раціоналізації товарних потоків;
- зменшенню втрат продукції, поліпшенню її якості;
- виключенню дублювання операцій у рамках підкомплексу, скороченню кількості посередників;
- оптимізації податкових платежів, особливо за внутрішньоструктурними оборотами;
- підвищенню технічного й технологічного рівня виробництва й агросервісного обслуговування за рахунок активізації інвестиційної діяльності;
- захисту від конкуренції на ринку і зростанню ефективності корпоративного сектору аграрної економіки за рахунок ефекту масштабу, ефекту системності, тобто роботи об'єднання (кооперативу або корпорації) за узгодженими правилами, а також синергійного ефекту, зумовленого об'єднанням зусиль інтегрованих систем.

У теорії ринкової економіки сформульовані основні переваги вертикальних об'єднань (кооперативних, інтегрованих):

– ефект масштабу, що відбувається за рахунок концентрації виробництва і більш раціонального використання наявних ресурсів. Крім того, чим більше розосереджено діють сільськогосподарські товаровиробники, тим їм важче реалізувати свої економічні інтереси. Зокрема, в умовах невизначеності збуту перевага залишається за великим товарним виробництвом, здатним запропонувати більший обсяг продукції при нижчих витратах. Великі структури (об'єднання) мають незрівнянні переваги як у кредитній сфері, так і у сфері страхування;

– економія на трансакційних витратах. Під трансакційними витратами розуміють витрати, пов'язані з обміном економічними благами всередині об'єднання. Такі витрати розробляються в рамках створеної вертикальної системи;

– організація багатoproфільної діяльності, розширення асортименту продукції створюють ефект диверсифікації, який дозволяє в сільському господарстві раціонально комбінувати виробництво й нівелювати високий ступінь ризиків від впливу природних факторів;

– синергійний ефект. Ефект від об'єднання зусиль різних ланок продовольчого ланцюжка в єдину систему. Єдина система завжди представляє щось більше, ніж результати роботи відокремлених елементів. Синергія проявляє себе від ефекту економічної діяльності сільськогосподарських підприємств в тому випадку, коли виробництво, зберігання і реалізація продукції відбувається на належному рівні. Також синергійний ефект має місце, коли взаємопов'язані усі галузі і ефективно функціонують у єдиній економічній системі.

Синергійний зв'язок – це процес взаємозв'язку усіх ланок єдиної системи. Їхня сукупність в комплексі сприяє успішному розвитку економіки.

Отже, синергію в комплексі можна розглядати наступним чином (рис. 2.3):

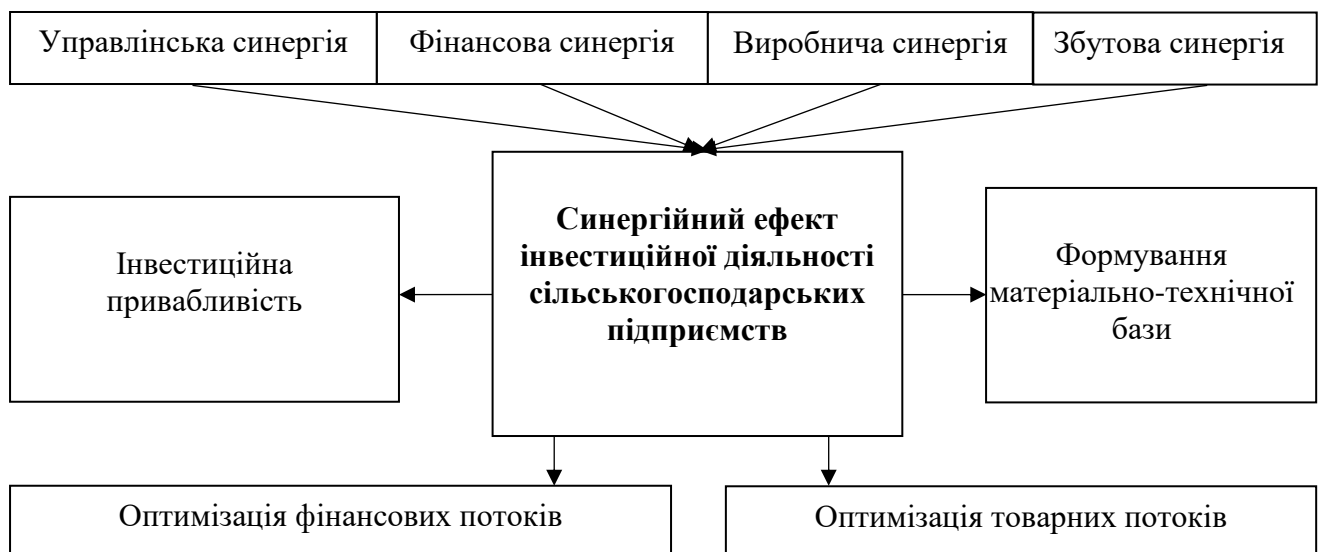
– виробнича синергія, яка виникає в результаті вертикальної інтеграції, тобто ситуації, коли поглинається частина, яка знаходиться на іншому рівні технологічного ланцюжка будь-якого виробничого процесу, здійснюваного холдингом. Вертикально-інтегрована система сприятиме отриманні більш високого

економічного ефекту і позитивно вплине на інвестиційну діяльність таких підприємств. Виробнича синергія є наслідком і горизонтальної інтеграції, тобто коли захоплений холдингом об'єкт ідентичний за напрямом діяльності та має невикористані сумісні виробничо-технологічні ресурси або маркетингові можливості, якими могла б скористатися материнська компанія. Це сприяє скороченню виробничих витрат, розширенню масштабів операцій, мобільності в розподілі ресурсів. Ця синергія також виникає в умовах диверсифікації виробництва, тобто можливості скорочення ризику шляхом придбання підприємства зі спеціалізацією в іншій сфері діяльності або в іншому регіоні;

– Фінансова синергія формується завдячуючи фінансовим потокам. Ці потоки спрямовуються в інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств. Вона може проявляти себе через податкові пільги, бюджетну підтримку тощо;

– управлінська синергія, що забезпечує виключення дублювання управлінських функцій підприємств; перерозподіл функцій стратегічного та оперативного управління між головною компанією та дочірніми підприємствами; обмін управлінським досвідом;

– збутова синергія. До неї належать: використання сільськогосподарськими підприємствами маркетингових прийомів з реалізації продукції.

Рис. 2.3. Чинники, що забезпечують інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств

Побудовано автором за результатами дослідження.

Ступінь інтеграції ключових факторів розширеного відтворення – власності, праці, капіталу, ресурсів – набуває вирішального значення для прогресивної структурної модернізації економіки, що забезпечує перехід від сировинної орієнтації сільського господарства до високотехнологічного, інноваційного виробництва в сільському господарстві і суміжних з ним галузях, які замикають продовольчий ланцюжок.

Відомо, що, поки капітал розпорошений у безлічі розрізнених підприємств і галузях, наднизькі показники оновлення та вибуття основних засобів є наслідком низьких інвестиційних можливостей.

Висококонцентроване і диверсифіковане виробництво, а також відповідні йому накопичення інвестиційних коштів створюють нові можливості для маневру в умовах кризових явищ з метою впровадження досягнень науки й техніки.

У зв'язку з цим найважливішим напрямком інвестиційної стратегії й виходу із кризи аграрного сектору повинні стати вертикальна кооперація та агропромислова інтеграція, які слід розглядати, з одного боку, як форму взаємодії та возз'єднання частин в єдине ціле, а з іншого – як механізм, що забезпечує саморегулювання і саморозвиток організаційно-економічної системи.

Остаточний вибір напрямку розвитку корпоративних відносин залежить від об'єктивних економічних умов, в яких працюють сільські товаровиробники всіх організаційно-правових форм господарювання, а також від результатів SWOT-аналізу, що відображає сильні й слабкі сторони різних інтегрованих формувань (дод. Б).

Разом з очевидними перевагами агропромислової інтеграції багато що насторожує в сучасних підходах до вирішення цих проблем.

По-перше, на практиці такі інтегровані структури організуються в більшості випадків з ініціативи та за участю представників місцевих органів влади, які володіють пакетом акцій, що належать державі. Однак держава не в змозі вирішити фінансові проблеми кризових територій, тому створення сприятливого інвестиційного клімату й забезпечення гарантій інвесторам повинні залучити в аграрний сектор і приватний капітал. На державні органи покладається також

функція створення сприятливих організаційно-економічних умов для вертикальної інтеграції та розробки стратегії формування державно-корпоративного сектору.

По-друге, втрачається економічна самостійність організацій, які входять до інтеграційної системи, а також – право власності на землю й на майно, селянин знову стає найманим працівником.

По-третє, вертикально інтегровані структури – комерційна організація, і весь прибуток розподіляється без урахування інтересів селян, як правило, вигоду отримують керівники компанії, інтегратори, а це можуть бути інвестори інших галузей.

По-четверте, вся інформація прихована всередині системи, що може призвести до панування аграрних олігархів, монополізації економіки, посилення ролі суб'єктивного фактора в процесі прийняття управлінських рішень.

По-п'яте, створення вертикально інтегрованих структур на базі збанкрутілих сільськогосподарських підприємств потребує значного стартового капіталу та залучення інвесторів з інших галузей і регіонів, які не зацікавлені в розвитку сільських територій.

І, нарешті, як часто буває в аграрній економіці, створення вертикально інтегрованих структур може бути без достатнього техніко-економічного обґрунтування, організації структури, не враховування конкретних економічних умов.

У цілому стратегія розвитку кооперації та інтеграції повинна передбачати те, що кінцевою метою вертикально інтегрованих формувань є не тільки підвищення ефективності агропромислового комплексу, а й вирішення соціальних проблем села: підвищення рівня зайнятості населення регіону і поліпшення його матеріального становища.

Для цього, необхідно враховувати і інші особливості сільськогосподарської діяльності. Зокрема, нами було звернено увагу на показники та їх прогнозування на перспективу з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

До прогнозування показників діяльності сільськогосподарських підприємств України за період 2001 – 2019 рр. з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь

у гривнях застосовано комп'ютерну програму STELLA створену американською фірмою High Performance Systems (Richmond, 2001 p.) [190].

Програма STELLA дає можливість опрацьовувати оригінальні моделі систем у тому числі і економічних та проводити їх дослідження [191, с. 81 – 84; 192, с. 1 – 4; 193; 194, с. 1 – 7; 195; 196, с. 75; 197, с. 135 – 141; 198; 199, с. 121 – 132; 200; 201 с. 51 – 65].

До комп'ютерної програми STELLA внесено зібрані показники доданої вартості, капітальних вкладень, прямих матеріальних витрат, оплати праці. Усі вони виражені на один гектар у гривнях для сільськогосподарських підприємств України за період 2001-2019 рр. (статистичні дані від 2001 до 2019 рр.) які спочатку опрацьовано у статистичній програмі *Statistics 12 t*.

Зокрема у статистичній програмі *Statistics 12* досліджено залежності між змінними, які мають вплив на формування доданої вартості (DODANA VARTIST). Багатофакторний аналіз проведено між 4 змінними, такими як: додана вартість (DODANA VARTIST; *Added value*) капітальні вкладення (KAPITALNI VKLADENNJA), прямі матеріальні витрати (PRJAMI MATERIALNI VYTRATY), оплата праці (OPLATA PRACI) (на 1 га сільськогосподарських угідь, грн). Для цього до статистичної програми *Statistics* вставлено файл „Pokaznyky dijalnosti silskohospodarskych pidpryjemstv” (назва подана латинкою тому, що до аналізу використано англійську версію програм *Statistics* та *STELLA*).

У наступних кроках вставлено дані до статистичної програми *Statistics 12* у якій вибираємо *Advanced Models* а також *General Regression*. У наступному кроці вибираємо *Polynomial regression* і зазначаємо змінні (*Variables*), серед яких змінною залежною є додана вартість (DODANA VARTIST) і незалежні змінні, такі як капітальні вкладення (KAPITALNI VKLADENNJA), прямі матеріальні витрати (PRJAMI MATERIALNI VYTRATY) і оплата праці (OPLATA PRACI).

Результати регресійного аналізу змінної залежної додана вартість (DODANA VARTIST) показали майже нульові значення P (рис. 2.4).

STATISTICA - [Workbook2* - Test of SS Whole Model vs. SS Residual (Pokaznyky dijalnosti silskohospodarskyh pidpryjemstv. Dodana vartist. Added value)]

File Edit View Insert Format Statistics Data Mining Graphs Tools Data Workbook Window Scorecard Help

Add to Workbook Add to Report Add to MS Word Add to Workspace

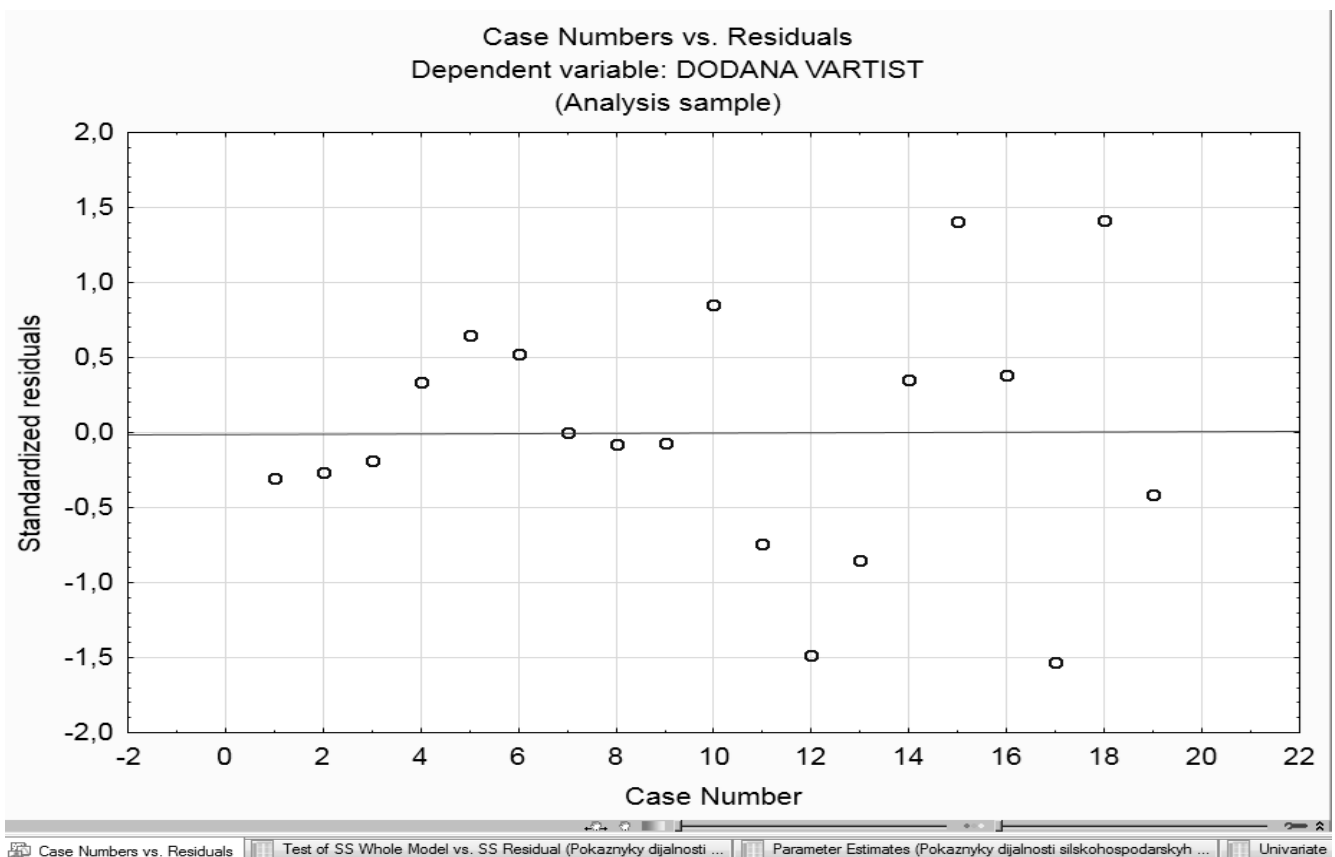
Dependent Variable	Multiple R	Multiple R2	Adjusted R2	SS Model	df Model	MS Model	SS Residual	df Residual	MS Residual	F	p
DODANA VARTIST	0,995766	0,991550	0,987325	139075256	6	23179209	1185177	12	98764,76	234,6911	0,000000

Рис. 2.4. Результати регресійного аналізу, змінна залежна DODANA VARTIST у програмі Statistics

Джерело: розроблено автором.

З метою аналізу стандартизованих відхилень у закладці *Residuals 1* зазначаємо *Standardized* (дод. В) та вибираємо *Case no & res.*.

Аналіз стандартизованих решт для змінної залежної додана вартість (DODANA VARTIST) показав брак значень більших ± 3 sigma (рис. 2.5), що свідчить про брак суттєвих відхилень даних.

Рис. 2.5. Розміщення стандартизованих відхилень для залежної змінної додана вартість (DODANA VARTIST)

Джерело: розроблено автором.

Для утворення прогностичного рівняння використовуємо закладку *Print prediction equation to Report window* (дод. Г).

Тут лише зауважимо, що на зібраних даних проведено аналіз залежних змінних з метою виключення випадків, які могли б порушити встановлене рівняння регресії. У кінцевому результаті після виключення неістотних проб визначено рівняння регресії, частинами яких були усі змінні (чинники), які мали вплив на досліджувану змінну. Усі чинники перевірені щодо тесту ймовірності $p < 0,05$ з метою виключення тих, які показали брак статистичної достовірності. Після статистичного опрацювання зібраних даних отримали математичне рівняння, яке характеризує зв'язки, що заходили між вибраними параметрами.

Такий підхід зменшить ймовірність впливу похибок і неточностей, дасть можливість отримати більш правдиві результати на практиці.

Висновки до розділу 2

1. Системний підхід на новій теоретичній основі знову стає одним з найбільш плідних напрямків і вимагає уточнення та коригування деяких понять і термінів в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств. Доведено, що на еволюцію соціальних систем впливає людина, яка передає набутий досвід, знання й навички управління соціально-економічними системами наступним поколінням. Прикладом таких соціально-економічних систем можуть бути вертикально інтегровані формування, створювані в сучасному аграрному секторі: асоціації, споживчі товариства й кооперативи, спілки, об'єднання різного рівня, вертикально інтегровані структури та ін.

2. Аграрний сектор є складною багатоконпонентною, багатовимірною соціально-економічною системою. Він володіє всіма ознаками системи. Всі окремі елементи формують цілісну систему; вони необхідні, суттєві й характеризуються впорядкованістю міжгалузевих зв'язків. Для корпоративного сектору аграрної

економіки характерна багатовимірна структура: функціонально-галузева, територіально-виробнича, соціально-економічна.

3. Сучасні підходи, що забезпечують вирішення протиріч у всіх структурних елементах аграрного сектору, повинні будуватися на виборі таких форм та методів, які сприятимуть ефективному господарюванню, збалансованим міжгалузевим зв'язкам, а також узгодженістю і ритмічністю роботи всіх ланок аграрного сектору й націленості його на кінцевий результат. Застосування методології системного підходу для аналізу й конструювання складної багаторівневої аграрної економіки є абсолютно необхідною умовою підвищення рівня керованості економіки, а отже, і зростання її чутливості до інвестицій та інновацій, підвищення результативності інвестиційної діяльності.

4. Аналіз трансформацій, які відбуваються в аграрній сфері, дозволяє зробити висновок про те, що підвищення інвестиційної активності в рамках системи надає їй характеру розвивальної системи, що призводить до зміни стану суб'єктів і об'єктів у сільському господарстві, а також інших структурних елементів системи. Розвивається територіальна система, набуваючи нових рис, діє певним чином на державну аграрну політику, яка у формі зворотного зв'язку впливає через розробку та прийняття регіональних програм, проєктів, нормативно-правових актів. Інвестиційна система має всі особливості, притаманні соціально-економічним системам: цілеспрямованість, ієрархічність, адаптивність. За ознакою цілеспрямованості вона – самоврядна, тобто вона керує і нею керують одночасно. Ієрархічність проявляється в тому, що вона є системою більш високого рангу щодо підсистем: галузевих, муніципальних, інвестицій суб'єктів господарювання, сільськогосподарських підприємств, домогосподарств

5. Перспективи розвитку регіону залежать від розробленої концепції. У ній закладаються пріоритетні напрями. Якщо регіон аграрний, то сільськогосподарські товаровиробники мають прерогативу у своїй діяльності. Звичайно, не залишаються поза увагою соціальна, екологічна складові. Збалансоване поєднання усіх напрямків розвитку визначають стратегію реалізації цільових програм. Однак, всі системи розвитку залежать від наявності ресурсного потенціалу. Він може бути

обмежений через надмірне споживання і неефективне використання. Дефіцит ресурсів є проблемою більшості систем економічних відносин. Особливо це має відношення до менш розвинутих регіонів. Вирішити цю проблему може держава через розподіл і перерозподіл коштів.

6. Прийняті кожним окремо індивідуальні рішення можуть мати як позитивний, так і негативний ефект. Всі рішення відштовхуються від політичної, економічної, соціальної ситуацій, які склалися в країні. Успішна реалізація індивідуального рішення, в тому числі й інвестиційного може навіть започаткувати прогрес розвитку економіки. Попри це все, держава повинна врегульовувати ці процеси. Адже, соціальну справедливість ніхто не відміняв. Вона є тим орієнтиром, що врегульовує нездорову конкуренцію, збалансовує попит і пропозицію на інвестиційні ресурси, сприяє укріпленню держави у цілому. В умовах нестабільності й незбалансованості розвитку ланок аграрної економіки пріоритети повинні виконувати функцію «розв'язування вузлів незбалансованості», усунення явних або прихованих асиметрій, ліквідації вузьких місць шляхом кількісного зменшення надлишкових елементів до необхідного рівня або шляхом прискореного розвитку лімітних елементів.

7. Питання про моделі економічного розвитку аграрного сектору народного господарства, адекватні потребам суспільства та навколишнім умовам, є досить актуальним та суперечливим, і, на нашу думку, вимагає нового методологічного підходу, що передбачає перехід від чисто ринкової ідеології до нової економічної моделі, до якої входять стабілізаційні чинники, які є каркасом стійкості економічної системи.

8. До прогнозування показників діяльності сільськогосподарських підприємств України за період 2001 – 2019 рр. з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь у гривнях застосовано комп'ютерну програму STELLA створену американською фірмою High Performance Systems (Richmond, 2001 р.). Зокрема у статистичній програмі Statistics 12 досліджено залежності між змінними, які мають вплив на формування доданої

вартості (DODANA VARTIST). Багатофакторний аналіз проведено між 4 змінними, такими як: додана вартість (DODANA VARTIST; *Added value*) капітальні вкладення (KAPITALNI VKLADENNJA), прямі матеріальні витрати (PRJAMI MATERIALNI VYTRATY), оплата праці (OPLATA PRACI) (на 1 га сільськогосподарських угідь, грн). Для цього до статистичної програми *Statistics* вставлено файл „Pokaznyku dijálnosti silskohospodarskych podnikov” (назва подана латинкою тому, що до аналізу використано англійську версію програм *Statistics* та *STELLA*).

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ ПРАГМАТИЗМ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Аналіз сучасного стану сільськогосподарських підприємств

За останні роки сільське господарство поступово набирає позитивних змін. Ці зрушення особливо активно проявили себе в останні п'ять років. Частка сільського господарства у валовій доданій вартості сягнула – 13%, використовуючи при цьому матеріально-технічну базу загальною вартістю більше 100 млрд. грн. Галузь є однією з основних бюджетоутворювальних сфер економіки та посідає провідне (друге місце) в експорті сільськогосподарської продукції (приблизно 40 %) [202].. Аграрний сектор України забезпечує валютні надходження і є ключовим фактором у підтриманні торговельного балансу [202].

На даний час сільськогосподарською діяльністю займається 45000 підприємств, в тому числі 2500 – середніх і великих. Однак м'ясо-молочне виробництво перебуває, поки що, у періоді стагнації, а рослинництво активно розвивається. Внаслідок цього провідні компанії аграрного сектору зорієнтували свою діяльність на рослинництві. Воно займає 69% в загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції. Діяльність провідних підприємств приносить їм щорічно близько 8 млрд дол. США доходу. В Україні сформувались потужні агрохолдинги («Кернел», «UkrlandFarming», «Нібулон», «Миронівський хлібпродукт» тощо).

Сільське господарство України відноситься до провідної галузі. Потенціал виробництва сільськогосподарської продукції значно перевищує її споживання у середині країни.

Сільськогосподарські угіддя займають 42 млн гектарів, або 70 % загального фонду країни, 78,9 % сільськогосподарських угідь – орні землі та багаторічні насадження, 13,0 % – пасовища, 8,4 % – сіножаті [203]. Найбільше орних земель знаходиться у степовій і лісостеповій зонах. У Карпатах та на Поліссі переважають пасовища.

2019 р. агросектор займав приблизно 17 % ВВП України і приносив майже 38% валютної виручки.

Аграрний сектор посів місце провідної галузі (донора) національної економіки, фактично формуючи економічний профіль країни. Слід зазначити, що сільськогосподарська продукція має низьку частину доданої вартості, що зумовлює повільні темпи зростання ВВП. На ній у принципі не можна багато заробити. В умовах, сформованих в Україні, вона ще й імпортозалежна. Насіння, добрива, паливо, техніка – більшість цих позицій імпортується. Тому практично все, що ми заробляємо, відразу ж витрачається на закупівлю всього того, що потрібно для вирощення нового врожаю [204].

Останні роки сільське господарство України демонструє послідовне зростання і здобуває рекорди за окремими показниками, наприклад, зі збору зернових (75,1 млн т у 2018/19 маркетинговому році). Так, у 2019 р. виробництво сільськогосподарської продукції в Україні збільшилося на 14,7 % порівняно з 2018 р. За статистичними даними, обсяг реалізованої продукції сільського господарства у фактичних цінах за 2019 р. становив 394,2 млрд грн (2018 р. – 343,6 млрд грн). Проте з урахуванням інфляційних та девальваційних факторів реальні обсяги сільськогосподарської продукції за підсумками 2019 р. порівняно з попереднім збільшилися на 7,8 %.

Основний внесок зростання індексу виробництва базових галузей був зумовлений приростом сільськогосподарського виробництва, переважно завдяки високим обсягам збору кукурудзи, соняшнику та ягід. Аналізуючи експорт харчової продукції, можна констатувати, що 2019 р. було поставлено зерна на 7,2 млрд дол. США, що на 11 % більше, ніж за 2018 р. При цьому експорт готової продукції з зерна становив всього 268 тис. дол. США (0,6 % у загальній структурі експорту). Експорт української продукції з доданою вартістю в 2019 році знизився на 3,3%, до 5,72 млрд дол. США. Тобто основним пріоритетом сільськогосподарських товаровиробників сьогодні є продаж неготової продукції.

Нині домінантою у виробництві сільськогосподарської продукції є корпоративний сектор, який займає 66,1 % в структурі виробництва аграрної продукції (табл. 3.1). Дана обставина спричинена як зростанням обсягів виробництва сільськогосподарськими підприємствами, так і зниженням виробництва господарств населення.

Таблиця 3.1

Динаміка та структура виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами (млн грн)

(у порівняних цінах 2016 року. млн грн)

Показник	Рік						2019 р. в% до	
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2010 р.	2018 р.
Продукція сільського господарства	256806,0	367738,8	403244,7	391015,8	437998,6	449806,3	175,2	102,7
В% до всього	54,9	61,6	63,6	63,0	65,2	66,1	11,2 в.п.	0,9 в.п.
продукція рослинництва	200914,6	299369,3	336588,1	323724,5	367688,1	376789,7	187,5	102,5
В% до всього	60,9	66,1	68,1	67,4	69,5	69,9	9 в.п.	0,4 в.п.
Продукція тваринництва	55891,4	68369,5	66656,6	67291,3	70310,5	73016,6	130,6	103,8
В% до всього	40,6	47,5	47,6	48,0	49,5	51,3	10,7 в.п.	0,8 в.п.

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики [205 – 217].

Упродовж 2010-2019 рр. спостерігається зростання валової продукції сільськогосподарських підприємств, зокрема продукції рослинництва – 1,9 раза, тваринництва – 1,3 раза.

Виробництво продукції рослинництва з урахуванням інфляції за 19 років зросло в грошовому вимірі в 2,8 раза, тоді як тваринництво залишається майже на рівні 2000 р.

Такі диспропорції в аграрній сфері безпосередньо відображаються на розвитку сільських територій. Якщо порівнювати з 1990 р., то зміни ще більш різючі. Так, у 1990 р. в Україні налічувалось у 7 разів більше великої рогатої худоби та в 3 рази більше свиней, ніж сьогодні. Це скорочення означає закриття відповідних виробничих комплексів. Як наслідок, частка зайнятих у сільськогосподарських підприємствах знизилась у 5 разів, а у тваринництві –

удесятеро [218].

Починаючи з 2010 р. відсоток валової продукції сільськогосподарських підприємств мав позитивну динаміку і за останні 8 років зріс на 8,8 %. А з 2014 року відсоток валової продукції сільськогосподарських підприємств від загального обсягу виробництва валової продукції тваринництва залишається майже стабільним, у межах 45 – 47 %. Така ситуація утримується в основному за рахунок зростання виробництва валової продукції птахівництва. Протилежна тенденція спостерігалася щодо відсотку валової продукції виробленої ОСГ, де відбулось зменшення на 8,8% за аналогічний період. Водночас за ОСГ залишається більший сегмент виробництва основних видів продукції тваринництва, а саме: молока, м'яса великої рогатої худоби.

У 2019 р. за статистичними даними, частка продукції тваринництва сільськогосподарських підприємств у загальній вартості продукції сільського господарства становила лише 16,2 %, з них вирощування сільськогосподарських тварин – 14 %, у т. ч. 8,6 % – м'ясо птиці, а молоко займає 4,3 % вартості всієї продукції тваринництва сільськогосподарських підприємств.

Працездатне населення в селах частково перейшло на роботу у власні, менш ефективні домогосподарства, частково – змінило профіль діяльності. Хоча в галузі й досі працює понад 2,8 млн людей – 18% зайнятого населення України. Дещо краща ситуація з птахівництвом, в яке надійшло чимало інвестицій на створення нових виробництв. Але через високий рівень автоматизації на таких підприємствах створюється незначна кількість робочих місць. Безперечно, орієнтиром мають бути не робочі місця, а скорочення суспільно необхідного часу на виробництво продукції. Але за відсутності ефективних програм професійної переорієнтації це штовхає найактивніших до вимушеної еміграції, інших прирікає на бідність та безробіття [219].

Проте навіть успіхи рослинництва не забезпечують зростання грошових надходжень у країну, а значить – ресурсів для споживчого попиту, розвитку економіки в цілому. Причина полягає в сировинному характері аграрної продукції (з низькою доданою вартістю), ціна на яку падає на світових ринках. Унаслідок

цього українські виробники не можуть компенсувати негативний торговельний баланс (імпортуємо в доларах більше, ніж експортуємо). Таку недостачу Україна покриває за кошти нових зовнішніх кредитів, які витрачаються не на розвиток, а на стабілізацію фінансової ситуації.

Однією із негативних тенденцій, що впливають на структуру земельного фонду України, є динаміка перерозподілу площі сільськогосподарських угідь серед сільськогосподарських підприємств, які функціонують, у напрямку великих агрохолдингів (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Розподіл підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність за розміром сільськогосподарських угідь на 1 листопада 2019 року

	Кількість підприємств		Площа сільськогосподарських угідь	
	оди-ниць	до загальної чисельності (%)	тис. га	до загальної площі сільськогосподарських угідь (%)
Підприємства, які мали у наявності сільськогосподарські угіддя	38523	79,4	20113,6	100,0
у т.ч. площею, га				
до 5,0	2457	5,1	7,9	0,0
5,1–10,0	2200	4,5	17,2	0,1
10,1–20,0	3518	7,3	54,5	0,3
20,1–50,0	10440	21,4	393,6	2,0
50,1–100,0	4778	9,9	345,4	1,7
100,1–500,0	7717	15,9	1890,2	9,4
500,1–1000,0	2672	5,4	1918,6	9,5
1000,1–2000,0	2410	5,0	3451,9	17,2
2000,1–3000,0	1056	2,2	2566,9	12,8
3000,1–4000,0	472	1,0	1626,6	8,1
4000,1–5000,0	243	0,5	1077,5	5,4
5000,1–7000,0	256	0,5	1495,6	7,4
7000,1–10000,0	125	0,3	1048,5	5,2
більше 10000,0	179	0,4	4219,2	20,9
Підприємства, що не мали сільськогосподарських угідь	9981	20,6	x	X

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [217].

За період з 2014 по 2019 рр. кількість підприємств що мають сільськогосподарські угіддя зменшилася з 44968 одиниць до 38523, тобто на 14 %. Із них 60,7 % підприємств мають площу до 100 га, 20,0 % – від 100 до 500 га, 6,9 % – від 500 до 1000 га, 6,2 % – від 1000 до 2000 га, 6,1 % – понад 2000 га [212; 213; 214; 215; 216; 217].

Варто звернути увагу на зростання концентрації площі сільськогосподарських угідь у найбільших аграрних підприємствах України. Так, станом на 1.01.2019 р. лише 0,4 % (179 підприємств) від загальної кількості сільськогосподарських підприємств контролювали 20,9 % всіх сільськогосподарських угідь України.

Однак офіційна державна статистика при зведенні статистичних даних щодо кількості сільськогосподарських підприємств та їх земельного банку не враховує структури агрохолдингів, які можуть складатися із певної групи компаній, до яких входять від декількох підприємств до декількох десятків підприємств, що не дає змоги детально проаналізувати розподіл земельного фонду між підприємствами, які належать одному власнику або групі власників.

За рахунок «ефекту масштабу», фінансових та технічних можливостей агрохолдинги продовжують збільшувати свій земельний банк, а решта підприємств внаслідок відсутності доступних кредитних ресурсів, дешевої вітчизняної сільськогосподарської техніки, скасування спеціального режиму оподаткування змушені віддавати свою землю у суборенду агрохолдингів або взагалі припиняти діяльність [220].

Відсутність ефективної державної Стратегії розвитку землеволодіння та землекористування, започаткування несистемної земельної реформи та перманентні фінансово-економічні кризи спричинили суттєві дисбаланси у використанні земельного фонду, що поступово призводить до виснаження ґрунтів та створює ризики повного знищення найбільшого багатства держави [220].

Підвищує рівень загроз у сфері зниження родючості ґрунтів можливе припинення мораторію на продаж землі в Україні, адже концентрація земельного

банку в декількох десятках агрохолдингів створює ризики виснаженості ґрунтів у зв'язку із збільшенням посівів технічних та олійних культур з метою отримання швидких надприбутків.

У 2018 р., незважаючи на примхи погоди (оптимальні агрокліматичні умови в період сівби озимих, посуха в період вегетації й дощі під час збирання), українським аграріям вдалося зібрати рекордний обсяг сільськогосподарських культур. За офіційними даними Міністерства аграрної політики, урожай зернових досягнув 70,1 млн т. Цей обсяг був забезпечений за рахунок пізніх культур, для яких склалися найбільш сприятливі погодні умови. Так, валовий збір пшениці становив 24,5 млн т, ячменю – 7,3 млн т, жита – 407 тис. т. Урожай кукурудзи досягнув максимальних 35,5 млн т, намолод гречки – 130 тис. т. Крім того, аграрії країни зібрали рекордні 13,6 млн тонн соняшника і 4,4 млн т сої. Валовий збір ріпаку також становив максимальні 2,6 млн т.

Звісно, до таких досягнень аграріїв не зовсім були готові інфраструктура та логістика країни. Насамперед виникли проблеми з наявністю необхідних обсягів для зберігання продукції, а далі – з можливістю перевантажити її на експорт [221].

Нині сільськогосподарські підприємства є основними виробниками зернових культур та соняшнику. Необхідно зазначити, що протягом досліджуваного періоду спостерігається стрімке нарощування валових зборів вищезазначених сільськогосподарських культур (табл. 3.3).

У цілому виробництво зернових та зернобобових в Україні у 2019 р. збільшилось на 7,1 % порівняно з 2018 р. і сягнуло 75,1 млн т. Зокрема й, сільськогосподарські підприємства виробили 60 млн т зернових та зернобобових (на 6,9 % більше, ніж у 2018 р.), господарства населення – 15,2 млн т (на 8,6 % більше).

Таблиця 3.3

**Динаміка виробництва основних видів продукції рослинництва
сільськогосподарськими підприємствами (тис. тонн)**

Показник	Рік						2019 р. в% до	
	2000	2010	2016	2017	2018	2019	2000р.	2018р.
Культури зернові та зернобобові	19964,2	29779,3	52022,2	47905,1	56096,2	59982,1	300,4	106,9
В% до всього	81,6	75,8	78,7	77,4	80,1	79,8	-1,8 в.п.	-0,3 в.п.
Буряк цукровий фабричний	11594,1	12663,4	13348,9	14227,2	13316,6	9658,3	83,3	72,5
В% до всього	87,8	92,1	95,3	95,6	95,3	94,6	6,8 в.п.	-0,7 в.п.
Соняшник	3025,7	5585,6	11730,1	10596,7	12193,6	13088,6	432,6	107,3
В% до всього	87,5	82,5	86,1	86,6	86,1	85,8	-1,7 в.п.	-0,3 в.п.
Картопля	276,7	482,5	468,2	429,4	416,4	373,4	134,9	89,7
В% до всього	1,4	2,6	2,2	1,9	1,9	1,8	0,4 в.п.	-0,1
Культури овочеві	986,3	964,6	1322,9	1343,9	1357,1	1420,9	144,1	104,7
В% до всього	16,9	11,9	14,1	14,5	14,4	14,7	-2,5 в.п.	-0,1 в.п.
Культури плодові та ягідні	264,1	286,8	370,5	333,8	556,6	351,1	132,9	63,1
В% до всього	18,2	16,4	18,5	16,3	21,6	16,6	-1,6 в.п.	-5,0 в.п.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [205 - 217].

Однак, у 2017 р. серед цих культур зросло виробництво лише кукурудзи на зерно (на 44,2 % до 35,57 млн т) та рису (на 8,2 % до 69,2 тис. т). Виробництво пшениці у 2018 р. зменшилось порівняно з 2017 р. на 6 % (до 24,6 млн т), ячменю – на 11,3 % (до 7,3 млн т), жита – на 22,6 % (до 0,4 млн т). Виробництво зернобобових культур скоротилося на 23 % (до 0,95 млн т), з них гороху – на 29,4% (до 0,77 млн тонн). 2019 р показав кращі результати практично по усіх показниках, крім зернобобових. Так, з 1,0 млн т у 2018 р. вони зменшились до 0,7 млн т у 2019 р.

Кукурудза є основою зернового експорту країни. За рахунок високої врожайності й стійкості зернової до погодних умов, а також затребуваності

кукурудзи на міжнародній арені намітилася тенденція перерозподілу структури виробництва зернових культур на користь кукурудзи. Урожай кукурудзи 2019 р. став рекордним в Україні і до кінця року досягнув 35,9 млн т.

Виробництво насіння соняшнику у 2018 р. в Україні становило 14,2 млн т, що на 15,7 % більше, ніж у 2017 р.

У 2019 р. в Україні було вироблено 15,3 млн т насіння соняшнику (на 7,7% більше, ніж у 2018-му), зокрема сільськогосподарськими підприємствами – 13,1 млн тонн (на 7,4% більше), господарствами населення – 2,2 млн т (на 9,8 % більше). Однак, зменшилося виробництво інших олійних культур. Сої було вироблено 3,7 млн т (на 0,8 % менше, ніж у 2018 р.). В той же час, ріпаку – 3,3 млн т (на 19,3 % більше).

До трійки областей-лідерів за приростом виробництва олійних культур увійшли господарства: Волинської (+75,9 %), Київської (+42,9 %) та Кіровоградської (+33,6 %) областей. Найвищі показники валового збору зафіксовано на Харківщині – 1,46 млн т, Кіровоградщині – 1,45 млн т та Дніпропетровщині – 1,28 млн т [222].

Водночас, негативну динаміку виробництва соняшнику продемонстрували господарства Івано-Франківської, Закарпатської та Тернопільської областей, де порівняно з 2017 р. виробництво олійних культур знизилось на 25, 22 і 19 % відповідно. Аутсайдерами за валовим збором визнано господарства Закарпатської (5,3 тис. т), Чернівецької (52,3 тис. т) та Івано-Франківської (57,6 тис. т) областей [222].

З 1995 р. по 2016 р. урожайність основних олійних культур (соняшник, соя і ріпак) зростає в середньому на 128 %. Це стало поштовхом для розвитку переробної галузі країни. Також за двадцять років урожайність зернових культур (пшениці, кукурудзи, ячменю) збільшилась на 69 %. Найбільше зростає врожайність кукурудзи. Свідченням цього є ріст врожайності сільськогосподарських культур у господарствах корпоративного сектору аграрної економіки (центнерів з 1 га зібраної площі) (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Динаміка врожайності сільськогосподарських культур
у господарствах корпоративного сектору аграрної економіки
(центнерів з 1 га зібраної площі)**

Показник	Рік						2019 р. в% до	
	2000	2010	2016	2017	2018	2019	2000р.	2018р.
Культури зернові та зернобобові	18,3	27,6	50	45,6	52,2	53,7	285,2	114,5
Буряк цукровий фабричний	171	281,5	494	484,1	518,8	470,3	303,4	107,2
Соняшник	11,8	15,4	23,5	21,3	24,1	27	204,2	113,1
Картопля	109,1	171	212,1	238,4	252	230,5	231	105,7
Культури овочеві	88,3	207	382,7	435,3	427,4	415,8	484	98,2
Культури плодові та ягідні	10,9	38,2	72,5	64,9	106,2	72,7	974,3	163,6

Джерело: складено і розраховано за даними Державної служби статистики України [205 - 217].

В аграрному секторі України почали активно використовувати закордонні сорти ярої високо протеїнової пшениці, яка завжди має у світі підвищений попит.

За даними FAOSTAT, ефективність використання землі в Україні за середньою врожайністю зернових культур удвічі нижча, ніж у США та країнах Західної Європи [223].

У грошовому еквіваленті українські аграрії отримують у два-три рази менше виручки з гектара, ніж їх західні колеги. Головні причини – слабка технологічність виробництва та низька додана вартість сировинної продукції [223]. За словами Л. Гнатишин традиційний підхід бачення доданої вартості визначає її збільшення переробкою сільськогосподарської продукції за допомогою виробничої інфраструктури, зокрема консервування, пакування, сортування тощо. Але на кожному етапі технологічного процесу, окрім збільшення доданої вартості, невід’ємним також є збільшення матеріальних витрат, які в певний момент нівелюють збільшену частку доданої вартості [224, с.34].

Незважаючи на важливу роль галузі тваринництва у забезпеченні продовольчої безпеки держави, нині вона перебуває в критичному стані.

За період реформування аграрного сектору України відбулася суттєва структурна перебудова у суспільному виробництві, змінилися внутрішньогалузеві та міжгалузеві відносини, сформувалися нові ринкові економічні підходи до розвитку галузей сільського господарства.

Водночас неконтрольований з боку держави перехід економіки до ринкових відносин і зволікання з реформуванням аграрного сектору призвели до занепаду аграрного виробництва, особливо тваринництва, на досить тривалий період.

Порушення паритету цін на продукцію сільського господарства та промислової продукцію, який спостерігався в минулі роки, значне скорочення державної підтримки, зниження рівня купівельної спроможності населення, конкуренція дотованого розвиненими країнами імпорту, подорожчання кредитних ресурсів – зумовили руйнування ресурсного та виробничого потенціалу тваринництва. Необхідно зазначити, що в кінці 90-их саме тваринництво було фінансовим донором рослинництва.

Стан, в якому опинилась галузь, зумовив низьку продуктивність худоби й високу собівартість продукції порівняно з країнами – провідними виробниками тваринницької продукції, ліквідацію спеціалізованих підприємств. Процес розпаювання майнових комплексів реформованих сільськогосподарських підприємств призвів до фізичного руйнування виробничих приміщень для утримання сільськогосподарських тварин. Внаслідок вищенаведеного відбулося значне зменшення обсягів валового виробництва продукції тваринництва та її рентабельності.

Суттєво зменшилося поголів'я тварин та птиці в цілому по державі, особливо на сільськогосподарських підприємствах.

Нині ситуативним провідним товаровиробником більшості видів тваринницької продукції стали особисті селянські господарства, які орієнтуються на власне самозабезпечення. Ця категорія сільськогосподарських товаровиробників характеризується високим рівнем затрат живої й уречевленої праці та низькою

якістю продукції.

Основною причиною різкого зменшення обсягів валового виробництва продукції тваринництва стало катастрофічне вирізання поголів'я худоби та птиці, зокрема корів. Так, поголів'я великої рогатої худоби у 2019 р. порівняно з 2000 роком зменшилось у сільгоспідприємствах у 4,8 раза, в тому числі корів – 4,2 раза (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Динаміка кількості сільськогосподарських тварин у господарствах корпоративного сектору аграрної економіки (на кінець року; тисяч голів)

Показник	Рік						2019 р. в% до	
	2000	2010	2016	2017	2018	2019	2000 р.	2018 р.
Велика рогата худоба	5037,3	1526,4	1213,9	1166,6	1138,1	1049,5	20,8	92,2
В% до всього	53,5	34	33	33	34,1	33,9	- 19,6в.п.	- 0,2в.п.
У т.ч. корови	1851	589,1	484,6	466,6	467,8	438,6	23,7	93,8
В% до всього	37,3	22,4	23	23,1	24,4	24,5	-12,8в.п.	0,1в.п.
Свині	2414,4	3625,2	3565,9	3303,6	3395,6	3300,1	136,7	97,2
В% до всього	31,6	45,5	53,5	54,1	56,4	57,6	26в.п.	1,2в.п.
Птиця	25353	110561	109823	112512	118813	127773	504	107,5
В% до всього	20,5	54,2	54,5	54,9	56,1	58	37,5в.п.	1,9в.п.
Бджоло-сім'ї, тис.	334	95,4	47,1	43,6	48,2	40,7	12,2	84,4
В% до всього	11,7	3,3	1,9	1,7	1,9	1,6	-10,1в.п.	-0,3в.п.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [205 - 217].

Однією з причин зменшення поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах було прийняття необґрунтованого рішення щодо вивезення за межі

України живої худоби в 1995–1997 рр. Фактично було знищено базу відтворення дійного стада в Україні внаслідок різкого скорочення кількості маточного поголів'я. Наслідки таких невважених рішень відчувається й нині, коли на світовому ринку попит племінної великої рогатої худоби молочного напрямку перевищує пропозицію. Вітчизняні племінні господарства не спроможні задовольнити попит через обмежену кількість маточного поголів'я, низьку якість племпродукції та відсутність адресної фінансової підтримки суб'єктів племінної справи у тваринництві. Все це є наслідком руйнації наявної теперішньої державної племінної служби, замість того, щоб створити нову структуру за європейськими зразками [225].

На сьогодні виробниками молочної продукції є господарства населення. Їх частка за аналізований період не зменшилась, а навпаки – зросла. Однак, практика показує, що не дивлячись на активізацію малих форм господарювання, вони не в силі відновити аграрний потенціал держави. Адже попит на сільськогосподарську продукцію, особливо тваринницьку випереджає пропозицію. Не конкурентоспроможність малих форм господарювання і їх низька ефективність, особливо господарств населення призводить до уповільнення інвестиційних процесів у державі.

Деструктивні перетворення негативно вплинули не лише на обсяги виробництва й обсяги торгівлі на зовнішніх ринках продукції тваринного походження, а й на рівень споживання м'яса та молока населенням у перерахунку на одну особу.

Незважаючи на дивлячись на негативні зміни, що відбулись у галузі тваринництва в період реформування сільського господарства, галузь має певні позитивні показники щодо її рентабельності. Такий стан свідчить про те, що у великотоварних господарствах відбувається застосування новітніх технологій при виробництві продукції тваринництва та надходження інвестицій в галузь. Нині провідними товаровиробниками основних видів продукції тваринництва в корпоративному секторі аграрної економіки є висококонцентровані сільськогосподарські підприємства, які використовують сучасні технології, що

забезпечують високий рівень показників економічної ефективності та високу якість продукції тваринництва [226]. Вищеназвані суб'єкти господарювання є складовими вертикально-інтегрованих структур, що дає можливість вирішувати проблему збуту продукції та мінімізувати збутові витрати. Переробка вирощеної продукції тваринництва здійснюється на власних переробних потужностях, що дає можливість створювати додану вартість, яка буде інвестуватися на розвиток матеріально-технічної бази сільськогосподарських та переробних підприємств.

Суттєві капітальні вкладення приватних інвесторів та значна державна підтримка дали можливість відродити м'ясне птахівництво та частково свинарство.

Водночас, у цілому у всіх галузях тваринництва, зокрема у скотарстві й свинарстві, та в основних групах товаровиробників спостерігаються негативні тенденції, які мають різні першопричини. Якщо для сільськогосподарських підприємств вони викликані економічними чинниками, то для господарств населення – соціальними та демографічними.

Протягом досліджуваного періоду найбільше зменшення виробництва м'яса усіма категоріями господарств відбулось у 2000 р., порівняно до 1990 р. – на 2695,0 тис. т або у 2,6 раза. Але, починаючи з 2010 р., суттєве збільшення виробництва м'яса птиці, спричинило певну стабілізацію загального показника виробництва м'яса в межах 2 – 2,3 млн т.

Саме збільшення виробництва м'яса птиці в сільськогосподарських підприємствах за період з 2000 до 2019 р. в 30 разів (з 35,8 до 1084,6 тис. т) сприяло тому, що загальний обсяг виробництва м'яса становив 1697,9 тис. т, тобто збільшилось його виробництво практично у 4 раза (табл. 3.6).

Важливим стимулом функціонування сільськогосподарських підприємств є фінансовий результат виробничо-господарської діяльності. Рівень рентабельності діяльності підприємств сільського, лісового та рибного господарств за 2018 р. становив 13,5 %. Цей показник – найнижчий з 2014 р. і на 3 відсоткових пункти менший, ніж у 2017 р. (16,5 %). У 2019 р. рівень рентабельності зросла на 1,9 відповідних пункти відповідно до 2018 р. і склала – 16,1 % (додаток Д). Водночас рентабельність операційної діяльності таких підприємств більш ніж удвічі

перевищила аналогічний показник в цілому щодо всіх видів економічної діяльності (відповідно 17,9 % та 8,1 %) та майже утрічі – всієї діяльності усіх підприємств (13,0 % та 4,5 %).

Таблиця 3.6

Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції господарствами корпоративного сектору аграрної економіки

Показник	Рік						2019 р. в% до	
	2000	2010	2016	2017	2018	2019	2000 р.	2018 р.
М'ясо (у забійній масі), тис. т	438,1	1134,4	1489,9	1483,0	1533,6	1697,9	387,6	110,7
В% до всього	26,3	55,1	64,1	64,0	65,1	68,1	41,8в.п.	3в.п.
Молоко, тис. т	3668,7	2216,6	2705,6	2765,7	2755,5	2728,6	74,4	99,0
В% до всього	29,0	19,7	26,1	26,9	27,4	28,2	-0,8в.п.	0,8в.п.
Яйця, млн шт	2977,3	10249,6	8067,6	8365,3	8900,3	9357,6	314,3	105,1
В% до всього	33,8	60,1	53,4	53,9	55,2	56,1	22,3в.п.	0,9в.п.
Мед, т	3564	1620	901	847	890	787	22,1	88,4
В% до всього	6,8	2,3	1,5	1,3	1,2	1,1	-5,7в.п.	-0,1в.п.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [205 - 217].

Рівень рентабельності виробництва насіння соняшнику зменшився з 41,3 % у 2017 р. до 32,5 %. Збитковим стало виробництво високорентабельної у 2017 р. гречки (-17,2 % у 2018 році проти 32,7 % у 2017 році), буряку цукрового фабричного (-11,4 % та 12,4 % відповідно), а також жита (-2,2 та 20,2 %) [227].

Рентабельність виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах у 2018 р. зменшилась до 16,1 % з рекордного за останні 25 років рівня 2017 р. у 26,5 %. При цьому виробництво м'яса великої рогатої худоби знову стало збитковим (мінус 7,7 %), тоді як у 2017 р. вперше з 1994 р. було рентабельним на

рівні 3,4 %. Проте молоко, як і у 2016 – 2017 р., залишилось найбільш рентабельною продукцією у тваринництві [228].

Рентабельність виробництва м'яса свиней у 2018 р. склала 6,9 % порівняно з 3,5 % у 2017 р. Виробництво вовни майже не змінилося і склало мінус 69,5% (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Динаміка рентабельності сільськогосподарської продукції господарств корпоративного сектору аграрної економіки (%)

Показник	Рік						2019 р. в в.п. до	
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2014 р.	2018 р.
Культури зернові та зернобобові	25,7	42,6	37,8	25,0	24,7	11,8	-13,9	-12,9
Соняшник	36,7	78,4	61,9	41,3	32,5	23,5	-13,2	-9
Буряки цукрові Фабричні	17,8	27,7	24,6	12,4	-11,4	-15,4	-33,2	-4
Культури овочеві	14,5	32,0	15,3	9,9	13,3	2,8	-11,7	-10,5
Картопля	9,9	24,6	0,6	10,0	6,8	15,4	5,5	8,6
Культури плодові та ягідні	65,8	58,3	25,0	35,4	6,4	6,2	-59,6	-0,2
Виноград	57,5	92,9	71,4	51,6	22,6	-7,2	-64,7	-29,8
Молоко	11,1	12,7	18,6	26,9	16,1	20,6	9,5	4,5
Велика рогата худоба на м'ясо	-34,5	-16,9	-23,2	3,4	-17,7	-27,1	7,4	-9,4
Свині на м'ясо	5,6	12,6	-4,1	3,5	6,9	4,7	-0,9	-2,2
Вівці та кози на м'ясо	-43,0	-26,6	-31,5	-39,6	-16,6	-39,7	3,3	-23,1
Птиця на м'ясо	-12,6	-5,4	3,4	7,0	5,7	-3,7	16,3	-9,4
Яйця курячі	58,8	60,9	0,5	-9,0	5,4	-23,5	-82,3	-28,9

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [212 - 217].

Таким чином, позитивну тенденцію 2017 р. щодо зростання рівня рентабельності виробництва молочного й м'ясного скотарства та м'яса птиці у сільськогосподарських підприємствах у 2018 р. не вдалося втримати. Проте знову стало прибутковим виробництво яєць, а рентабельність виробництва м'яса свиней навіть збільшилась.

2018 р. продукція аграрного сектора становила 39,8 % у загальному експорті з України, зберігши лідерство у його товарній структурі [229].

На даний час Україна є прогресивним експортером сільськогосподарської та продовольчої продукції (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Динаміка товарної структури експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції (млн дол. США)

Показник	Рік						2019 р. в в.п. до	
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2010р.	2018 р.
Усього	9936	14563,1	15281,8	17756,9	18611,8	22144,2	222,9	119,0
В% до всього	100	100	100	100	100	100	0	0
Живі тварини; продукти тваринного походження	771,4	823,4	775,1	1108,8	1210,6	1277,0	165,5	105,5
В% до всього	7,8	5,7	5,1	6,2	6,5	5,8	-2,0в.п.	-0,7в.п.
Продукти рослинного походження	3976,2	7971,5	8093,7	9215,7	9886,1	12914,5	324,8	130,6
В% до всього	40,0	54,7	53,0	52,0	53,1	58,3	18,3в.п.	5,2в.п.
Жири та олії тваринного або рослинного походження	2617,3	3299,8	3962,9	4605,7	4496,5	4732,2	180,8	105,2
В% до всього	26,3	22,7	25,9	25,9	24,2	21,4	-4,9в.п.	-2,8в.п.
Готові харчові продукти	2571,1	2468,4	2450,1	2826,7	3018,6	3220,4	125,3	106,7
В% до всього	25,9	16,9	16,0	15,9	16,2	14,5	-11,4	-1,7в.п.

Джерело: згруповано та розраховано за даними Державної служби статистики [205-217].

За даними Державної служби статистики у 2018 р. Україна експортувала агропродовольства (групи 1–24 УКТЗЕД, а також казеїн, альбуміни, шкури, хутро,

вовна та ін.) на суму 18,6 млрд дол. США побивши рекордний показник 2012 р. у 18,2 млрд дол. США [230].

Лідерство у топ-10 найбільших імпортерів української агропродукції вже третій рік поспіль утримує Індія. Вартісні обсяги поставок вітчизняної сільгосппродукції до цієї країни становили 1856 млн дол. США. При цьому частка Індії у вітчизняному експорті агропродовольства становила 9,9%. Основними споживачами вітчизняної сільгосппродукції також стали Китай (1172 млн дол.США), Нідерланди (1162 млн дол. США), Іспанія (1042 млн дол. США), Єгипет (889 млн дол. США), Туреччина (801 млн дол. США), Італія (738 млн дол. США), Німеччина (667 млн дол. США), Польща (657 млн дол. США) та Саудівська Аравія (589 млн дол. США) [230]. Ці країни сформували для вітчизняних експортерів агропродовольства трохи більш як 50 % валютних надходжень.

Ключові позиції в експорті продуктів переробки займають: соняшникова олія – 47 %, шрот та макуха – 13 %, м'ясо – 7 %, тютюнова продукція – 4 %, цукор – 3%, вироби з шоколаду – 2 %, кондитерські та хлібобулочні вироби – 1%, мед – 1%, масло вершкове – 1 %, борошно – 1 % [231]. До тогож, Україна мала непогану експортну динаміку протягом аналізованого періоду.

У грошовому еквіваленті найбільш динамічними були м'ясо та субпродукти домашньої птиці (курятина), що, до речі, являє собою не сировину, а продукт з доданою вартістю. Приріст експорту за рік становить 31,7 % або 102,3 млн дол. США [231].

Варто зазначити, що в 2018 р. саме експорт с/г продукції забезпечив надходження валютної виручки, у загальній структурі експорту – 42,5 %. Зокрема, за підсумками 2018/19 МР сумарний експорт із України трьох основних зернових культур (пшениця, ячмінь, кукурудза) становив 18,3 млн т, що на 7 % перевищило показник за аналогічний період попереднього МР. При цьому основний приріст відвантажень був за рахунок розширення обсягів експорту кукурудзи. За підсумками аналізованого періоду, поставки українського зерна на зовнішні ринки можуть досягти рекордних 47 млн т, тоді як деякі учасники ринку оцінюють цей показник більш ніж у 50 млн т. Однак, основним ризиком, як і з промисловою

продукцією, є значний вплив міжнародних цін на продукцію.

3.2. Оцінка матеріально-технічної бази в діяльності сільськогосподарських підприємств

Ефективність функціонування галузей сільського господарства безпосередньо залежить від матеріально-технічного забезпечення. На сучасному етапі для подальшого розвитку аграрного виробництва існує потреба створення комплексної та збалансованої матеріально-технічної бази, оскільки з підвищенням рівня забезпеченості матеріально-технічними ресурсами зростає ефективність сільськогосподарського виробництва. Впровадження та вдосконалення потужної нової техніки і технологій сприяє ефективному господарюванню, підвищенню продуктивності праці. Також, як зазначають окремі економісти, оцінюючи рівень ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, спостерігається чітка картина: розосередженість виробничих і фінансових ресурсів призводить до зниження ефективності їх функціонування [232, с.47].

Зазначимо, що етап процесу відтворення до економічних реформ 90-х років минулого століття пов'язаний із нарощуванням комплексної механізації технологічних процесів у сільському господарстві. Майже 90 % технологічних операцій здійснювалося за допомогою комплексу машин.

Розглядати стан парку сільськогосподарської техніки України варто з точки зору історичної об'єктивності, а вона свідчить про те, що виробничі потужності більшості аграрних формувань створені ще за часів СРСР. Це означає, що середній термін служби обладнання та техніки в більшості підприємств галузі вдвічі перевищив нормативний [233, с.71].

За розрахунками ННЦ «Інститут аграрної економіки» нормативна потреба на виробництво сільськогосподарської продукції на період до 2025 р. для всіх категорій господарств визначена обсягом 1532,7 млрд грн за фактичної наявності вартістю 523,7 млрд грн. Зокрема, потреба в машинах та обладнанні становить

384,3 млрд грн. на 2020 р. і 517,4 – на 2025-й, а їхня фактична розрахункова вартість – 163,6 млрд грн [235] (табл. 3.9).

Фондоозброєність праці та фондооснащеність угідь у сільському господарстві України є нижчими, ніж відповідні показники у Великобританії, Польщі, Білорусії й Росії: у цих країнах в 1,6 – 15,6 раза більше основних виробничих засобів із розрахунку на 100 га угідь [234, с.7].

Таблиця 3.9

**Нормативна потреба в основних засобах на виробництво
сільськогосподарської продукції на 2020 та 2025 рр., млрд грн**

Основні засоби	Сільськогосподарські підприємства		Домогосподарства в сільській місцевості		Усі категорії господарств	
	2020	2025	2020	2025	2020	2025
Будівлі, споруди, передавальні пристрої	382,6	488,3	157,8	201,4	540,4	689,7
Машини та обладнання	272,1	347,2	112,2	143,2	384,3	517,4
Транспортні засоби	59,5	76,0	24,5	31,3	84,0	107,3
Продуктивна худоба	41,6	53,2	17,2	21,9	58,8	75,1
Багаторічні насадження	8,5	10,9	3,5	4,5	12,0	15,4
Вимірювальні прилади, інвентар, інструменти й ін.	85,9	109,5	35,5	45,3	121,4	154,8
Всього	850,2	1085,1	350,7	447,6	1200,9	1532,7

Джерело: розрахунки науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» [235].

Частка техніки імпортного виробництва в щорічному придбанні її вітчизняного виробництва зросла протягом останніх років у грошовому еквіваленті на 80 %.

Нині парк сільськогосподарської техніки значно поступається показникам 2009 р. (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Парк сільськогосподарської техніки України в сільськогосподарських підприємствах, задіяної у виробництві, шт.

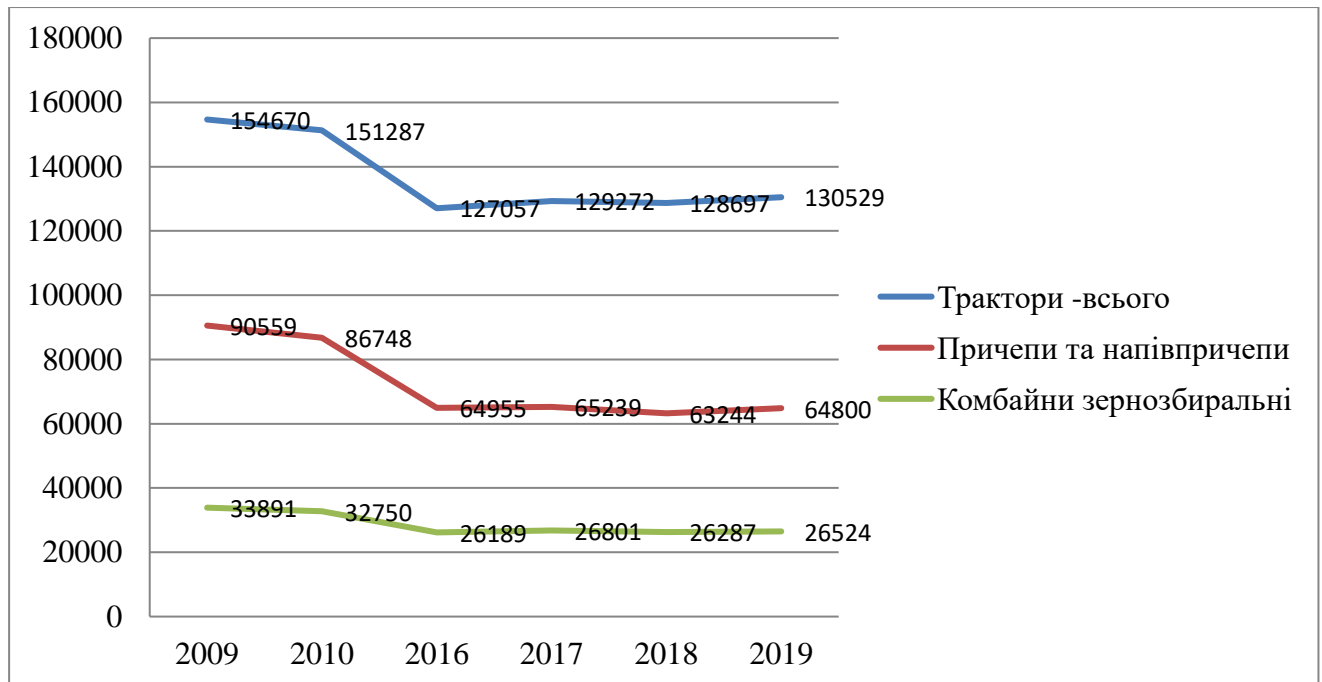
Сільськогосподарська техніка	Рік						2019 р. проти 2009 р.
	2009	2010	2016	2017	2018	2019	
Трактори всіх марок, включаючи трактори, на яких змонтовані машини	154670	151287	127057	129272	128697	130529	84,4
Причепи та напівпричепи	90559	86748	64955	65239	63244	64800	71,5
Сівалки всіх видів	73745	72366	65300	66272	65070	66511	90,2
Картоплесаджалки	2332	2200	1563	1513	1310	1305	56,0
Дощувальні машини та установки (без поливних)	4671	4480	3898	4226	4501	4501	96,4
Сінокосарки тракторні	8166	8178	7814	7990	9920	10196	124,8
Жатки валкові	15874	15225	14058	15389	15977	16862	106,2
Комбайни:	47511	45291	33825	34117	32550	32638	68,7
Зернозбиральні	33891	32750	26189	26801	26287	26524	78,3
Кукурудзозбиральні	2810	2548	1580	1523	1497	1477	52,6
Кормозбиральні	8545	7841	4738	4559	3717	3587	42,0
Льнозбиральні	529	458	171	144	102	97	18,3
Картоплезбиральні	1736	1694	1147	1090	947	953	54,9
Бурякозбиральні машини	4657	4240	2194	2028	1642	1568	33,7
Доїльні установки та агрегати	10945	10865	9807	9533	10030	10086	92,1
Роздавачі кормів	6662	6480	5535	5547	5074	5040	75,6
Транспортери для прибирання гною	25100	23664	15501	14600	12309	11958	47,6

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [205 - 217].

За аналізований період наявність тракторів скоротилося на 24141 од. або в 1,2 раза; причепів та напівпричепів в 1,4 раза; сівалок в 1,1 раза. Наявність зернозбиральних комбайнів знизилося в 1,3 раза, кормозбиральних – у 2,4 раза. Дощувальні й поливні машини та установки знизилися в 1,0 раза.

Порівняно з 1990 р. кількість техніки в експлуатації скоротилася більш як у 2,5 раза: тракторів – 3,1; зерно – і кормозбиральних комбайнів – 2,7 та 3,0 раза відповідно; плугів тракторних – 4,1; культиваторів – 3,7; тракторних сівалок – 3,3; обладнання для тваринництва – 3,4; обладнання для поливу – 6,2; розкидувачів мінеральних добрив – у 3,8 раза.

На рис. 3.1 показана наочна схема зменшення кількості тракторів, причепів та напівпричепів, зернозбиральних комбайнів.

Рис. 3.1. Динаміка наявності тракторів, причепів та напівпричепів, зернозбиральних комбайнів од.

Складено (розроблено) автором за даними Державної служби статистики України [205 - 217].

У 2019 р. надійшло 8444 од. тракторів, що до рівня 2009 р. становило 104,3 %, а до рівня 2017 р. – 86,3 %. Зернозбиральних комбайнів надійшло 2096 од., що до рівня 2009 р. становило 99,8 %, а до рівня 2017 р. – 79,4 %. Бурякозбиральні машини до 2009 р. – 35,6 %, а до 2017 р. – 79,7 % (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Динаміка надходження нової сільськогосподарської техніки

Сільськогосподарська техніка	Рік					2019 р. проти 2009 р.
	2009	2010	2016	2017	2019	
Трактори всіх марок, включно з тракторами, на яких змонтовані машини	8094	8243	10466	9785	8444	104,3
Причепи та напівпричепи	3005	2992	3824	4014	4213	140,2
Сівалки всіх видів	3861	4522	5391	5339	4765	123,4
Картоплесаджалки	152	117	66	48	63	41,4
Дощувальні машини та установки (без поливних)	165	180	473	512	307	186,1
Сінокосарки тракторні	653	741	716	635	802	122,8
Жатки валкові	844	973	1855	2239	1712	202,8
Комбайни:	2618	2624	2988	3024	2380	90,9
Зернозбиральні	2099	1997	2519	2640	2096	99,8
Кукурудзозбиральні	111	126	111	93	87	78,4
Кормозбиральні	325	365	280	241	132	40,6
Льнозбиральні	10	5	-	3	4	40
Картоплезбиральні	73	131	78	47	61	83,6
Бурякозбиральні машини	143	195	52	64	51	35,7
Доїльні установки та агрегати	590	1012	425	376	631	106,9
Роздавачі кормів	346	543	378	366	387	111,8
Транспортери для прибирання гною	1197	1483	601	470	583	48,7

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [205-217].

Оновлення сільськогосподарської техніки – це показник інтенсивності заміни старої техніки новою, процесу розширення виробництва, введення в дію нових об'єктів. До нього можна віднести коефіцієнт оновлення основних засобів.

Оновлення тракторів у 2019 р. становило 6,47 %, це означає, що тільки 6,5 % від усієї кількості наявних тракторів всіх марок, включно з тракторами, на яких змонтовані машини, становлять нові трактори. Те саме стосується й

зернозбиральних комбайнів – 7,9 % та іншої техніки. Незначну частку становлять кормозбиральні – 3,68 % та бурякозбиральні машини – 3,25 % (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Коефіцієнт оновлення сільськогосподарської техніки

Сільськогосподарська техніка	Рік				
	2009	2010	2016	2017	2019
Трактори всіх марок, включно з тракторами, на яких змонтовані машини	5,23	5,45	8,24	7,57	6,47
Тракторні причепа	3,32	3,45	5,89	6,15	6,50
Сівалки всіх видів	5,24	6,25	8,26	8,07	7,16
Картоплесаджалки	6,52	5,32	4,22	3,17	4,83
Дощувальні машини та установки (без поливних)	3,53	4,02	12,13	12,11	6,82
Сінокосарки тракторні	8,00	9,06	9,16	7,95	7,87
Жатки валкові	5,32	6,40	13,19	14,55	10,15
Комбайни:					
Зернозбиральні	6,19	6,10	9,62	9,85	7,90
Кукурудзозбиральні	3,95	4,94	7,02	6,11	5,89
Кормозбиральні	3,80	4,65	5,91	5,29	3,68
Льозбиральні	1,89	1,09	-	2,08	4,12
Картоплезбиральні	4,20	7,73	6,80	4,31	6,40
Бурякозбиральні машини	3,07	4,60	2,37	3,16	3,25
Доїльні установки та агрегати	5,39	9,31	4,33	3,94	6,26
Роздавачі кормів	5,19	8,38	6,83	6,60	7,68
Транспортери для прибирання гною	4,77	6,27	3,88	3,22	4,87

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [205 - 217].

У 2019 р. на програму «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» за напрямом «часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» було передбачено 681,8 млн грн[236].

За період грудень 2018 р. та січень-вересень 2019 р. виробникам фактично спрямовано 640,8 млн грн. компенсації. Загалом, програмою скористалося 5400 сільськогосподарських товаровиробників, якими придбано 10309 одиниць

техніки на суму 3,1 млрд грн.

Одночасно Мінекономіки сформовано «Реєстри сільськогосподарських товаровиробників – отримувачів часткової компенсації вартості техніки та обладнання» на підставі наданої інформації від уповноважених банків за жовтень та листопад 2019 р. Прогнозована потреба в коштах за цей період – 563,1 млн грн [236].

У 2019 р. вибуло 6612 тракторів, що до рівня 2009 р. становить 42,2 %. Зернозбиральних комбайнів було списано 2292 од., бурякозбиральних машин 125 од., льонозбиральних – 9 од. (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Вибуло сільськогосподарської техніки

Сільськогосподарська техніка	Рік				
	2009	2010	2016	2017	2019
Трактори всіх марок, включно з тракторами, на яких змонтовані машини	15651	11626	2107	7570	6612
Причепи та напівпричепи	8952	6803	2918	3730	2657
Сівалки всіх видів	7239	5901	3457	4367	3324
Картоплесаджалки	363	249	83	98	68
Дошувальні машини та установки (без поливних)	248	371	163	184	191
Сінокосарки тракторні	1196	729	383	459	526
Жатки валкові	1802	1622	844	908	827
Комбайни:					
Зернозбиральні	4186	3138	1850	2028	1859
Кукурудзозбиральні	395	388	157	150	107
Кормозбиральні	1235	528	408	420	262
Льонозбиральні	92	30	9	30	9
Картоплезбиральні	174	173	72	104	55
Бурякозбиральні машини	810	289	207	230	125
Доїльні установки та агрегати	1325	1092	478	650	575
Роздавачі кормів	639	725	474	354	421
Транспортери для прибирання гною	3440	2919	1178	1371	934

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [205 - 217].

Показник ліквідації стосовно тракторів у 2019 році становив 5,07 %, зернозбиральних комбайнах – 7,01%, по кормозбиральних та кукурудзозбиральних – 7,30 і 7,24 % відповідно. Найбільший коефіцієнт ліквідації спостерігається щодо льонозбиральних комбайнів і становить 9,28 %. Скорочення кількості основних видів техніки веде до погіршення показників забезпеченості технікою на одиницю площі й збільшення навантаження на наявні в організаціях машини. Очевидною є залежність ефективності господарської діяльності організацій від оснащеності їх технікою (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Коефіцієнт вибуття сільськогосподарської техніки

Сільськогосподарська техніка	Рік				
	2009	2010	2016	2017	2019
Трактори всіх марок, включно з тракторами, на яких змонтовані машини	10,12	7,68	1,66	5,86	5,07
Тракторні причепа	9,88	7,84	4,49	5,77	4,10
Сівалки всіх видів	9,82	8,15	5,29	6,59	5,00
Картоплесаджалки	15,6	11,32	5,31	6,48	5,21
Дошувальні машини та установки (без поливних)	5,31	8,28	4,18	4,35	4,24
Сінокосарки тракторні	14,65	8,91	4,90	5,74	5,16
Жатки валкові	11,35	10,65	6,00	5,90	4,90
Комбайни:				0	0
Зернозбиральні	12,35	9,58	7,06	7,57	7,01
Кукурудзозбиральні	14,06	15,23	9,94	9,85	7,24
Кормозбиральні	14,45	6,73	8,61	9,21	7,30
Льонозбиральні	17,39	6,55	5,26	20,83	9,28
Картоплезбиральні	10,02	10,21	6,28	9,54	5,77
Бурякозбиральні машини	17,39	6,82	9,43	11,34	7,97
Доїльні установки та агрегати	12,11	10,05	4,87	6,82	5,70
Роздавачі кормів	9,59	11,19	8,56	6,382	8,35
Транспортери для прибирання гною	13,70	12,33	7,60	9,39	7,81

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [205 - 217].

Формування стратегічних напрямів розвитку матеріально-технічної бази

країни має опиратися на глибокий аналіз теперішньої ситуації. За останні роки машинно-тракторний парк аграрного сектору значно змінився як кількісно, так і якісно. Звідси нині на аграрному ринку необхідна продукція високої якості з найменшою собівартістю. Це можливо лише в разі використання сучасної, ресурсозберігальної техніки, що дозволяє знизити трудомісткість виробництва. За сучасного рівня механізації сільськогосподарського виробництва у господарствах отримують високі врожаї сільськогосподарських культур при відносно низькій собівартості. Водночас тим техніка для вирощування основних сільськогосподарських культур не є взаємозамінною, тобто ринки техніки для обробітку різних культур один з одним не перетинаються. Тому в країні проблеми оснащеності сільськогосподарською технікою та ефективності її використання мають особливу значущість, а ринок техніки виступає ключовою ланкою підвищення ефективності сільгоспвиробництва.

На нашу думку, структурні зміни в парку сільськогосподарської техніки України є підтвердженням того, що зниження кількості техніки являє собою природну реакцію сільгоспвиробників на підвищення її продуктивності. Це підтверджується динамікою посівних площ та валового збору сільськогосподарських культур. Так, зниження забезпеченості сільськогосподарського виробництва технікою не зменшує обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Таким чином, зменшення кількості комбайнів і тракторів у сільськогосподарських підприємствах не свідчить про скорочення технічного потенціалу, а виявляє проблеми вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та нерозвиненість ринків.

Кількісне та якісне зменшення машинно-технологічного парку призвело до збільшення навантаження на техніку (порівняно з 1991 р. більше як удвічі) у розрахунку на одиницю площі ріллі. Так, на 1000 га посівної площі припадає 4 од. комбайнів (у Канаді – 7,6; Італії та Великобританії – 13; Нідерландах – 15; Франції і США – 19; Німеччині – 28) та 9 од. тракторів (у Польщі – 93,3; Німеччині – 87,4; Франції – 68,7; Великобританії – 84,7) [237].

Зазначимо, що основна частина сільськогосподарської техніки та

устаткування використовується сільськогосподарськими підприємствами на противагу господарствам населення. Більш істотно зменшилася кількість обладнання у тваринництві, а також вузькоспеціалізованої техніки – бурякозбиральних комбайнів, жаток, сінокосарок тракторних.

Для оновлення машинно-тракторного парку аграрних підприємств на рівні технологічної потреби необхідно щороку купувати машини й обладнання на суму понад 15 млрд грн; із них на оновлення парку тракторів інвестувати – 3,0–3,5 млрд грн, зернозбиральних комбайнів – 3,5–4,0; бурякозбиральних машин – 0,35–0,4; кормозбиральних – 1,0; машин для тваринництва – 1,0; техніки загального призначення – 2–3 млрд грн. Крім цього, для підтримання машинно-тракторного парку в працездатному стані потрібно 2,0–2,5 млрд грн на закупівлю запасних частин і ремонтних матеріалів [238].

Типовим явищем для машинно-тракторного парку (МТП) в регіонах країни є його вимушена експлуатація за межами амортизаційного терміну замість необхідного списання. При цьому нормативним терміном використання техніки вважається 15 р. [239]. Так, середній показник зносу техніки у вітчизняному сільському господарстві сягає 70%, при цьому для тракторів – 77,57 %, а для комбайнів – 70,56 % [239].

Основними причинами такого кризового стану оновлення МТП є: суттєве зниження платоспроможного попиту на сільськогосподарську техніку внаслідок диспаритету цін; неможливість отримання кредитів, оскільки відсутні реальні гарантії їх повернення; зменшення обсягів інвестування сільського господарства; відсутність довгострокової стратегії й інноваційної політики держави в розвитку аграрного сектора; низька дієвість форм державної підтримки і проєктів [240].

Із зростанням рівня споживання продуктів сільського господарства виникає потреба збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва. Тому важливим завданням економічного розвитку є відновлення парку сільськогосподарської техніки. При цьому для нормального відтворення технічних засобів аграрним підприємствам необхідно щорічно купувати їх не менше 8–10 % від наявних, а

списувати не більше 6–8 % [241, с.23].

Отже, для сільгосп підприємств важливим є питання оновлення технічних засобів. Для нормального відтворення машинно-тракторного парку потрібно щороку закуповувати 8–10 % від наявної техніки, а з урахуванням впровадження інноваційно-інвестиційних моделей розвитку аграрної галузі – 12 – 15 %. Оновлюються технічні засоби у сільськогосподарських підприємствах, як видно з аналітичних даних, повільно.

Важливим інструментом забезпечення ефективного виробництва сільськогосподарської продукції є додержання науково-обґрунтованих норм внесення органічних та мінеральних добрив. Зазначимо, що впродовж періоду дослідження спостерігається катастрофічне зменшення обсягів внесення органічних добрив під сільськогосподарські культури. Так, якщо у 2000 р. було внесено 28964,1 тис. т органічних добрив на площі 0,7 млн га, то 2019 р. – 11382,5 тис. т на площі 0,8 млн га. Відповідно знижується і внесення поживних речовин на 1 га – від 692,9 кг у 2000 р. до 274,3 кг у 2019 р. (табл. 3.15). Для досягнення ж бездефіцитного балансу гумусу, наприклад на поліссі на 1 га ріллі необхідно щорічно вносити 13–14 т органічних добрив, у зоні лісостепу – 11–12, у степу – 8–9, у т. ч. на зрошуваних землях – 11 – 13 [242]. Основними причинами цього є відсутність у більшості вітчизняних агрохолдингів розвиненого тваринництва та зменшення наявного поголів'я худоби і свиней у сільськогосподарських підприємствах.

Компенсація органічних добрив відбувається за рахунок мінеральних. Так, якщо у 2000 р. було внесено 281,9 тис. т мінеральних добрив на площі 4,7 млн га, то 2019 р. – 2338,3 тис. т на площі 16,4 млн га.

Довгостроковий аналіз динаміки внесення та використання мінеральних добрив у світі, за даними ФАО, свідчить про чітку тенденцію до зростання від 108 кг д. р./га ріллі у 2002 р. до 141 кг д. р./га ріллі 2012-го [243]. Середньорічний приріст внесення добрив за цей період становив 3,38 кг д. р./га ріллі. Можна прогнозувати подальше нарощування обсягу внесення та використання мінеральних добрив у світі, яке у 2020 р. зросло до 165 кг д. р./га ріллі.

Таблиця 3.15

Внесення добрив під посів сільськогосподарських культур

Вид добрив	Рік							2019 р. проти 2000 р.
	2000	2009	2010	2016	2017	2018	2019	
Загальний обсяг внесених мінеральних добрив, 1000 т	281,9	889,6	1064,2	1728,9	2028,1	2346,5	2338,3	+2056,4
Обсяг внесених мінеральних добрив на одиницю площі сільськогосподарських угідь, кг/га	6,7	21,4	25,6	41,7	48,9	56,5	56,3	+49,6
Внесено органічних добрив, 1000 т	28964,1	10513,1	9963,6	9162,9	9273,9	11648,9	11382,5	-17581,6
Внесення органічних добрив на одиницю площі сільськогосподарських угідь, кг/га	692,9	252,7	239,5	220,8	223,5	280,7	274,3	-418,6

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [205, с.217].

У Франції на 1 т. активних речовин мінеральних добрив, внесених на орні землі, отримують приріст урожаю зернових культур 36–37 т., в Україні – лише до 14 т. Відповідно ефективність використання мінеральних добрив в Україні порівняно з умовами полів Франції у 2,6 раза нижча. Хоча французькі аграрії на своїх полях часто застосовують імпортовану селітру – українську [244].

За оцінками Міжнародної організації виробників і торговців мінеральними добривами (IFA – International Fertilizer Industry Association), світовий попит на мінеральні добрива та їх використання має зрости до 200 млн т поживних речовин. Очікують, що сукупний світовий попит на калійні добрива зросте на 13% – до 34,2 млн т; на фосфорні добрива – на 10%, до 46,2 млн т; й азотні – на 6%,

приблизно до 120 млн т д. р. [245, с.108]. Позитивна динаміка зберігатиметься за рахунок привабливих цін на зернові й олійні культури, урожайність яких, як очікують, стимулюватимуть унесенням та використанням мінеральних добрив [246].

Слід зазначити, що частіше сільськогосподарські товаровиробники використовують азотомісткі мінеральні добрива, частка яких становила в 2019 р. 68,5 %, а фосфорних – лише 17,1 %, калійних – 14,4 %. Упродовж останніх років обсяги внесення азотних і калійних добрив збільшилися, що свідчить про раціональність застосування мінеральних добрив для забезпечення рослин необхідними елементами живлення впродовж одного вегетаційного періоду.

Наступним важливим елементом дотримання технологій вирощування сільськогосподарських культур є захист посівів від бур'янів, хвороб і шкідників. Слід зазначити, що, починаючи із 2005 до 2019 р., спостерігається зростання витрат на придбання та використання препаратів захисту рослин, однак при цьому забезпечено лише від 15,9 до 49% технологічної потреби виробництва в них.

З метою вирішення проблем інтенсивного ведення стратегічних галузей сільського господарства, переоснащення господарств технікою, впровадження в рослинництві сучасних сортів і гібридів, поліпшення насінневої справи, освоєння ресурсощадних технологій, більш раціонального використання біокліматичного потенціалу і зональних природно-кліматичних умов Національною академією аграрних наук України спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України було розроблено низку державних цільових програм розвитку [247].

Програмою передбачено підвищення урожайності шляхом удосконалення землекористування, оптимізації структури посівних площ та дотримання сівозмін, обробітку ґрунту, достатнього рівня внесення мінеральних добрив і проведення хімічної меліорації земель, захисту рослин, розвитку селекції й насінництва, підвищення якості зерна та розвитку інфраструктури ринку.

Нині використовуються чотири основні технології обробітку ґрунту: класична система обробітку ґрунту, система ощадного або зменшеного обробітку,

система збереження родючості та технологія нульового обробітку ґрунту.

Класична схема, з одного боку, є найбільш поширеною в Україні, а з іншого – ця технологія недостатньо забезпечує зберігання якості ґрунту. За її використання рослинні рештки подрібнюються і змішуються з ґрунтом на глибині 6-15 см. На поверхні залишається менше 15 % рослинних решток. Більшість техніки, задіяної в Україні на польових роботах, розроблена для використання за класичною схемою. Система класичного обробітку ґрунту прийнятна при достатньому вологозабезпеченні, що властиво для зон полісся та лісостепу. Також для такої схеми необхідно приділяти додаткову увагу захисту ґрунтів від вітрової ерозії.

Технологія зменшеного обробітку ґрунту має багато схожих з класичною технологією особливостей, однак обробіток землі менш інтенсивний. Здебільшого замість плугів використовують диски та культиватори. Перевагами ощадної технології обробітку землі є зниження витрат води та можливість розпочати польові роботи в ранні весняні строки. Вадами цієї технології є відносно високий рівень ґрунтової ерозії, значні витрати на паливо та обслуговування техніки й обладнання.

Технологія обробітку землі за системою збереження ґрунту передбачає кількаразове луцнення стерні після попередника, внесення гербіцидів, використання комбінованих агрегатів для обробітку землі та спеціальних сівалок. Упровадження системи збереження родючості ґрунту передбачає збереження на його поверхні до 50 % пожнивних решток. Перевагами даної технології є зменшення ґрунтової ерозії та втрати води, зниження витрат на паливо, скорочення витрат на обслуговування техніки.

Технологія нульового обробітку ґрунту характеризується повною відсутністю обробітку поля, крім післяжнивного підживлення. При цьому всі пожнивні рештки залишаються на поверхні лану, а в поверхневому шарі відбуваються інтенсивні процеси гуміфікації.

Нульовий обробіток ґрунту найбільш сприятливий для високородючих ґрунтів. Перевагою цієї технології є збереження вологості ґрунту, зменшення витрат людських і матеріально-технічних ресурсів, зниження ерозії ґрунту, стислі

терміни проведення польових робіт. Основними вадами зазначеної технології є значне початкове капіталовкладення в закупівлю техніки й обладнання, проблеми, пов'язані з дренажем та ущільненням ґрунту, затримка підвищення температури поверхневого шару навесні, додаткові витрати на добрива, підвищені вимоги до ґрунтів.

Кожна з перелічених технологій має свої переваги та недоліки, порівняємо витрати на обробіток ґрунту згідно з різними технологіями обробітку ґрунту (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Величина матеріальних витрат залежно від виду технології

№ п/п	Витрати, дол. США/га	Класична система	Система зменшеного обробітку	Система збереження родючості ґрунту	Технологія нульового обробітку ґрунту
1	Пальне	18,7	13,63	7,26	5,34
2	Експлуатаційне обладнання	8,15	7,33	5,85	2,05
3	Гербіциди	23,81	23,81	23,81	33,69
4	Азотні добрива	66,93	66,83	66,93	102,25
	Усього	117,59	111,7	103,85	143,6

Джерело: складено за даними НДІ «Украгропромпродуктивність» [248].

Більшість вітчизняних сільськогосподарських підприємств використовує різні та комбіновані системи обробітку ґрунту залежно від його фізичних властивостей, посівного матеріалу, якості залишків від попереднього урожаю й інших факторів. Зазначимо, що невеликі та середні господарства все ще використовують класичну систему обробітку ґрунту, що пов'язано із застарілістю обладнання, наявного в сільськогосподарських виробників. При цьому сільськогосподарська техніка не оновлюється, що пов'язано з обмеженістю фінансових ресурсів і складністю залучення зовнішніх інвестицій [249, с.295].

Отже, від обсягів фінансування підприємства, навіть більше ніж від розміру господарства, залежить тип обробітку ґрунту, який переважає в господарстві. Так, малі та середні сільськогосподарські підприємства з недостатніми обсягами фінансування зазвичай використовують систему зменшеного обробітку й частково систему збереження родючості ґрунту. Через відсутність техніки для виконання певних видів робіт господарства не в змозі повною мірою застосовувати сучасні технології. При цьому окремі види робіт навіть невеликими фермерськими господарствами виконуються за нульовою технологією та часто технічними засобами, що вже перебували в експлуатації [250, с.14].

Великі господарства, які отримують значні обсяги фінансування від своїх власників та мають повний набір техніки як для виконання обробітку землі за нульовою, так і за іншими технологіями, здебільшого також застосовують різні системи обробітку ґрунту. Так, повне використання нульової технології не завжди є найбільш ефективним способом обробітку ґрунту, що спонукає і фінансово-стійкі господарства використовувати й інші системи для цього.

Таким чином, технології, які використовують у сільськогосподарських підприємствах, насамперед залежать не від їх розміру, а від обсягів фінансування цих господарств, а також ґрунтово-кліматичних умов. Так, класична технологія є зовсім неприйнятною в посушливих регіонах півдня України, тоді як нульова технологія не може бути ефективно використана на Поліссі на надмірно зволжених ґрунтах.

При цьому варто зазначити, що частка бідних господарств більша серед малих за площею обробітку землі, а частка багатих господарств відповідно більша серед середніх і великих підприємств.

Ще однією особливістю ведення сільського господарства є його енергоефективність.

Основними проблемами в технологічному розвитку сільськогосподарських підприємств України є те, що значна частина експлуатованої техніки потребує заміни або модернізації. У зв'язку із цим енергоемність вітчизняного сільського господарства удвічі вища порівняно із країнами ЄС [251, с.253].

На даний час сільськогосподарські товаровиробники зацікавлені у ресурсо- та енергозаощадженні. Для цього вони використовують у своїй діяльності комбіновані і широкозахватні агрегати.

Ефективність освоєння досягнень науково-технічного прогресу в основний капітал тваринницьких об'єктів значною мірою пов'язана з інноваціями в обіговий капітал. Раціоналізація кормовиробництва, зміна його структури за рахунок підвищення частки високобілкових і енергетичних сільськогосподарських культур, зниження питомих витрат на виробництво 1 кормової одиниці, економне використання нових видів преміксів, інноваційних санітарних і ветеринарних препаратів набувають дедалі більшого значення на інноваційному етапі розвитку тваринництва, стають невід'ємною умовою виробництва конкурентоспроможної тваринницької продукції.

Основним напрямом збільшення обсягів прибутку виробничо-господарської діяльності є підвищення ефективності використання ресурсів, орієнтація до максимізації обсягів виробництва продукції за раціонального використання наявних ресурсів. Одна із особливостей сільськогосподарського виробництва полягає в тому, що значна частина витрат виробництва представлена затратами на матеріально-технічні ресурси. Ця обставина зумовлює особливу значущість та актуальність підвищення ефективності використання матеріально-технічних ресурсів та забезпечення інтенсивного їх відтворення.

Зазначимо, що для планової економіки характерним було планування виробничих запасів шляхом встановлення для кожного підприємства норм запасів у днях забезпеченості, тобто кількості днів роботи підприємства, забезпечуваних запасами. На основі планових нормативів встановлювалися диференційовані норми поточних, страхових і сезонних засобів виробництва. При цьому до основних завдань планування обсягів поставок матеріально-технічних ресурсів для виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств входили: виявлення загальної потреби в матеріалах для зазначеного планового періоду; встановлення величини необхідних запасів на кінець планового періоду; розрахунок очікуваних залишків на початок планового періоду;

розрахунок обсягів заготівлі матеріальних ресурсів протягом планового періоду; організація обліку та контролю виконання планів постачання; поточне регулювання графіків поставок матеріальних ресурсів [252, с.119]. Отже, виробнича діяльність господарств була орієнтована на економне, раціональне використання матеріальних цінностей, що споживаються у процесі виробництва, навіть і матеріально-технічних ресурсів.

Водночас ринкові умови господарювання зумовили негативні зміни, зокрема у внутрішньогосподарських відносинах, втраті елементів господарського розрахунку, які використовувалися до реформи. У сучасних умовах рівень доходів більшості сільськогосподарських підприємств не дозволяє їм вести виробництво на розширеній основі, підтримувати і оновлювати матеріально-технічну базу [253, с.131]. У зв'язку з цим різко зменшилися резерви самозабезпечення виробничими запасами: насіннєвим матеріалом, кормами, органічними добривами та стали обмеженими можливості придбання в необхідних обсягах і асортименті матеріальних ресурсів, що є однією із основних причин зниження рівня інтенсифікації вітчизняного сільськогосподарського виробництва. Найбільшу частку в структурі витрат сільськогосподарських підприємств займають пальне і мастильні матеріали, комбікорми й електроенергія на виробничі потреби.

Найважливішим показником, що характеризує обсяг сільськогосподарського виробництва, є валова продукція підприємства, на основі якої можна визначити продуктивність праці, розрахувати валовий, чистий дохід, а також показники рентабельності й фондомісткості виробництва [254, с.137].

Основними об'єктами купівлі є іноземна сільськогосподарська техніка. Українські сільськогосподарські виробники нині часто купують вживані закордонні зерно-, кормо- та бурякозбиральні машини. За базовим параметром багато закуплених зернозбиральних комбайнів аналогічні комбайнові «ДОН-1500», але вони мають вищі техніко-експлуатаційні показники, що стосується й технічної готовності. Зокрема, для іноземних зернозбиральних комбайнів наробіток на відмову становить 100 – 120 год. [255, с.37].

Зернозбиральний комбайн «Джон Дір-9500» (США) в агрегаті з жаткою і підбирачем, який обладнаний двигуном 176 кВт, продається за ціною, вищою в 2,9 раза вище порівняно з вартістю вітчизняного комбайна КЗС-9,1 «Славутичем» з таким самим за потужністю двигуном. Аналогічний зернозбиральний комбайн КЗС-1060 «Поле» можна придбати за 68,8 тис. дол. США [256].

Багато сільськогосподарських товаровиробників користується послугами сторонніх організацій для виконання комплексу весняно-польових робіт. Однак найбільша частка технологічних операцій виконується на умовах залучення сторонніх організацій збитковими та низькорентабельними сільськогосподарськими підприємствами. Більшість науковців і практиків вважає, що використання найманих технічних засобів є тимчасовим явищем у складній ситуації, коли гостро відчувається нестача сільськогосподарської техніки.

Водночас зарубіжна практика доводить, що дрібні товаровиробники з метою уникнення значних інвестицій на формування та відтворення технічного потенціалу віддають перевагу залученню сервісних організацій для виконання агротехнічних операцій. Наприклад, у таких розвинених країнах, як США, Німеччина, Франція, Великобританія і Канада від 20 до 70 % фермерських господарств охоплено різними формами придбання, спільним користуванням й обслуговуванням техніки [257, с.176; 258, 94]. Іншими словами, це є взаємодопомога на взаємовигідних умовах.

Найбільш проста організаційна форма спільного використання техніки – сусідська взаємодопомога – усна домовленість між кількома фермерами про спільне використання купленої нової або вже експлуатованої сільськогосподарської техніки.

Ще однією формою використання техніки є машинні ринги. Наприклад, у Німеччині ринги об'єднують від 100 до 1000 осіб, усі види розрахунків за виконані роботи проводяться через управління рингом.

У багатьох країнах Західної Європи, розповсюджена форма кооперації, яка ґрунтується на спільному використанні сільськогосподарських машин, обладнання та устаткування.

Техніка, що знаходяться в розпорядженні кооперативів, як правило, є колективною власністю і за заявками фермерів виконують в їхніх господарствах за допомогою найманого персоналу необхідні роботи. Фінансування кооперативів здійснюється із трьох джерел: позики, дотації і власного капіталу. Такі кооперативи досить серйозні конкуренти підприємствам, що надають механізовані послуги. Причому в цій боротьбі вони мають певну перевагу, оскільки не сплачують податок на прибуток і користуються іншими пільгами [259, с.73].

Організаційною формою спільного використання техніки також є машинні пули – об'єднання фермерів для спільного придбання машин. У великих машинних пулах, що налічують 50 – 100 осіб, наймають фахівців для управління пулами, обслуговування та утримання техніки [260, с.324].

У США, Канаді та країнах Західної Європи діє велика кількість самостійних підприємств, що надають механізовані послуги з виконання конкретних вузькоспеціалізованих робіт (основний обробіток ґрунту, збирання врожаю тощо). Наприклад, орієнтовна вартість окремих механізованих робіт у Великобританії становить (у фунтах стерл./га): оранка – 21–30; сівба – 10 – 24; хімічний обробіток посівів – 5 – 9; внесення мінеральних добрив – 5–8; збирання врожаю – 30 – 50 [257].

Виробники сільськогосподарської продукції забезпечуються технічними засобами виробництва через постачальницько-збутові кооперативи. Окрім цього вони постачають машини й устаткування, пально-мастильні матеріали, мінеральні добрива, хімічні засоби захисту рослин, а також надають механізовані послуги.

У Канаді набула поширення така форма використання техніки, як фермерська кооперація. Продукція реалізується через широку мережу дилерських пунктів, якими є роздрібні магазини, що обслуговують зокрема і куплену фермерськими господарствами нову техніку (проводять гарантійний ремонт тракторів і машин, постачають запасні частини і т. д.) [261 с.79].

Крім продажу техніки, запасних частин, ремонту й сервісу, дилерські пункти займаються доукомплектуванням машин, рекламою техніки.

За розрахунками вчених ННЦ «Інститут механізації та електрифікації сільського господарства НААН», спільне придбання техніки більш доцільним є у тому випадку, коли суб'єкти господарювання знаходяться поруч, мають однаковий обсяг робіт, а їх загальний обсяг знаходиться в межах нормативного річного завантаження технічних засобів.

Обсяг залучених ресурсів у закупівлю сільськогосподарських машин кожним господарством визначається, виходячи з наявності робіт. Зазвичай техніка зберігається і обслуговується в тому господарстві, де нею виконують технологічні роботи. Форма кооперування, за якої техніка надається в користування іншим господарствам за певну плату, на думку фахівців, може застосовуватися в тих випадках, коли фермер, кооператив, асоціація, агропромислове підприємство чи об'єднання мають відповідну ремонтно-обслуговувальну базу для утримання прокатної техніки, але обсяги робіт недостатні (60 – 80 % нормативу) для її повного завантаження [262]. В оренду або прокат техніка надається за угодою, в якій зазначені термін її використання, обсяги робіт, тарифи оплати, обов'язки та відповідальність сторін [262 с.56].

На умовах оренди та прокату можуть функціонувати й машинні станції. Це перспективна форма прокату вузькоспеціалізованих високопродуктивних машин, які призначені для застосування в певний період.

Вся робота щодо складання планів-графіків виконання робіт, видачі та прийому покладається на персонал машинної станції, а відносини між орендодавцем і замовниками регламентуються Положенням про машинні станції або пункти прокату, яке розробляють самі станції або створені при них підприємства.

Також ефективно можуть функціонувати тимчасові міжгосподарські формування щодо використання сільськогосподарської техніки. Їх можна створити на основі кооперації кількох аграрних формувань, охоплюючи машини разом з операторами із тих господарств, де передбачається виконувати роботу [263].

Актуальною на сьогодні є потреба в придбанні вузькоспеціалізованої техніки через її високу вартість. Фахівці переконані, що використання імпоротної техніки

дає найбільшу віддачу в тому випадку, якщо застосовується повний набір машин для всього технологічного циклу. За результатами проведених детальних розрахунків було запропоновано модель нової виробничої структури, яка отримала назву машинно-технологічна станція (МТС). Одна така станція повинна обробляти 15–20 тис. га землі [264, с.58].

Набутий ними досвід свідчить, що ефективність їх праці значно вища, ніж та, яку здатні забезпечити окремі господарства, навіть передові.

Так, МТС, що функціонували в середині минулого століття в колишньому СРСР, свою історичну місію як центри інтенсивного використання техніки на певному етапі розвитку сільського господарства виконали, а в зарубіжних країнах кооперовані форми експлуатації техніки використовуються постійно [265]. Наприклад, у Німеччині створено понад 10 тис. приватних міні-МТС, які обробляють 500–1000 га, а іноді й понад 1000 га посівів за контрактами із фермерами або кооперативами [265, с.43].

При комплектуванні МТС технікою велике значення має відбір складу машин за марками. Саме від них значною мірою залежать терміни виконання робіт, дотримання агротехнічних вимог, якість проведення технологічних операцій тощо.

Ретельно вивчивши ситуацію в кожному конкретному випадку і правильно визначивши прийнятну форму використання техніки на роботах з вирощування і збирання сільськогосподарських культур для кожного господарства незалежно від форми власності, можна знайти оптимальне рішення, яке дасть можливість з мінімальною витратою коштів провести всі технологічні операції – від підготовки ґрунту і до збирання врожаю [266 с.21].

Отже, проведені дослідження свідчать про пряму залежність ефективності виробництва сільськогосподарської продукції від рівня матеріально-технічної бази. Конкуренентоспроможність вітчизняної аграрної продукції повинна ґрунтуватися не на використанні екстенсивних методів виробництва: дешевої робочої сили, природних властивостей вітчизняних ґрунтів, а шляхом впровадження енергозберігальних технологій.

Проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що на ефективність використання матеріально-технічної бази в сільському господарстві та відтворення впливає низка факторів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Так, до зовнішніх чинників належать: складна економічна ситуація в країні, криза платежів, високі ставки за довго- та короткостроковими кредитами, а до основних внутрішніх факторів – особливості сільськогосподарського виробництва, що визначаються тривалістю обороту виробничих запасів, якісні характеристики й собівартість ресурсів, структура матеріально-технічної бази, технологія виробництва, можливості самофінансування, а також залучення позикових коштів.

Доведено, що ефективність сільськогосподарського виробництва перебуває у тісній залежності від своєчасного забезпечення і найбільш повного та раціонального використання матеріало- і фондомісткості виробничих процесів і досягнення найбільш високих результатів діяльності. У цих умовах основним фактором розвитку сільськогосподарських підприємств є забезпечення кардинального оновлення матеріально-технічних ресурсів та підвищення ефективності їх використання. В умовах нестачі матеріально-технічних ресурсів основними передумовами підвищення їх ефективності є використання та окупності ресурсів через удосконалення структури оборотних активів та підтримання збалансованості їх окремих елементів, встановлення оптимального співвідношення між основними виробничими фондами й оборотними засобами, що сприятиме найбільш повній віддачі техніки, раціональному витрачання матеріальних ресурсів і відповідно – збільшенню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та рентабельності.

Отже, проведені розрахунки свідчать про те що виробництво основних видів сільськогосподарської продукції сконцентровано у підприємствах, для яких характерним є простий тип відтворення. Ці сільськогосподарські підприємства намагаються зберегти теперішні розміри виробництва, від рівня розвитку яких залежить забезпеченість населення країни продовольством, а переробних підприємств – сировиною.

У сучасних умовах ефективність виробничо-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств залежить від рівня конкурентоспроможності продукції, що досягається за рахунок впровадження сучасних ресурсозберігальних технологій у виробництво. Водночас фінансові можливості цих підприємств не дозволяють вести виробництво на розширеній основі. Як зазначають М. Шульський та А. Шульський сучасний стан розвитку фермерських господарств, як на регіональному так і на державному рівнях вказує на нереальність досягнень передбачуваних орієнтирів [267, с.470]. У зв'язку із цим державна підтримка господарюючих суб'єктів галузі повинна бути спрямована на створення комплексу організаційно-економічних умов, які б сприяли веденню виробництва на розширеній основі як за рахунок власних, так і позичкових коштів, у тому числі коштів субсидій із бюджетів усіх рівнів. Необхідно також приділити особливу увагу збитковим сільськогосподарським підприємствам, які скорочують обсяги виробництва. Незважаючи на низьку ефективність виробництва, у них сконцентровані ресурси, зокрема й трудові. Для недопущення посилення соціальної напруги у сільській місцевості доцільно провести їх реструктуризацію, створити умови для залучення інвестицій. Окрім того, важливо активізувати роботу щодо створення сільськогосподарських споживчих кооперативів, до складу яких ввійшли б ці організації з метою підвищення їх фінансової стійкості [268 с.165].

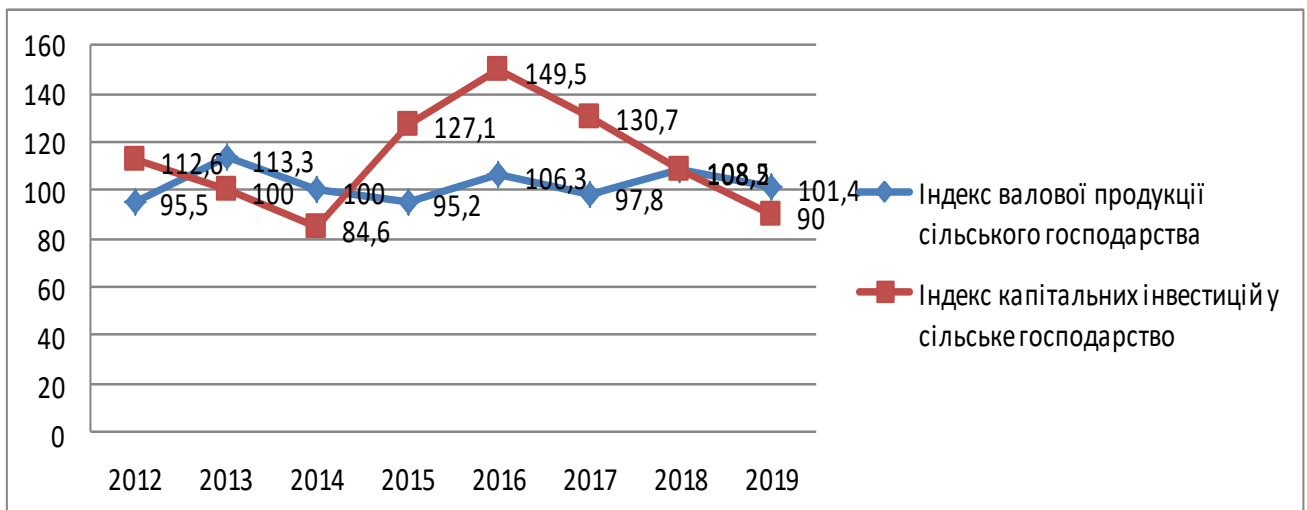
Вважаємо, що участь у програмі фінансового оздоровлення дозволить збитковим підприємствам зберегти сформований потенціал, однак їх подальший розвиток можливий лише за наявності антикризової програми та активної підтримки з боку держави. При цьому пріоритетними напрямками розвитку села повинні стати технічна й технологічна модернізація виробництва, розвиток тваринництва та його кормової бази, фінансове оздоровлення та залучення інвестицій, підтримка і розвиток дрібних форм господарювання.

3.3. Економічні умови ефективності інвестицій сільськогосподарських підприємств

За результатами дослідження встановлено, що протягом останніх років економічне зростання України значною мірою залежить від перспектив аграрного сектору.

Так, у 2016–2019 роках частка добувної й переробної промисловості у ВВП країни знизилася з 17,7 % до 16,4 %, а частка сільського господарства – з 11,7 % до 9,6 %. Однак за три роки (2016–2018 рр.) частка аграрної продукції в експорті збільшилася з 4,5 % до 4,9 %. Агросектор забезпечив 1640,4 млн дол. США надходжень валюти в 2016 році, а в 2018 р. – 2344,9 млн дол. США.

Індекс капітальних інвестицій у сільське господарство (до відповідного періоду попереднього року) має тенденцію до зниження. Якщо в 2016 р. він становив 149,5, то в 2019 р. – 90,0 (рис. 3.2). Індекс валової продукції сільського господарства знизився з 106,3 у 2016 р. до 101,4 у 2019 р.

Рис. 3.2. Динаміка обсягів валової продукції сільського господарства й капітальних інвестицій у сільське господарство

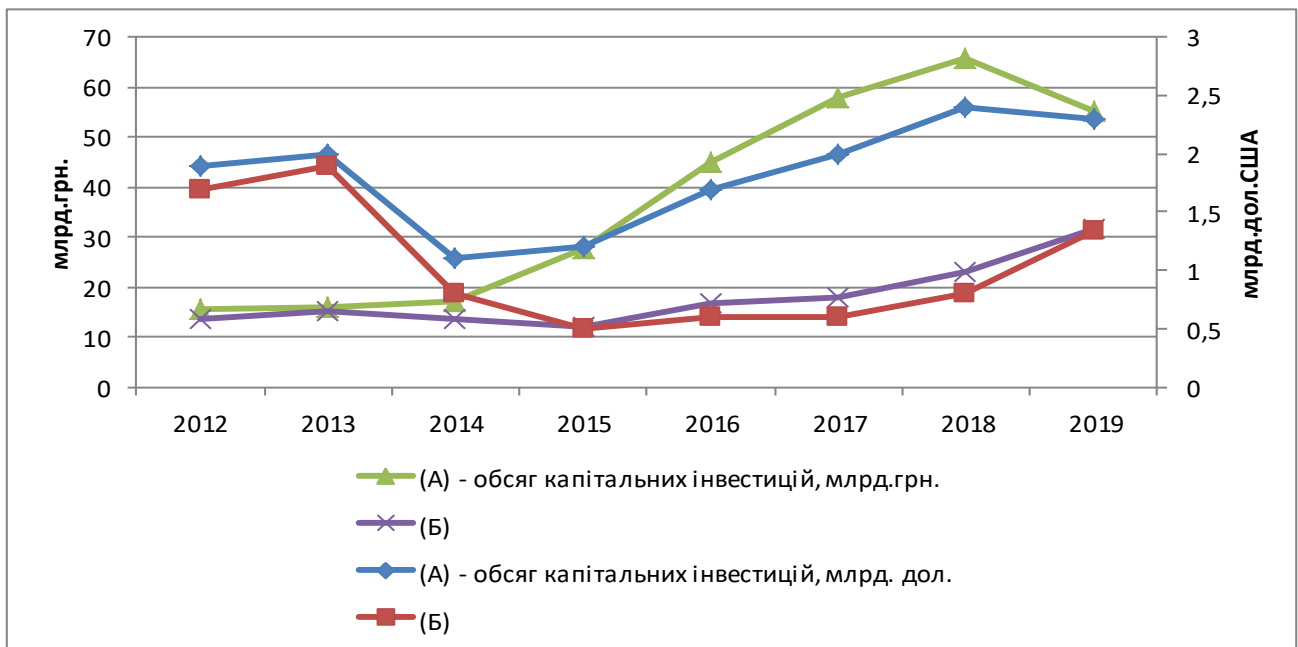
Джерело: Державна служба статистики України [211-217].

У січні-березні 2020 р. загальні капітальні інвестиції в національну економіку держави становили лише 76,9 млрд грн. Це на 29,0 % менше від показника 108,3 млрд грн за відповідний період минулого року. При цьому обсяги вкладень у

сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг зменшилися більш ніж на третину: з 10,9 млрд грн у I кварталі 2019 р. до 7,0 млрд грн у січні-березні цього року. Зменшення інвестицій в аграрний сектор економіки на 35,3 %, яке відбулося за три місяці 2020 р., – це один з найбільших спадів капіталовкладень за останні 5 років [269].

З урахуванням того, що значна частина необхідного сучасного обладнання та технологій для аграрного сектору імпортується, оцінка реальних можливостей капітального інвестування повинна базуватися на доларових показниках.

Характерно, що обсяг інвестицій у гривні в харчову промисловість почав суттєво зростати з 2016 р. – 16,9 млрд грн до 31,8 млрд грн у 2019 р. Однак у доларовому еквіваленті це було відчутно тільки у 2019 р., де обсяг інвестицій становив 1,3 млрд дол. США. Найбільший обсяг капітальних інвестицій в харчову промисловість за аналізований період відбувся у 2013 р. і становив 1,9 млрд дол. США (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Обсяг капітальних інвестицій у сільське господарство (А) й виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів (Б), 2012–2019 рр.

Джерело: Державна служба статистики України [211 - 217].

Цей тренд показує, що розвиток сільського господарства не був підтриманий належним зростанням потужностей харчової промисловості. «Надмірна» сільгосппродукція не додавала вартості за рахунок внутрішньої переробки й була продана як сировина на зовнішніх ринках.

Упродовж останнього десятиліття темпи зростання інвестицій у сільськогосподарські підприємства були доволі високими (табл. 3.17). Вони помітно переважали середні в економіці країни показники і були загалом такими ж, як і в промисловості. Завдяки цьому помітно зросли обсяги виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами країни, експорту агропродовольчої продукції вітчизняних виробників.

Таблиця 3.17

Капітальні інвестиції підприємств за видами економічної діяльності, млн грн

Підприємства за видами економічної діяльності	Роки						2019 р., рази, % до	
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2010 р.	2018 р.
Сільськогосподарські підприємства	10518	29798	50320	64084	66576	59910	5,70 рази	90,0
Підприємства промисловості	45125	87961	114657	144184	200908	255397	5,66 рази	127,1
у т.ч. харчосмакового сектору	8179	14405	18901	19325	30747	30823	3,77 рази	100,2
Підприємства за іншими видами економічної діяльності	75122	95719	116691	150892	203632	209167	2,78 рази	102,7
Усього залучено інвестицій підприємствами	130765	213478	281668	359160	471116	524474	4,01 рази	111,3

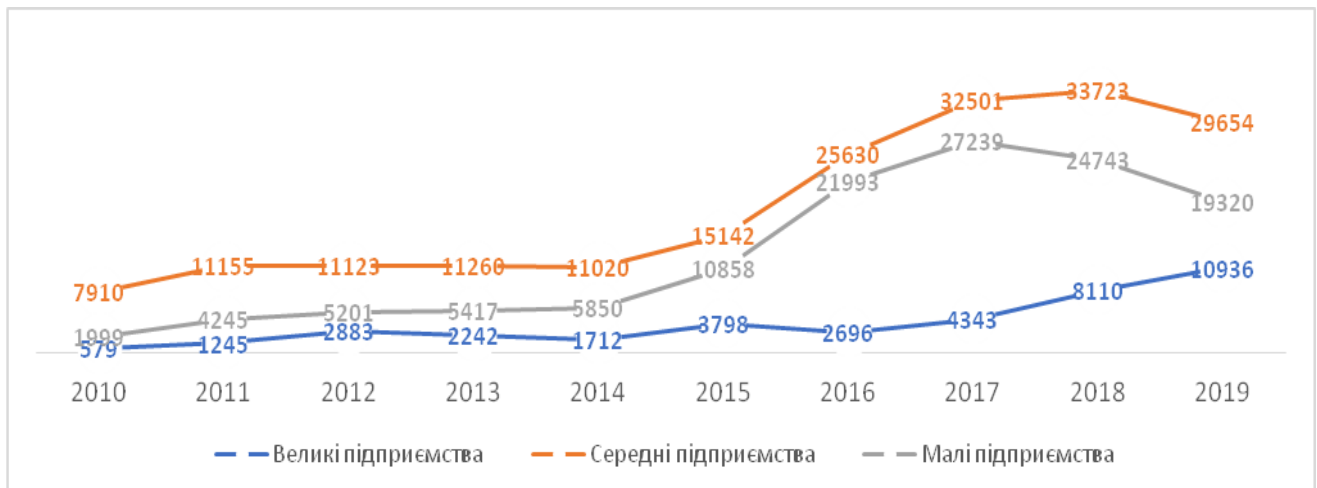
Джерело: Державна служба статистики України [210-217].

Однак упродовж останніх років ситуація погіршилася. За офіційними даними, у 2019 р. порівняно з попереднім роком обсяг капітальних інвестицій у сільськогосподарські підприємства України зменшився на 10 %, тоді як в економіці загалом і в промисловості зокрема він зростав. Позитивний характер має зростання інвестицій у підприємства харчосмакового сектору, що відображає інвестиційну

привабливість агропродовольчого сектору економіки загалом й опосередковано – сільськогосподарських підприємств у його складі.

Інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств ілюструють такі дані: у 2019 р. на ці підприємства в Україні припадало 6,6 % у структурі випуску валового внутрішнього продукту у фактичних цінах. Водночас частка залучених ними інвестицій сягала 11,4 %. Отже, інвестори продовжують розглядати товарне аграрне виробництво як привабливу сферу для вкладання коштів.

Розглянемо структуру капітальних інвестицій в розрізі різних за розмірами (за класифікацією Державної служби статистики України) сільськогосподарських підприємств (рис. 3.4). Найбільша їх частка припадає на середні підприємства: у 2016 р. вона становила 50,9 %, у 2019 р. – 49,5 %, тобто не зазнала суттєвих змін. Натомість частка капітальних інвестицій, що припадають на малі сільськогосподарські підприємства, зменшилася за цей період з 43,7 % до 32,2 %; у великі – зросла з 5,4 % до 18,3 %. Отже, прямий зв'язок між розмірами досліджуваних підприємств та їх інвестиційною привабливістю простежується доволі виразно.

Рис. 3.4. Динаміка обсягів капітальних інвестицій у різних за розмірами сільськогосподарських підприємствах, млн грн

Джерело: Державна служба статистики України [210 - 217].

Сьогодні гострою залишається проблема розвитку особистих селянських господарств, а також малих і середніх сільськогосподарських підприємств через

недостатнє їх інвестиційне забезпечення. Реальною можливістю виведення з кризи значної кількості неефективних сільськогосподарських підприємств є вибір ефективних джерел інвестування їх діяльності.

За даними Державної служби статистики протягом 2019 р., до України надійшли інвестиції зі 130 країн світу.

Протягом 2015 р. до України надійшло 4,3 млрд дол. США прямих інвестицій. У 2016 р. обсяг інвестицій збільшився майже на 2% до 4,4 млрд дол. США. У 2017 році потік прямих інвестицій в Україну знизився на 43% і становив трохи більше ніж 2,5 млрд дол. США.

У 2018 р. ситуація трохи покращилася та інвестиції зросли на 14,3% до майже 2,9 млрд дол. США. Однак, у 2019 р. вони зменшились на 11,8% і склали 2,5 млрд дол. США.

До трійки держав, з яких до України надходили найбільші обсяги інвестицій за останні чотири роки, належать Кіпр, Російська Федерація та Нідерланди [270].

Найбільші інвестори в Україну (станом на 1 жовтня): Кіпр – 10,3 млрд дол. США, Нідерланди – 7,5 млрд дол. США, Велика Британія – 2 млрд дол. США, Німеччина – 1,7 млрд дол. США, Швейцарія – 1,6 млрд дол. США (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

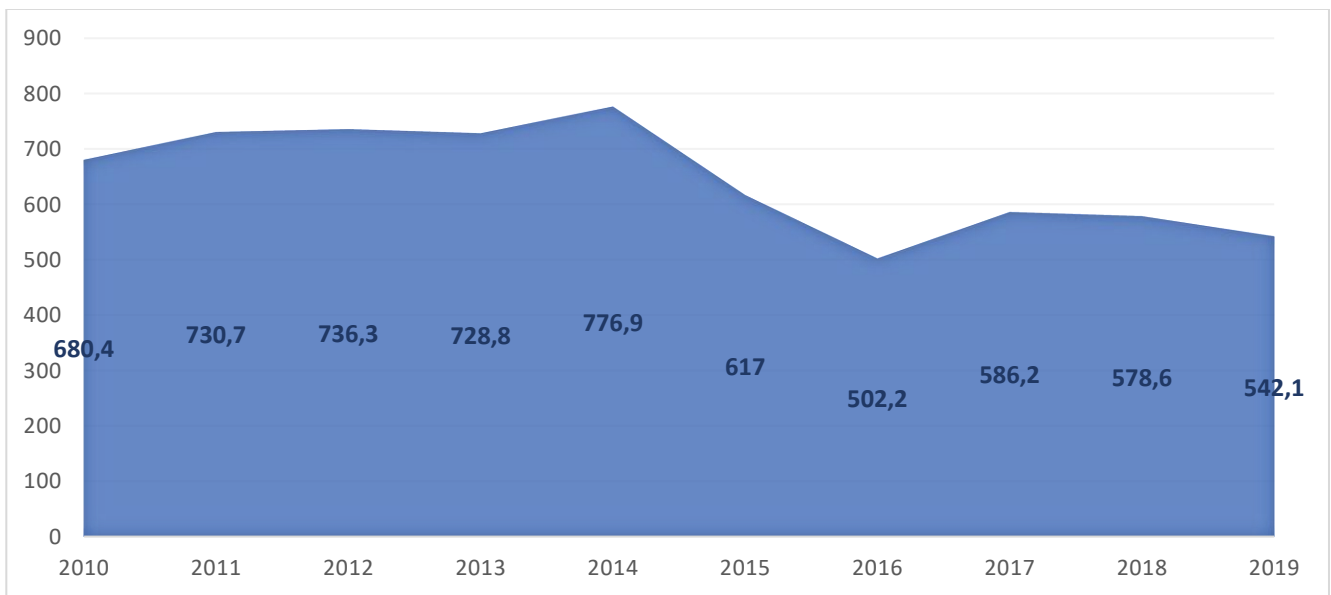
**Прямі інвестиції в Україну за основними країнами-інвесторами
(млн дол. США)**

	Назва країни	01.01.2019	01.10.2019	Зміна, млн.
1	Кіпр	9542.1	10303.2	761.1
2	Нідерланди	7118.2	7556.5	438.3
3	Велика Британія	2131.0	2038.3	-92.7
4	Німеччина	1107.4	1791.3	89.9
5	Швейцарія	1552.1	1685.4	133.3
6	Австрія	1150.0	1209.4	59.4
7	Віргінські Острови (Брит.)	1040.2	1065.5	25.3
8	Франція	744.4	818.7	74.3
9	Російська Федерація	597.8	817.9	220.1
10	Польща	631.7	677.0	45.3

Джерело: Державна служба статистики України [217].

Усього Держстат нарахував 34,7 млрд. дол. іноземних інвестицій в економіку України. 78 % з них (27,2 млрд. дол.) йде на країни ЄС.

Зазначимо, що прямі інвестиції в сільське господарство України фактично зросли. Станом на 1 січня 2019 р. їх обсяг у галузь досягнув 451893,2 тис. дол. США. На 1 січня 2020 року він зріс на 90164,2 тис. дол. США і становив 542057,4 тис. дол. США (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в сільськогосподарські підприємства України, 2010 – 2019 рр. (млн дол. США)

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [210-217].

Наведений висновок про погіршення протягом останніх років інвестиційного клімату для сільськогосподарських підприємств підтверджують і дані про динаміку прямих обсягів інвестицій в акціонерний капітал, які відображають очікування іноземних інвесторів. Тенденція до їх зниження у 2014 – 2016 рр., яку слід пов'язувати з початком агресії стосовно України з боку Російської Федерації, змінилася періодом певної стабілізації, який, втім, вказує на те, що інвестиційний потенціал сільськогосподарських підприємств використовується недостатньо. Це, зі свого боку, гальмує запровадження інноваційних технологій, які дали б змогу покращувати фінансові результати товаровиробників, збільшувати обсяги їхніх відрахувань на підвищення заробітної плати працівникам та соціальні заходи, скеровані на поліпшення соціальної інфраструктури територіальних громад

тощо.

Упродовж останнього десятиліття характеризувалися тенденцією до зростання обсяги інвестиційних вкладень сільськогосподарських підприємств в усі види активів (табл. 3.19). Особливо високими були темпи зростання в нематеріальні активи, що вказує на зміни у формуванні ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання.

Таблиця 3.19

**Динаміка інвестиційних вкладень сільськогосподарських підприємств
за видами активів, млн грн**

Вкладення за видами активів	Роки						2019 р., рази, % до	
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2010 р.	2018 р.
У матеріальні активи	10458	29620	50048	63476	65253	58486	5,59 рази	89,6
У родючість ґрунтів	42	52	96	153	193	318	7,57 рази	164,8
У будівлі та споруди, які існують	404	987	574	402	2165	1088	2,69 рази	50,3
У будівництво та перебудову будівель	2367	5764	7659	9893	12473	12160	5,14 рази	97,5
У машини та обладнання	6190	19880	38224	48934	45460	37835	6,11 рази	83,2
У нематеріальні активи	60	179	271	608	1323	1424	23,73 рази	107,6

Джерело: Державна служба статистики України [210-217]

У процесі дослідження виявлено основні чинники, які негативно впливають на формування інвестиційного клімату в Україні. По-перше, це політична нестабільність та війна на сході країни, яка відлякує іноземних інвесторів. По-друге, слабкий захист прав власності й кредиторів. По-третє, корупція. Четвертим чинником можна назвати обмеження на рух капіталу і валютне регулювання. Останні фактори, які ми виділяємо, – це складне податкове адміністрування та недосконалі антимонопольне законодавство, процеси ліцензування та цінового регулювання. На галузевому та мікрорівні низька ефективність інвестиційної діяльності сільськогосподарських

підприємств формується такими чинниками: невиконанням повною мірою управлінських функцій керівниками та менеджментом цих підприємств; недосконалою системою державної підтримки аграрного виробництва, яка не сприяє активізації інвестиційної діяльності та підвищенню її ефективності. Ситуація, що склалася, змушує використовувати певні важелі щодо залучення інвестиційних ресурсів, розробки стратегії розвитку інвестиційної діяльності в умовах функціонування приватно-державного партнерства при реалізації інвестиційних проєктів.

У роботі встановлено, що вітчизняний аграрний сектор розвивається та поступово переходить на інноваційний шлях розвитку насамперед завдяки залученню інвестицій великих агрохолдингів, участі в цьому процесі міжнародних фінансових організацій. Саме діяльність цих структур найбільшою мірою сприяє зростанню обсягів виробництва та рівня конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств на зовнішньому та внутрішньому ринках.

Отже, незважаючи на скрутне політико-економічне становище країни, сільське господарство залишається перспективною галуззю. Для покращення інвестиційного клімату держави та сприяння залучення інвестицій зроблено перші кроки: у 2015 р. спрощено умови ведення бізнесу, зокрема й в агросекторі, скасовано близько 20 сертифікатів та ліцензій, спрощено механізм оренди землі. Проте цього занадто мало для залучення масштабних інвестицій у галузь. Для стимулювання припливу інвестицій в економіку країни й активізації інвестиційної діяльності необхідно удосконалити структуру аграрної економіки, привести нормативні акти в аграрному секторі відповідно до європейських стандартів, відкрити ринок сільськогосподарських земель. Вирішення цих першочергових проблем, які є перешкодою для інвесторів, дозволить Україні покращити інвестиційний клімат, прискорити темп економічного зростання та вийти на новий рівень розвитку.

Результати дисертаційного дослідження свідчать, що за рівнем розвитку сільського господарства регіони України дуже неоднорідні. У 2016 р. найнижчим

показник валової продукції сільського господарства був у Луганській (4035,7 млн грн), найвищим – у Вінницькій області (18221,4 млн грн), що майже в 4,5 раза більше. У 2019 р. найнижчий показник валової продукції сільського господарства був у Закарпатській області (3964,9 млн грн), а найвищий – у Вінницькій – 21319,1 млн грн, інтервал розмаху збільшився у 5,4 раза. Зазначимо, що переважна більшість регіонів виробляє сільгосппродукцію в обсягах від 9200 млн грн до 12600 млн грн (табл. 3.20).

Таблиця 3.20

Розподіл регіонів України за показником валової продукції сільського господарства

Група	Діапазон розподілу, млн грн.		Області	
	2016 р.	2019 р.	2016 р.	2019 р.
1 група (нижче від середнього значення на 15%)	3964–10746	4301–11448	Закарпатська, Чернівецька, Луганська, Івано-Франківська, Волинська, Рівненська, Донецька, Тернопільська, Львівська, Житомирська, Миколаївська, Запорізька, Сумська, Чернігівська	Закарпатська, Чернівецька, Луганська, Івано-Франківська, Донецька, Волинська, Рівненська, Запорізька, Миколаївська, Тернопільська, Львівська, Житомирська, Херсонська, Сумська
2 група (середні значення +/- 15%)	10747–14538	11449–15452	Херсонська, Одеська, Кіровоградська, Хмельницька,	Одеська, Чернігівська, Кіровоградська, Хмельницька, Харківська,
3 група (вище від середнього значення на 15%)	14539–21320	15463–22590	Черкаська, Дніпропетровська, Київська, Харківська, Полтавська, Вінницька	Дніпропетровська, Черкаська, Полтавська, Київська, Вінницька

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [213 - 217].

Отже, частка першої групи у 2018 р. становила 41,9 %, другої – 24,4 %, а на частку третьої групи щодо формування пропозиції сільського господарства, припадає 5 областей і 33,7 % – у загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства. Внесок першої групи у виробництво продукції рослинництва дорівнює 41,1 %, другої – 27,1 %, решта (31,8 %) припадає на регіони третьої групи. Частка третьої групи (38,8 %) в загальному обсязі виробництва продукції тваринництва, на відміну від першої та другої груп, – 43,9 і 17,3 % відповідно.

Нами проведено аналіз на основі офіційних статистичних даних, однак їх недостатньо для того, щоб об'єктивно визначити пріоритетні напрями інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. З метою аналізу інвестиційних процесів ми провели анкетування (176) сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм чотирьох областей: Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької. У вибірку ввійшли великі, середні та дрібні господарства що мають сільськогосподарські угіддя, наявність працівників, кількістю поголів'я, прибутковістю (збитковістю), наявністю прострочених та непрострочених боргів (дод. Е).

При дослідженні визначено фактори, які впливають на розвиток інвестиційної діяльності. Наведені дані табл. 3.20 свідчать, що частка за загальною земельною площею становить для великих господарств 70,2 %, для середніх – 25,2 %, для дрібних – 4,6 %; за середньорічною чисельністю працівників – відповідно 48,2; 42,3 і 9,5 %; за прибутковістю – 31,5, 49,7, 28,8%; за збитковістю – 0; 33,3 і 66,7%; за наявністю прострочених боргів – 19,0; 38,1 і 42,9 %; за відсутністю прострочених боргів – 28,4; 38,8 і 32,8 %.

Отже, великі сільськогосподарські підприємства найбільш прибуткові й мають кращий ресурсний потенціал, а також і більші можливості у веденні сільськогосподарської діяльності. Що сприяє їм надійніше почувати себе у конкурентному середовищі.

Більш прогресивні сільськогосподарські підприємства спрямовують свої ресурси в інноваційні проекти. Нині сільськогосподарські підприємства

використовують різні способи організації інноваційної діяльності. Так, за результатами анкетного опитування 176 господарств, встановлено, що 4,5 % сільськогосподарських підприємств реалізують спільні інноваційні проекти; 3,4 % є замовниками інноваційних розробок; 2,8 % проводять власні дослідження й розробки, 10,2 % мають тісні зв'язки з науковими установами та навчальними закладами; 13,1 % беруть участь у проведенні експериментів та апробаціях новітніх розробок; 30,7 % здійснюють придбання апробованих ринком інноваційних розробок і 35,2 % підприємств аграрного сектору не приймають участь у створенні та запровадженні інновацій (табл. 3.21).

Таблиця 3.21

**Способи участі в процесі створення та запровадження інновацій
сільськогосподарських підприємств**

Найменування	Наявність, од.	Питома вага, %
Впровадження інноваційних проектів	8	4,5
Замовлення на виконання інноваційних розробок	6	3,4
Проведення власних досліджень і розробок	5	2,8
Створення співпраці із навчальними закладами та науковими установами	18	10,2
Участь в апробаціях та експериментах інновацій	23	13,1
Придбання апробованих ринком інноваційних розробок	54	30,7
Не беруть участі в процесі створення та впровадження інновацій	62	35,2

Джерело: складено та розраховано автором

Низька активність сільськогосподарських підприємств в інноваційних програмах спричинені численними факторами. Нами було виявлено, що основними факторами, які стримують розвиток інноваційного процесу, є: нестача власних коштів (65,6 %), висока вартість нововведень (63,8 %) та високий рівень ризику (54,5 %).

До другої групи входять такі фактори: тривалий період окупності інвестицій (53,6 %), не вигідні умови банківського кредитування (54,3 %), нестача

висококваліфікованого персоналу (34,4 %). Ще нижчу вагомість: недосконалість законодавчої бази, що стимулює та регулює інноваційну діяльність (25,6 %), низький платоспроможний попит на інноваційну діяльність (42,3 %), недостатність інформації про нові технології та продукти (41,2 %), слабка мотивація керівництва та кадрів до нововведень (34,7 %), нестача державних (бюджетних) коштів (25,5 %), невідповідність наявних на ринку інноваційних продуктів потребам підприємств або відсутність наукових розробок у цьому напрямі (32,5 %), недостатні можливості щодо залучення позичкових коштів (28,9 %) (табл. 3.22).

Таблиця 3.22

Чинники, що здержують інвестиційну діяльність в сільськогосподарських підприємствах

Чинник	Середньозважений показник ступеня вагомості чинника, %
Недостатність коштів	
а) власних	65,6
б) державних (бюджетних)	25,5
в) комерційних позичкових	28,9
Висока вартість нововведення	63,8
Високий рівень ризику	54,5
Тривалий період окупності інвестицій	53,6
Невигідні умови банківського кредитування	54,3
Нестача висококваліфікованого персоналу	34,4
Складність залучення кредитних ресурсів	44,6
Низький платоспроможний попит на інноваційну діяльність	42,3
Недостатність інформації про нові технології та продукти	41,2
Слабка мотивація керівництва та кадрів до нововведень	34,7
Невідповідність пропозиції інноваційних продуктів запитам та вимогам підприємств	32,5
Недосконалість законодавчих і нормативно-правових документів, які регулюють та стимулюють інвестиційно-інноваційну діяльність	25,6

Джерело: складено та розраховано автором

Необхідно зазначити, що 51,6 % респондентів оцінюють загальний економічний стан своїх підприємств як задовільний, ще 16,1 % – як сприятливий та 32,3 % – несприятливий. Учасникам обстеження запропоновано відповісти, яким чином в останні 10 років визначалися необхідність та напрями інвестування в певний основний засіб. Так, визначаючи стратегію спрямування коштів в об'єкти інвестування до уваги не бралася порада виробничої ланки персоналу, ініціатива в цьому питанні виходить від керівництва (57,3 % – 2010 р., 59,1 % – 2020 р.), провідних фахівців (29,7 % – 2010 р. 25,2 % – 2020 р.).

Одержані результати дають можливість зробити висновок, про те, що в сільськогосподарських підприємствах інвестиційно-інноваційні процеси можуть здійснюватися, якщо вищезазначені фактори матимуть позитивну спрямованість, а їх фінансовий стан буде достатнім за умови розвиненої системи страхування ризиків. Отже, найбільш важливим фактором, який обмежує інвестиційну діяльність підприємств, на нашу думку, є нестача власних фінансових ресурсів (65,6%).

Техніко-економічне обґрунтування інвестиційних проєктів перед прийняттям рішення про інвестування переважно здійснюють керівники економічних та технологічних відділів (39,7 %), керівники або їх заступники (31,2 %). У 15,9 % підприємств до цього процесу залучаються головні бухгалтери, у 10,5 % – зовнішні спеціалісти-консультанти, у 5,1 % – інші головні спеціалісти.

Заключне рішення про інвестування у певний основний засіб приймають керівники (58,3 %), а це є підтвердженням того, що ефективність інвестиційної діяльності залежить від безпосередніх дій керівництва.

Ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств залежить не тільки від факту здійснення інвестиційних процесів, але й від інноваційно-інвестиційної активності. На основі відповідей визначено пріоритетні напрями щодо її досягнення (табл. 3.23).

Таблиця 3.23

**Пріоритетні напрями підвищення інвестиційної діяльності
сільськогосподарських підприємств**

Напрямок	Середньозважений показник ступеня вагомості фактора, %
Зростання діяльності підприємства за рахунок власних ресурсів, держпідтримки, кредитування, зовнішнього фінансування)	77,3
Підвищення якості підготовки кадрів	61,3
Підвищення та збереження родючості ґрунту	43,2
Розвиток меліорації	10,1
Розвиток інфраструктури, яка забезпечує та обслуговує інвестиційну діяльність (технологічні інкубатори, інжинірингові компанії, науково-ділові центри, технопарки, і т.д.)	41,6
Активізація процесу наукових розробок, діяльності інформаційно-консультаційних служб	37,4
Розвиток маркетингових інструментів формування споживчого попиту на інноваційну продукцію	44,2
Зниження виробничих витрат при використанні інноваційної продукції	46,5
Скорочення терміну окупності інвестицій	48,5
Підвищення зацікавленості керівників і працівників в інвестиційній діяльності	28,8

Джерело: складено та розраховано автором

До умов, які менш важливі у підвищенні інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств, є: розвиток інвестиційно-інноваційної інфраструктури (41,6 %); зниження термінів окупності інвестицій (48,5 %); зменшення обсягу виробничих витрат при використанні інноваційної продукції (46,5 %); розвиток маркетингових інструментів формування споживчого попиту на інноваційну продукцію (44,2 %); підвищення та збереження родючості ґрунту

(43,2 %); активізація процесу наукових розробок, інформаційно-консультаційних служб (37,4 %).

Важливо при вивченні особливостей розвитку інвестиційної діяльності виявити вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на здійснення інвестиційних процесів.

Дослідження показало, що ступінь впливу інвестиційного клімату (зовнішніх умов) становить 41,2 % інвестиційного потенціалу та інноваційної активності (внутрішніх умов) – 58,8 % (табл. 3.24).

Таблиця 3.24

**Показники, що впливають на розвиток інвестиційної діяльності
сільськогосподарських підприємств**

№ п/п	Інвестиційні чинники	Показник, %
1	Зовнішні чинники макросередовища	41,2
2	Потенціал, внутрішні чинники мікросередовища	33,3
3	Рівень зростання інвестиційної діяльності	14,2
4	Значення інвестиційного портфеля підприємства	11,3
	Разом	100,0

Джерело: складено та розраховано автором

Дані (табл. 3.24) свідчать про те, що при здійсненні інвестиційних процесів сільськогосподарські підприємства повинні оцінювати інноваційний потенціал та інноваційну активність.

Наведені розрахунки виявили такі результати: інвестиційний клімат впливає на інвестиційну діяльність на 41,2 %; інвестиційний потенціал та інвестиційна активність – на 47,5 %; пропозиції, які враховані при формуванні інвестиційного портфеля, – на 11,3 %.

Дещо слабшим є вплив соціальних факторів (14,3 і 16,5 %), після них адміністративні (наявність відповідних структурних підрозділів, базових систем для збору інформації; консультаційних центрів тощо.); екологічні чинники – (5,8 і 7,5 %).

Аналіз наведених даних (табл. 3.25) свідчить, що найбільш ефективними є курси підвищення кваліфікації, які сприяють отриманні корисної інформації, виставки та ярмарки, які сприяють обміну досвідом.

Таблиця 3.25

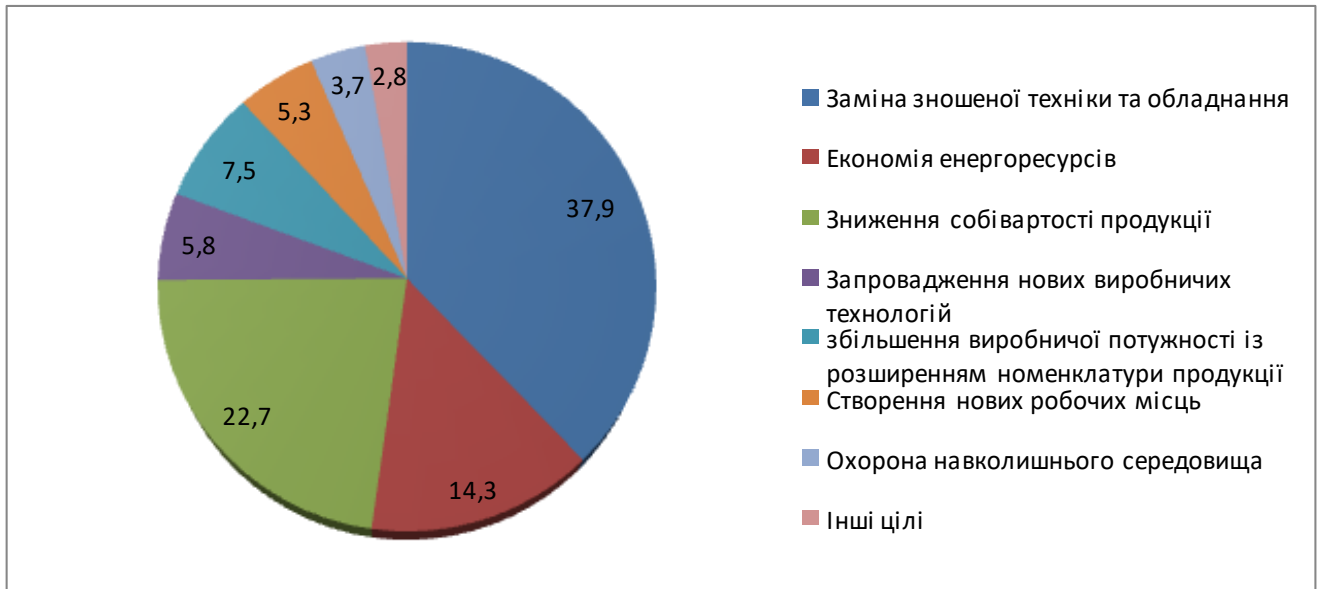
Важливість джерел інформації про інноваційні розробки в сільському господарстві, бали

№ п/п	Інформаційні джерела	Показник
1	Виставки	3,6
2.	Курси підвищення кваліфікації, семінари, тренінги	2,5
3	Консультаційно-інформаційні та дорадчі служби	3,8
4	Мережа Інтернет	4,0
5	Постачальники та конкуренти	4,2
6	Науково-дослідні установи, випробувальні станції	6,1
7	Менеджери та фахівці підприємства	5,6

Джерело: складено та розраховано автором

Як свідчать результати опитування, найбільш актуальними завданнями, які прагнуть вирішити в процесі інвестування, є: заміна зношеної техніки та обладнання (37,9 %) і зниження собівартості продукції (22,7 %). Інколи серед завдань інвестиційної діяльності ставилися такі, як збільшення виробничої потужності із розширенням номенклатури продукції (5,8 %) та охорона навколишнього середовища (3,7 %) (рис. 3.6).

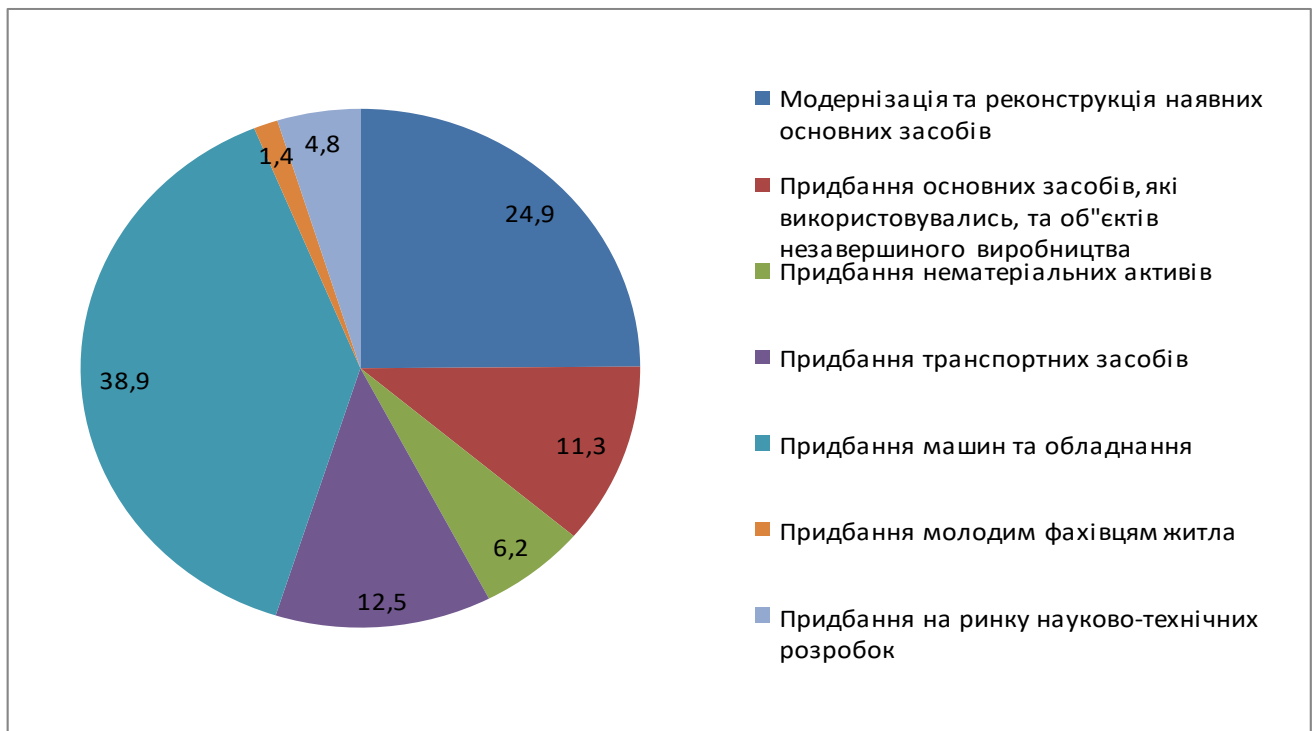
Дослідження показало, що 53,8 % підприємств не приймають участь у екологічних інвестиційних заходах. Із них такі інвестиції (51,4 %) спрямовували на охорону та раціональне використання земель, 33,9 % – на використання води, 14,7 % – на охорону атмосфери.

Рис. 3.6. Основні напрями інвестування сільськогосподарських підприємств, %.

Джерело: побудовано та складено автором

На думку респондентів, насамперед необхідні інвестиції в придбання машин та обладнання (38,9 %), модернізацію та реконструкцію наявних основних засобів (24,9 %) (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Напрями інвестування сільськогосподарських підприємств, %.

Джерело: побудовано та складено автором

Вважаємо, що низька ефективність інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств формується наступними чинниками: невиконанням повною мірою управлінських функцій керівників та менеджменту сільськогосподарських підприємств; системою державної підтримки, яка не сприяє її активізації та підвищенню ефективності; низьким обсягом інвестицій.

Отже, наслідком такої ситуації є чимало чинників – суб'єктивних і об'єктивних, що змушує використовувати дієві механізми щодо інвестиційної діяльності в умовах функціонування приватно-державного партнерства при реалізації інвестиційних проєктів.

Висновки до розділу 3

1. Доведено, що діяльність сільськогосподарських підприємств тісно пов'язана з інвестиційною політикою. Від неї залежить виробництво сільськогосподарської продукції. Аграрний сектор посів місце провідної галузі (донора) національної економіки, фактично формуючи економічний профіль країни. Слід зазначити, що сільськогосподарська продукція має низьку частину доданої вартості, що зумовлює повільні темпи зростання ВВП. На ній у принципі не можна багато заробити. В умовах, сформованих в Україні, вона ще й імпортозалежна. Насіння, добрива, паливо, техніка – більшість цих позицій імпортується. Тому практично все, що ми заробляємо, відразу ж витрачається на закупівлю всього того, що потрібно для вирощення нового врожаю. Попри це все, сільське господарство є однією з основних бюджетоутворювальних сфер економіки та посідає друге місце у товарній структурі експорту (близько 40 %). Також аграрний сектор – основне джерело надходження валюти до України та ключовий фактор у підтриманні торговельного балансу.

2. Основний внесок зростання індексу виробництва базових галузей був зумовлений приростом сільськогосподарського виробництва, переважно завдяки високим обсягам збору кукурудзи, соняшнику та ягід. Аналізуючи експорт харчової продукції, можна констатувати, що 2019 р. було поставлено зерна

на 7,2 млрд дол. США, що на 11 % більше, ніж за 2018 р. При цьому експорт готової продукції з зерна становив всього 268 тис. дол. США (0,6 % у загальній структурі експорту). Експорт української продукції з доданою вартістю в 2019 р. знизився на 3,3 %, до 5,72 млрд дол. США. Тобто основним пріоритетом сільськогосподарських товаровиробників сьогодні є продаж неготової продукції.

3. Варто звернути увагу на зростання концентрації площі сільськогосподарських угідь у найбільших аграрних підприємствах України. Так, станом на 1.01.2019 р. лише 0,4 % (179 підприємств) від загальної кількості сільськогосподарських підприємств контролювали 20,9 % всіх сільськогосподарських угідь України. Однак офіційна державна статистика при зведенні статистичних даних що-до кількості сільськогосподарських підприємств та їх земельного банку не враховує структури агрохолдингів, які можуть складатися із певної групи компаній, до яких входять від декількох підприємств до декількох десятків підприємств, що не дає змоги детально проаналізувати розподіл земельного фонду між підприємствами, які належать одному власнику або групі власників.

4. Порушення паритету цін на продукцію сільського господарства та промислову продукцію, який спостерігався в минулі роки, значне скорочення державної підтримки, зниження рівня купівельної спроможності населення, конкуренція дотованого розвиненими країнами імпорту, подорожчання кредитних ресурсів – зумовили руйнування ресурсного та виробничого потенціалу тваринництва. Необхідно зазначити, що в кінці 90-их саме тваринництво було фінансовим донором рослинництва. Нині ситуативним провідним товаровиробником більшості видів тваринницької продукції стали особисті селянські господарства, які орієнтуються на власне самозабезпечення. Ця категорія сільськогосподарських товаровиробників характеризується високим рівнем затрат живої й уречевленої праці та низькою якістю продукції.

5. Доведено, що на даний час матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств потребує структурної модернізації,

спрямованої на формування комплексного підходу до механізації технологічних процесів виробництва продукції. У 2019 р. на розвиток сільськогосподарських товаровиробників було передбачено 681,8 млн грн. За період грудень 2018 р. та січень-вересень 2019 р. виробникам фактично спрямовано 640,8 млн грн компенсації. Загалом, даним фінансуванням скористалося 5400 сільськогосподарських товаровиробників, якими придбано 10309 одиниць техніки на суму 3,1 млрд грн.

6. Важливим інструментом забезпечення ефективного виробництва сільськогосподарської продукції є додержання науково-обґрунтованих норм внесення органічних та мінеральних добрив. Зазначимо, що впродовж періоду дослідження спостерігається катастрофічне зменшення обсягів внесення органічних добрив під сільськогосподарські культури. Так, якщо у 2000 р. було внесено 28964,1 тис. т органічних добрив на площі 0,7 млн га, то 2019 р. – 11382,5 тис. т на площі 0,8 млн га. Відповідно знижується і внесення поживних речовин на 1 га – від 692,9 кг у 2000 р. до 274,3 кг у 2019 р.

7. За офіційними даними, у 2019 р. порівняно з попереднім роком обсяг капітальних інвестицій у сільськогосподарські підприємства України зменшився на 10 %, тоді як в економіці загалом і в промисловості зокрема він зростає. Позитивний характер має зростання інвестицій у підприємства харчосмакового сектору, що відображає інвестиційну привабливість агропродовольчого сектору економіки загалом й опосередковано – сільськогосподарських підприємств у його складі. Проблема інвестиційного забезпечення розвитку галузі є найбільш гострою в особистих селянських господарствах, а також у малих і середніх сільськогосподарських підприємствах. Реальною можливістю виведення з кризи значної кількості неефективних сільськогосподарських підприємств є вибір ефективних джерел інвестування їх діяльності.

8. Протягом 2015 р. до України надійшло 4,3 млрд дол. США прямих інвестицій. У 2016 році обсяг інвестицій збільшився майже на 2 % до 4,4 млрд дол. США У 2017 р. потік прямих інвестицій в Україну знизився на 43 % і становив трохи більше ніж 2,5 млрд дол. США. У 2018 р. ситуація трохи

покращилася та інвестиції зросли на 14,3 % до майже 2,9 млрд дол. США. Однак, у 2019 р. вони зменшились на 11,8 % і склали 2,5 млрд дол. США.

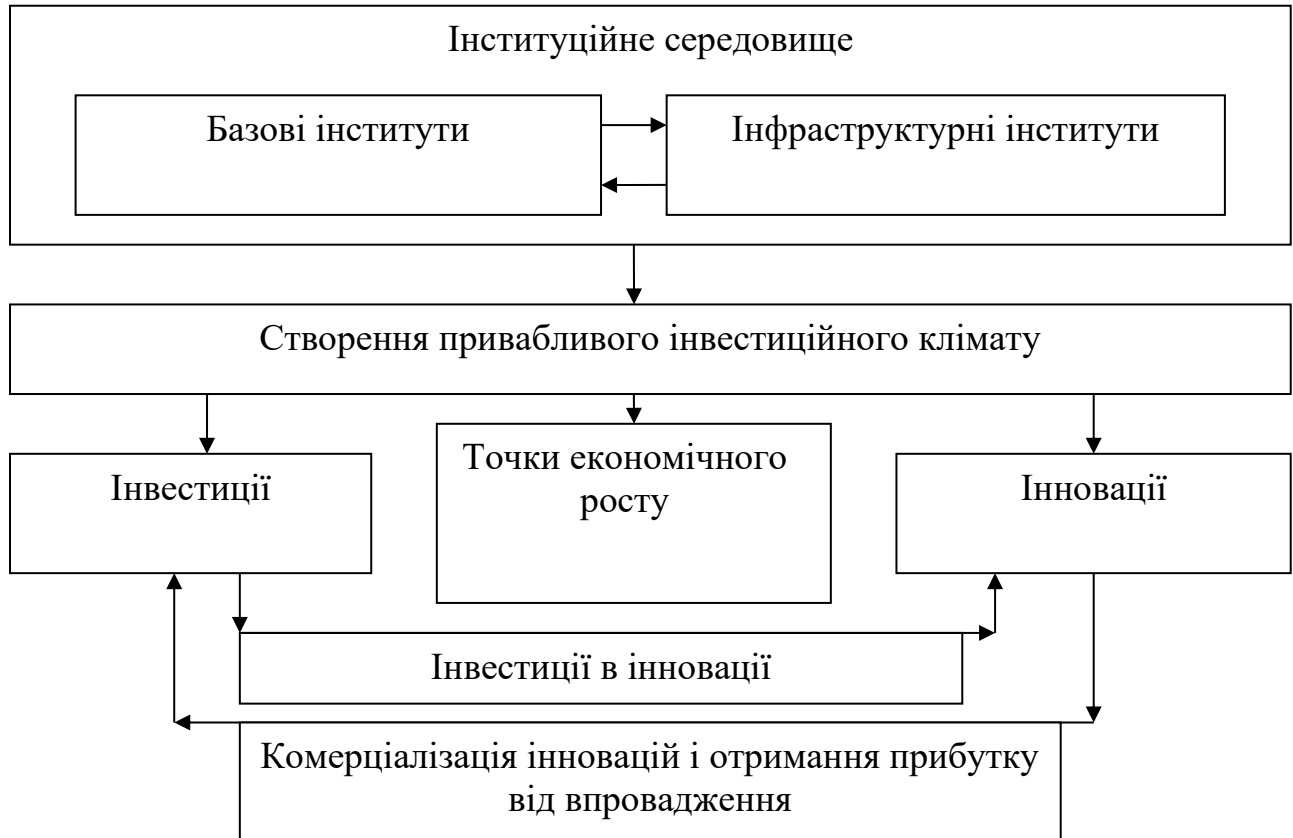
9. Результати анкетування засвідчили, що низька ефективність інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств формується наступними чинниками: невиконанням повною мірою управлінських функцій керівників та менеджменту сільськогосподарських підприємств; системою державної підтримки, яка не сприяє її активізації та підвищенню ефективності; низьким обсягом інвестицій.

РОЗДІЛ 4

ПАРАДИГМА ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

4.1. Обґрунтування методичних підходів до оцінки ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

На сучасному етапі недостатньо просто задовольняти інвестиційні потреби підприємства, а необхідно свідомо керувати інвестиціями на основі наукової методології, що визначає найбільш раціональні шляхи для реалізації поставлених цілей [271, с.107]. Тому підприємство виробляє інвестиційну політику, яка представляє собою складну систему управління інвестиціями, визначає коефіцієнт реінвестування, структуру й масштаби інвестиційних вкладень, враховує пріоритетні напрямки їх використання з метою забезпечення розвитку і розширення підприємства, нарощування виробничих потужностей і, в цілому, збільшення прибутку та отримання інших позитивних ефектів.

Рис. 4.1. Круговий контур інвестиційно-інноваційного процесу

Побудовано автором за результатами дослідження.

Для реалізації подальшої успішної інституціалізації інвестиційних відносин необхідно визначити низку стратегічних для розвитку економіки «точок зростання», реалізація проєктів яких буде оптимальна за термінами, може дати швидку віддачу і що найголовніше – оживити або дати поштовх до розвитку іншим підприємствам. Для цього необхідно вдосконалювати відповідне інституційне середовище формальних та неформальних інститутів, які сприяють розвитку подібних «точок зростання». Інвестиційний процес повинен мати «ланцюговий» вид (рис. 4.1) [272, с.46].

Дуже важливе значення для стимулювання інвестиційних процесів в економіці має податкова політика, бо за допомогою податків держава може впливати на рівень заощаджень населення, амортизаційних фондів підприємств і їх нерозподіленого прибутку, тобто на величину потенційних джерел фінансування інвестиційних проєктів, впливати на найважливіші макроекономічні пропорції, зокрема на розподіл національного доходу між накопиченням і споживанням і т. д. [273, с.315].

Відзначимо, що сучасне податкове законодавство передбачає багато методів стимулювання інвестиційної діяльності за допомогою проведення амортизаційної політики: амортизаційна премія; нелінійний метод нарахування амортизації; підвищувальні коефіцієнти до основних норм амортизації. На даний час зниження витрат, в тому числі і за рахунок амортизаційних відрахувань, позбавляє сільськогосподарських підприємств основного джерела матеріально-технічного оновлення основних засобів і веде до порушення технології вирощування сільськогосподарських культур, втрат урожаю тощо [274, с.33].

Створення ефективного механізму взаємодії податкового та амортизаційного регулювання, спрямованого на активізацію інвестиційної діяльності з метою прискорення оновлення основних фондів, дозволить посилити процеси реалізації інвестиційно - інноваційних проєктів, впровадження сучасних технологій, вдосконалення інвестиційної політики підприємств і модернізації економічної системи України.

Таким чином, одним з напрямків саморозвитку вітчизняних підприємств є вдосконалення власної інвестиційної політики. Без грамотної інвестиційної політики неможливо реалізувати завдання з модернізації та підвищення технічного рівня промисловості, забезпечити довгострокове стійке зростання.

Однією з основних функцій є пошук ресурсів для фінансування операційної та інвестиційної діяльності. Ефективний топ-менеджер завжди розглядає повний спектр можливих джерел залучення коштів і обирає найвигідніший.

Як і в будь-якому іншому питанні управління фінансами, не існує однозначно правильної стратегії залучення фінансування. Для кожного підприємства й для кожного стану ринку ця стратегія повинна бути створена заново, ґрунтуючись на принципах максимізації вартості компанії та конкурентній політиці.

Підвищення ефективності є найбільш важливою метою будь-якого підприємства і служить індикатором для всіх видів діяльності. Розглядаючи інвестиційну діяльність, можна зробити висновок, що підвищення її ефективності не відбувається раптово або завдяки грі випадку. Це результат продуманого й контрольованого процесу – управління підвищенням ефективності. Акцентування уваги на підвищенні ефективності – це втілення надзвичайно успішного підходу, оскільки для зміни робочої атмосфери й відновлення технології може знадобитися радикальна реорганізація наявних систем, а не просто ретельне їх налагодження. Завжди слід виявляти не тільки «слабкі місця», а й резерви підвищення ефективності, задавати цільові рівні ефективності, розробляти плани та стратегію досягнення поставлених цілей. Необхідно створити організаційні системи й операційне середовище, які сприяли б безперервному пошукові шляхів удосконалення, за допомогою належного навчання менеджерів і належного управління людськими ресурсами, сформувавши потрібні установки та добитися необхідного рівня компетентності кожного працівника підприємства, привести в дію механізми залучення до процесу вдосконалення всіх працівників підприємства. Щоб створити умови для виявлення напрямків, на яких можливий додатковий

прогрес, потрібно втілити в життя стратегію підвищення ефективності інвестиційної діяльності, забезпечити постійний моніторинг і оцінку результатів її виконання.

Зміст стратегії підвищення ефективності інвестиційної діяльності підприємства, на нашу думку, – це сукупність усіх складових елементів, внутрішніх процесів і зв'язків, спрямованих на розробку довгострокового певного розвитку підприємства.

Вважаємо, що будь-яка стратегія відображає сукупність взаємопов'язаних елементів, до яких входять: інституційний, організаційний, економічний, нормативно-правовий та інформаційно – аналітичний аспекти (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Стратегія як система

Побудовано автором за результатами дослідження.

Інституційний аспект стратегії підвищення ефективності інвестиційної діяльності являє собою сукупність видів інвестицій і ризиків їх реалізацій.

Економічний аспект – сукупність економічних положень стратегії підвищення ефективності інвестиційної діяльності, до яких належить система економічних показників для оцінки ефективності фінансування інвестиційного проєкту.

Організаційний аспект передбачає створення спеціальної організаційної структури, що займається розробкою і супроводом інвестиційних проєктів.

До нормативно-правового аспекту стратегії підвищення ефективності інвестиційної діяльності входять: по-перше, сукупність законодавчих і

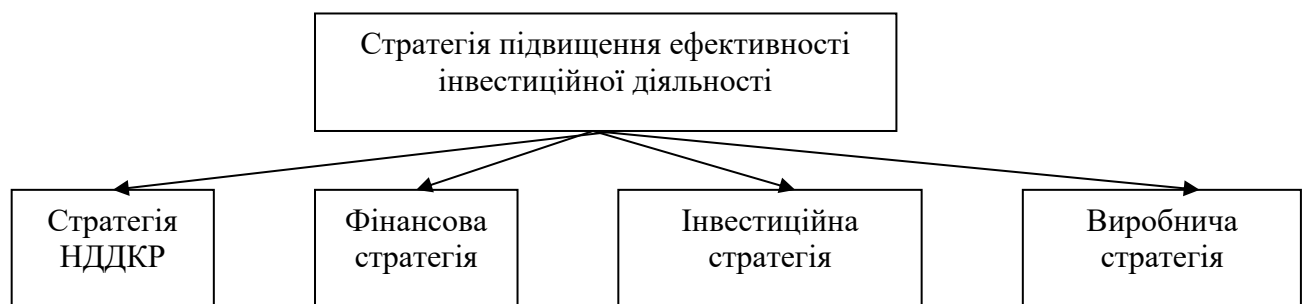
нормативних актів держави, які дозволяють формувати стратегію та здійснювати інвестиційну діяльність; по-друге, податкова, облікова, інвестиційна та дивідендна політики підприємства, внутрішні регулювальні документи, що дозволяють забезпечити єдиний інвестиційний процес у рамках підрозділів підприємства.

Інформаційно-аналітичний аспект стратегії являє собою систему обробки інформації, яка містить у собі підсистему збору інформації, її відбір, пошукову систему, зберігання й аналіз інформації [275].

Стратегія підвищення ефективності інвестиційної діяльності складається з низки взаємопов'язаних елементів, які становлять стратегічний опис внутрішнього середовища підприємства.

Вироблення стратегії забезпечує оптимальний розподіл і використання всіх ресурсів: матеріальних, фінансових, трудових, землі й технологій і на цій основі – стійке становище на ринку в конкурентному середовищі. Розробка стратегії підвищення ефективності інвестиційної діяльності здійснюється на основі прогнозів розвитку ринків продукції, що випускається, оцінки потенційних ризиків, проведеного аналізу фінансово-господарського стану та ефективності вкладення інвестицій, а також аналізу сильних і слабких сторін підприємства.

Функціональні стратегії виступають елементами стратегії підвищення ефективності інвестиційної діяльності та розробляються спеціально для кожного функціонального простору організації (рис. 4.3).

*Рис. 4.3. Елементи стратегії підвищення ефективності інвестиційної діяльності
Побудовано автором за результатами дослідження.*

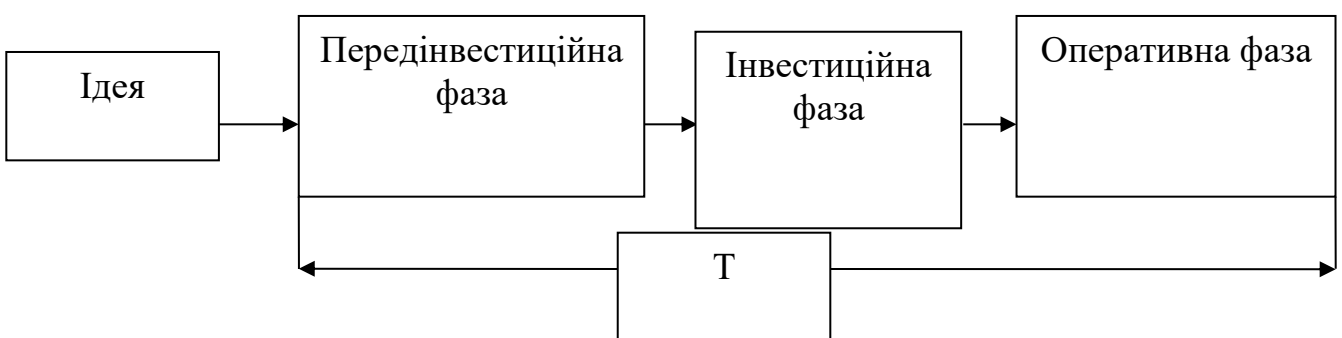
На наш погляд, ключовим елементом стратегії підвищення ефективності інвестиційної діяльності є інвестиційна стратегія.

Метою інвестиційної стратегії є підвищення ефективності діяльності підприємства і, зокрема, його інвестиційної діяльності на основі управління його капіталом. Критерієм досягнення стратегічної мети є підвищення ефективності інвестиційної вартості підприємства, що здобувається шляхом мінімізації витрат залучення капіталу й максимізацією грошових потоків та темпів зростання.

Елементи стратегії підвищення ефективності інвестиційної діяльності можуть змінюватися і доповнюватися залежно від профілю організації, тенденцій зміни на ринку, а також потенціалу розвитку підприємства.

Узагальнюючи вище сказане, можна зробити висновок про те, що стратегія підвищення ефективності інвестиційної діяльності – це єдина високо-інтегрована система взаємопов'язаних компонентів і елементів, які визначають напрямок ефективного розвитку організації шляхом здійснення інвестицій.

Розробка проєкту від ідеї до її реалізації може бути подана на основі інвестиційного циклу, що складається з трьох фаз (рис. 4.4).

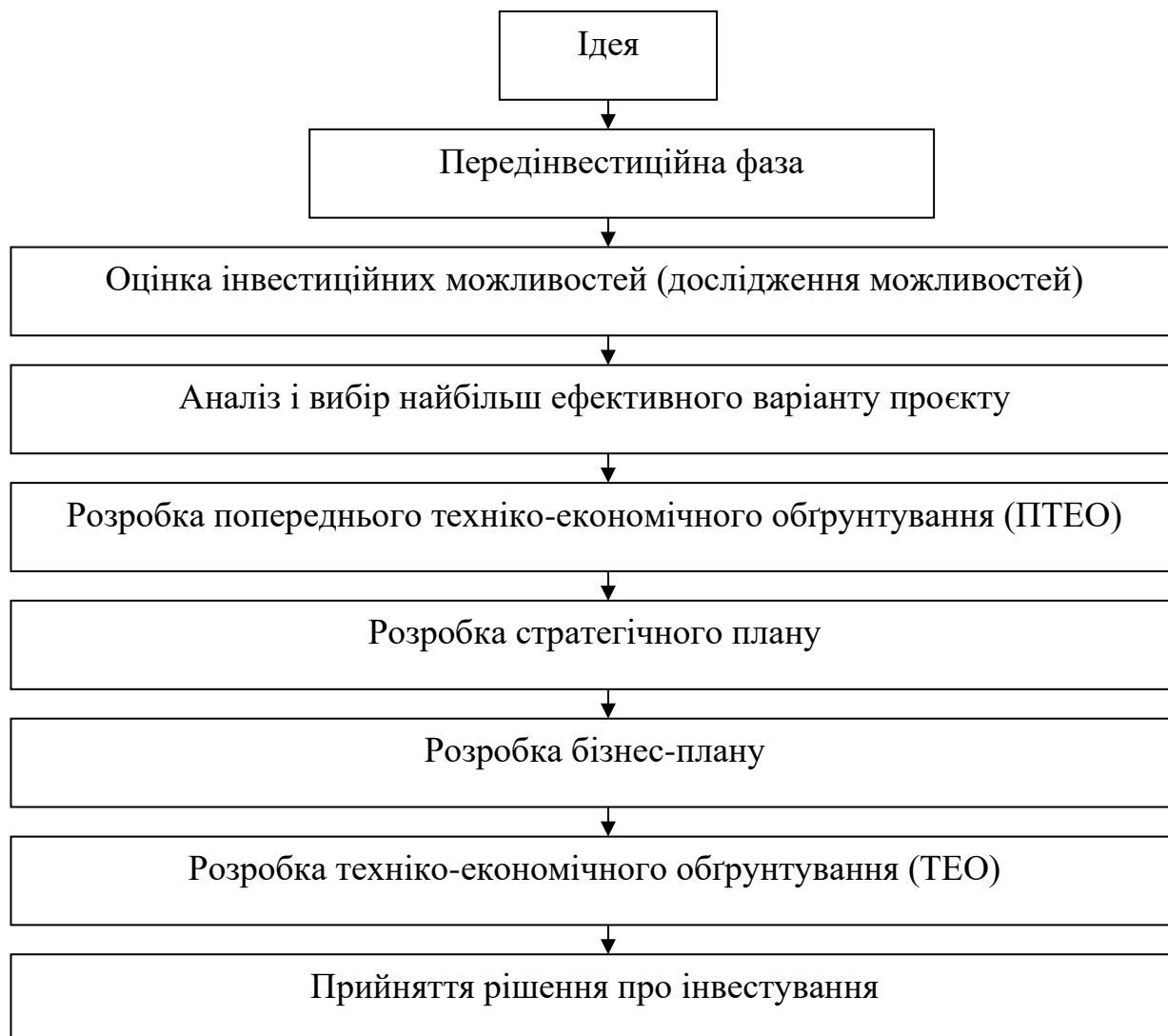
Т – інвестиційний цикл проєкту

Рис. 4.4. Інноваційний цикл проєкту

Побудовано автором за результатами дослідження.

У передінвестиційній фазі проходить кілька видів діяльності, які поширюються на інвестиційну фазу. Інвестиційна ідея повинна бути детально опрацьована.

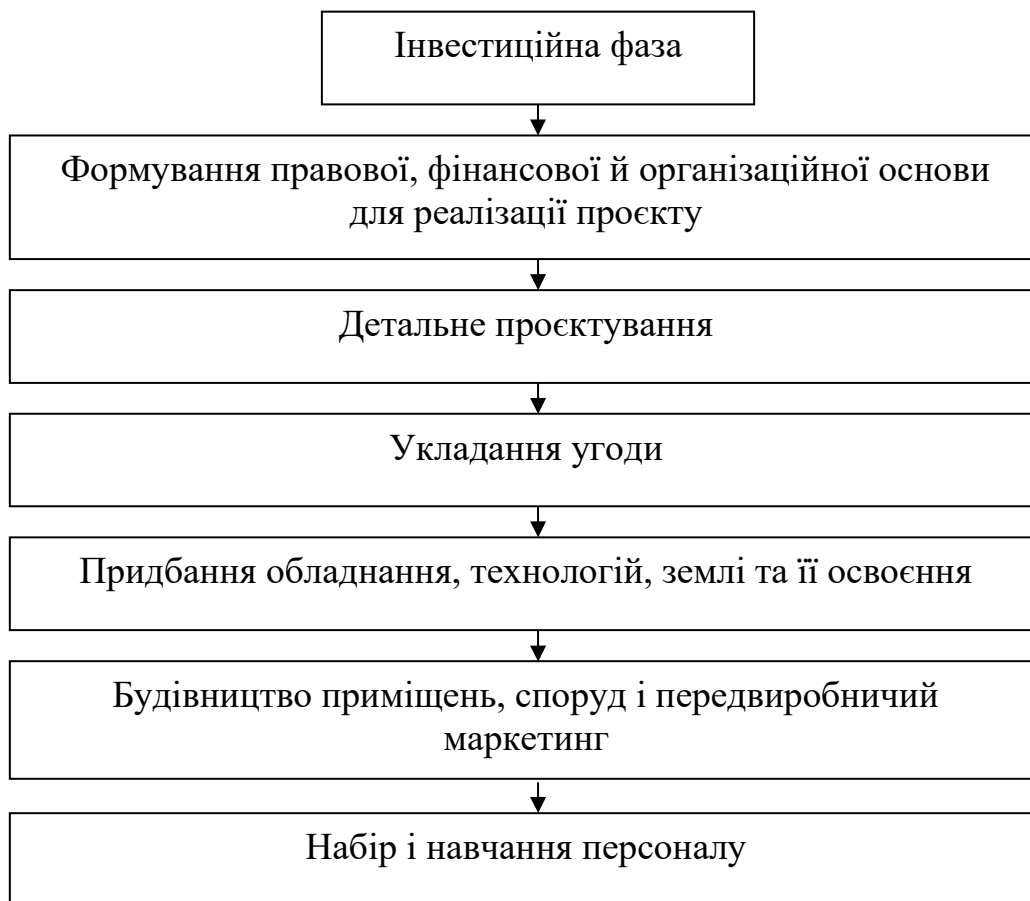
ПТЕО і ТЕО повинні бути однаковими за своєю структурою. Різниця полягає в ступені глибини опрацювання проєкту та деталізації розглянутої інформації. Стадії реалізації передінвестиційної фази наведені на рис. 4.5.

Рис. 4.5. Стадії реалізації передінвестиційної стадії

Побудовано автором за результатами дослідження.

Інвестиційна фаза реалізації проєкту охоплює широкий спектр консультаційних та проєктних робіт, насамперед у галузі інвестиційного менеджменту. Виходячи з наявного зарубіжного та вітчизняного досвіду, інвестиційна фаза може складатися з таких стадій (рис. 4.6).

Рис. 4.6. Стадії інвестиційної фази

Побудовано автором за результатами дослідження.

Ефективне управління гарантує своєчасне введення в дію проекту. Для цього потрібно дотримуватися кадрової політики, суть якої є забезпечення робочою силою високої якості, розробці стратегії роботи з персоналом. До стратегії роботи з персоналом повинно входити створення високопрофесійного, згуртованого колективу.

Оперативна фаза проекту характеризується початком виробництва продукції або надання послуг. У цій фазі структурний склад стадій наведено на рис. 4.7.

Важливо вичислити поріг, коли грошові поступлення від проекту, у наведеній фазі, вже не зможуть бути пов'язані з початковими інвестиціями («інвестиційна межа»).

Загальним критерієм тривалості циклу інвестиційних проектів є величина, викликана грошовими доходами з точки зору інвесторів. Як правило, встановлюються терміни циклів інвестиційних проектів.

Рис. 4.7. Стадії оперативної фази

Побудовано автором за результатами дослідження.

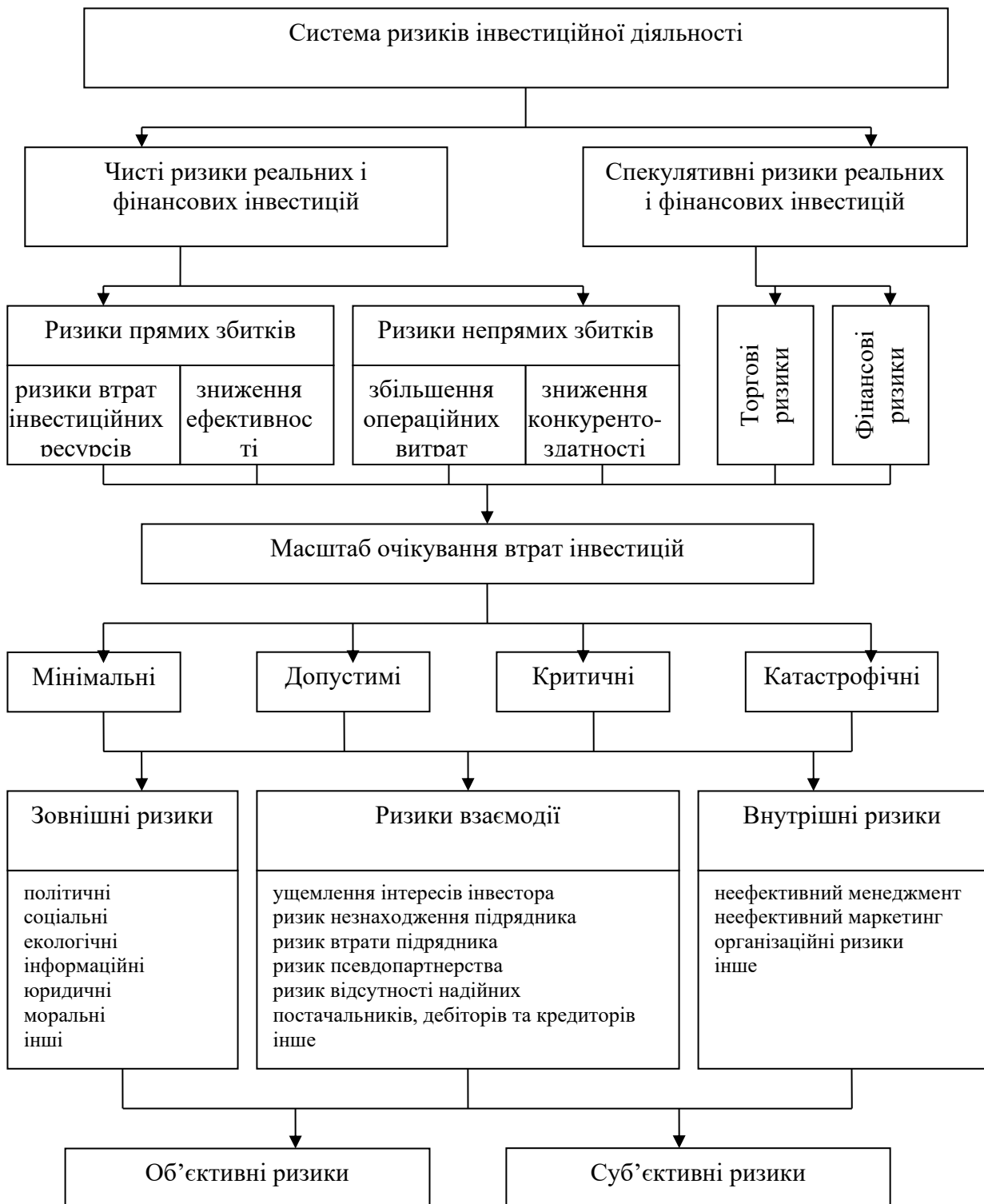
Необхідність оцінки ризиків інвестиційних проєктів сьогодні ні в кого вже не викликає сумнівів. При цьому в сучасних умовах уміння аналізувати можливі ризики набуває особливого значення.

Враховуючи таку ситуацію, більшість управлінських рішень пов'язані з ризиком, тобто можливим відхиленням в ту або іншу сторону порівняно з середньоочікуваним прогнозованим результатом. Це вимагає постійного вдосконалення методології визначення допустимих ризиків і відповідних до них підходів.

Інвестиційні ризики можуть формуватися під впливом зовнішніх факторів або бути закладені у виробничій діяльності організацій, або й у взаємодії з учасниками інвестиційного проєкту.

Ризики інвестиційної діяльності характеризуються великим різноманіттям і з метою ефективного управління ними доцільно класифікувати їх за різними ознаками.

Класифікація ризиків за видами – основний параметр процесу управління в інвестиційній діяльності (рис. 4.8.)

Рис. 4.8. Класифікація ризиків інвестиційної діяльності

Побудовано автором за результатами дослідження.

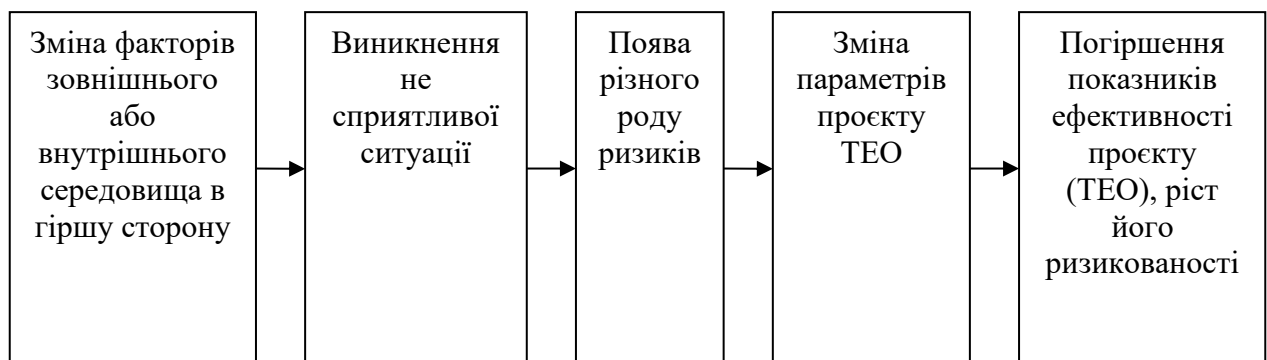
У світовій практиці фінансового менеджменту використовуються різні методи аналізу власних ризиків інвестиційних проєктів.

До найбільш розповсюджених методів належать: коригування норми дисконту, достовірних еквівалентів (коефіцієнтів достовірності), аналізу чутливості

критеріїв ефективності, сценаріїв, аналізу ймовірнісних розподілів потоків платежів.

Розробка заходів щодо зниження ризику або зменшення пов'язаних із цим несприятливих наслідків вимагає виконання відповідної роботи стосовно їх аналізу. Слід зазначити, що методи аналізу та методи зниження ризику й невизначеності – єдине ціле і їх «відокремлення» один від одного є неправомірним, бо мета аналізу ризиків полягає в обґрунтуванні «протиризикових» рішень.

У загальному вигляді послідовність оцінки ризикованості проекту може бути представлена на рис. 4.9.

Рис. 4.9. Послідовність оцінки ризиків проекту

Побудовано автором за результатами дослідження.

Метою процедур оцінки ризикованості проекту є визначення кількісних характеристик, насамперед – ймовірності настання несприятливої події, що проявляється в зниженні величини NPV.

Необхідно виділити дві складові власного ризику інвестиційного проекту:

– чутливість його чистої приведеної вартості (NPV) або внутрішньої норми рентабельності (RR) до змін значень ключових показників;

– величину діапазону можливих змін ключових показників, що визначає їх ймовірнісний розподіл.

Таким чином, методи кількісного аналізу інвестиційних ризиків базуються на концепції тимчасової вартості грошей та ймовірнісних підходах.

Способи зниження ризикованості проєкту можуть бути класифіковані на активні (орієнтовані на зниження ймовірності ризику) й пасивні (які передбачають ліквідацію можливих наслідків прояву ризику).

В економічній літературі, в публікаціях періодичних видань сьогодні досить багато йдеться про шляхи, методи, прийоми, кроки, етапи, фази та інструменти роботи з ризиками. Але обговорюється, як правило, лише проблема мінімізації ризику. Навіщо підприємцю з усіх сил домагатися зниження ризику, якщо при цьому адекватно зменшиться його прибуток. Дуже часто поняття «мінімізація ризиків» і «управління ризиками» розглядаються як синоніми. Однак не слід плутати ці економічні категорії. Так, мінімізація ризиків – лише один із напрямів роботи з управління «комерційним ризиком», під яким розуміємо сукупний ризик конкретного виду комерційної діяльності, тобто ризик підприємницької діяльності з точки зору самого підприємця. Для нього і природні, і ділові ризики концентруються в одному понятті – «ризик комерційної діяльності».

«Комерційні ризики» агрегуються сукупним комерційним ризиком. Це процес зниження загрози втрати контролю над доходами і витратами за угодою.

Управління інвестиційними ризиками – загальний процес впливу комерційної організації на хід реалізації проєкту з метою раціонального зменшення або збільшення загрози втрат контролю над обставинами виконання угоди, над конкретним етапом її реалізації. Таким чином, процес управління комерційними ризиками – це реалізація проєкту в умовах оптимального (з точки зору прибутку) виконання ризиків.

Діяльність підприємства з управління інвестиційними ризиками називається політикою ризику, під якою розуміється сукупність різного роду заходів, метою яких є зниження небезпеки помилкового прийняття рішення вже в момент самого його прийняття і скорочення можливих негативних наслідків цих рішень на інших стадіях функціонування фірми.

У прийнятті рішення, пов'язаного з ризиком, важливу роль відіграють інформованість підприємця (інвестора), його досвід, кваліфікація, ділові якості.

При побудові системи управління ризиками доцільним є використання прийомів ризиків менеджменту, які представляють собою прийоми управління ризиком і складаються з коштів дозволу ризиків і прийомів зниження ступеня ризику.

Для аналізу становища підприємства на ринку з метою оцінки його інвестиційних ризиків необхідно використовувати модель комплексної оцінки діяльності підприємства, що складається з п'яти блоків.

Перший блок визначає участь підприємств у ринкових відносинах. макроекономічну оцінку середовища ринкової участі підприємства.

Другий блок дає характеристику підприємства з урахуванням становища на ринку. Тут також важливо визначити комплексну структуру експорту та дати загальну оцінку системи збуту. Оцінювання повинно проводитися з урахуванням основних конкурентів на ринку збуту

До третього блоку повинен входити факторний аналіз основних економічних показників комерційної діяльності.

У четвертому блоці аналізується фінансовий стан підприємства.

П'ятий блок – є підсумковий. Цей блок дозволяє комплексно оцінити ринкову вартість бізнесу на базі п'ятирічної динаміки основних показників комерційної діяльності підприємства.

Таким чином, у результаті ринкової оцінки діяльності підприємства будується фінансова модель з урахуванням проведеної політики позикових коштів, кредитоспроможності, формування фінансової привабливості підприємства, яка використовується для моделювання й оцінки інвестиційних ризиків підприємства. Обґрунтовані внутрішні і зовнішні ризики дозволяють оцінити їх вплив на інвестиційну діяльність підприємства й розробити шляхи мінімізації ризикових заходів.

Показник загальної ефективності, розрахований за окремими рівнями управління, порівнюють з нормативами, ранжированими за видами економічної діяльності, і з фактичними показниками за попередній період.

Метод порівняльного обліку прибутку, що враховує також, крім витрат, результати виробництва, як правило, використовується для фінансово-економічної оцінки інвестицій одночасно з витратним методом. Метод визначення кінцевої вартості майна орієнтований на приріст вартості майна в результаті реалізації інвестиційного проєкту та ліквідації його активів в момент завершення. При цьому проєкт вважається вигідним для вкладення коштів, якщо кінцева вартість його майна є позитивною.

При використанні методу зіставлення повних фінансових планів (ЗПФП), повний фінансовий план підприємства містить платежі, що стосуються одного інвестиційного об'єкта або одного фінансового вкладення, а також виплат фінансового характеру, що стосується даного об'єкта. Таким чином, оцінка ефективності проєкту за ЗПФП проводиться з урахуванням таких факторів:

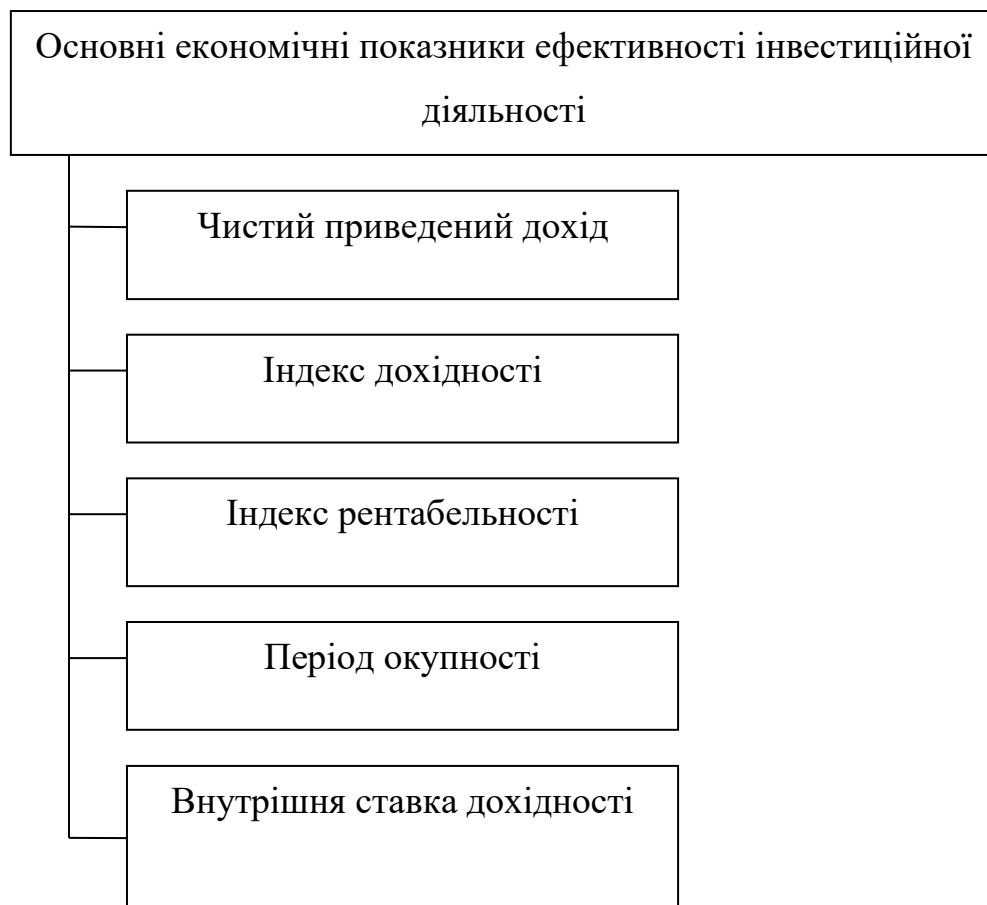
- співвідношення власних і залучених коштів у структурі фінансування;
- джерела коштів для фінансування заборгованості: погашення боргів за рахунок перевищення надходжень над виплатами (у моменти часу, коли сума надходжень більше від суми виплат); погашення боргів за рахунок наявних грошових активів (у моменти часу, коли спостерігається перевищення виплат над надходженнями);
- облік вкладень власного капіталу в об'єкт інвестування на початок планового періоду відбувається за ставкою, що відрізняється від ставки реінвестування майбутніх фінансових надходжень;
- об'єкти фінансування істотно розрізняються в результаті різноманіття умов, пов'язаних із залученням коштів з різними ставками відсотка, способів погашення заборгованості й термінів фінансування.

При цьому об'єкт є привабливим для інвестування тоді, якщо його кінцева вартість перевищує кінцеву вартість власного капіталу на початок планового періоду.

У вітчизняній практиці широкого поширення при розробці бізнес-планів

під інвестиційні проекти отримали методи фінансово-економічної оцінки інвестицій, засновані на дисконтуванні. Таким чином, для обґрунтованого вибору оптимального інвестиційного проекту передбачається використання методів, що дозволяють знизити ступінь ризику й мінімізувати економічні витрати.

При описі алгоритму розрахунку кількісних і якісних показників ефективності інвестиційної діяльності за основу доцільно взяти вже наявні показники оцінки інвестиційних проектів, рекомендовані в нормативних документах. Основні показники оцінки ефективності інвестиційної діяльності представлені на рис. 4.10.

*Рис. 4.10. Система показників ефективності інвестиційних проектів
Побудовано автором за результатами дослідження.*

Структура показників фінансово-економічної оцінки інвестицій приведена (рис. 4.11).

Рис. 4.11. Методи фінансово-економічної оцінки інвестицій

Побудовано автором за результатами дослідження.

Таким чином, проводиться розрахунок економічної (з позицій суспільства), комерційної (стосовно до суб'єкта господарювання) та бюджетної (щодо країни, території) ефективності. При визначенні економічної ефективності з розрахунків виводяться внутрішні трансферти (кредити, податки і т. д.), а оцінка результатів і витрат на їх досягнення проводиться

не за ринковими цінами, а за так званими «тіньовими цінами» (shadow prices), певно умовними на основі врахування суспільної значимості витрачених ресурсів і виробленої продукції. У розрахунках комерційної ефективності, навпаки, враховуються ринкові або прогнознi ціни, рівень оподаткування і т. д.

На практиці неузгодженість різних підходів до оцінки економічної ефективності призводить до виникнення низки суттєвих труднощів при здійсненні інвестиційної діяльності суб'єктами господарювання. При цьому використання зазначених вище принципів оцінки ефективності інвестицій на основі сучасних методів дозволило виділити низку показників ефективності залежно від фактора часу.

Для узагальнення загальноприйнятих практичних підходів до оцінки інвестиційної діяльності доцільно використовувати наведену класифікацію. Показники оцінки економічної ефективності інвестиційної діяльності суб'єкта господарювання представлені (дод. Ж).

Оцінка фінансово-економічної ефективності інвестицій у практиці зарубіжних компаній проводиться при використанні різних коефіцієнтів рентабельності (власного капіталу, сукупного капіталу), зокрема й показника середньої норми рентабельності, що розраховується такими способами:

- зіставлення середнього грошового потоку після оподаткування до вартості інвестицій;
- зіставлення середнього фінансового результату після оподаткування та амортизації із середньою вартістю інвестицій за даними бухгалтерського обліку.

При цьому показник чистого приведеного ефекту (різниця між приведеною до справжньої величини суми шляхом дисконтування грошового потоку за певний період реалізації інвестиційного проєкту і сумою інвестованих в його реалізацію засобів) дозволяє узагальнено охарактеризувати в абсолютному вираженні процес інвестування.

Інвестиції у формі грошових коштів мають тимчасову цінність, оскільки грошові кошти в різні проміжки часу при одній і тій же номінальній вартості мають різну купівельну спроможність, що зумовлює необхідність застосування методів дисконтування для фінансово-економічної оцінки інвестицій. Серед цієї групи методів слід виділити: розрахунок загального дисконтованого доходу PV (present value); чистого приведенного ефекту NPV (net present value), або чистого дисконтованого доходу (ЧДД); дисконтованого строку окупності, індексу прибутковості, індексу рентабельності, внутрішньої норми прибутковості.

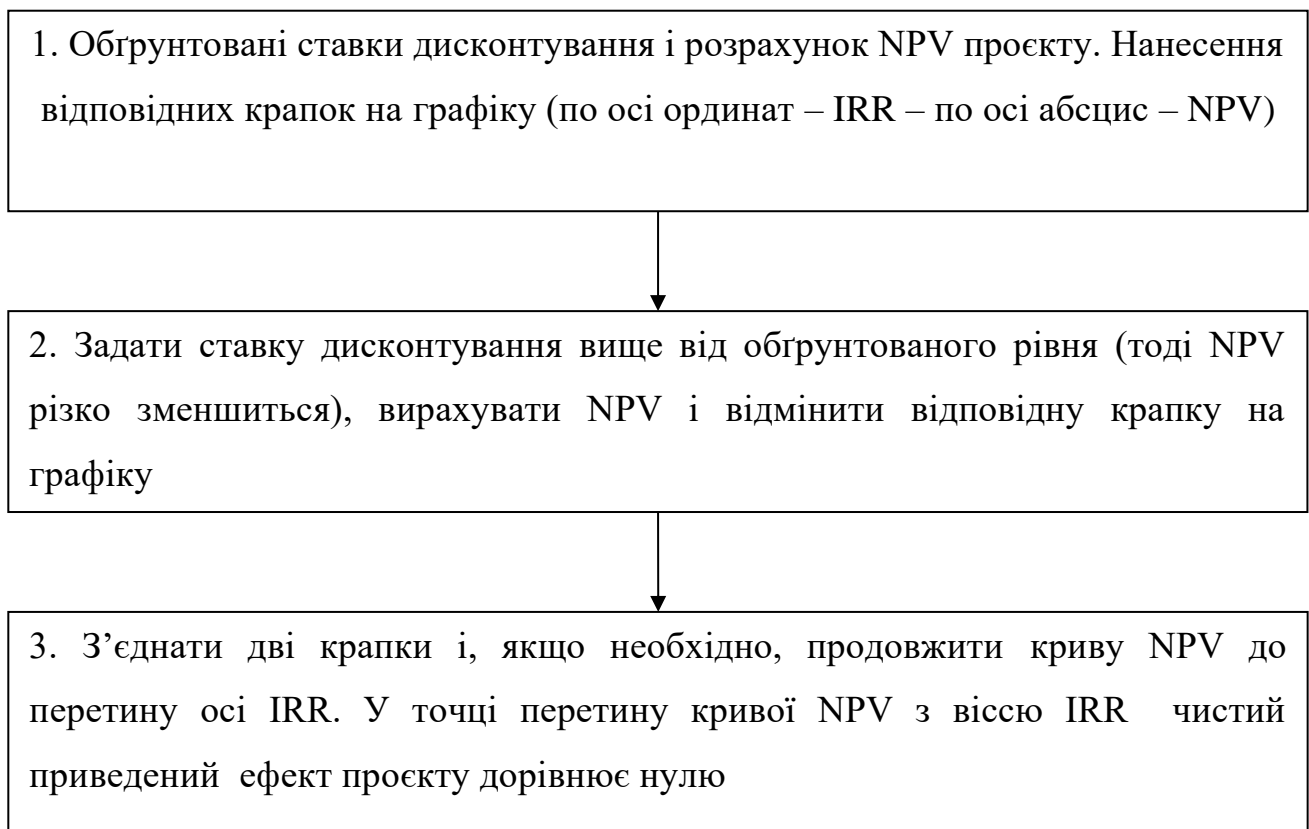
Чисті грошові потоки можуть бути визначені як отриманий після сплати податків прибуток з додаванням суми амортизації та інших негрошових витрат. При цьому вибір управлінського рішення проводиться за таким принципом: якщо $NPV > 0$, то проект придатний для інвестування.

Також слід враховувати інфляційну складову, що спотворює величину доходів і витрат при реалізації інвестиційного проекту, що може бути реалізовано на практиці за допомогою одночасної корекції грошових потоків на рівень інфляції й дисконтування на основі середньозваженої вартості капіталу. За допомогою зазначених показників можуть бути проведені як порівняльна оцінка ефективності альтернативних інвестиційних проектів, так і визначений критерій доцільності їх реалізації.

Індекс рентабельності, будучи відносним показником на відміну від показника чистого наведеного ефекту, може бути задіяний при здійсненні процедур вибору найбільш ефективного проекту з безлічі допустимих альтернативних варіантів, які мають близькі значення NPV, або при формуванні інвестиційного портфеля з максимальним значенням NPV.

Незважаючи на наявність ознак схожості методичних підходів до визначення індексу рентабельності інвестицій та розрахунку коефіцієнта ефективності капітальних вкладень, за своїм економічним змістом це абсолютно різні показники, оскільки зазначеному випадку як дохід від інвестицій розглядається не чистий прибуток, а грошовий потік [276, с.66].

Найбільш складним з позиції механізму розрахунку є показник внутрішньої норми рентабельності інвестицій (IRR), що характеризує рівень прибутковості цього інвестиційного проєкту, який виражається ставкою дисконтування, відповідно до теперішньої вартості інвестованих коштів. Заданий показник, як правило, використовується для порівняльної оцінки ефективності проєктів, при цьому проєкти з більш низьким значенням внутрішньої норми рентабельності не повинні сприйматися через невідповідність вимогам, які пред'являються до ефективності вкладених коштів. На рис. 4.12 представлена схема визначення IRR графічним методом.

Рис. 4.12. Схема визначення показника IRR графічним методом
 Побудовано автором за результатами дослідження.

При цьому аналіз ефективності планованих інвестицій на основі коефіцієнта IRR дозволяє визначити максимально допустимий рівень витрат, асоційованих з цим проєктом. Наприклад, у разі використання кредитних ресурсів для фінансування проєкту значення IRR показує на верхню межу допустимого рівня

банківської процентної ставки, у результаті перевищення якого проєкт стає збитковим.

На порядок розрахунку терміну окупності (PP) впливає наявність або відсутність рівномірності надходження прогнозованих доходів від здійснення інвестицій:

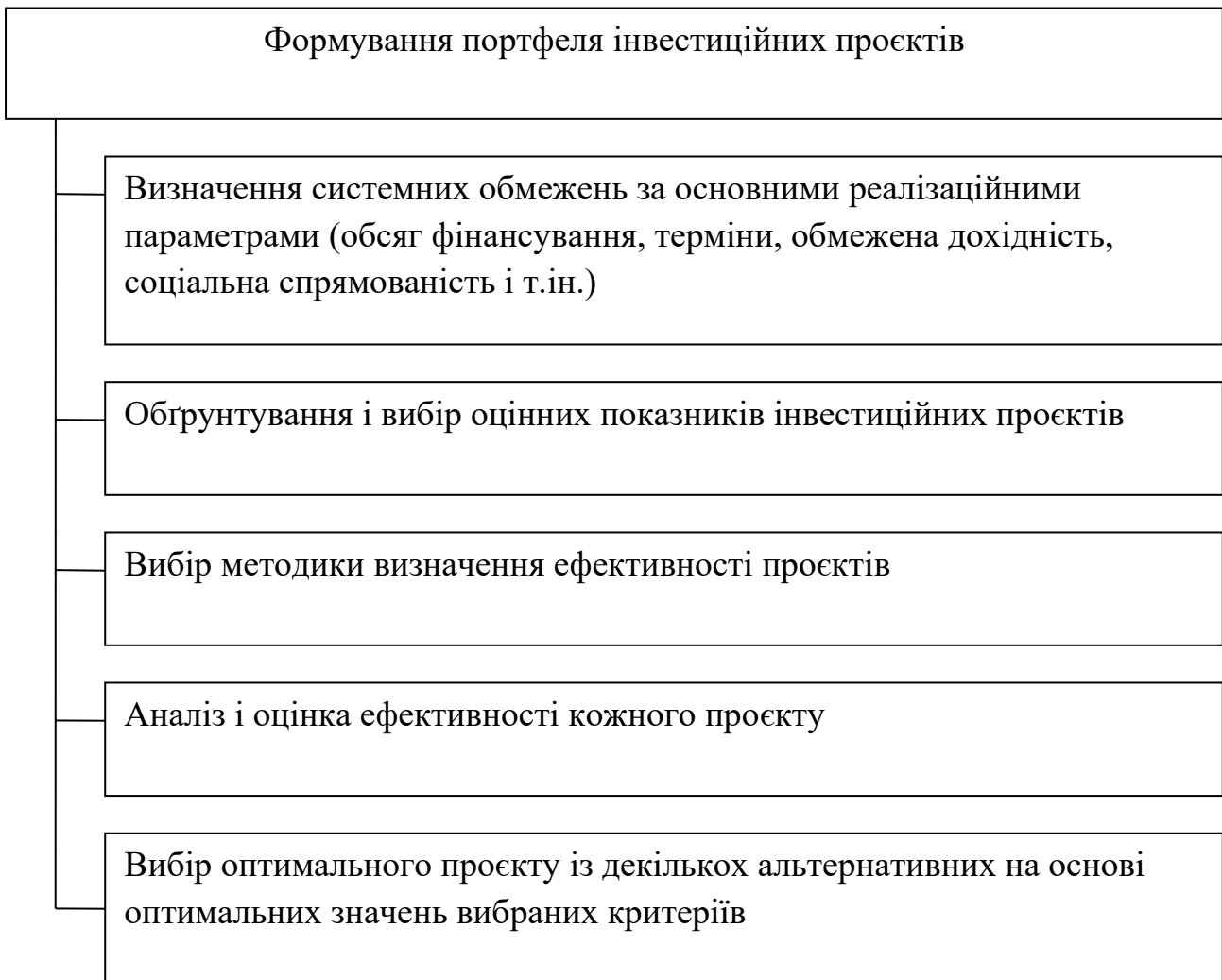
– у разі рівномірного розподілу доходів термін окупності розраховується розподілом суми одноразових інвестиційних витрат на величину річного доходу, зумовленого ними. Якщо в результаті такого розрахунку було отримано дробове число, воно округляється в бік збільшення до найближчого цілого;

– у разі нерівномірного розподілу доходів термін окупності розраховується прямим підрахунком кількості років, протягом яких сума інвестицій буде покрита кумулятивним доходом.

Для підвищення точності розрахунку показника PP необхідно враховувати грошові потоки, дисконтовані за показником відсотка щодо використання залучених фінансових ресурсів, в результаті чого термін окупності може зрости. Таким чином, PP – мінімальний часовий проміжок, після закінчення якого NPV стає і надалі залишається позитивною величиною.

На рис. 4.13 представлений алгоритм прийняття інвестиційних рішень за проєктами.

Аналіз розрахунку коефіцієнта ефективності інвестицій (ARR) дозволяє виділити його характерні риси: відсутність дисконтування показників доходу, а також використання показника чистого прибутку PN (операційний прибуток за вирахуванням податку на прибуток) як доходу від реалізації проєкту. Показник ARR порівнюється до значення коефіцієнта рентабельності авансованого капіталу (відношення суми чистого прибутку підприємства до загальної суми авансованого капіталу).

*Рис. 4.13. Алгоритм прийняття інвестиційних рішень за проєктами
Побудовано автором за результатами дослідження.*

Таким чином, в умовах невизначеності й ризику з метою здійснення вибору інвестиційного проєкту слід сформулювати різні стратегії й гіпотези розвитку залежно від сценарію подальшого функціонування об'єкта інвестування. Це дозволить врахувати можливості отримання максимального результату проєкту й реалізувати стратегію вибору з урахуванням можливих напрямків зміни. При цьому завдання оцінки та вибору інвестиційного проєкту в умовах наявних обмежень та наявності безлічі параметрів (критеріїв) ефективності проєктів може зводитись до типової задачі багатокритеріального вибору.

Прикладом є ефективність використання власного капіталу при різному співвідношенні власного й позикового капіталу (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

**Ефективність використання власного капіталу при різному співвідношенні
власного і залученого капіталу**

Показники	Відношення залученого капіталу до власного			
	0	0,5	1	1
Власний капітал млн грн	1200	850	600	400
Залучений капітал млн грн	0	450	600	500
Загальний грошовий капітал млн грн.	1200	1200	1200	1200
Варіант 1				
Норма прибутку на весь капітал, %	18	18	18	18
Прибуток всього, млн грн	216,0	216,0	216,0	216,0
Відрахування за кредит (12%), млн грн	0	48	72	96
Прибуток на власний капітал, млн грн.	216,0	168	144	120
Норма прибутку на власний капітал, %	18	21	24	30
Варіант 2				
Норма прибутку на весь капітал, %	6	6	6	6
Прибуток всього, млн грн.	72	72	72	72
Відрахування за кредит (12%), млн грн.	0	48	72	96
Прибуток на власний капітал, млн грн.	72	24	0	-24
Норма прибутку на власний капітал, %	12	3	0	-6

Складено автором за результатами дослідження.

Ефект від залучення позикового капіталу буде тільки тоді, коли процентне відношення одержуваного прибутку до всього капіталу буде перевищувати відсоток виплат за кредит.

Наявність прибутку від капіталовкладень є лише ознакою того, що інвестиції можуть дати ефект. Для прийняття рішення необхідно, щоб сума прибутку (після сплати відсотків за кредит) накопичилася за термін, який не перевищував би терміну капітального об'єкта (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Розрахунок покриття капіталовкладень прибутком і платою за кредит

Показники	Період часу			
	1-й	2-й	3-й	4-й
Капіталовкладення на початку періоду тис. грн	400000	31990	22778	12184
Прибуток від капітальних вкладень тис. грн	14010	14010	14010	14010
Плата за кредит (при ставці 15%), тис. грн	6000	4798	3416	1828
Прибуток від капіталовкладень після сплати відсотків банку, тис. грн	8010	9212	10594	12182
Капіталовкладення в кінці року (після відшкодування їх прибутком, тис. грн)	3199	22778	12184	0

Складено автором за результатами дослідження.

Розрахунок показує, що при щорічному отриманні прибутку на суму 14010 тис. грн після сплати відсотків банку інвестиції в 40000 тис. грн окупаються прибутком за 4 роки.

При оцінці інвестиційних проєктів становить практичний інтерес оцінка разових і неразових капіталовкладень (таблиці 4.3; 4.4).

Таблиця 4.3

**Визначення планового економічного ефекту
від разових капітальних вкладень**

Показники	1-й рік	2-й рік	3-й рік	4-й рік	5-й рік	Всього
Виручка, млн грн	28	28	28	28	28	140
Затрати, млн грн	10	10	10	10	10	50
Чистий дохід (прибуток), млн грн	18	18	18	18	18	90
Ставка дисконту	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Коефіцієнт дисконтування	1	0,833	0,694	0,578	0,482	-
Чиста поточна вартість	18	14,994	12,495	10,412	8,677	64,57
Капіталовкладення, млн грн	25					25
Чистий дисконтований дохід, млн грн						39,57

Складено автором за результатами дослідження.

Таблиця 4.4

Визначення планового економічного ефекту від неразових капітальних вкладень

Показники	1-й рік	2-й рік	3-й рік	4-й рік	5-й рік	Всього
Виручка, млн грн	28	28	28	28	28	140
Затрати, млн грн	10	10	10	10	10	50
Чистий дохід (прибуток), млн грн	18	18	18	18	18	90
Ставка дисконту	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	
Коефіцієнт дисконтування	1	0,833	0,694	0,578	0,482	-
Чиста поточна вартість, млн грн	18	14,994	12,495	10,412	8,677	64,57
Капіталовкладення, млн грн	5	5	5	5	5	25
Дисконтування капіталовкладень, млн грн	5	4,2	3,5	2,9	2,4	18,0
Чистий дисконтований дохід, млн грн						47,07

Складено автором за результатами дослідження.

З даних таблиць видно, що більш ефективним є неразове капіталовкладення.

Виходячи з цього, варто звернути увагу на збалансований розвиток підприємства, що являє собою напрямок узгодженої взаємодії між різними видами діяльності, процесами системами, які формують економічний цикл підприємства (дод. 3). Процес узгодженої взаємодії двох функцій передбачає адекватну реакцію або зміну значення однієї функції на випадкову або плановану зміну значення іншої цільової функції. Наприклад, зростання інноваційної активності веде до збільшення обсягів інвестицій, що підтримують це зростання. Стійкість описуваного процесу забезпечується діалектичною взаємодією або наступністю двох цільових функцій інноваційно активності та інвестиційного забезпечення, що й створює умови для наявності

зворотного зв'язку (а), який відображає продовження процесу збалансованого розвитку.

Якщо економічна цільова функція математично описана гармонійно, то процес збіжності до оптимального значення цільової функції з плином часу є стійким, за умови неперевищення амплітудою кожного наступного циклу амплітуди попередніх циклів. Визначимо цей процес як стійку збіжність до оптимального рішення.

Незлагоджений стан процесу збалансованого розвитку призводить до тимчасового відставання реалізації економічних функцій від їх нормального розвитку. Наприклад, збій в інвестиційній діяльності призводить до незатребуваності багатьох інноваційних розробок, що в кінцевому підсумку уповільнює процес створення матеріально-технічної бази випуску кінцевого продукту. З точки зору динаміки процес гальмування уповільнює інноваційний розвиток підприємства.

З математичної точки зору зовнішні фактори виводять значення цільової функції за межі допустимих обмежень. Тоді процес управління цими обмеженнями з метою повернення цільової функції в межі її нормальних значень вимагає значного часового ресурсу.

В основі збалансованого розвитку різних видів діяльності лежать принципи стійкої збіжності цього процесу до оптимального значення цільової функції. Принцип стійкості базується на законі діалектичного розвитку або наступності. Принцип збіжності відповідає за наявність єдиного кінцевого рішення або значення цільової функції як максимальної економічної ефективності підприємства.

Розглянемо збалансований розвиток економічного циклу підприємства як інноваційної системи, що складається з інноваційного (І), інвестиційного (F) та виробничого (P) циклів. Незбалансованість системи означає вихід за її межі одного з господарських циклів, що руйнує причинно-наслідкові зв'язки системи й веде до її руйнування. Таким чином, дисбаланс між складовими економічного циклу призводить в кінцевому підсумку до банкрутства підприємства. Тут з точки зору

процесного підходу інноваційний розвиток зупиняється, тобто переходить від динамічного процесу до статичному стану.

Якщо інноваційний розвиток підприємства заснований на узгодженій діалектичній взаємодії, коли процедура наступності є основою послідовного виконання його економічних циклів, то такий розвиток забезпечує рівноважний стан підприємства як системи.

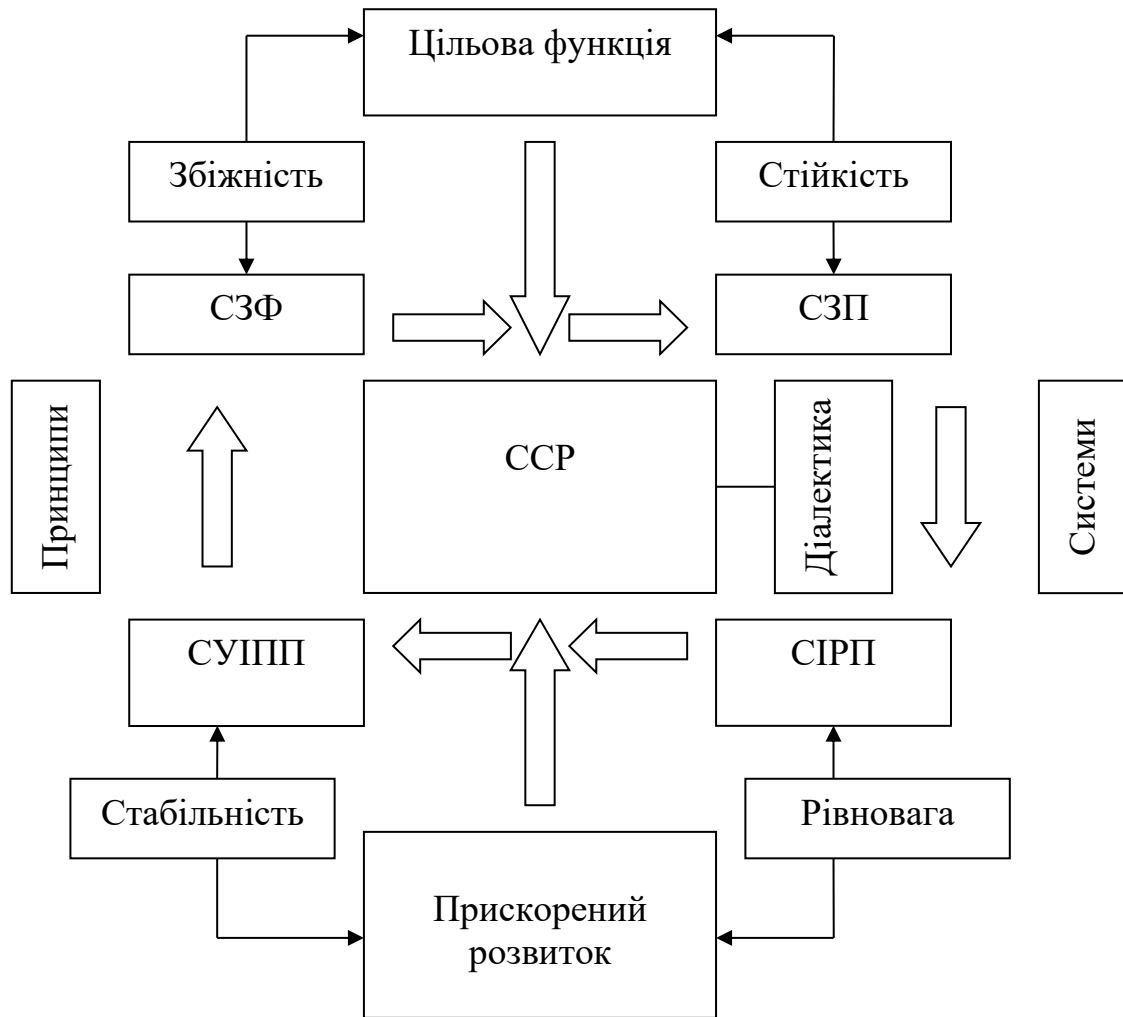
Підвищена інноваційна активність одного з елементів системи за рахунок раціонального ресурсного забезпечення інших її елементів визначає рівноважний стан системи, коли управління процесом ресурсного забезпечення зберігає функціональну активність поточної цільової функції в заданих межах.

Послідовна інноваційна активність усіх суб'єктів системи в напрямку обраної стратегії інноваційного розвитку призводить до завершення виконання повного стабілізованого економічного циклу. Зворотний зв'язок свідчить про можливість продовження збалансованого розвитку з рівноважного стану, коли вихід одного з суб'єктів системи за її межі змінює функціональну поведінку інших суб'єктів таким чином, що випав суб'єкт, у процесі зміни зовнішніх умов він змушений повернутися до складу збалансованої системи.

В основі збалансованого розвитку підприємства як інноваційної системи лежать принципи рівноважного стану й стабільного розвитку. Рівноважний стан є наслідком такого інноваційного розвитку, коли вихід одного з суб'єктів системи за рамки допустимих обмежень призводить до зміни поведінки суб'єктів системи в напрямку повернення першого суб'єкта в лоно вихідної (материнської) системи. Принцип сталого розвитку системи впливає з положення про те, що цільові функції, які описують поведінку суб'єктів, що входять до складу інноваційної системи, мають загальне призначення – досягнення максимального значення ефективності повного економічного циклу досліджуваної системи. Стан стабільності за відсутності зовнішніх впливів, що дестабілізують або руйнують систему, дає можливість використовувати додаткове ресурсне забезпечення, зарезервоване на випадок форс-мажору, в напрямку прискорення розвитку

економічного циклу, що забезпечує пріоритет у вирішенні завдань, наприклад, соціального забезпечення.

На рис. 4.14 відображено взаємодію між основними принципами економічного розвитку й відповідного цим принципам інвестиційного забезпечення процесів інноваційного розвитку.

Рис. 4.14. Принципи збалансованого розвитку інноваційної й інвестиційної діяльності підприємства

Побудовано автором за результатами дослідження.

Система збалансованих функцій (СЗФ) забезпечує реалізацію принципу збіжності, відповідного прагненню цільових функцій виробничо-господарської діяльності підприємства до одного оптимального кінцевого рішення – забезпечення випуску інноваційної продукції, що відповідає ринковим потребам.

Система збалансованих показників (СЗП) призначена для вибору

стратегічного напрямку інноваційного розвитку на основі використання нематеріальних ресурсів, що особливо актуально в післякризовий період. Стійкість інноваційної діяльності промислового підприємства істотно залежить від правильності вибору вектора стратегічного інноваційного розвитку підприємства (СІРП). Правильність вибору (СІРП) забезпечує процес стійкої збіжності до єдиного оптимального значення цільової функції, в якості якої виступає ефективність інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарського підприємства.

Принцип рівноваги належить до паралельного здійснення інноваційної та інвестиційної діяльності сільськогосподарського підприємства. Система інноваційного розвитку підприємства з'ясовує формування (СІРП) з боку інноваційної діяльності, а також формує вектор ресурсного забезпечення як інвестиційну діяльність. Зміна напрямів інноваційної діяльності сільськогосподарського підприємства призводить до корекції функцій його інвестиційної діяльності й навпаки. На принципі стабільності заснована система управління інвестиційними потоками підприємства (СУПП), в якій процес управління матеріальними, фінансовими та інтелектуальними ресурсами забезпечує стабільний стан цієї системи. Перебої в будь-якому з видів ресурсного забезпечення компенсуються відповідними змінами в забезпеченні системи іншими інвестиційними ресурсами. Стабільно рівноважний стан систем засновано на правильності вибору напрямку стратегічного інноваційного розвитку сільськогосподарського підприємства.

Помилка при формуванні СІРП призводить до перевитрат допустимих обсягів інвестиційних ресурсів. Отже, правильність вибору СІРП формує додатковий обсяг інвестиційних ресурсів, використання яких в інноваційній діяльності сільськогосподарського підприємства призводить до прискорення його розвитку. Тоді процес стабільної рівноваги формує резервний інвестиційний ресурс для формування альтернативних напрямків і прискорення інноваційного розвитку підприємства.

З аналізу принципів збалансованого розвитку інноваційної та інвестиційної

діяльності сільськогосподарського підприємства слідує, що можливість прискорення процесу отримання оптимального значення цільової функції на основі діалектичної наступності системного розвитку означає досягнення високого рівня ефективності інноваційної діяльності підприємства.

Запропонований системний опис процесу збалансованого розвитку підприємства являє собою низку економічних циклів, які характеризують окремі напрямки господарської діяльності підприємства. Система СЗП виконує функції інноваційного циклу з організації й супроводу перспективних видів економічної діяльності.

Система СІРП виконує функції інвестиційного циклу з організації й супроводу СУПП. До завдань системи входять функції остаточного формування СУПП на базі сформованого до цього часу раціонального ресурсного забезпечення. Система СУПП виконує функції циклу організації та створення матеріально-технічної бази як структури, що об'єднує в собі засоби виробництва. Система СЗФ виконує функції циклу організації випуску й реалізації інноваційної продукції. Сформований таким чином вектор ресурсного забезпечення супроводжує поточну господарську та перспективну інноваційну діяльність підприємств [277, с.38].

Розглянуті економічні цикли мають фазовий зсув або тимчасове відставання один до одного, що й визначає послідовність виконання економічного циклу. Першим в господарській діяльності виступає інноваційний цикл з метою визначення спектра можливих напрямків інноваційного розвитку підприємства. Підставою для цієї діяльності в післякризовий період є фінансовий ресурс, отриманий від реалізації продукції на попередньому циклі економічного розвитку. Далі настає черга інвестиційного циклу з метою формування вектора ресурсного забезпечення для підтримки нового напрямку стратегічного інноваційного розвитку як оптимального вектора, відповідного можливостям цього циклу. Згодом в господарську діяльність вступає система СУПП з метою організації і будівництва матеріально-технічної бази підприємства. Підставою для цього виду діяльності є сформований і виконаний до

цього моменту часу інноваційний проєкт з відповідними його потребами, обсягом ресурсного забезпечення. Останньою у справу вступає система СЗФ, призначена для випуску й реалізації інноваційної продукції. Очевидно, що підставою для здійснення цього виду діяльності є створена перед цим матеріально-технічна база, яка об'єднує засоби виробництва сільськогосподарської продукції для споживання.

Тоді система збалансованого розвитку підприємства функціонально об'єднує в собі можливості перелічених вище систем (СЗФ, СЗП, СУПП, СІРП) і відповідає за організацію і послідовність виконання економічних циклів підприємства. Послідовність виконання цих циклів заснована на використанні принципу наступності, коли кожна наступна система приступає до своєї роботи на підставі результатів функціонування попередньої системи. Таким чином, система збалансованого розвитку підприємства використовує у своїй роботі принцип діалектичного розвитку, що значно посилює процес стійкості інноваційної діяльності підприємства.

4.2. Активізація інвестиційних ресурсів сільськогосподарських підприємств

Наукове забезпечення подальшої інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств пов'язане з необхідністю практичної реалізації заходів, спрямованих на створення ринкового обороту землі, куди входять: розширення оренди, поступовий перехід до купівлі-продажу сільськогосподарських угідь і вдосконалення механізму раціонального використання земель.

Вищевикладене дозволяє вважати вельми актуальним проведення досліджень з проблеми формування економічного механізму розвитку обігу сільськогосподарських земель, які передбачають з'ясування питань визначення ціни землі, величини орендної плати за сільськогосподарські землі й земельного податку з урахуванням їх кадастрової оцінки, яка необхідна не тільки для проведення операцій, пов'язаних з купівлею-продажем, але, насамперед – зі

здачею землі в оренду, оцінкою землі як складової частини виробничого потенціалу та ін.

При цьому матеріальною субстанцією ціни землі, земельного податку, орендної плати служить земельна рента, яка представляє дохід, економічну форму реалізації земельної власності в сільському господарстві [278].

Отже, вартісна оцінка землі – найважливіший економічний інструмент в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств. Вона служить механізмом створення раціональної системи оподаткування й ціноутворення, має принципове значення не тільки для купівлі-продажу земель, а й для складання договорів на довгострокову та короткострокову оренду, а також є елементом ринкового обороту землі. Необхідність в економічній (вартісній) оцінці землі визначається її цінністю як головного засобу виробництва в сільському господарстві.

Центральне місце в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств займають землі сільськогосподарського призначення (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Землі сільськогосподарського призначення

Сільськогосподарські угіддя	Несільськогосподарські угіддя
Рілля	Господарські шляхи та прогони
Багаторічні насадження	Лісові насадження та інші полезахисні смуги, крім тих, що належать земельному лісовому фондові
Сіножаті	Землі під господарськими будівлями і дворами
Пасовища	Землі тимчасової консервації тощо
Перелоги	

Складено автором за результатами дослідження.

Відповідно до чинного законодавства в Україні заборонені операції із купівлі-продажу, фінансової оренди та іпотечного кредитування майже всіх земельних ділянок сільськогосподарського призначення [279].

В Україні частка орендованих сільськогосподарських угідь становить 97 %. У Бельгії в оренді перебуває понад 70 %, у Німеччині та Франції – понад 60 % земель,

Нідерландах – 35 %. У середньому в країнах Євросоюзу 53 % сільськогосподарських угідь знаходиться в оренді, а в країнах Європи – 62 % [280].

У країнах Західної Європи сільськогосподарськими товаровиробниками 90% договорів оренди укладається на термін більше дев'яти років. Сюди належать повна ротація сівозмін та окупність основних засобів. У Нідерландах термін оренди становить 6 – 12 років, у Люксембурзі – 6 – 9, Франції – 9, у Португалії для орендарів, що використовують найману працю, мінімальний термін оренди становить 10 років [280]. Станом на 01.01.2018 р. в Україні було укладено 4,9 млн договорів оренди земельної частки (паю), з них із фермерськими господарствами – 0,75 млн договорів. Більшість договорів, а саме 2,3 млн, укладено терміном на 8 – 10 років [281].

Як у більшості розвинутих країн, в Україні сільськогосподарські землі теж перебувають в оренді (рис. 4.15).

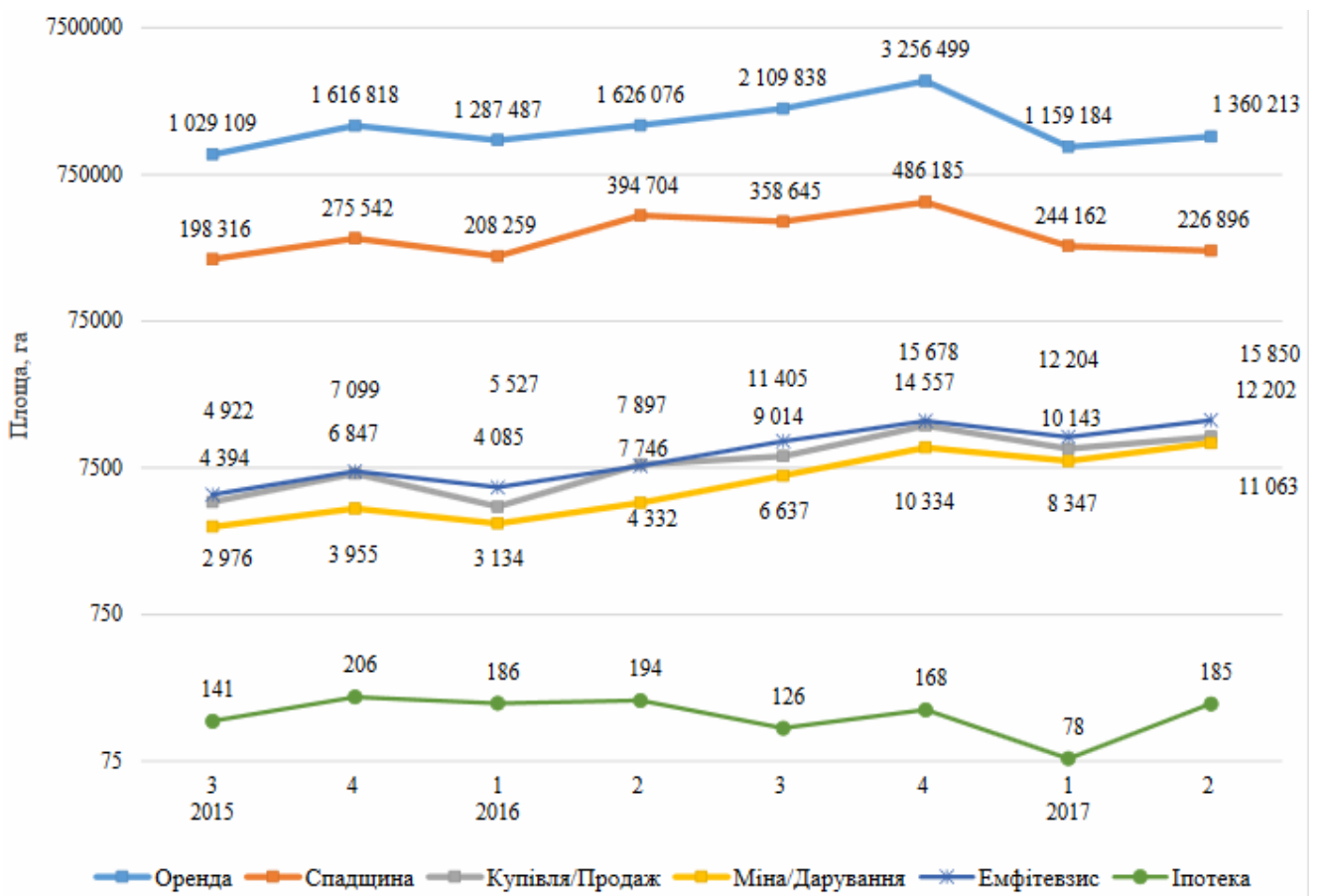
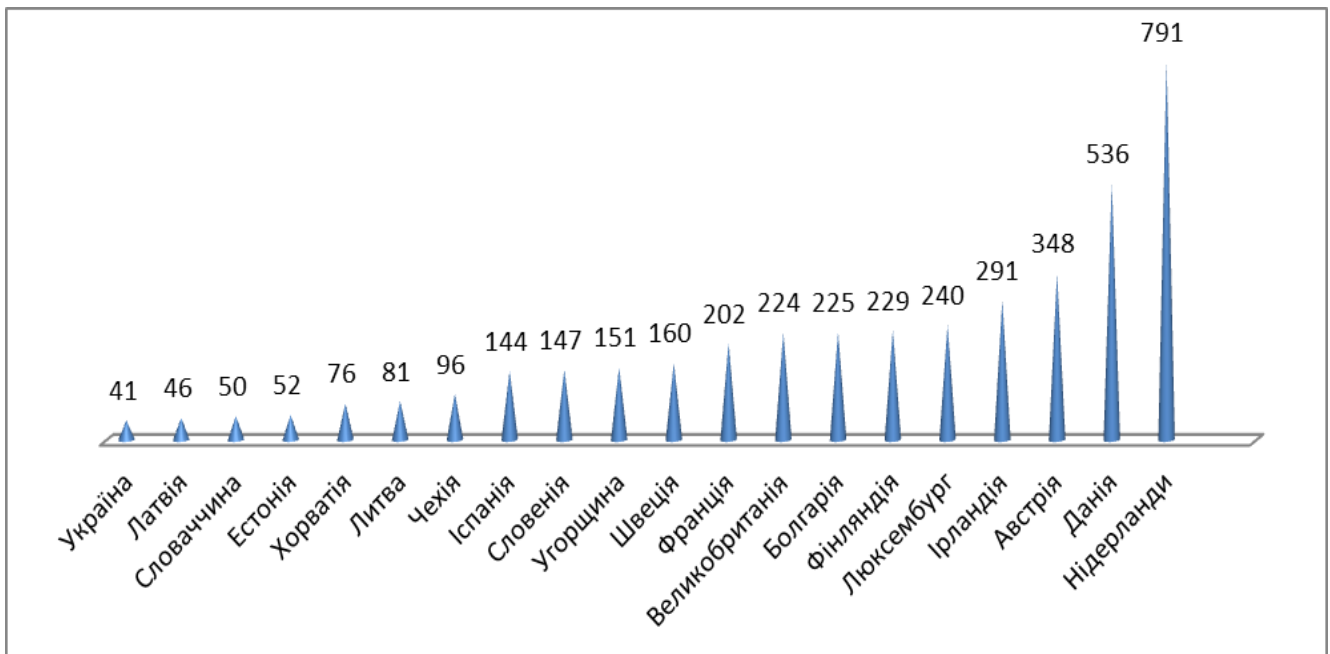

Рис. 4.15. Динаміка площ земель, які брали участь у трансакціях, для сільськогосподарських земель, липень 2015 – червень 2017 р. Побудовано автором за [282, с. 52]

У структурі трансакцій земель сільськогосподарського призначення домінували трансакції оренди (76,1 %); на спадщину припадало 18,3 %, купівлю-продаж – 3,1 %, обмін та дарування – 1,6 %, емфітевзис – 0,8 % та лише 0,05 % – на іпотеку [282, с. 50].

І хоча значна площа сільськогосподарських земель в Україні передана землевласниками в оренду, розмір плати за неї є значно нижчий, ніж середній розмір орендної плати розвинених країн світу та Європи. Так, у США орендна плата за землі сільськогосподарського призначення становить до 10% ринкової вартості, або 350 – 400 дол. США за 1 га; у Канаді на оплату оренди витрачається 40 – 45 % виробленого врожаю [280].

У розрізі країн Євросоюзу розмір оренди земель сільськогосподарського призначення коливається від 791 євро/га (у Нідерландах) до 46 євро/га (у Латвії) [283]. В Україні у 2017 р. орендна плата за 1 га сільськогосподарської землі в середньому становила лише 1369 грн (або 41 євро/га) (рис. 4.16).

Рис. 4.16. Середній розмір плати за оренду землі сільськогосподарського призначення в окремих країнах Євросоюзу та Україні, євро/га

Побудовано автором за [282; 190, с. 52]

Однак у порівняно з розвинутими країнами структура балансів наших сільськогосподарських підприємств є деформованою та інвестиційно

непривабливою з причин непередставлення низки важливих капіталів (рис. 4.17).

Рис. 4.17. Відображення капіталу (активів) у фінансовій звітності

Побудовано автором за результатами дослідження

Як видно з рисунку, у США та країнах ЄС земля як власна так і орендована в структурі активів займає 40 %, тоді як у вітчизняних балансах вона взагалі відсутня [284].

На початковому етапі компанії зіткнулись із проблемою визначення відсоткової ставки оренди, тому лізингові платежі дисконтувались із використанням ставок кредитування, опублікованих Національним банком України на його офіційному веб-сайті [285].

Відсутність ринку землі не дає можливості в повному обсязі оцінити інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств, з'ясувати їх потенціал.

Необхідність залучення землі в активний оборот визначається і попитом на неї. Однак проблематичність ситуації на ринку сільськогосподарських земель полягає не тільки в тому, що в результаті деформації процесу перерозподілу земель держава зазнає величезних втрат у десятки мільярдів доларів, але і при цьому істотно обмежуються можливості для розвитку власне сільгоспвиробництва. Сьогодні на селі починає поступово формуватися категорія господарюючих суб'єктів, що адаптувалися до ринкових умов і

успішно ведуть виробництво. Для забезпечення відтворювального процесу вони потребують збільшення землекористування, але не мають фінансової можливості придбати додаткову площу за спекулятивними цінами.

Особливо це стосується малого й середнього агробізнесу. Проблема ринку сільськогосподарських земель тісно пов'язана з розвитком земельної іпотеки та перетворенням землі в реальний актив. У загальній системі заходів щодо відродження аграрного виробництва та підвищення якості життя в селі цей напрямок зараз висувається в розряд ключових інституційних і економічних проблем формування ринку сільськогосподарських земель та кредитно-фінансової системи аграрного сектора. Однак досить високий потенціал земельної іпотеки, який міг би бути використаний з метою інвестування агропромислового виробництва, залишається поки незадіяним. У зв'язку з цим ми не повинні сплутувати ціну землі й ціну послуг земельних ділянок (грошових одиниць за кількість отримуваних послуг), яка називається орендною платою, або рентною оцінкою. Таким чином, можна говорити про три сегменти ринку землі-капіталу: по-перше, про ринок землі як капітальних благ, де купуються й продаються земельні ділянки, який у нас відсутній; по-друге, про ринок послуг капіталу, де ці земельні ділянки можуть бути здані «напрокат» за певну плату, тобто в строкове, безстрокове або орендне користування. Для здійснення покупки й продажу цих благ суб'єкти потребують коштів. По-третє, можна виділити ще один сегмент ринку капіталу – ринок позикових коштів, або позичкового капіталу. Дохід, який породжується позиковим капіталом, називається відсотком. Його суть ми з'ясуємо в ході аналізу всіх трьох взаємопов'язаних сегментів ринку капіталу.

Отже, ціна землі – ірраціональна економічна категорія, бо земля сама по собі в її природному вигляді (без урахування штучних споруд і вкладення капіталу) не є продуктом людської праці і, отже, не має вартості. Однак оскільки земля є предметом купівлі-продажу, тобто приймає товарну форму, то вона має ціну. Покупець земельної ділянки прагне придбати її заради постійного доходу, який

приносить земля, тобто купується право на отримання регулярного доходу протягом невизначеного періоду.

У наших умовах серед інших оцінних методів найважливішим є прибутковий метод обчислення ринкової ціни землі. Він не втратив свого значення і є найбільш практичним, доступним і правильним, а тому лежить в основі всіх сучасних формул розрахунку цін на земельні ділянки.

Класична формула визначення ціни землі представлена в такому вигляді:

$$Z = (P/n) \times 100\% , \quad (4.1)$$

де Z – ціна земельної ділянки, тис. грн;

P – величина земельної ренти, тис. грн;

n – позичковий відсоток.

Визначальною складовою (фактором) ціни землі є величина земельної ренти. Так само диференціальна рента (рентний дохід) розраховується за такою формулою:

$$Dr = (N \times Z - Z - U \times C), \quad (4.2)$$

де Dr – диференціальна рента в розрахунку на 1 га, тис. грн;

C – ціна реалізації 1 т зерна, (1 т к. од.), тис. грн;

U – врожайність культур, т / га;

Z – виробничі витрати в розрахунку на 1 га, тис. грн;

N – нормативний коефіцієнт рентабельності (0,35).

У даному дослідженні при визначенні рентної складової для досягнення поставленої мети доцільно використати такі методичні прийоми:

– по-перше, за вихідну базу слід прийняти фактичні дані продуктивності землі (ріллі та сільськогосподарських угідь) у вигляді врожайності зернових і зернобобових культур та виходу кормових одиниць з 1 га земельної площі, а також

пов'язані з ними матеріально-грошові та трудові витрати;

– по-друге, оцінку натуральних показників урожайності й виходу кормових одиниць провести за світовими цінами, оскільки фактично складений ціновий механізм на сільськогосподарську продукцію в Україні не забезпечує реального виявлення не тільки рентної складової, а й нормального прибутку для здійснення розширеного відтворення;

– по-третє, низький рівень середньомісячної номінальної заробітної плати в сільському господарстві повинен бути відповідним Державній програмі відродження та розвитку села;

– по-четверте, для оновлення результатів дослідження використовувати вирівнювання фактичних динамічних рядів вищевказаних показників з перенесенням тенденції, що склалася на найближчу перспективу за допомогою однофакторного рівняння регресії й використання прийому екстраполяції;

– по-п'яте, провести моделювання рентної складової, що базується на окупності фактичних витрат з нормативним рівнем рентабельності на гірших за родючістю землях.

В оцінці земель сільськогосподарського призначення доцільно звернути увагу на рівень кислотності, засоленості, солонцюватості, перезволоженості, техногенної забрудненості тощо. Сьогодні частина земельних ресурсів перебуває у передкризовому, а подекуди – кризовому стані з тенденцією до погіршення [286]. Поширилися й інші процеси деградації ґрунтів.

Зазначимо, що обсяги внесення мінеральних добрив зменшилися від 148 кг/га активної речовини у 1986–1990 рр. до 76–96 кг/га у 2011–2015 рр. На 1 га посівів у сільськогосподарських підприємствах у 2019 р. було внесено лише 0,6 т органічних добрив замість 9,4 т у 1985 р. Попри тенденцію до зростання обсяги внесення мінеральних добрив на 1 га посівів (131-134 кг поживної речовини) ще не сягнули показника 1986-1990 рр. (148 кг/га) (табл. 4.6). Це зумовлює формування в агроєкосистемах сільськогосподарських підприємств стійкого від'ємного балансу гумусу, азоту, фосфору й калію.

Для активізації інтеграційних процесів між сільськогосподарськими

товаровиробниками, з одного боку, і підприємствами переробної промисловості й операторами продовольчого ринку, з іншого, дозволити останнім інвестувати до 25 % прибутку, що підлягає оподаткуванню, в пріоритетні напрями: ґрунтово- і водоохоронні заходи, модернізацію виробничих і господарських об'єктів, виробничого розвитку (згідно з переліком, погодженим сільськогосподарськими товаровиробниками й органами управління сільського господарства), вилучивши ці кошти з бази оподаткування при розрахунку податку на прибуток.

Отже, високі врожаї сільськогосподарських культур сільськогосподарські товаровиробники сьогодні в основному одержують за рахунок природної ґрунтової родючості, яка через 5 – 10 років може суттєво знизитися, адже середній рівень вмісту гумусу в ґрунтах України зменшився від 3,64 % у 1961 р. до 3,16 % нині.

Таблиця 4.6

Динаміка балансу поживних елементів у землеробстві України

Статті балансу	Баланс поживних елементів, кг/га д.р.			
	Азот	Фосфор	Калій	Разом (NPK)
1986–1990 рр.				
Надходження	89,5	56,1	102,7	248,3
Винос	92,6	31,2	103,2	227,0
Баланс	-3,1	24,9	-0,5	21,3
1996–2000 рр.				
Надходження	26,0	10,4	15,3	51,7
Винос	56,5	18,2	53,7	128,4
Баланс	-30,5	-7,8	-38,4	-76,7
2001–2005 рр.				
Надходження	21,8	5,9	8,7	36,4
Винос	70,1	24,7	76,7	171,5
Баланс	-48,3	-18,8	-68,0	-135,1
2006–2010 рр.				
Надходження	38,7	10,2	14,7	63,6
Винос	77,4	23,9	60,3	161,6
Баланс	-38,7	-13,7	-45,6	-98,0
2011–2015 рр.				
Надходження	65,0	13,1	18,1	96,2
Винос	85,0	25,4	33,2	143,7
Баланс	-20,0	-12,3	-15,1	-47,5

Складено за даними Держгеокадастру України [288].

Поліпшення земель сільськогосподарського призначення може здійснювати як орендар, так і орендодавець, що має бути передбачено договором оренди. Згідно з Законом України «Про оренду землі», якщо поліпшенням землі займається орендар, йому відшкодовуються витрати на такі заходи, якщо ж поліпшення земель проводиться без згоди орендодавця, то такі витрати орендареві не відшкодовуються [287].

У складі капітальних вкладень сільськогосподарських організацій враховуються роботи щодо докорінного поліпшення земель (осушувальні, зрошувальні й інші меліоративні роботи, створення високопродуктивних луків, пасовищ та ін.). Це можуть бути капітальні витрати інвентарного характеру: будівництво водогосподарських, протиерозійних, гідротехнічних, протисельових та інших споруд (гребель, дамб, каналів, зрошувальної й осушувальної мереж), культуртехнічні заходи з поверхневого поліпшення земель для сільськогосподарського використання неінвентарного характеру (не пов'язані із зведенням споруд), а також терасування крутосхилів. До технічних робіт на сільськогосподарських угіддях, які не потребують осушення, належать: планування земельних ділянок, розчищення земель від лісу, чагарників, пнів, валунів і каменів, вирівнювання земель після розкорчування, зрізування й оброблення купин, фрезерування, розорювання цілини й перелогових земель, що не проводилося понад 5 років, з обробленням пласта і прикочуванням цих земель, очищення водойм та ін. Меліоративні роботи належать до будівельних робіт (водогосподарське будівництво). При цьому виділяються такі капітальні вкладення: на зрошення земель, а саме – на створення нових зрошувальних систем, у т. ч. для поливу сінокосів і пасовищ, площ під рисом і овочевими культурами; на комплексну реконструкцію зрошувальних систем і перебудову колекторно-дренажної мережі; осушення земель (нові осушені землі, відновлення й реконструкція осушених земель, які діють, охоплюючи закритий дренаж; обводнення пасовищ (нові пасовища), реконструкцію водогосподарських споруд на пасовищах; будівництво магістральних водопроводів сільськогосподарського призначення.

Відомо, що Мінагрополітики передбачило в Державному бюджеті на 2018 р. видатки за бюджетною програмою 2801170 «Фінансування заходів щодо захисту, відтворенню та підвищенню родючості ґрунтів» у сумі 350 млн грн [289].

Отже, для фінансування заходів щодо захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів у сумі 350 млн грн з державного бюджету буде спрямовано на проведення вапнування – 245 млн грн, гіпсування ґрунтів – 105 млн грн. Зазначимо, що вперше в Україні виділено кошти з державного бюджету на вищезазвані агротехнічні заходи.

Упродовж досліджуваного періоду площа вапнування ґрунтів збільшилася на 63,7 %, гіпсування – майже втричі. Проте обсяги внесення вапнякового борошна та гіпсу залишаються мінімальними, що не дає підстав стверджувати про позитивний ефект від реалізації вищезгаданих агротехнічних заходів.

На нашу думку, більшість орендарів земельних ділянок (паїв) проводила заходи з підвищення родючості сільськогосподарських угідь за умови наявності довгострокових перспектив їх виробничої діяльності. У нинішніх умовах дуже складно самотійно фінансувати такі заходи, особливо дрібним сільськогосподарським підприємствам.

Упродовж 2010 – 2019 рр. обсяги капітальних інвестицій, які були спрямовані господарствами корпоративного сектору аграрної економіки в заходи з підвищення родючості угідь, зросли в 5,6 раза і в 2019 р. становили 317,8 млн грн (рис. 4.18). Проте в структурі капітальних інвестицій сільськогосподарських підприємств на відповідні видатки припадало лише 0,5 %, а з розрахунку на 1 га використовуваних підприємствами сільськогосподарських угідь їх обсяг становив всього 16 грн.

Отже, можемо констатувати що відновлення родючості сільськогосподарських угідь не є в пріоритеті інвестування суб'єктів підприємницької діяльності у сфері агробізнесу. Як свідчать результати опитувань керівників сільськогосподарських підприємств Київської, Черкаської, Кіровоградської та Хмельницької областей (435 опитаних), що основним чинником такого становища є висока ймовірність зміни власників чи орендарів сільськогосподарських угідь в умовах запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення – так

відповіли 76 % опитаних, ймовірність банкрутства суб'єкта господарювання – 17 %, відсутність заходів стимулювання з боку держави та об'єднаних територіальних громад – 6 %, 1 % – відсутність системи моніторингу якості земель сільськогосподарського призначення.

Рис. 4.18. Динаміка обсягів капітальних інвестицій господарств корпоративного сектору аграрної економіки з підвищення родючості сільськогосподарських угідь (тис. грн) та їх частка в загальній структурі інвестиції сільськогосподарських підприємств

Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [210-217]

Необхідно зазначити, що земельні ресурси – це єдина складова ресурсного капіталу сільськогосподарських підприємств, що вартісно не відображається як об'єкт обліку й звітності. Відповідно це унеможлиблює ведення відповідних розрахунків окупності капітальних вкладень, а також обліку капітальних інвестицій, спрямованих на підвищення родючості ґрунту, які безпосередньо впливають на зміну залишкової вартості сільськогосподарських угідь як активу суб'єкта господарювання.

За розрахунками, у нинішніх ринкових цінах України не відображено 25 млрд дол. США таких активів. Якщо точніше 24,51 млрд дол. США – теперішній

потенціал зростання суми національного багатства України [290, с.22].

Якщо порівняти цей земельний капітал з основними макроекономічними показниками, то це п'ята частина ВВП та більше ніж весь золотовалютний запас України, який на початок 2019 р. знаходився на рівні 20,8 млрд дол. США. Одночасно на відміну від золотовалютних резервів, які більше ніж на половину сформовані за рахунок кредитів МВФ, земля – це власний капітал України, який забезпечує дохід країни, її продовольчу безпеку, конкурентоспроможність на зовнішніх фондових та продовольчих ринках.

Нині близько 3% сільськогосподарських угідь та прав користування ними оцінені та поставлені на баланси сільськогосподарських підприємств всіх організаційно-правових форм господарювання, що становить лише 150 млн дол. США.

Для виявлення причин низької облікової дисципліни щодо земель та прав їх оренди проведено опитування бухгалтерів господарств корпоративного сектору аграрної економіки (109 осіб).

Отже, серед причин, виявлених опитуванням: проблеми ідентифікації земельних активів – 23 % опитаних; відсутність рекомендацій із самостійної облікової оцінки – 11%; висока вартість процедури експертної оцінки – 9%; відсутність державної мотивації і контролю – 26 %; тіньове небажання оцінки цих активів – 31 %.

Звідси маємо низький рівень обліку землі сільськогосподарського призначення (лише 150 млн дол. США у фінансовій звітності) і відповідне відображення в системі національних рахунків – в макроекономічній статистиці.

Основною глобальною проблемою є суперечності в розгляді капіталу, національного багатства в Міжнародних стандартах фінансової звітності та в системі прав власності на них. Це зумовлює і ключові проблеми капіталізації земельного національного багатства України: обліково-оцінні процедури та чітка ідентифікація прав власності на активи як фізичних об'єктів, так і нефізичних об'єктів – прав.

У 2018 р. опубліковано оновлену версію Концептуальної основи фінансової звітності, за якою з 2020 р. МСФЗ розглядатимуть активи і як набір прав, а не лише як фізичні об'єкти. У зв'язку з цим постає необхідність здійснити адаптації вітчизняних стандартів ведення обліку та положень Податкового кодексу до міжнародних стандартів фінансової звітності.

Необхідно зазначити, що відповідно до Закону України «Про оцінку земель» № 1378-IV від 11.12.2003 р. (із змінами та доповненнями), залежно від мети та методів проведення оцінка земель поділяється на такі види: бонітування ґрунтів; економічна оцінка земель; грошова оцінка земельних ділянок [291]. Економічна оцінка є основою нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, але принципи її проведення застаріли [292]. У нинішніх умовах такий метод оцінки є надто вартісним, адже вона має проводитися одночасно на всій території, а також складним, оскільки відсутні вичерпні дані про діяльність сільськогосподарських підприємств.

Вважаємо, що доцільно розробити науково обґрунтовану методику оцінки земель сільськогосподарських угідь, яка повинна враховувати показники бонітування ґрунтів, урожайність культур по кожному регіону. Урожайність буде диференційовано і переведено в дохід для певного виду сільськогосподарських угідь. Запропонований підхід забезпечить вирівнювання ситуації, і земля з вищими показниками родючості справедливо буде коштувати дорожче.

Економічна оцінка сільськогосподарських угідь є закономірним продовженням їх якісної оцінки, і може вважатися базою для проведення порівняльної ефективності використання земель сільськогосподарського призначення за середнього рівня інтенсивності господарювання. Варто наголосити, що урожайність є комплексним результативним, кількісним та якісним показником, аналіз якого дасть змогу узагальнено оцінити вплив на ефективність використання землі природно-кліматичних факторів.

Очевидно, що на сьогодні оцінка землі стає необхідною процедурою, оскільки без інформації про її ринкову вартість неможливо ефективно проводити операції, пов'язані із земельною ділянкою, зокрема отримання кредиту. В зв'язку з

цим за словами В. Месель-Веселяка і М. Федорова потребує удосконалення кредитна політика. На їх думку доцільно ввести порядок застави не земельної ділянки, а права оренди земельної ділянки [293, с.46]. Щодо землі в Україні поняття «незалежна оцінка» трансформується в поняття «експертна грошова оцінка».

Нині в Україні запроваджується нова нормативна грошова оцінка (НГО) земель сільськогосподарського призначення. Необхідно зазначити, що інформаційною базою для НГО таких земель, у т. ч. земель під господарськими будівлями і дворами, є відомості Державного земельного кадастру.

Слід зауважити, що останнє бонітування ґрунтів та економічна оцінка земель проводились у 80-х роках минулого століття. Отже, без проведення нового етапу ґрунтового обстеження, що вплине на показники бонітування ґрунтів і відповідно – на економічну оцінку земель, говорити про об'єктивність НГО, навіть зважаючи на нову Методику № 831 «Методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення» [294], досить складно.

Необхідно наголосити, що нормативна грошова оцінка призначена для визначення розміру земельного податку й орендної плати за землі державної та комунальної власності (п. 289.1 Податкового кодексу України) [33]. Проте аналіз нормативних актів свідчить, що використання нормативної грошової оцінки не є основою для відображення сільськогосподарських угідь у формах фінансової звітності.

Наразі в Україні триває мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення, отже, ринок таких земель не працює, а відповідно й ринкові ціни на рілля не сформовані. Однак у зв'язку з певними суб'єктивними обставинами окремі господарства корпоративного сектору аграрної економіки змушені здійснювати експертну грошову оцінку земель сільськогосподарського призначення, яка, на їхню думку, відповідає ринковій. Вважаємо, що для цього є основна причина: необхідність зниження фінансових ризиків. Актуальність даного питання в Україні підтверджується тим, що протягом 2014–2016 рр. майже 600–700 тис. га землі змінили своїх власників. Тому всі ці угоди вимагатимуть

попередньої об'єктивної оцінки; законодавчо передбачено необхідність залучення оцінювача під час бухгалтерської переоцінки необоротних активів та оборотних біологічних активів (ст. 7 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінну діяльність в Україні») [295]; вимога комерційних банків надавати незалежну оцінку майна і майнових прав при оформленні кредиту та договору застави; справедливість розподілу структури капіталу в процесі злиття.

При проведенні оцінки ринкової вартості сільськогосподарських угідь слід враховувати такі особливості: необхідність підтримки родючості верхнього шару сільськогосподарських угідь – ґрунту за допомогою застосування науково обґрунтованої агротехніки й дотримання певних вимог до способів ведення виробництва (дотримання норм випасу, встановлення систем відповідних сівозмін сільськогосподарських культур, внесення певної кількості добрив і т. ін.); залишення землі під паром, створення захисних лісосмуг і т. п.; пряму залежність структури сільськогосподарських угідь від фізико-географічних характеристик місцевості (геоморфологічні, ґрунтові, гідрологічні, кліматичні тощо); ризики у сільськогосподарській діяльності спричинені природними факторами й форс-мажорними обставинами (посухи, повені, ранні заморозки та сніговії, епізоотії та інші стихійні лиха); сезонний характер виробництва та цін на ринку сільськогосподарської продукції; відсутність фактичного обороту сільськогосподарських угідь.

Для оцінки прав на землю за українським законодавством передбачено використання порівняльного та дохідного підходів. Так, порівняльний підхід (за аналогами продажів) найчастіше можна застосовувати лише для одержання інформації. Отримання об'єктивного результату ускладнено у зв'язку з важкодоступністю ринкової інформації, значними індивідуальними особливостями ділянок та історії їх використання.

Метод порівняння продажів за об'єктами-аналогами нині практично не має свого розвитку, адже практики його застосування поки що немає. Так, при проведенні коригувань, крім елементів порівняння, можуть прийматися до

уваги позиції, як тип ґрунту та його технологічні властивості, бал бонітету ґрунту (диференціальна земельна рента I), наявність меліоративних споруд, структура посівних площ, віддаленість від ринків збуту, стан навколишнього природного середовища (диференціальна земельна рента II), інші фактори: переваги місцевого населення у виробництві та споживанні певних видів сільськогосподарської продукції і т. д. (надлишкова земельна рента).

Дохідний підхід, що базується на капіталізації майбутніх грошових потоків від землекористування, є основним, який враховує всі особливості сільськогосподарського ділянки і прибутки від його використання в майбутньому є реально прогнозовані.

Вважаємо, що проведення оцінки вартості сільськогосподарських угідь та відображення її у звітності забезпечить зменшення витрат. Оцінка дозволяє оптимізувати капітальні інвестиції, зростання капіталізації. Вартість підприємств корпоративного сектору аграрної економіки, особливо висококонцентрованих, вимагає періодичної професійної оцінки та фахового управління нею; залучення капіталу та інвесторів. Нині первинне публічне розміщення IPO як інструмента залучення коштів дещо втратило свою популярність, для приватних інвесторів важливо розуміти реальну ціну бізнесу, підтверджену незалежними консультантами; збільшення доходу, і зокрема експорту продукції. Незалежна оцінка використовує аналіз ринку й калькуляцію реальних витрат, що дає змогу обґрунтувати об'єктивний рівень цін на сільськогосподарську продукцію. Важливим є і ПДВ. Даний податок становить значну частину грошового потоку сільськогосподарських підприємств в Україні, тому що залишається в розпорядженні підприємства для фінансування капітальних інвестицій за законодавством. Тому незалежна оцінка може бути використана як обґрунтування для фіскальних органів величини витрат, так і розміру бази нарахування ПДВ у цілому. Постійно змінювана ринкова капіталізація (вартість) є одним із ключових показників ефективності бізнесу, на підставі якого нараховується грошова винагорода керівництву підприємства, а також оптимізація страхових платежів, розмір яких нараховуються залежно від

ринкової вартості сільськогосподарських активів. Міжнародний аудит такої звітності вимагає попередньої оцінки основних засобів та інших активів (у т. ч. біологічних оборотних активів і земель сільськогосподарського призначення) незалежним оцінювачем; оптимізація розміру застави, ринкова вартість якої вимагає незалежної оцінки в усіх українських банках.

Вважаємо, що доцільно оцінювати земельні ресурси сільськогосподарської організації за справедливою вартістю як сумою грошових коштів, достатніх для придбання активу або виконання зобов'язання при здійсненні угоди між добре обізнаними, дійсно зацікавленими, незалежними один від одного сторонами. Оцінка активів і зобов'язань за справедливою вартістю дасть змогу підвищити прозорість фінансової звітності та достовірність поданих у ній відомостей про фінансово-господарську діяльність економічного суб'єкта.

Використання ринкової вартості земельної ділянки при формуванні інформації про вартість земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств дозволить підвищити достовірність бухгалтерської фінансової звітності. Крім того, при аналізі фінансово-господарської діяльності господарств корпоративного сектору аграрної економіки реальна оцінка земельних ресурсів позитивно впливатиме на нормативні показники ліквідності та фінансової стійкості, що особливо важливо в умовах фінансової кризи й зростаючої потреби в інвестиціях.

Як важливий напрямок формування заходів з відтворення потенційної родючості сільськогосподарських угідь розглядається використання коригувальних коефіцієнтів при розрахунку земельного податку. Необхідно зазначити, що нинішній механізм розрахунку величини вищезазначених податків не стимулює до підвищення потенційної родючості сільськогосподарських угідь. Менеджмент суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу, навпаки, зацікавлений в її зниженні, оскільки це зумовить зменшення податкових відрахувань до бюджету територіальної громади (ТГ) й величини орендної плати потенційним орендодавцям.

У зв'язку з цим пропонується розробити систему коригувальних коефіцієнтів при розрахунку вартості сільськогосподарських угідь. Слід зазначити, що вони

будуть ефективні при визначені вартості 1 га сільськогосподарських угідь,.

Для їх розрахунку необхідно проводити (1 раз у 5 років) агрохімічну паспортизацію угідь як складову сільськогосподарського перепису. В основу розрахунку коригувального коефіцієнта доцільно взяти величини бальності сільськогосподарських угідь на початок і кінець звітної періоду та перемноженням на величину нормативної грошової оцінки, що склалася в регіоні, буде визначено вартість угідь, яка буде слугувати основою для розрахунку земельного податку й орендної плати. Дію зазначеного показника доцільно передбачити на п'ятирічний період.

Водночас несплачена величина земельного податку до бюджету ТГ та орендної плати внаслідок використання понижувального коефіцієнта, що є свідченням покращення якості ґрунту (зросла бальність), повинна частково, опосередковано органами територіальної громади компенсувати витрати на відтворення родючості сільськогосподарських угідь, які знаходяться в тимчасову користуванні суб'єктів підприємницької діяльності у сфері аграрного бізнесу. При використанні підвищувального коефіцієнта, навпаки, зростає вартість грошових надходжень до бюджету територіальної громади.

Бюджетним кодексом України передбачено розподіл коштів від екологічного податку в такому співвідношенні: 20 % – до державного бюджету та 80 % – до бюджетів місцевого рівня, зокрема 25 % до сільських, селищних та міських бюджетів й 55 % – до обласних бюджетів.

Вважаємо, що важливим джерелом фінансування заходів з відновлення родючості сільськогосподарських угідь поряд з екологічним податком, рентними платежами за використання природних ресурсів повинно стати створення спеціального Фонду економічного стимулювання підвищення родючості сільськогосподарських угідь. Джерелами його наповнення можуть бути штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства, а також додаткові штрафні санкції за недотримання нормативів якості ґрунтів, які повинні розробити установи ДУ «Укрдержродючість».

Однією із позитивних змін на законодавчому рівні, яка сприятиме

підвищенню родючості ґрунту, є прийняття Кабінетом Міністрів України проєкту Постанови про внесення змін до Типового договору оренди землі [296]. Передбачено новий механізм управління у сфері використання та охорони земель, збереження й відтворення родючості ґрунтів, а саме: встановлення терміну виплати орендної плати за користування земельною ділянкою та посилення відповідальності в разі її несвоєчасної виплати (штраф, пеня). Проте у цьому нормативному акті не зазначено механізму відшкодування вартості проведення агрохімічних досліджень. На нашу думку, їх вартість повинна бути відшкодована рівномірно і за рахунок коштів орендаря та орендодавця.

Важливим напрямом підвищення родючості ґрунту є боротьба з кислотністю та засоленням. Вартість проведення заходів щодо захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів на 1 гектарі (за даними ДУ «Інститут охорони ґрунтів») становить у середньому понад 1500 грн/га. Беручи до уваги фінансові можливості сільськогосподарських підприємств у проведенні зазначених заходів та їх важливість для відтворення родючості земельних угідь передбачено розмір компенсації їх вартості за рахунок Державного бюджету України.

На нашу думку, агротехнічні заходи в Україні повинні проводитися на основі їх співфінансування сільськогосподарськими підприємствами, територіальними громадами та державним бюджетом за Державною програмою «Фінансування заходів щодо захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів» на паритетних засадах. Вони обов'язково повинні бути виконані. Контроль за якістю проведення зазначених агротехнічних заходів покладається на екологічну інспекцію.

Важливим чинником, який хоча й опосередковано впливає на підвищення родючості сільськогосподарських угідь, є поширення знань про сучасні ресурсозберігальні технології. Необхідність навчання зумовлена тим, що значна кількість агрономів господарств корпоративного сектору аграрної економіки і переважна більшість фермерів мають дуже поверхові знання про відтворення родючості ґрунтів.

Вирішення проблеми відтворення сільськогосподарських угідь неможливе в

межах окремо взятого суб'єкта господарювання у сфері аграрного бізнесу. Водночас сільгоспвиробники через слабкий фінансово-економічний стан не мають можливості спрямовувати кошти на ґрунтоохоронні заходи. Якщо не вжити невідкладних заходів, процеси деградації ґрунтів можуть стати незворотними.

Державні органи повинні запровадити систему економічного стимулювання підвищення родючості сільськогосподарських угідь, орендованих суб'єктами господарювання у сфері аграрного бізнесу, використовуючи насамперед адміністративні важелі та чинну систему оподаткування. Оскільки відтворення родючості сільськогосподарських угідь має загальнодержавний характер, також повинні повною мірою фінансуватися програми, спрямовані на вирішення цієї проблеми.

На рівні територіальних громад повинні бути розроблені відповідні програми відтворення та збереження родючості ґрунтів. За умови об'єднання зусиль держави, ТГ, сільськогосподарських підприємств можливим є забезпечення процесу відтворення та збереження родючості ґрунтів. Адже безвідповідальне інтенсивне використання земельного фонду без ефективних заходів щодо його відтворення як виробничого ресурсу та відновлюваної екосистеми середовища поки що не викорінено. Саме тому дієвий механізм, який передбачає зацікавленість товаровиробників у збереженні родючості українських ґрунтів, забезпечить одержання позитивного результату.

Отже, формування результативного нормативно-правового регулювання земельних відносин та запровадження дієвих інструментів стимулювання товаровиробників до розширеного відтворення родючості земельних ресурсів сприятимуть запобіганню ерозії ґрунтів; накопиченню органічних речовин; контролю балансу гумусу й поживних елементів у ґрунті; виконанню директив з питань охорони вод, вмісту нітратів у сільськогосподарській продукції та продовольстві, використанні добрив, захисту рослин та ін. [297].

У зв'язку з цим пропонується розглянути декілька методичних підходів до визначення ціни землі.

Перший ґрунтується на теоретичній основі про безпосередній зв'язок між орендною платою й ціною землі..

Слід зазначити, що є варіант визначення ціни землі через капіталізацію умовного чистого прибутку з гектара відповідних сільськогосподарських угідь. Однак дослідженнями встановлено, що застосування такого підходу в нинішніх умовах в Україні практично є дуже складним через відсутність необхідної інформації. У цьому випадку методологічний принцип формування ціни землі через капіталізацію величини орендної плати залишається більш прийнятним.

Капіталізацію орендної плати варто здійснювати на процентну ставку (коефіцієнт) за зберігання готівкових коштів на депозитному рахунку. Орендодавець дасть згоду на оренду землі тільки в тому випадку, коли його дохід буде відповідати процентному доходу, який можна отримати, зберігаючи кошти в банку. Таке порівняння є доцільним, виходячи з відсоткової ставки банківської установи і орендної плати отриманої за 1 га землі, зданої в оренду. Про зв'язок цих величин зазначав В. Петті в праці «Економічні і статистичні роботи» в 1664 р. [298, с.24].

Отже, формула обчислення ціни землі за методичним підходом має вигляд:

$$Ц = (Оп / Пед) \times 100\% , \quad (4.3)$$

де Оп – орендна плата;

Пед – процентна ставка по депозитах, коефіцієнт [299, с.13; 300, с.85].

Перевага пропонованого підходу полягає в доступності інформації та простоті розрахунку. Опираючись на викладений підхід, розрахуємо вартість землі, прийнявши до уваги, що у 2016 р. вже було дозволено купівлю й продаж цього ресурсу. Тоді ж із розрахунку на 1 га ріллі сільськогосподарські підприємства України виплатили 1640 грн орендної плати. Отже, при річній ставці 15 % (1640 : 15*100) ціна 1 га ріллі становитиме 10933 грн, або 428 дол. США. Слід зазначити, що по областях цей показник має досить велику варіацію. Найнижчий розрахунковий рівень ціни 1 га ріллі становив 5282 грн

207 дол. США) по Тернопільській та 6083 грн 238 дол. США) – по Луганській, а найвищий – 19260 грн (754 дол. США) – по Полтавській та 17281 грн (676 дол. США) – по Київській областях.

Для переконання достовірності запропонованого підходу здійснено розрахунок ціни землі в США через капіталізацію її орендної плати та потім зіставлення розрахункової ціни з теперішньою (фактичною) ціною землі у США (табл. 4.7). Виявлено, що відхилення між розрахунковою та реальною цінами на прикладі 2016 р. становило всього 10,8%, що переконливо свідчить на користь такого методичного підходу. Таким чином, як свідчать розрахунки, ціна 1 га землі сільськогосподарського призначення в Україні в 2016 р. становила б 10933 грн 428 дол. США).

Таблиця 4.7

Розрахунок ціни 1 га ріллі в Україні та США

Показник	2016р.
Україна	
Депозитна ставка, %	15
Орендна плата, грн	1640
Ціна землі, грн	10933
Ціна землі, дол. США	428
США	
Депозитна ставка, %	3
Орендна плата, дол. США	336
Розрахункова ціна землі, дол. США	11200
Фактична ціна землі, дол. США	10107
Відхилення розрахункової ціни від фактичної, %	10,8

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України, Міністерства сільського господарства США.

Водночас слід зазначити, що різниця між цінами 1 га землі у США і в Україні як між фактичними, так і розрахунковими становить 23,6 і 26,2 рази, що пояснюється не недоліками методичного підходу, а різницею економічної ситуації в країнах.

Надзвичайно важливим чинником формування низької ціни землі в Україні є надто високі процентні ставки за користування кредитом, які для сільського

господарства становлять 26 %, а ставка за зберігання грошових коштів на депозитних рахунках терміном від 1 року і більше – 15 – 17 %, що й унеможливорює високі ціни на землю в нашій країні.

Для подальшого обґрунтування зроблено ще один розрахунок прогнозу ціни землі.

Цей методичний підхід передбачає визначення кількості місяців, упродовж яких треба працювати громадянинові передової країни світу, щоб отримати кошти необхідні для придбання 1 га землі у своїй країні, і визначити прогнозовану в Україні ціну 1 га землі (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Орієнтовний розрахунок ціни землі в Україні через співвідношення ціни землі та розміру заробітної плати

Країна	Розмір заробітної плати, дол. США	Ціна на землю, дол. за 1 га	Рік продажу землі	Кількість місяців, протягом яких необхідно працювати для купівлі 1 га землі
Німеччина	3492	11601	2013	3,3
Франція	3669	7854	2014	2,1
Чехія	1223	4233	2014	3,5
США	4347	10107	2016	2,3
Україна	203	609	2016	3
Україна прирівняна до Франції,%	5,5	7,7	-	-
Кількість робочих місяців, необхідних українцю для купівлі 1 га землі при фактичній заробітній платі його та фактичній ціні землі у Франції				38,7

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України, Євростату, Міністерства сільського господарства США [301].

Як свідчать дані, щоб купити 1 га землі в наведених країнах, необхідно працювати від 2,1 міс. у Франції до 3,5 міс. у Чехії.

Прийнявши для України середні по зазначених країнах – термін 3 міс., ціна землі в Україні, враховуючи нашу реальну оплату, повинна становити

609 дол. США.

Крім того, розраховано кількість місяців, протягом яких потрібно було працювати українцю, щоб купити 1 га землі за ціною у Франції – 38,7 міс., або майже у 18 разів більше ніж у Франції.

Слід зауважити, що розрахована прогнозована ціна землі за викладеними підходами є середньою в цілому по країні.

За такого низького рівня цін на ринку землі може з'явитися значна частина «лівих» покупців, які скуповують її не для подальшого використання у сільськогосподарському виробництві, а для вигідного збереження заощаджень з твердою переконаністю, що ціна землі в майбутньому обов'язково буде набагато вища. На такий метод збереження заощаджень спонукає власне держава через високий рівень інфляційних процесів і нестабільність валютного курсу.

Крім того, при знятті мораторію на продаж землі, рівень цін буде залежати від концептуального вибору розвитку територій.

Підтримка фермерства в Україні є, на нашу думку, найбільш виправдано і купівля земель сільськогосподарського призначення передбачатиметься особам з українським громадянством, які проживають або проживатимуть та здійснюватимуть свою діяльність у межах територіальної одиниці, де розташована їх земля. Саме за таких умов власник землі буде найбільш зацікавлений у підвищенні добробуту громади, сільських територій, населення тощо.

За умов надання права на купівлю земель сільськогосподарського призначення іноземним громадянам існує висока загроза втрати державності України і перетворення її на сировинний додаток світового ринку, загострення соціально-екологічних проблем сільських територій тощо [302, с.168].

Влада Китаю вже у свій час передбачала акумулювання близько 60 млрд дол. США на купівлю українських чорноземів у разі відміни мораторію на продаж сільськогосподарських земель.

В Україні лише за останні півтора століття відбулися глибинні соціально-психологічні та економічні трансформації від існування вільного ринку землі наприкінці XIX – на початку XX ст. до державної власності на землю за часів

колишнього Радянського Союзу. І нині знову країна стоїть на етапі переходу до ринку землі.

Слід звернути увагу на досвід функціонування економічного механізму надання землі в заставу в Україні в 1907–1911 рр. Аналіз на прикладі Київської губернії свідчить, що ціна продажу 1 га становила тоді 210 руб., при цьому оцінка 1 га закладеної землі в банку сягала вже 126 руб., розмір позики під закладену землю становив 81 руб., або 64% від оцінної вартості землі, або лише 39% від ринкової ціни землі. Натомість 48-82% землі, яка знаходилася в приватній особистій власності, було закладено і перезакладено під заставу [303, с. 52 – 53, 64 – 71; 304, с. 552 – 553, 570, 576]. На цьому потрібно зосередити особливу увагу тому, що подібне співвідношення між ринковою ціною і розміром застави може мати місце і сьогодні, крім того, як свідчать окремі опитування, нині банки не готові брати землю в заставу.

Розрахунки щодо низького в сучасних умовах рівня ринкових цін на українську землю дуже розходяться з очікуваннями. Проте ці розрахунки, на наше переконання, є незрівнянно меншою небезпекою, ніж ейфорійне очікування, від того, що ціни українських земель з відміною мораторію на купівлю-продаж перебуватимуть на рівні передових країн світу. Вважаємо, що з високими цінами упораємося легко, а з низькими – буде дуже проблематично. Дослідження показали, що ціни на землі сільськогосподарського призначення будуть низькими. Існує загроза обезземелення селян, які хочуть працювати на землі, але не мають коштів, тому необхідно встановлювати мінімальний рівень ціни на землі сільськогосподарського призначення, який, на нашу думку, має становити близько 1500–2000 дол. США за 1 га, і це за умови, що земля не буде продаватися іноземцям. При встановленні ціни на ринку, нижчої від цієї межі, пропонувану для продажу землю має викупити держава та продати її ефективному власникові за ціною, не нижчою від мінімальної або передати в оренду.

За умов, якщо коштів для викупу в держави немає, відкриття ринку землі не на часі.

На сьогодні в Україні землі сільськогосподарського призначення мають

правову основу:

- загальний об'єкт (суть його полягає в тому, що на землі сільськогосподарського призначення накладається нормативно-правова база);
- спеціальний об'єкт (частина земель сільськогосподарського призначення на які діє спеціальний правовий режим);
- безпосередній об'єкт (сільськогосподарські угіддя, на які впливає кожна окрема галузь права, зокрема.

Землі сільськогосподарського призначення, що класифіковані за перерахованими трьома рівнями, дозволяють сформувати нормативно-правовий механізм, а його функціонування підтримуватимуть виконавчі органи державної влади.

При визначенні вартості земель сільськогосподарського призначення слід дотримуватись основних принципів і методів оцінки землі з урахуванням відмінностей у визначенні доходу.

Такі відмінності полягають у:

- знаходженні складу і структури витрат;
- розподілі статей доходу й методів його оцінки;
- виборі елементів порівняння, а також критеріях відбору об'єктів-аналогів.

В основу принципів визначення вартості земель сільськогосподарського призначення покладено правила й моделі економічної поведінки при формуванні вартості товару на вільному ринку. З огляду на це можна виділити чотири групи принципів.

До першої групи входять принципи, засновані на уявленнях користувача. Сюди належать:

- принцип очікування, що є розрахунком поточної вартості доходів або інших вигод, які можна отримати від володіння земельною ділянкою в майбутньому. В основі цього принципу лежить теорія зміни вартості грошей у часі.

До другої групи входять принципи, пов'язані з об'єктом власності:

- принцип економічної величини характеризується у визначенні оптимального розміру власності, яку необхідно затратити для отримання

максимального прибутку, враховуючи при цьому ринкові умови відповідного регіону;

– принцип збалансованості свідчить, що будь-якому типові землекористування відповідає оптимальне поєднання різних факторів виробництва, що призводять до максимальної вартості землі;

– принцип вкладу – при оцінці вартості об'єкта нерухомості потрібно визначити внесок кожного з факторів, а також основних його елементів у формування корисності й вартості об'єкта;

– принцип поділу майнових прав на земельну ділянку базується на тому, що ринкова вартість земельної ділянки залежить від зміни її цільового призначення, дозволеного використання, прав інших осіб на земельну ділянку;

– принцип залишкової продуктивності виражається у визначенні чистого доходу від землі, після оплати витрат на працю, капітал, підприємництво.

Третю групу становлять принципи, пов'язані з ринковим середовищем:

– принцип відповідності полягає в тому, що максимальна вартість об'єкта нерухомості виникає тоді, коли є розумний рівень архітектурної однорідності та спільний характер землекористування [305, с.26];

– принцип залежності визначає, якою мірою вартість об'єкта оцінки схильна до впливу і сама впливає на природу й величину вартості інших об'єктів;

– принцип попиту та пропозиції полягає в тому, що ринкова вартість об'єкта залежить від попиту й пропозиції на ринку, а також від конкуренції покупців і продавців. Попит здебільшого прийнято характеризувати за кількістю об'єктів, які покупці протягом певного часу згодні придбати відповідно до умов на ринку. Пропозиція виражається через запропоновану за товар ціну на ринку. Відповідно рівень цін на ринку визначається співвідношенням попиту й пропозиції.

Виділяються три можливих стани співвідношення попиту і пропозиції:

– попит перевищує пропозицію;

– попит і пропозиція рівні;

– пропозиція перевищує попит.

В сьогоденні умовах господарювання актуальним є питання ринку землі,

та її ціна. Найбільш ефективно використання може не збігатися з поточним використанням земельної ділянки. При визначенні найбільш ефективного використання враховують:

- цільове призначення і дозволене використання;
- способи землекористування в найближчій околиці оцінюваної земельної ділянки;
- очікувані зміни на ринку земельних ділянок;
- теперішнє використання земельної ділянки.

Слід звернути увагу і на те, що згаданий принцип важливий при оцінці не тільки окремих земельних ділянок, а й великих міських територій.

Ринкова вартість земельних ділянок сільськогосподарського призначення проводиться порівняльним і дохідним підходами. При проведенні оцінних робіт доцільно використовувати всі представлені підходи або обґрунтувати відмову від використання будь-якого з підходів.

При оцінці земельних ділянок сільськогосподарського призначення слід використовувати метод порівняння продажів при використанні порівняльного підходу і метод капіталізації земельної ренти при прибутковому підході.

Метод порівняння продажів – це метод оцінки вартості землі, при якому зіставляються ціни недавно проданих земельних ділянок з оцінюваним об'єктом. Умовою застосування цього методу є наявність достатнього обсягу ринкової інформації. Метод дає найбільш точну розрахункову величину, тому що при порівнянні використовують фактичні ціни за вже продані або раніше оцінювані ділянки.

Для використання методу порівняння продажів потрібно:

- виявити елементи порівняння, за допомогою яких об'єкт оцінки можна буде порівняти з аналогами. Елементами виступають: місце розташування, ринкові умови, а також фізичні характеристики об'єкта;
- визначити ступінь і характер відмінностей аналога від оцінюваного об'єкта по кожному з елементів;
- внести коригування цін;

- зробити коригування по кожному аналогу;
- розрахувати підсумкову вартість за допомогою узагальнення скоригованих цін.

Зіставлення проводять по одній конкретній ділянці, якщо оцінюваний об'єкт розташований у тому ж районі або в іншому за умови, що елементи порівняння близькі один до одного і розрізняються лише двома-трьома факторами. При оцінці сільгоспугідь як одиницю порівняння використовують ціну за 1 га в грн.

Елементами порівняння можуть бути:

- ринкові умови. На цьому етапі необхідно визначити, як проводився порівняний продаж за таких же або відмінних ринкових умовах, які можуть змінюватися щоквартально або залишатися стабільними протягом тривалого терміну. У процесі зіставлення дати оцінки та продажу ділянок, необхідно враховувати, що умови, що склалися на ринку, змінюються. З метою збереження порівняння показників вартісної оцінки земель використовується інфляційний індекс, який визначається як співвідношення між рівнем оплати праці, роздрібних, оптових та інших цін продажу сільськогосподарських продуктів;

- місце розташування. Під час продажу ділянки на вартість може впливати віддаленість від великих міст і селищ, їх статус та соціально культурний потенціал;

- фізичні характеристики. У процесі порівняльної оцінки виявляються й розглядаються тільки фізичні характеристики поля. Наочно важко врахувати його конфігурацію, ухил, експозицію, наявність каменистості й еродованості, агрохімічні, кліматичні умови і рельєф місцевості. Тому при зіставленні краще використовувати узагальнені дані, основу яких при розрахунку становлять вище-зазначені показники. Технологічні властивості, а також родючість ґрунту сильно впливають на вартість землі. Чим земля родючіша і краща за технологічними властивостями, тим вона дорожча.

Коригування вносяться по кожному фактору або в гривнях, або в процентах, або в частках від одиниці, потім знаходять сукупну поправку на групу факторів на

незалежній і кумулятивній основі. Згодом знаходять умовну ринкову ціну оцінюваної ділянки площею 1 гектар.

Рекомендовані математичні методи (пряме попарне зіставлення цін аналогів, кореляційно-регресійний аналіз) обґрунтовані й логічні, однак практично не застосовні, зважаючи на громіздкість аналізу. До того ж, знайти достатню кількість достовірної інформації про порівнювані продажі важко. А, як відомо, чим більша кількість порівнюваних продажів, тим точніше можна проаналізувати елементи зіставлення і відповідно розрахувати вартість. Нині метод порівняння продажів при оцінці земель сільськогосподарського призначення практично не має свого розвитку, тому що практика його застосування відсутня.

Вартість ділянки визначається в основному як її здатність приносити дохід у майбутньому. Таким чином, при розподілі чистого доходу на коефіцієнт капіталізації виходить вартість земельної ділянки.

Розрахунок вартості здійснюється в кілька етапів:

- розрахунок потенційного валового доходу на основі аналізу грошових надходжень по порівнюваних ділянках за минулі роки у співставних умовах;
- калькуляція витрат на майбутній рік;
- відрахування можливих втрат з потенційного валового доходу, приведення розрахункової суми до дійсного валового доходу;
- визначення чистого валового доходу за допомогою вирахування з дійсного валового доходу амортизаційних відрахувань, а також всіх витрат без обслуговування боргу за іпотечним кредитом [306, с.178];
- розрахунок коефіцієнта капіталізації;
- визначення вартості земельної ділянки.

Основною складністю методу є визначення коефіцієнта капіталізації. Він вибирається таким, щоб забезпечити інвестору прийнятний рівень доходу на вкладений капітал та його відшкодування [307, с.315].

Пропонуються два способи визначення даного коефіцієнта. У першому способі, якщо є достатній обсяг показників про величину земельної ренти по аналогічних об'єктах і про ціни продажу, можна використовувати ці дані для

застосування методу порівняння продажів (за даними про ціни продажів аналогів) або методу капіталізації земельної ренти (капіталізуючи усереднений показник земельної ренти).

У другому способі необхідно звернути увагу на те, що ставка капіталізації повинна враховувати не тільки дохід на капітал, а й повернення самого капіталу. Згідно з цим ставка капіталізації повинна враховувати надбавку на низьку ліквідність і надбавку на інвестиційний менеджмент. Надбавку на низьку ліквідність необхідно в обов'язковому порядку враховувати в розрахунках, тому що земля має більш низьку ліквідність, ніж цінні папери. Крім того, у багатьох випадках для реалізації земельної ділянки може знадобитися досить тривалий проміжок часу.

Необхідність обліку поправки на інвестиційний менеджмент зумовлена тим, що чим ризикованіші інвестиції, тим більше вони потребують компетентного управління. Цей метод простий і не вимагає довгострокових прогнозів.

Ринкова вартість земельної ділянки визначається шляхом узгодження результатів оцінки, отриманих методами порівняльного й дохідного підходів. Середня зважена величина підсумкової вартості земельної ділянки визначається шляхом зважування (оцінки переваг і недоліків) кожного методу і отриманих по ньому результатів. Ступінь довіри до величин вартості об'єкта оцінки в рамках порівняльного і дохідного підходів, їх вагове значення визначаються, виходячи з міркувань обґрунтованості цих величин і реальності на ринку нерухомості [308, с.45].

Ступінь збігу ціни продажу земельної ділянки з його розрахунковою ціною на дату продажу є показником об'єктивності методики й виконання оцінки і особливо – тенденції ринку земель. Тому дуже важливо відстежувати через замовника дати та ціни продажу оцінених земельних ділянок, виділяти в ціні вплив умов продажу та інших неврахованих в оцінці факторів вартості (ціни).

4.3. Формування фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств

Необхідність державної підтримки сільського господарства зумовлена тим, що інноваційний процес у цій галузі проявляється значно меншою мірою, ніж у промисловості. В результаті продуктивність праці в промисловості росте більш швидкими темпами. Крім того, продуктивність праці в сільському господарстві обмежена фізичними можливостями землі. Все це призводить до того, що собівартість сільськогосподарської продукції не зменшується, а суттєво зростає. Таким чином, відносні доходи промисловості ростуть, а сільськогосподарських товаровиробників – зменшуються.

Специфіка функціонування сільськогосподарських підприємств передбачає суттєву участь держави в регулюванні їх діяльності й забезпеченні фінансової стійкості.

У всіх розвинених країнах за допомогою різних економічних і фінансових механізмів та прийомів (дотації й компенсації, звільнення від податків, кредитування з компенсацією з бюджету і т. д.) проводиться стабільна державна підтримка сільського господарства шляхом перерозподілу доходів з більш монополізованого промислового сектору [309, с.89].

В економічній політиці держави пріоритетний розвиток сільського господарства знайшов відображення в низці нормативно-правових документів.

Державна підтримка виробництва сільськогосподарської продукції, сталий розвиток сільських територій здійснюються за кількома напрямками: створення сприятливого інвестиційного клімату для товаровиробників, які виробляють сільськогосподарську продукцію, для громадян, які ведуть особисте підсобне господарство (ОПГ), селянських (фермерських) господарств (СФГ), а також сільськогосподарських споживчих кооперативів; розвиток системи страхування ризиків у сільському господарстві та розвиток племінного тваринництва й елітного насінництва; забезпечення виробництва продукції тваринництва, закладання багаторічних насаджень та догляд за ними, оновлення основних

засобів сільськогосподарських товаровиробників, заходів щодо підвищення родючості ґрунтів, сталого розвитку сільських територій, в тому числі підтримки в належному порядку доріг, які сполучають населені пункти; надання консультаційної допомоги сільськогосподарським товаровиробникам, підготовка й перепідготовка фахівців для сільського господарства; інформаційне забезпечення при реалізації державної аграрної політики. Зокрема, підготовка сучасних фахівців повинна базуватися на освоєнні ними освітніх програм та підвищенні кваліфікації, завдяки яким отриманні професійні компетенції дозволяють проводити системні зміни з постійної адаптації господарюючих суб'єктів та їх управлінських структур і штатів до динамічних змін зовнішнього середовища згідно новітніх світових стандартів [310, с.55].

Розвиток аграрного сектора заслуговує в собі три основні напрямки: прискорений розвиток тваринництва; стимулювання розвитку малих форм господарювання; забезпечення житлом молодих фахівців (їх сімей) на селі. Необхідність розробки таких комплексних заходів у сільському господарстві зумовила загальна криза в 90-х рр. і незадовільна ситуація, що склалася на селі до початку XXI ст. Однак здійсненню ефективної економічної політики в той час перешкоджало те, що протягом багатьох років владі не вдавалося зробити однозначний вибір на користь конкретних напрямків і заходів бюджетної підтримки сільського господарства.

Слід зазначити, що в останні роки спостерігаються позитивні тенденції стабілізації і підвищення ефективності аграрного виробництва. Ключова роль у цьому належить державній підтримці аграрної галузі.

Однак, якщо аналізувати державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників по роках, то можна виявити певні розходження у фінансуванні (табл. 4.9).

Отже, із 4,24 млрд грн на держпідтримку аграрного сектора було передбачено 4 млрд грн [311, с.139].

Таблиця 4.9

Державна підтримка аграріїв, млн грн

Напрямки фінансування	Роки				Відхилення 2020 р. від 2017 р. (+/-)
	2017	2018	2019	2020	
Фінансова підтримка заходів у аграрному секторі шляхом здешевлення кредитів	294.9	265.9	127.2	1200	+ 905.1
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	-	203.3	800	400	+ 400
Держпідтримка розвитку хмелярства, закладання молодих садів, виноградників, ягідників та догляд за ними	298.6	394.3	400	400	+ 101.4
Державна підтримка галузі тваринництва	165.8	2400	3500	1000	+ 834.2
Фінансова підтримка сільгосп-товаровиробників	4100	912.9	881.8	1000	- 3100
Всього	4900	4200	5700	4000	- 900

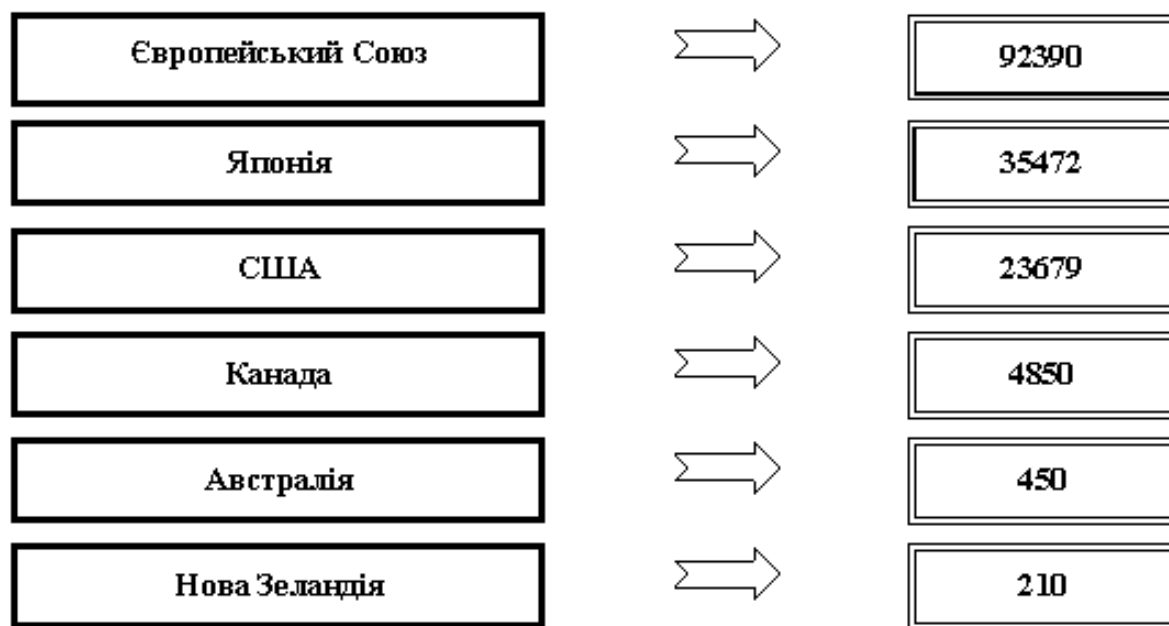
Джерело: розраховано автором за даними [312].

Державна підтримка аграрного сектору економіки, зорієнтована переважно на сільськогосподарські підприємства, проводиться за рахунок видатків загального та спеціального фондів державного бюджету України. З 2010-го до 2019 р. обсяг бюджетних видатків на розвиток аграрного сектору економіки зріс на 58 % (з 3,6 до 5,7 млрд грн). Зокрема, Законом України «Про Державний бюджет України на 2019 р.» було передбачено виділити: на фінансову підтримку заходів в аграрному секторі шляхом здешевлення кредитів» – 127,2 млн грн; фінансову підтримку розвитку фермерських господарств» – 800 млн грн; державну підтримку розвитку, закладання садів – 400 млн грн; надання кредитів

фермерським господарствам – 200,0 млн грн; державну підтримку галузі тваринництва – 3500 млн грн; фінансову підтримку сільськогосподарських товаровиробників – 881,8 млн грн.

Зазначено, що основними адресатами державних програм підтримки повинні бути малі та середні сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарські обслуговувальні кооперативи та кооперативні об'єднання, які є основним донором наповнення бюджетів у сільській місцевості. Адже в такому випадку існує особиста зацікавленість сільськогосподарських товаровиробників у подальшому розвитку як власного бізнесу, так і території, де вони функціонують.

Про фактичні обсяги щорічної державної підтримки сільського господарства в окремих країнах світу свідчать дані, наведені на рис. 4.19.

Рис. 4.19. Щорічний рівень державної підтримки сільського господарства в деяких розвинених країнах світу, млн дол. США

Складено автором за [313].

Як бачимо, фактичні обсяги щорічної державної підтримки сільського господарства в розвинених країнах світу суттєво відрізняються: від 210 млн дол. США у Новій Зеландії до 92 млрд дол. США у країнах ЄС.

Відповідно до правил СОТ всі програми державної підтримки сільського господарства поділяються на дві частини. До першої належать програми

дотування виробництва продукції рослинництва і тваринництва, програми пільгового кредитування аграріїв, різні види компенсацій. Сукупність цих програм прийнято називати «жовтий» кошик. Критерієм, за яким розраховують розмір прямих виплат на сільське господарство в країнах – членах СОТ, є агрегований рівень підтримки, що визначає ступінь впливу внутрішньої політики на умови торгівлі сільськогосподарською продукцією.

До другої частини входять державні програми, що безпосередньо не впливають на рентабельність виробництва й формування ціни та передбачають розвиток інфраструктури (зокрема екологічні та селекційні програми, боротьба зі шкідниками та ін.). Сукупність цих програм прийнято називати «зелений» кошик.

Розміри «жовтого» кошика обговорюються на переговорах при вступі країни до СОТ, і їх не можна перевищувати. Розміри ж «зеленого» кошика правилами СОТ не обмежуються. До речі, за останні 10 років на програми цього кошика в розвинених країнах світу витрачається у 5 – 7 разів більше коштів, ніж на прямі дотації.

Ми зробили спробу відповідно до правил СОТ розподілити програми вітчизняної державної підтримки (табл. 4.9). Як бачимо, розміри державної підтримки за наведений період коливаються від 4 млрд грн до 5.7 млрд грн.

Порівняння з Польщею показує, що вона при вступі до СОТ змогла для себе відстояти рівень державної підтримки в сумі 4,16 млрд дол. США.

Доречно зауважити, що одним з основних вимог СОТ до її членів є відмова від субсидування експорту, тому що це порушує правила торгівлі та справедливої конкуренції на світовому агропродовольчому ринку. Однак угода по сільському господарству СОТ дозволяє країнам-членам СОТ користуватися певними категоріями експортних субсидій у виконанні сільськогосподарських товарів. Цей дозвіл стосується таких видів експортних субсидій:

– надання урядом прямих субсидій у виконанні операцій, пов'язаних із здійсненням експорту сільськогосподарських товарів;

- продаж урядом некомерційних запасів сільськогосподарської продукції;
- виплати при експорті сільськогосподарської продукції, якщо цей експорт фінансується урядом;
- надання субсидій для зниження витрат, пов'язаних з реалізацією сільськогосподарської продукції на експорт, включаючи витрати на сприяння експорту, вантажно-розвантажувальні роботи, переробку, а також вартість міжнародних перевезень;
- встановлення більш сприятливих фрахтових ставок для внутрішніх перевезень експортних вантажів порівняно з перевезеннями сільськогосподарських товарів, призначених для внутрішнього споживання;
- субсидування сільськогосподарських товарів, пов'язане з їх включенням в експортні продажі і за умови такого включення.

При цьому в сучасних умовах обмеження прямої державної підтримки в сільському господарстві в межах правил СОТ можливе використання заходів, які дозволяють залучати приватні інвестиції в аграрний сектор і не обмежені у використанні їх з боку СОТ.

Пріоритетними напрямками залучення інвестицій в аграрну галузь в наявних умовах можуть бути: формування інвестиційних майданчиків для сільськогосподарського виробництва і розвиток державно-приватного партнерства в аграрній галузі (дод. II).

У такій ситуації проблеми про співвідношення державних і приватних коштів у рамках партнерства, гарантії залучення приватних інвестицій в необхідному обсязі, конкретних формах партнерства, здатних забезпечити відповідну віддачу від інвестованих коштів може вирішити стратегія розвитку державно-приватного партнерства в сільському господарстві [314].

Нині у проєктах державного приватного партнерства основними механізмами забезпечення інвестиційних проєктів інженерної та транспортної інфраструктури можна вважати:

- пряме фінансування витрат з бюджету;

- субсидування з бюджету витрат на підключення інфраструктури;
- надання інвесторам податкових пільг, економія коштів від яких спрямовуються на залучення інфраструктури.

На нашу думку доцільно звернути увагу на низку факторів, що впливають на інвестиційну привабливість: вартість забезпечення інвестиційного проєкту інфраструктурою; вартість придбання землі; ставки податків, які діють; тарифи ресурсозабезпечувальних організацій; якість бюрократичних процедур; активність у сфері інвестиційного маркетингу. Це суттєво збільшить інвестиційний потенціал. А. Костирко вважає, що ефективне управління фінансовим потенціалом сільськогосподарських підприємств здатне забезпечити не тільки просте, але й розширене відтворення [315, с.169].

Крім цього, з метою підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору та розвитку нових сільськогосподарських виробництв необхідно сформувавши перелік інвестиційних площадок.

Інвестиційною площадкою для сільськогосподарського виробництва є юридично затверджена земельна ділянка, що забезпечить ефективну діяльність наявних сільськогосподарських товаровиробників і здатна залучити потенційних інвесторів, які передбачають створення аграрного виробництва на зазначеній ділянці.

Перелік інвестиційних майданчиків пропонується формувати з обов'язковим співвідношенням наявних інфраструктурних умов земельних ділянок до вимог, що пред'являються інвестором. На етапі підбору інвестиційних майданчиків також необхідно визначити вартість підведення до майданчика інфраструктури.

Інформація за переліком інвестиційних майданчиків повинна бути доступною для потенційного інвестора при розгляді й виборі найбільш відповідного місця для локалізації планового сільськогосподарського виробництва. При цьому сформований «Портфель» інвестиційних майданчиків повинен містити не менше трьох найбільш відповідних земельних ділянок.

Реалізація даних напрямків дозволить модернізувати теперішню

інвестиційну політику і створити нову комплексну програму щодо залучення інвестицій із застосуванням інноваційних інструментів у аграрному секторі економіки.

Необхідно відзначити, що при реалізації нових інвестиційних проєктів в аграрному секторі економіки в структурі інвестицій від 30 % до 40 % займають капітальні вкладення на підготовку й облаштування інвестиційного майданчика і проведення мереж: доріг, електрики, газу, водопостачання та утилізації відходів.

У наш час більшість сільськогосподарських організацій є низько продуктивними, нерентабельними, що використовують застарілі екстенсивні технології та підтримують свою діяльність за рахунок одержуваних субсидій.

Очевидно, що для залучення інвестицій цього явно недостатньо, ніхто не захоче вкладати капітал у збиткове виробництво. Варто розуміти, що інвестори вкладають гроші тільки в сфери, які є прийнятним рівнем рентабельності.

Безсумнівно, що в зазначеній ситуації роль держави дуже важлива. Тільки вона здатна стимулювати приплив фінансування в аграрну галузь, що дасть змогу сільськогосподарським підприємствам активно проводити інвестиційну політику.

Також за рахунок розширення програм субсидування процентних ставок за інвестиційними кредитами, що мають цільовий характер і призначені для вкладень в новітню техніку і технології, придбання і використання принципово нових систем управління й організації виробництва, застосування маркетингових та фінансових інновацій забезпечать конкурентоздатність вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської сировини та продовольства.

Таким чином, можна укласти діалектичний взаємозв'язок державної підтримки та інновацій як взаємозумовлених і взаємозалежних факторів розвитку галузі й народного господарства в цілому. Економічною основою державної підтримки та інновацій, на наш погляд, виступають вартість, а точніше – додана вартість, амортизація (А) й новостворена вартість, тобто оплата праці (В) плюс прибуток (М). Модифікуючи рівняння доданої вартості, її можна представити у вигляді:

$$ДС = А+G+V+F+ I+T, \quad (4.4)$$

де ДС – додана вартість,

А – амортизація,

G – державна підтримка,

V – оплата праці,

F – витрати держави на перепідготовку,

I – інвестиційна складова прибутку,

T – держпідтримка на технологічну модернізацію.

Для того, щоб аграрні товаровиробники могли пред'являти попит на інноваційні технології, їх фінансове становище повинно бути відносно стабільним, а наукова продукція і дослідно-конструкторські розробки – як мінімум доступні. Але фактично реалізовані програми державної підтримки не орієнтують товаровиробників на широкомасштабне використання інновацій. Хоча саме в сільському господарстві рівень розвитку виробництва і його ефективність безпосередньо залежать від застосування інновації (наприклад, використання насіння супереліти або еліти порівняно з насінням першої або другої репродукції забезпечує більш високу врожайність). Як вважають М. Пархомець, П. Пуцентейло, Л. Уніят інновації є рушієм соціально-економічного прогресу, виступають втіленням новітніх підходів у розвитку галузей національної економіки у тому числі агропромислового бізнесу, забезпечуючи економію ресурсів, підвищення продуктивності та конкурентоспроможності виробленої продукції [316, с.44].

В умовах відсутності або недостатнього впливу механізму конкуренції на «інноваційну поведінку» товаровиробника програми державної підтримки виходять з ключової концепції сприяння в забезпеченні необхідними ресурсами. Якщо така державна позиція була виправдана в період дефіциту бюджету, то сьогодні необхідна інша ідеологія державної підтримки, в якій основний акцент зроблено на повномасштабне розширення технологічного оновлення, включно із

застосуванням нових машин, обладнання, техніки та технологій, сортів насіння, більш продуктивних порід худоби, а також екологічно чистих і безпечних пестицидів, які отримали назви «натуральні пестициди».

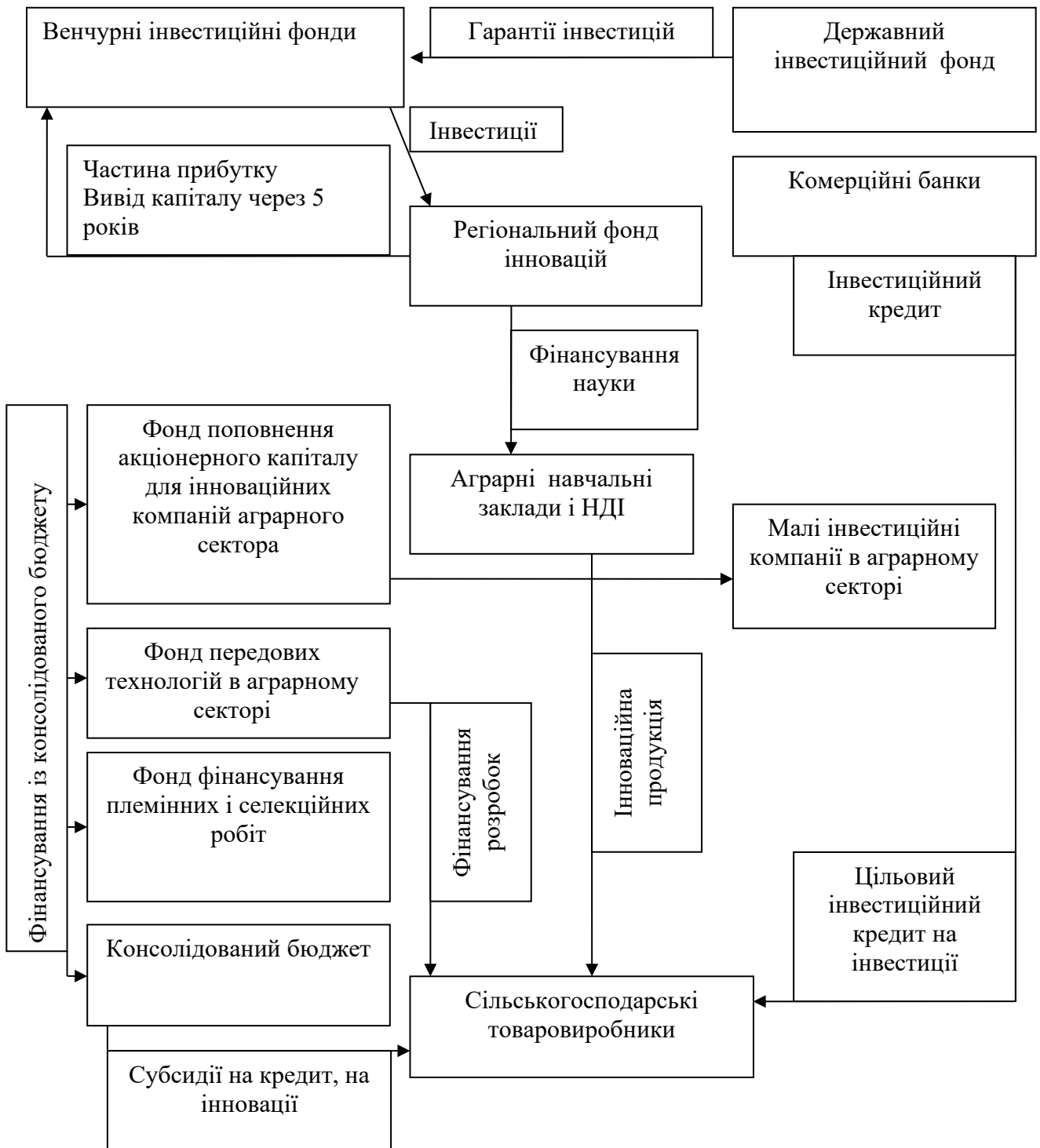
Відповідно до доктрини продовольчої безпеки, рівень вітчизняного виробництва основних видів продуктів харчування повинен бути 85 – 95 % від обсягів споживання. Досягнення цих рівнів у відносно стислі терміни можливе при стимулюванні повномасштабного припливу капіталу в аграрний та агропродовольчий сектори економіки.

У цих умовах архіважливим напрямком виступають формування системи фінансування різних напрямків науково-дослідних робіт, становлення державної інфраструктури підтримки венчурного фінансування, проведення комплексу робіт з відновлення системи насінництва й племінної справи, що існувала як єдині науково виробничі об'єднання.

Їх доцільно організовувати поряд з чинною системою фінансування наукових розробок з бюджетних джерел (яка покриває переважно витрати на заробітну плату, комунальні платежі науково-дослідних установ) в комплексі з позабюджетними джерелами, і перш за все, венчурного інвестування. Такою комплексною системою забезпечення розвитку сільського господарства може стати регіональна аграрна інвестиційно-інноваційна система (рис. 4.20).

До неї входять вищі навчальні заклади аграрного профілю, науково-дослідні інститути, аграрні товаровиробники (сільськогосподарські організації, селянські (фермерські) господарства, особисті підсобні господарства), пропоновані до створення: фонд інновацій аграрного сектора, Фонд поповнення акціонерного (пайового) капіталу, Фонд передових технологій в аграрному секторі, Фонд фінансування племінних і селекційних робіт.

Найважливішим елементом пропонованої інноваційної інфраструктури повинен стати центр трансферу технологій, в якому повинен бути сконцентрований банк даних, що містить проєкти, пов'язані з аграрним виробництвом.

Рис. 4.20. Схема фонду інновації в аграрному секторі

Побудовано автором за результатами дослідження.

Для вирішення завдань щодо вдосконалення державної підтримки створення елементів інноваційної інфраструктури пропонується створення опорної бази для інтеграції науки, освіти та економіки шляхом формування

інноваційних науково-технологічних центрів, які об'єднують науково-дослідницьку діяльність з пошуку нових ефективних технічних і технологічних рішень, що опираються на сучасні досягнення світової науки, дослідне або експериментальне виробництво та механізми впровадження результатів в економіку країни.

Розглядаючи основні напрями державної підтримки, необхідно зазначити, що система бюджетних субсидій, дотацій і компенсацій має бути гнучкою, відповідати поточним потребам села, реагувати на змінну економічної ситуації. Зокрема, П. Пуцентейло вважає, що підходи до визначення розмірів державної бюджетної підтримки сільськогосподарських товаровиробників мають бути науково обґрунтовані й узгоджені з цілями і завданнями державних і регіональних програм розвитку агропромислового комплексу [317, с.44]. Проте тут слід дотримуватися певної стратегії розвитку. Не можна допускати, аби напрями прямої бюджетної підтримки склалися спонтанно, як реакція на об'єктивні й суб'єктивні проблеми, що з'являються. Вони повинні сприяти структурній перебудові й концентрації виробництва в основних зонах спеціалізації. При відміні будь-яких видів дотацій, субсидій і компенсацій відповідні грошові кошти повинні перерозподілятися в межах аграрного бюджету. Виплати мають бути ритмічними й повними відповідно до бюджетних призначень і затверджених порядків. Бюджетні субсидії й компенсації повинні виплачуватися всім сільськогосподарським товаровиробникам, незалежно від форм їх власності, організації виробництва і каналів реалізації продукції на внутрішньому ринку.

У наш час найважливішим напрямом державної підтримки аграрного виробництва є бюджетні інвестиції. Інвестиції в сільське господарство з державного бюджету проводяться як у вигляді капітальних вкладень (на закладку багатолітніх насаджень і догляд за ними, закладку лісосмуг, меліоративні заходи, будівництво об'єктів водогосподарського призначення, на розвиток матеріально-технічної бази племінних і насінневих господарств, роз-

виток виробничої бази бюджетних організацій), так і в межах державних цільових програм аграрного сектора.

Доречно зауважити, що в 90-х р. відбувалося скорочення інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств. При цьому треба зазначити, що згортання інвестиційних процесів в аграрному секторі відбувалося за рахунок всіх джерел фінансування.

При цьому державні капітальні вкладення, участь у цільових програмах не є предметом конкурсів і використовуються без належної віддачі. У результаті навіть ті незначні ресурси, що виділяються з бюджету, витрачаються у більшості випадків неефективно [318, с.544].

З метою вдосконалення механізму використання державних інвестицій є доцільними: участь товаровиробників аграрного сектора у державних програмах, що передбачають бюджетне фінансування, і саме фінансування повинно здійснюватися на строго конкурсній основі. Кошти повинні спрямовуватись по строго цільовому призначенню. Інвестиційний потік вкладень повинен забезпечуватися зобов'язаннями одержувача, які необхідно фіксувати в договорі за підсумками конкурсу. Варто розвинути і пайову участь сільськогосподарських підприємств щодо бюджетних асигнувань.

У цілому, узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що, незважаючи на обмежені обсяги державної підтримки, недосконалість механізмів її проведення, неповноту й невчасність виплати коштів, державна бюджетна підтримка дещо згладила негативний вплив кризи в аграрному секторі на фінансово-економічне становище сільськогосподарських товаровиробників [319]. Без неї збитковість у цілому стосовно сільського господарства була б значно вища.

Потрібно також ввести порядок, який передбачав би виділення коштів державного бюджету на підтримку аграрного сектору з урахуванням сезонності проведення сільськогосподарських робіт.

При формуванні структури витрат на сільське господарство в бюджеті необхідно орієнтуватися насамперед на фінансове забезпечення [320]:

- структурних змін в агропромисловому комплексі, проведення державної підтримки пріоритетних напрямів розвитку аграрного сектору, а також підтримка рівня доходів сільськогосподарських товаровиробників;
- заходів щодо фінансового оздоровлення й реструктуризації заборгованості сільськогосподарських товаровиробників перед бюджетами різних рівнів, державними цільовими фондами, постачальниками продукції (послуг);
- заходів щодо створення умов оптимізації цінових співвідношень між продукцією сільського господарства та інших галузей економіки;
- формування кредитного механізму аграрного сектору;
- регулювання внутрішнього продовольчого ринку і розвитку його інфраструктури, організації проведення інтервенцій на продовольчому ринку.

Очевидно, що основна частина бюджетних витрат на аграрний сектор повинна призначатися для прямої бюджетної підтримки – субсидії, дотації й компенсації. Вони необхідні для того, щоб поступово компенсувати вилучений у сільського господарства суміжними галузями дохід, підвищити прибутковість і платоспроможність товаровиробників, покращити їх інвестиційну привабливість. Це так само дозволить сільськогосподарським товаровиробникам залучати кредити банків другого рівня, відсоткову ставку яких слід субсидувати за рахунок коштів бюджету.

У бюджеті слід передбачити кошти для проведення закупівельних і товарних інтервенцій, а також для формування державного продовольчого фонду. При цьому для фінансування інтервенцій агентству з регулювання продовольчого ринку слід надати за рахунок бюджету стартовий капітал, а його подальше відтворення, накопичення й поповнення повинні входити в прямі обов'язки Агентства. З урахуванням обсягів стартового і власного капіталу Агентства держава повинна визначати для нього квоти державного втручання та давати завдання на таке втручання в інтервенційних операціях. Агентству слід орієнтуватися на середні ринкові ціни, але якщо держава вста-

новить обов'язкові гарантовані ціни, то у бюджеті повинні передбачатися кошти для підтримки таких цін. Доцільним буде введення чіткого розмежування власних коштів Агентства, що будуть використовуватись для його інтервенцій, і коштів, які можуть бути виділені Агентству з бюджету для формування і розподілу державних продовольчих фондів. У зв'язку з цим практика підтримки сільськогосподарських товаровиробників за рахунок закупівлі продовольства бюджетними коштами є абсолютно недопустимою.

Потрібно забезпечити законодавчу регламентацію використання бюджетних коштів, що виділяються на придбання продовольства для державних потреб, зокрема й щодо військових і прирівняних до них споживачів. Закупівлю продовольства слід проводити у вітчизняних товаровиробників аграрного сектору за гарантованими цінами, а частину коштів використовувати для авансування виробництва сільськогосподарської продукції, сировини й продовольства.

Принципове значення має збільшення бюджетних асигнувань на державну підтримку лізингу сільськогосподарської техніки, машин і устаткування. Лізинг в сучасних умовах – це і найважливіший інструмент забезпечення сільськогосподарських товаровиробників технікою, і важливий чинник збереження вітчизняного сільськогосподарського машинобудування. Механізм лізингових операцій на сучасному етапі потребує значного вдосконалення, основні напрями якого викладені вище.

Забезпечення потреб аграрного сектору, крім бюджетних ресурсів, можливе за рахунок додаткових джерел. Такими джерелами, як це пропонувалося окремими політиками і фахівцями-аграріями, могли б стати кошти від стягування ввізного мита на імпортовану в країну сільськогосподарську продукцію, сировину та продовольство, фіксовані відрахування від ставки податку на додану вартість.

Доцільно створити спеціальні фонди фінансової підтримки аграрного сектору на державному і місцевому рівнях. Зокрема, за словами Ю. Губені

аналогічні підтримуючі та гарантійні фонди є майже в усіх країнах ЄС. Важливими новими інституціями на офіційному рівні стали: Державний фонд ринкової регуляції (ДФРР), Підтримуючий та гарантійний рільничо-лісогосподарський фонд (ПГРЛФ), Земельний (Поземковий) фонд (ЗФ), Кадастрове управління (КУ), Аграрна біржа. Вони створені на основі відповідних законодавчих та урядових рішень й забезпечені бюджетним фінансуванням [321, с.308]. Також вважає доцільність інституалізації економічної підтримки сільського господарства, зокрема створення за європейським зразком гарантійного фонду [322, с.15].

Вказані фонди могли би фінансувати загальнонаціональні програми довгострокового розвитку аграрного сектору, включаючи питання соціального розвитку сіл, проводити підтримку пріоритетних напрямів розвитку аграрного виробництва, реалізацію довгострокових інвестиційних програм і проєктів.

Територіальні фонди забезпечували б підтримку оперативної господарської діяльності товаровиробників, підтримку рівня їх доходів. Напрями й форми використання його ресурсів визначалися б на регіональному рівні.

Формування вказаних вище фондів як в структурі місцевого бюджету, так і бюджетів регіонів створило б механізм акумуляції коштів для цільової фінансової підтримки аграрного сектору.

При визначенні джерел формування фондів враховувалось, що введення додаткових податків нераціональне, оскільки зумовить погіршення умов господарювання всіх економічних суб'єктів. Також необхідно було забезпечити взаємозв'язок між обсягами надходження коштів до фондів і ситуацією на продовольчому ринку країни. Відповідно пропонується використовувати кошти вже наявних зборів, податків та інших платежів, пов'язаних із реалізацією сільськогосподарської продукції, сировини й продовольства.

Джерелами формування фонду повинні стати кошти земельного податку й орендної плати за землі міст і землі сільськогосподарського призначення, а

також надходження від ввізних митних зборів, ПДВ і акцизів на сільськогосподарську продукцію, сировину та продовольство, що ввозяться на територію країни.

Джерелами формування фондів можуть бути надходження від податку на додану вартість, а також частина доходів від підакцизних товарів (спиртових та лікєро-горілочаних виробів), що виробляються іноземними товаровиробниками на території України.

Звідси випливає, що одним з найбільш важливих елементів у системі економічних методів державного регулювання є податкова політика. Вплив податкової системи на стан виробництва надзвичайно суттєвий. При цьому принципове значення для стійкого розвитку аграрного сектора має як обґрунтоване визначення меж податкового важеля, так і врахування специфіки аграрного виробництва.

Ця проблема завжди була досить актуальною. Ще відомий російський економіст кінця XIX – поч. XX ст. В. Твердохлебов стверджував, що податки повинні служити насамперед цілям розвитку виробництва: «Розвиток продуктивних сил, – писав він, – ось вищий принцип оподаткування, який повинен лягти в основу будь-якої системи...» [323, с.52]. Надалі це положення було розвинене А. Соколовим, який писав: «Податки повинні сприяти або, принаймні, не протидіяти абсолютному і відносному зростанню чистого національного продукту» [324, с.68].

При перевищенні рівня оподаткування більше 30 – 35 % в умовах ринку пропадає підприємницький інтерес і згортається ділова активність або спостерігається масове ухилення від сплати податків. У результаті падає відносна, а потім і абсолютна сума надходить від податків.

Очевидно, що податкова політика формується відносно всієї економіки країни залежно від тих завдань, які ставить держава у сфері державних доходів і витрат на різних етапах розвитку суспільства. У той же час податкове

законодавство і податкова система¹ стосовно конкретних секторів економіки повинні бути орієнтовані на створення сприятливих умов і стимулювання їх розвитку.

Реформування податкової системи України, розпочате після 1992 р., значною мірою було підпорядковане вирішенню чисто фіскальних завдань, при реалізації яких з підприємств частенько вилучався не лише весь чистий дохід, але й обігові кошти, чим підривалися матеріальна база розвитку і відтворення податкових платежів.

У результаті податковий тягар виявився непосильним для реального сектору економіки, а постійні зміни податкового законодавства зробили господарську діяльність важкопрогнозованою.

В той же час слід визнати, що заведена податкова політика передбачає низку пільг для сільськогосподарських товаровиробників щодо сплати податків та інших платежів до бюджету порівняно з іншими суб'єктами господарювання.

У результаті, незважаючи на деклароване зниження податкового тягара на підприємства реального сектору економіки, наявна система оподаткування не забезпечує для сільськогосподарських товаровиробників належного рівня податкового навантаження, адекватного рівню ліквідності їх продукції. Вона орієнтована на вилучення значної частини виробленого доходу, позбавляє товаровиробників аграрного сектору внутрішніх джерел розвитку і знижує мотивацію до продуктивної праці. Це не дозволяє використовувати відповідні податкові механізми як важіль проведення раціональної аграрної політики, спрямованої на вдосконалення структури виробництва й системи господарювання, підвищення ефективності виробничої діяльності товаровиробників аграрного сектору.

Розглядаючи аграрний сектор як стратегічну галузь економіки, необхідно понизити сумарний рівень податкових виплат сільськогосподарськими

---

¹ До елементів податкової системи належать і внески в державні соціальні фонди, які за своєю економічною природою, так само як і податки, мають характер обов'язкового, індивідуального безповоротного платежу в цілях фінансового забезпечення діяльності держави.

товаровиробниками. Це пов'язано з тим, що в умовах кризи бажано не стільки розширення обсягів платежів у бюджет, скільки збільшення доходів підприємств і населення, які дозволять зберегти попит на основні види продукції і створити умови для розвитку аграрного сектору економіки, що так само веде до збільшення дохідної частини бюджету.

Аналіз закордонного досвіду свідчить про те, що уряди таких розвинених країн, як: США, Франція, Німеччина, Англія та інші активно підтримують аграрний сектор економіки, оскільки від його стану залежить продовольча безпека країни. Провідною інституцією в оцінці підтримки сільського господарства у світі є міжнародна Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD).

Основними показниками моніторингу й аналізу підтримки сільського господарства згідно з OECD є:

- оцінка підтримки виробника (PSE), що представляє трансферти, надані виробниками індивідуально;
- оцінка підтримки загальних послуг (GSSE), що представляє трансферти, надані виробниками, тобто послуги, які приносять користь сільському господарству, але чие початкове падіння не на рівні окремих господарств;
- оцінка підтримки споживачів (CSE), що є компенсацією, яку отримали споживачі. Цей показник є практично негативним, тому що трансферти від споживачів переважають субсидії платників податків, які можуть бути надані споживачам;
- оцінка загальної підтримки (TSE), що представляє суму трьох вищезгаданих компонентів та показує загальну суму трансфертів, яку отримує аграрний сектор від споживачів та платників податків.

Враховуючи досвід країн з розвиненою ринковою економікою, величина податкового навантаження повинна становити не більше 6 % сукупних витрат сільськогосподарських підприємств (у країнах ЄС – від 2,5 до 6,0 %, а в США близько 3–4 %), що забезпечить режим найбільшого сприяння розвитку

аграрного сектору економіки. У той же час висловлювані окремими вченими й економістами пропозиції щодо оголошення мораторію на виплати податків сільськогосподарськими товаровиробниками представляються недостатньо обґрунтованими. Оскільки при цьому легально створюється внутрішня офшорна зона на основі виробничої спеціалізації та можливе перенесення значної частини тіньового сектору безпосередньо в сільськогосподарське виробництво.

Також необхідно переглянути систему податкових пільг, оскільки їх частка в сільськогосподарській продукції ускладнює інтеграційні процеси підприємств сільського господарства й інших сфер аграрного сектора. Це пов'язано з тим, що в інтегрованих об'єднаннях вклад сільського господарства у валову продукцію неминуче буде менший, ніж переробки. Відповідно інтегроване підприємство, виступаючи платником податку, не зможе скористатися податковими пільгами, передбаченими для сільськогосподарських товаровиробників навіть в частині власне сільськогосподарської діяльності.

Необхідний пільговий режим, спрямований на стимулювання формування підприємствами аграрного сектору власних інвестиційних ресурсів, може бути досягнутий, зокрема, при наданні ним права відкриття інвестиційних накопичувальних рахунків, в уповноваженому державою банку. Кошти, що надходять на ці рахунки, повинні бути виведені з-під оподаткування, але мають бути використані виключно на інвестиційні цілі, що заздалегідь декларуються підприємством (закупівля устаткування й техніки, будівництво виробничих об'єктів та ін.). Проте, якщо інвестиційний проєкт не реалізований відповідно до декларованих умов, то власник інвестиційного рахунку виплачує всю суму відстрочених податкових платежів, а також штрафні санкції у розмірі доходу від розміщення цих коштів на депозиті за ставкою рефінансування НБУ.

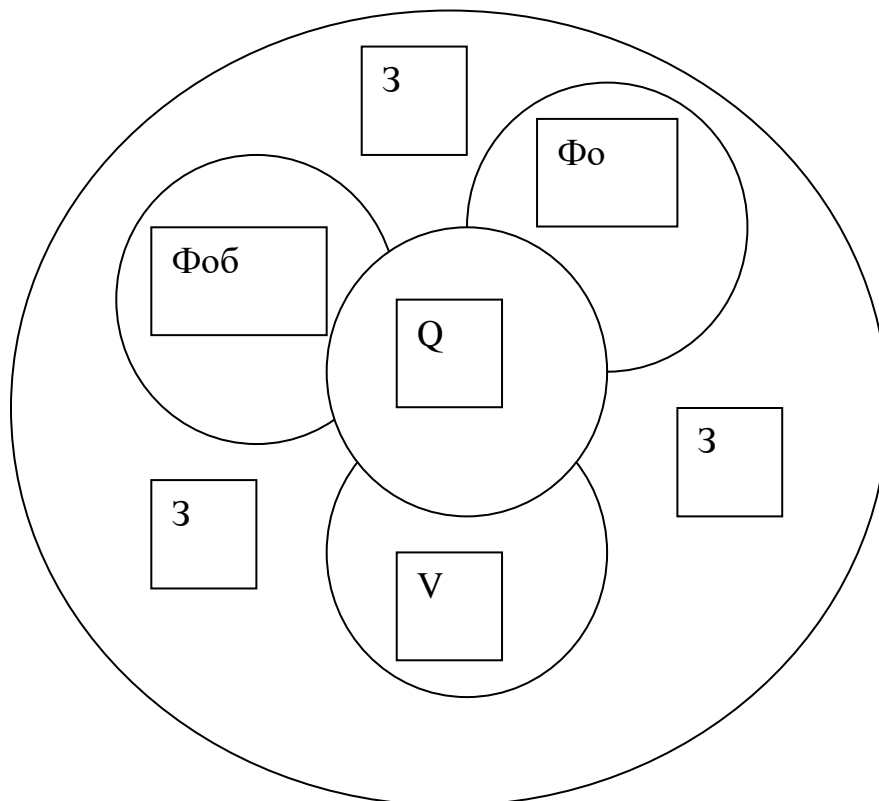
Слід також передбачити можливість надання податкового кредиту на період нормативної планової окупності інвестиційного проєкту, а також відстрочення податкових платежів на приріст капіталовкладень на період

завершення інвестиційного проєкту для більш рівномірного розподілу платежів по роках.

Для активізації інтеграційних процесів між сільськогосподарськими товаровиробниками, з одного боку, і підприємствами переробної промисловості й операторами продовольчого ринку, з іншого, доцільно дозволити останнім інвестувати до 25 % прибутку, що підлягає оподаткуванню в пріоритетні напрями: ґрунтово- і водоохоронні заходи, модернізацію виробничих і господарських об'єктів, виробничого розвитку (згідно з переліком, погодженим сільськогосподарськими товаровиробниками й органами управління сільського господарства), вилучивши ці кошти з бази оподаткування при розрахунку податку на прибуток.

У питаннях взаєморозрахунків сільськогосподарських товаровиробників з державними цільовими фондами доцільно передбачити проведення розрахунків між ними двічі протягом року. Після завершення першого півріччя повинен вноситися платіж з урахуванням фактично проведених виплат працівникам по заробітній платі, а після закінчення року проводиться остаточний розрахунок підприємства з фондами. При розрахунках з працівниками в натуральній формі сума виплат визначається за встановленими гарантованими цінами.

Проте всі ці заходи носять лише тактичний характер, а необхідна радикальна зміна підходів до оподаткування, заснована на виробничій моделі економіки, що детально викладена у працях окремих авторів. При цьому економічна система розглядається як комплекс взаємопов'язаних елементів виробничої діяльності з метою отримання необхідних споживчих товарів для особистого й виробничого споживання. Відповідно валовий внутрішній продукт розглядається як результат спільного функціонування основних фондів, матеріальних обігових коштів і запасів, живої праці в просторовому полі землі (рис. 4.21).

Рис. 4.21. Модель економічної системи розвитку

Побудовано автором за результатами дослідження

У загальному вигляді ця модель може бути описана такою функцією:

$$Q = f(\Phi_o, \Phi_{ob}, Z, V) \quad (4.5)$$

де Q – валовий внутрішній продукт;

Φ_o – основні фонди;

Φ_{ob} – матеріальні оборотні кошти і запаси;

Z – земля, надра та інші природні ресурси;

V – вартість живої праці.

Виходячи з цього, об'єктами оподаткування є ресурси, що використані й спожиті у виробничому процесі – основні фонди, обігові кошти, фонд оплати праці та природні ресурси. Одночасно до об'єктів оподаткування не входять результати праці, виручка і прибуток, які майже повсюдно приховуються.

Оподаткування основних фондів при цьому істотно відрізняється від наявного податку на майно, який не може бути визнаний коректним, оскільки не враховує, зокрема, структуру і термін служби фондів та ін. Тому як узагальнюючий показник, що характеризує основні фонди як об'єкт оподаткування, пропонується розглядати амортизацію на їх повне відновлення. До цієї ж групи повинні увійти податки на капітал, зокрема оподаткування цінних паперів, активи банків і майно фізичних осіб.

Оподаткування товарно-матеріальних цінностей і запасів є одним із засадничих елементів формування системи стимулювання виробничої активності. Сьогодні всяке збільшення собівартості продукції в цілому вигідно платникові податку, оскільки забезпечує зниження прибутку оподаткування, а проведення бартерних операцій робить поняття вартості продукції умовним. При введенні оподаткування товарно-матеріальних цінностей і запасів всяке збільшення витрат на виробництво й зростання відпускних цін виробника супроводжується відповідним збільшенням обсягів податкових відрахувань. Відповідно платник податків, прагнучи скоротити базу оподаткування, економічно зацікавлений у скороченні витрат ресурсів і втрачає стимул-реакцію у приховуванні частини прибутку через збільшення витрат. Третім основним об'єктом оподаткування є фонд заробітної плати, що забезпечує оподаткування використовуваних трудових ресурсів.

Визначивши об'єкти оподаткування, необхідно встановити коректний підхід для встановлення ставок податків. При цьому слід базуватись не на декларованому принципі «зниження податкового навантаження будь-якою ціною», а на необхідності отримання сумарних податкових надходжень в обсязі, передбаченому консолідованим бюджетом. Інакше при формальному скороченні податкового навантаження виникне суттєвий дефіцит бюджету. Тому при розрахунку податкових ставок пропонується використовувати як базу планові податкові доходи консолідованого бюджету, а також оцінити вклад кожного з видів ресурсів в його формування. На цій базі визначаються диференційовані податкові надходження по

кожному з підвидів ресурсів².

Як показує проведений аналіз, при переході до ресурсного оподаткування податкове навантаження на зазначеному етапі в основному лягає на сферу послуг, торгівлі, фінансів і дозвілля (до теперішнього часу вони успішно уникають оподаткування за рахунок подвійної бухгалтерії) та підприємства виробничої сфери, що неефективно використовують основні фонди у виробничому процесі. Перехід до ресурсного оподаткування дозволить поліпшити збір податків і створить передумови зниження податкового тягара товаровиробникам на 30–40 % без зменшення доходів бюджету і стимулюватиме перерозподіл власності на користь ефективнішим власникам.

Найбільш актуальним є використання принципів ресурсного оподаткування для підприємств аграрного сектору, оскільки воно дозволить підвищити виробничу активність за рахунок раціонального поєднання фіскальної і стимулювальної функцій податків, забезпечить простоту обліку й контролю за повнотою та своєчасністю сплати податків, приведе податкове навантаження відповідно до агроекономічного потенціалу товаровиробника, створить передумови для формування прибуткової бази органам місцевого самоврядування на рівні, який забезпечить стійкий розвиток сільських територій. Адже підприємницька діяльність в аграрному секторі економіки спрямована на створення умов для забезпечення розвитку економіки, реалізації прав і свобод громадян, узгодження інтересів груп у суспільстві і забезпечення соціального розвитку сільських територій [325, с.74].

Поставлені цілі можуть бути досягнуті шляхом введення єдиного земельного податку, який дозволить поглинути значну частину оплачуваних у цей час податків і зборів до бюджетів всіх рівнів, а також цільових фондів, за винятком акцизного збору, митних платежів тощо. Включати ПДВ в єдиний земельний податок також є

---

² Так, основні фонди можуть бути розділені на 6 основних груп: будівлі, споруди; робочі силові машини, контрольно-вимірювальні прилади; засоби обчислювальної техніки, транспорт та інші основні фонди, і може проводитись перехід до місячних норм амортизації та відповідно податкових відрахувань, що забезпечить ритмічність надходжень до бюджету.

недоцільним, оскільки в цьому випадку при реалізації продукції переробки кожен наступний господарюючий суб'єкт не зможе провести облік ПДВ за придбану сільськогосподарську сировину і буде зараховувати його до витрат, знижуючи цим самим конкурентоспроможність кінцевої продукції.

За базу оподаткування може бути прийнята площа сільськогосподарських угідь. Більш доречною базою оподаткування можуть бути ті сільськогосподарські угіддя (площі ріллі, сади, ставки), які реально використовуються або повинні використовуватись для отримання сільськогосподарської продукції. Тому необхідно визначити еквівалент для оцінки потенційної продуктивності ріллі в загальноприйнятому і зрозумілому еквіваленті.

Враховуючи те, що базовим видом продукції сільського господарства є зерно, визначення ставки єдиного земельного податку пропонується проводити в зернових одиницях як еквівалент одній тонні м'якої продовольчої пшениці 3 класу з вмістом клейковини 18-23 %. Отже, розрахунок проводиться наступним чином:

$$C = П / (З * Ц) \quad (4.6)$$

де С – ставка податку;

П – податкові нарахування за певний період;

З – загальна площа орних земель;

Ц – ціна на пшеницю 3 класу.

Однак, тут мають місце певні проблеми. Зокрема, мова іде про різні якісні властивості земель та їх місцерозташування.

Окремі автори вважають, що сплата податку в товарній формі носить виключно негативний характер через можливість адміністративного визначення коефіцієнтів перерахунку різних видів сільськогосподарської продукції у зерно, розширення бартерних операцій у системі реалізації продукції, що, на їх думку, скоротить чистий дохід в сільському господарстві і

призведе до зростання витрат адміністративних органів та їх агентів з реалізації продукції [326, с.14].

Вочевидь, що грошова форма розрахунків найбільш раціональна, але в сучасній ситуації цілком можливим є проведення розрахунків по податках і в товарній формі. Але її використання слід розглядати як тимчасовий захід – на період до нормалізації системи товарно-грошових відносин і проведення повномасштабної оцінки продуктивності сільськогосподарських земель.

Запропонований підхід тією чи іншою мірою реалізується в Україні. Так, з 1998 р. в окремих районах України проведений експеримент і введений єдиний сільськогосподарський податок, куди входили всі виплачувані сільськогосподарськими виробниками види податків і обов'язкових платежів. Податок сплачувався в грошовій формі (в середньому 40 гривень з гектара) або у вигляді постачань сільськогосподарської продукції підприємствам і організаціям, з якими районні адміністрації уклали відповідні угоди. За результатами експерименту був ухвалений Закон України від 17.12.98 р. «Про фіксований сільськогосподарський податок»³ [327]. Фіксований податок розраховувався на 1 гектар сільськогосподарських угідь, оцінений за спеціальною методикою, що ґрунтується на грошовій оцінці сільськогосподарських земель. Ця методика застосовувалась у колишньому СРСР в середині 1980-х рр., де вартість 1 гектара сільськогосподарських угідь була еквівалентна вартості пшениці третього класу. Річна сума податку розподілялася по кварталах таким чином: у 1 і 2 кварталі – по 10 %, у 3 кварталі – 50 %, в 4 кварталі – 30 %. Форма виплати фіксованого податку (натуральна або грошова) визначалась сільськогосподарськими товаровиробниками. Досвід України показав, що реалізація такого підходу дозволяє не лише поліпшити податкові надходження, але й скоротити податковий тягар на сільгоспвиробників.

Хоча значною мірою внесені пропозиції відповідають нашим пропозиціям, а часто дублюють їх, низка позицій представляється неприйнятною. Наприклад,

---

³ Втратив чинність 01.01.2011, підстава - 2755-VI.

те, що рішення про введення єдиного сільськогосподарського податку приймається органами законодавчої влади, а переклад на його сплату підприємствами відбувається на добровільній основі, суперечить конституційній нормі забезпечення єдиного економічного простору країни. Пропоноване використання податкової бази для оподаткування валової виручки від реалізації сільськогосподарської продукції стимулює зниження цін реалізації і приховування продукції.

Таким чином, з метою підвищення ефективності податкової політики відносно аграрного виробництва також необхідно:

- встановити одноманітне законодавче поняття сільськогосподарського товаровиробника, яке повинно використовуватися як при прийнятті рішення про надання податкових пільг, так і при переході на сплату єдиного земельного податку. Також до сільськогосподарських товаровиробників мають належати всі підприємства, у загальному обсязі реалізації котрих вироблена ними сільськогосподарська продукція і продукти переробки власної сільськогосподарської сировини становлять не менше 70%. Для підприємств, що мають у своєму складі сільськогосподарські підрозділи, система пільг повинна розповсюджуватись на частину основних фондів і ресурсів, що використовуються при виробництві продукції сільського господарства;

- понизити сумарний рівень оподаткування сільськогосподарських товаровиробників до рівня 5% валової виручки від реалізації продукції (за винятком пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю), що забезпечить режим найбільшого сприяння аграрному секторові економіки;

- ввести єдиний земельний податок, що стимулюватиме виробничу активність і зменшить податковий тягар на сільськогосподарських товаровиробників, підвищить податкові надходження, створить передумови для самофінансування сільських територій, використовуючи як податкову базу загальну площу сільськогосподарських угідь з врахуванням їх якості, спеціалізації й умов функціонування підприємства. При цьому доцільно дозволити вести розрахунки як у грошовій, так і в натуральній формах, а це

полегшить ситуації із збутом продукції для сільськогосподарських товаровиробників і формуванням продовольчих фондів.

Вказані заходи сприятимуть підвищенню ефективності сільськогосподарської діяльності і стимулюватимуть інвестиційну активність в аграрному виробництві.

Висновки до розділу 4

1. На сучасному етапі недостатньо просто задовольняти інвестиційні потреби підприємства, а необхідно свідомо керувати інвестиціями на основі наукової методології, що визначає найбільш раціональні шляхи для реалізації поставлених цілей. Зростання ефективності інвестицій і підвищення ефективності господарської діяльності суб'єктів ринкової економіки можливі, насамперед, за рахунок вкладень інтенсивного типу.

2. Створення ефективного механізму взаємодії податкового та амортизаційного регулювання, спрямованого на активізацію інвестиційної діяльності з метою прискорення оновлення основних фондів, дозволить посилити процеси реалізації інвестиційно-інноваційних проєктів, впровадження сучасних технологій, вдосконалення інвестиційної політики підприємств і модернізації економічної системи України.

3. Функціональні стратегії виступають елементами стратегії підвищення ефективності інвестиційної діяльності та розробляються спеціально для кожного функціонального простору організації

4. Наукове забезпечення подальшої інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств пов'язане з необхідністю практичної реалізації заходів, спрямованих на створення ринкового обороту землі, куди входять: розширення оренди, поступовий перехід до купівлі-продажу сільськогосподарських угідь і вдосконалення механізму раціонального використання земель.

5. Поліпшення земель сільськогосподарського призначення може здійснювати як орендар, так і орендодавець, що має бути передбачено договором оренди. Згідно з Законом України «Про оренду землі», якщо поліпшенням землі займається орендар, йому відшкодовуються витрати на такі заходи, якщо ж поліпшення земель проводиться без згоди орендодавця, то такі витрати орендареві не відшкодовуються.

6. Обґрунтовано методику оцінки земель сільськогосподарських угідь, яка враховує показники бонітування ґрунтів. Запропонований підхід забезпечить вирівнювання ситуації, і земля з вищими показниками родючості справедливо буде коштувати дорожче. Економічна оцінка сільськогосподарських угідь є закономірним продовженням їх якісної оцінки, і може вважатися базою для проведення порівняльної ефективності використання земель сільськогосподарського призначення за середнього рівня інтенсивності господарювання.

7. На рівні територіальних громад повинні бути розроблені відповідні програми відтворення та збереження родючості ґрунтів. За умови об'єднання зусиль держави, ТГ, сільськогосподарських підприємств можливим є забезпечення процесу відтворення та збереження родючості ґрунтів. Адже безвідповідальне інтенсивне використання земельного фонду без ефективних заходів щодо його відтворення як виробничого ресурсу та відновлюваної екосистеми середовища поки що не викорінено. Саме тому дієвий механізм, який передбачає зацікавленість товаровиробників у збереженні родючості українських ґрунтів, забезпечить одержання позитивного результату.

8. Державна підтримка виробництва сільськогосподарської продукції, сталий розвиток сільських територій здійснюються за кількома напрямками: створення сприятливого інвестиційного клімату для товаровиробників, які виробляють сільськогосподарську продукцію, для громадян, які ведуть особисте підсобне господарство (ОПГ), селянських (фермерських) господарств (СФГ), а також сільськогосподарських споживчих кооперативів; розвиток системи страхування ризиків у сільському господарстві та розвиток племінного

тваринництва й елітного насінництва; забезпечення виробництва продукції тваринництва, закладання багаторічних насаджень та догляд за ними, оновлення основних засобів сільськогосподарських товаровиробників, заходів щодо підвищення родючості ґрунтів, сталого розвитку сільських територій, в тому числі підтримки в належному порядку доріг, які сполучають населені пункти; надання консультаційної допомоги сільськогосподарським товаровиробникам, підготовка й перепідготовка фахівців для сільського господарства; інформаційне забезпечення при реалізації державної аграрної політики.

9. Забезпечення потреб аграрного сектору, крім бюджетних ресурсів, можливе за рахунок додаткових джерел. Такими джерелами, як це пропонувалося окремими політиками і фахівцями-аграріями, могли б стати кошти від стягування ввізного мита на імпортовану в країну сільськогосподарську продукцію, сировину та продовольство, фіксовані відрахування від ставки податку на додану вартість. Доцільно створити спеціальні фонди фінансової підтримки аграрного сектору на державному і місцевому рівнях.

РОЗДІЛ 5

УДОСКОНАЛЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

5.1. Інвестиційний механізм стимулювання екологічних проєктів у сільськогосподарських підприємствах

Проблема екологізації аграрного комплексу та діяльності сільськогосподарських підприємств, зокрема сьогодні є досить важливою. Ресурсномісткий характер розвитку сільськогосподарських підприємств призвів до істотної деградації сільськогосподарських угідь, утворення значної кількості побічних продуктів і відходів. У зв'язку з цим є необхідний перехід аграрного сектору до сталого еколого-економічного розвитку, заснованого на принципах екологізації сільського господарства, та врахування природних особливостей сільських територій.

Розвиток інфраструктурної складової сільськогосподарських підприємств дозволить знизити навантаження на навколишнє середовище і створить надійні умови для продовольчої безпеки.

Несприятлива екологічна ситуація, яка існує в сільському господарстві, пов'язана і з тим, що відтворювальні процеси сільськогосподарських підприємств взаємопов'язані і протікають з природними асиміляційними процесами.

Велика кількість антропогенних впливів у сільському господарстві завдає непоправної шкоди та істотно знижує інвестиційну привабливість зазначеної сфери.

Наприклад, напрямки механізації сільськогосподарських підприємств негативно впливають на ґрунтову родючість, призводячи до негативної зміни повітряного й водного режимів, тим самим зменшуючи від двох до десяти разів водонепроникність ґрунтового покриву.

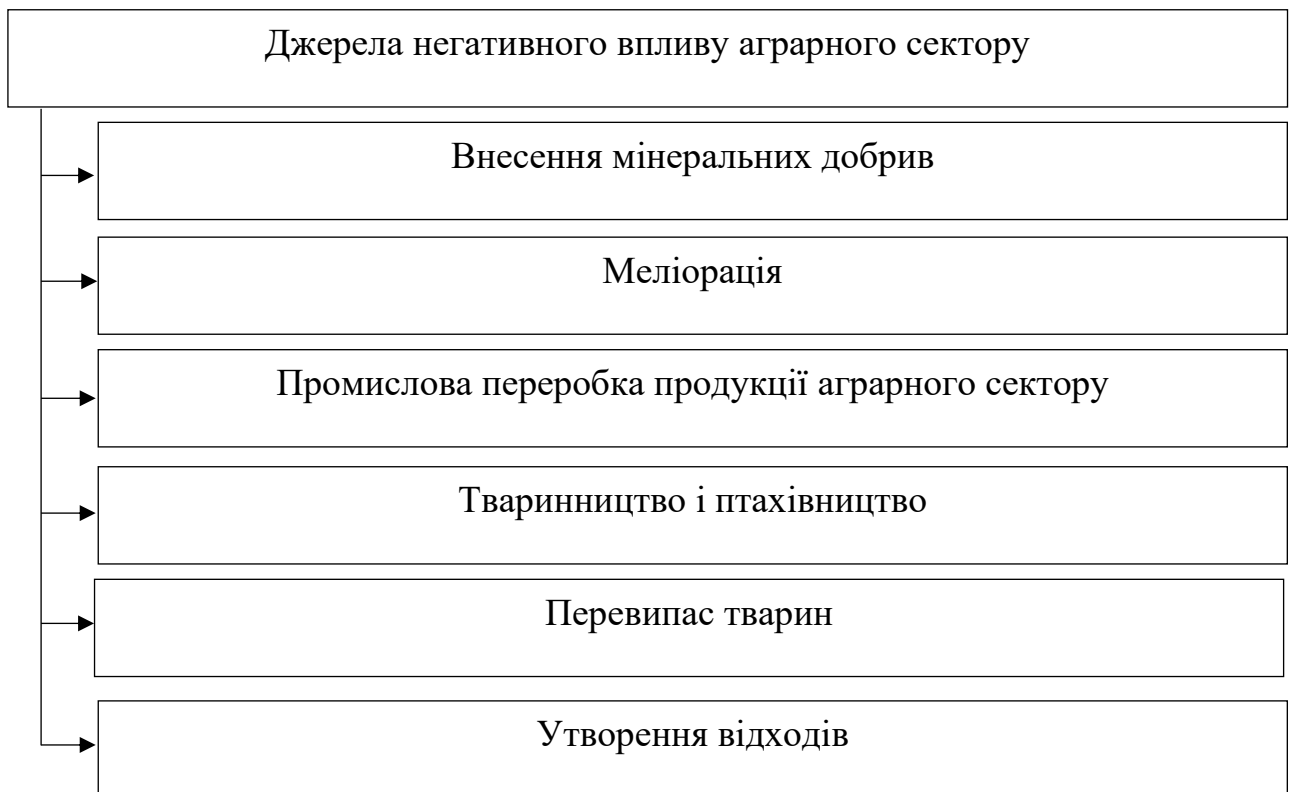
Меліоративний комплекс при неправильному технологічному режимі може спричинити істотне забруднення територій, а застосування хімічних добрив призводить до накопичення токсичних речовин у ґрунті, знижуючи природну

родючість і викликаючи небезпеку хімічного забруднення величезних територій.

Не менш важливою є проблема накопичення великих обсягів різних сільськогосподарських відходів, куди входять і відходи тваринництва, рослинництва та переробної промисловості. Особливу небезпеку можуть становити відходи від м'ясопереробних підприємств і бойнь, у результаті діяльності яких утворюється значна кількість сільськогосподарських відходів, які не утилізуються належним чином, а безконтрольно захоронюються на великих територіях, тим самим виводячи сільськогосподарські землі з обороту.

Слід зазначити, що відходи м'ясопереробних підприємств і бойнь при неправильному поводженні є причиною виникнення різних епідемій, які завдають соціальних, екологічних та економічних збитків.

Джерела негативного впливу на навколишнє середовище аграрного сектору на екологічну ситуацію представлені на рис. 5.1.

Рис. 5.1. Напрямки несприятливого екологічного впливу аграрного сектору на навколишнє природне середовище

Побудовано автором за результатами дослідження

Наявні механізми природокористування, зокрема компенсаційний, довели свою неспроможність через відсутність стимулів у потенційних природокористувачів до охорони навколишнього середовища. Відомі методики оцінки природних ресурсів не дають об'єктивної картини і призводять до того, що забруднювачеві легше заплатити штраф за забруднення, ніж впроваджувати сучасні ресурсозберігальні та екологічно безпечні технології в сільському господарстві.

Також варто зазначити, що перехід сільськогосподарських підприємств на еколого орієнтований уклад значною мірою пов'язаний з економічними аспектами, особливо в умовах жорсткої ринкової економіки, націленої на максимальне вичерпання природних ресурсів і максимізацію прибутку.

На думку більшості дослідників, екологічна ефективність сільськогосподарських підприємств зростає в результаті діяльності, спрямованої на створення суспільно корисних благ, наприклад при зниженні негативного впливу на навколишнє середовище і зменшенні споживання природних ресурсів у процесі сільськогосподарської діяльності.

У результаті при екологізації сільськогосподарські підприємства повинні мати ті вигоди, які отримає суспільство від ресурсозберігальної діяльності й зниження забруднення навколишнього середовища та утворення відходів. Чинне екологічне і ресурсне законодавство України забороняє введення в дію підприємств, споруд та інших господарських об'єктів, на яких не забезпечується в повному обсязі дотримання всіх екологічних вимог [328, с.39].

Одне з основних завдань розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств полягає в пошуку стимулюючих напрямків і адекватної мотивації екологічно орієнтованого результату. Здебільшого екологічно орієнтований розвиток пов'язаний зі зміною системи менеджменту, залученням інвестицій або переходом на ресурсозберігальні інноваційні технології [329]. За аналізований період капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища підприємств представлені в табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього середовища підприємств за видами економічної діяльності (млн грн)

	Код за КВЕД–2010	Роки	Інвестиції в обладнання та устаткування для контролю за забрудненням навколишнього середовища та приладдя для запобігання забрудненню (в основному очисного обладнання)				
			усього	з них			
				захист повітря та клімату	збір та ліквідація стічних вод	збір та ліквідація відходів	інші природоохоронні види діяльності
Усього		2013	2406,5	1290,6	561,8	547,3	6,8
		2014	3089,4	1475,8	913,7	695,4	4,5
		2015	2316,5	975,9	609,5	658,3	72,8
		2016	5027,2	1960,3	819,5	2120,1	127,3
		2017	5683,2	2301,2	853,3	2403,3	125,4
		2018	5465,9	2950,3	1109,0	1081,6	325,0
Сільське, лісове та рибне господарство	А	2013	1,4	0,0	1,4	0,0	–
		2014	3,1	0,3	2,8	0,0	–
		2015	5,7	1,5	4,1	0,1	–
		2016	38,4	0,9	36,8	0,5	0,2
		2017	41,2	1,9	39,2	0,1	–
		2018	5,5	0,1	1,7	3,7	–

Джерело: Державна служба статистики України [212 – 217].

Проте одні перелічені вище мотиви навряд чи призведуть до бажаного результату і вирішать проблему мотивації потенційних природокористувачів стосовно більш бережного ставлення до навколишнього середовища, оскільки пріоритетні позиції в системі стимулів для більшості сільськогосподарських підприємств займають економічні та комерційні аспекти, або іншими словами – це отримання прибутку.

Такі стимули можуть бути створені лише на основі сучасних економічних інструментів, які дозволяють знизити ризики, розділити відповідальність і підвищити прибутковість природоохоронних проєктів.

З цією метою можна виділити стимулювальні напрямки з підтримки сприятливої екологічної ситуації, зокрема пільгове оподаткування, прискорену

амортизацію, пільгове кредитування, страхування, концесійні інструменти, фінансування екологічних програм, торгівлю квотами, заставну систему і т. д. Розглянемо деякі напрямки більш детально.

Вважаючи пільгове оподаткування стимулювальним заходом, можна зазначити, що в Законі від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ «Про охорону навколишнього природного середовища» [330] передбачаються, зокрема, податкові пільги (стаття 48), однак механізм реалізації цих положень не прописаний, і внаслідок цього зазначена норма закону не використовується належним чином.

У зарубіжній практиці поняття екологічного податку з'ясовується через визначення, розроблене Євростатом (Статистичною службою Європейського союзу) з метою міжнародного статистичного обліку. Відповідно до цього визначення екологічним є податок, податкова база якого – це фізична характеристика об'єкта, який визнаний таким, що негативно впливає на навколишнє середовище, або пов'язаного з ним іншого об'єкта. Такою податковою базою може бути, наприклад, обсяг викидів забруднювальних речовин [331, с. 88].

Екологічні податки знаходять своє ефективне застосування в більшості економічно розвинених країн.

Слід зазначити, що основними особливостями екологічних податків є:

– врахування витрат щодо запобігання завданій від сільськогосподарської діяльності шкоді навколишньому середовищу до вартості товарної продукції або послуги, що є причиною збитку;

– впровадження системи мотивації виробників і споживачів до охорони навколишнього середовища і переходу на ресурсозберігальний тип економічного розвитку;

– стимулювання впровадження інноваційних природоохоронних технологій та вдосконалення технологічних процесів у сільському господарстві, а також застосування логістичних інструментів.

З метою виділення стимулювальної ролі платежів є доцільною розробка такого економічного механізму, який дозволить забезпечити зниження оподаткованого прибутку на розмір витрат, які будуть спрямовуватися на

фінансове забезпечення капітальних витрат на природоохоронні та ресурсозберігальні проекти.

Ще одним ефективним інструментом стимулювання щодо бережливого ставлення до навколишнього середовища, на нашу думку, може бути прискорена амортизація, що представляє дієвий стимул для модернізації та впровадження екологічно сучасних технологій на сільськогосподарських підприємствах. Дослідження світового досвіду застосування прискореної амортизації в природоохоронних сільськогосподарських проектах дало підставу вважати, що застосування згаданого інструменту призводить до високого рівня накопичення капіталу, призначеного для модернізації та впровадження високотехнологічного устаткування, та істотного скорочення витрат на ліквідацію екологічного збитку [332, с.191].

Використання пільгового кредитування при реалізації природоохоронних проектів сільськогосподарськими підприємствами дозволить підвищити не тільки обсяги фінансування зазначених проектів, а й їх інвестиційну привабливість за рахунок державної підтримки даного заходу. Слід зазначити, що реалізацію схеми пільгового кредитування доцільно здійснювати в межах державно-приватного партнерства при обов'язковій частці державного фінансування. Рівень державного фінансування буде залежати від низки факторів, серед яких: розмір природоохоронного проекту на сільськогосподарських підприємствах, ступінь соціальної й екологічної важливості і т. д.

Використання пільгового кредитування є особливо актуальним на сьогодні у зв'язку з недостатнім фінансуванням природоохоронних програм у сільському господарстві. Вважається доведеним фактом, що для забезпечення сталого еколого-економічного розвитку є необхідним фінансування екологічних проектів у розмірі, не меншому ніж 3 % від ВВП. У таких економічно розвинених країнах, як: Німеччина, Швеція, Бельгія і т. д. частка витрат на екологічні проекти становить не менше 6-8 % від валового внутрішнього продукту.

У більшості розвинених країн пільгове кредитування використовується для придбання очисного устаткування або виплати відсотків за пільговими кредитами

для екологічних цілей. Наприклад, влада Фінляндії з 10% звичайної ставки за позиками на інвестування екологічних проєктів компенсує 7% у перші чотири роки і 8,5% – у наступний період.

В умовах серйозного дефіциту бюджетного фінансування одним з ефективних механізмів реалізації природоохоронних програм у сільському господарстві може стати концесія, що, по суті, є довгостроковою формою інвестиційної діяльності, яка передбачає дозвіл у використанні виключно державними органами природних ресурсів, а також здійснення інших видів господарської діяльності на умовах довгострокової оренди, охоплюючи приватизацію. У межах укладеного договору комерційної концесії одна сторона зобов'язується надати іншій стороні за винагороду на термін або без зазначення терміну можливості користуватися в підприємницькій діяльності комплексом виняткових прав, що належать правовласнику, у тому числі дозволом на фірмове найменування або комерційне позначення, на охоронну комерційну інформацію, а також на інші передбачені договором об'єкти виняткових прав.

У результаті застосування концесійних інструментів значно прискориться процес модернізації сільськогосподарського виробництва і буде спрощено доступ до передових технологій у даній сфері. Оскільки концесійна угода може підвищити доступність ринку для зарубіжних компаній та інвесторів, розвиток концесії створить можливість виходу на міжнародні фінансові ринки, залучення іноземних капіталів і великих операторів. У рамках реалізації природоохоронних проєктів в аграрній галузі це є дуже актуальним у зв'язку з постійною необхідністю іноземної участі в спільних інноваційних проєктах. Міжнародне співробітництво в цій галузі дозволить також отримувати доступ до нових технологій та інформаційних ресурсів за рахунок використання досвіду і зв'язків західних компаній. Використання механізмів концесії значно спростить можливість залучення зарубіжних фахівців сільськогосподарськими підприємствами до програм екологізації в аграрній сфері. Також концесія в сільськогосподарському виробництві дозволить оптимізувати процес управління

ресурсами. У сфері фінансового забезпечення, зокрема, стане можливою оптимізація фінансових потоків на основі моніторингу та контролю всіх учасників концесійної угоди. Істотне зниження ресурсних потоків, наприклад зменшення утворення відходів на сільськогосподарських підприємствах і залучення їх до сільськогосподарського обороту істотно підвищить еколого-економічну ефективність сільського господарства.

Страховання відповідальності за забруднення навколишнього середовища також є серйозним стимулом для сільськогосподарських підприємств і дозволяє в повному обсязі використовувати попереджувальну функцію страхування.

Закордонними вченими екологічне страхування трактується як різновид страхування відповідальності за аварійне забруднення навколишнього середовища і пов'язану з цим необхідність компенсації шкоди, завданої насамперед майну і здоров'ю третіх осіб [333, с.35]. Застосування екологічного страхування задіє такі функції, як ощадно-ризикова, превентивна, а також полегшить фінансове навантаження на природокористувачів та органи влади.

Як зазначалося вище, в сфері екологізації аграрної галузі, реалізація превентивної або попереджувальної функції повинна бути першочерговою у зв'язку з тим, що запобігання шкоді від надзвичайної екологічної ситуації є більш пріоритетним, ніж відшкодування збитку від уже наявної страхової події, хоча й ця функція дуже важлива. Превентивна функція необхідна також для того, щоб правильно оцінити рівень можливих ризиків і на підставі цього виробити спільно з природокористувачем і страховиком ефективну стратегію управління з мінімізації ризиків [334, с.280].

Вартий уваги той факт, що з метою впровадження проєктів з екологічного страхування в ЄС в 1999 р. була випущена так звана «Біла книга», що вміщує рекомендації щодо встановлення рівня відповідальності за завдану екологічну шкоду. В результаті це дозволило реалізувати три основних принципи, що впливають з функцій страхування: попередження (превенція) і обережність, відшкодування шкоди в джерела, а також «забруднювач платить» [335, с.653].

Дослідження досвіду екологічного страхування за кордоном показало, що страховик і страхувальник перебувають у тісному взаємозв'язку один з одним, а страхова компанія на підставі страхового договору може отримувати необмежений доступ до інформаційних ресурсів і реалізовувати екологічний проєкт.

Будучи ефективним ресурсом для мінімізації ризиків, екологічне страхування в рамках природоохоронних проєктів на сільськогосподарських підприємствах дозволить мінімізувати такі основні ризики:

- ризики, пов'язані з природними явищами, що не залежать від втручання людини;
- ризики, пов'язані з об'єктами в системі сільськогосподарських підприємств при реалізації екологічних проєктів;
- ризики, пов'язані з порушенням правил експлуатації технічних систем і об'єктів, здатних призвести до надзвичайних екологічних ситуацій.

У разі високої ймовірності настання страхових подій і високого рівня збитковості в рамках страхового договору страхові компанії можуть вдаватися до такого засобу, як перестраховування, що представляє процес передачі частини ризиків іншим страховикам, які називаються перестраховиками [336,с.38].

Особлива актуальність екологічного страхування зумовлена і тим, що впровадження системи екологічного страхування на сільськогосподарських підприємствах є першочерговим завданням через низький рівень централізованого фінансування.

При реалізації проєктів екологічного страхування в сільському господарстві страхові договори доцільно укладати як з інвесторами, так і з органами державної влади, а також з організаціями та населенням, які є потенційними забруднювачами. У результаті стане можливим досягнення максимального ефекту і створення стимулів для всіх учасників в аграрного сектору. У той же час страхові компанії будуть нести фінансову відповідальність перед страхувальниками і проводити попереджувальні заходи, що входять до їх компетенції.

У наслідок цього інвестори отримають додаткові гарантії, органи влади

зможуть посилити контроль за екологічною ситуацією при залученні страхових компаній, а головне – значною мірою скоротяться ризики несприятливих подій для навколишнього середовища. Коли ж настають несприятливі страхові події, страхові компанії компенсують збитки зі спеціального фонду. Ще одним важливим аспектом є те, що зазначена схема дозволить забезпечити прозорість фінансових потоків і адресність витрачання коштів.

На сьогодні якісно новим питанням методології становлення еколого-економічної моделі розвитку сільського господарства є формування та реалізація концепції соціально-прийняттого ризику, який пов'язаний з характером і «якістю» екологічно орієнтованого управління виробництвом на сільськогосподарських підприємствах.

По-перше, питання про інтеграцію екологічного чинника в систему економіко-організаційних і технологічних перетворень земельних відносин досі належним чином не розглядалося. Саме тому єдиним способом зниження витрат від екологічного збитку в сільському господарстві і збереження цілісності його природно-аграрних систем на сьогодні залишається державне управління відносинами розвитку сучасного аграрного виробництва, що визначає екологічні обмеження його економічного зростання та контролює їх виконання. Але ця форма екологічно орієнтованого управління є неекономічною за своєю суттю, оскільки, збільшуючи економічні витрати природоохоронної діяльності, держава внаслідок цього не стимулює ефективне використання задіяних природних ресурсів у сільськогосподарському виробництві окремих аграрних підприємств і у цілому унеможлиблює системний підхід до вирішення екологічних проблем.

По-друге, державна природоохоронна політика в сільському господарстві, методологічну основу якої становить концепція екстерналій (метою якої є адміністративне переслідування винуватця реалізації «неекологічних» технологій виробництва з тим, щоб поставити йому зовнішні витрати без урахування альтернативної вартості задіяних у виробництві сільськогосподарської продукції природних ресурсів – земельні, водні, рослинні та ін.), призводить в основному до їх збільшення і загострення екологічних проблем.

Еволюційний характер розвитку відносин ведення екологічно орієнтованого сільського господарства, що характеризується поступовою зміною умов, ресурсів і факторів, реалізується в еволюції відносин між економічними та екологічними цілями сільськогосподарського виробництва. Їх послідовність може бути охарактеризована як сільськогосподарська технологія з економічними, але без екологічних обмежень, сільськогосподарська технологія й економіка з екологічними обмеженнями, екологізація сільськогосподарського виробництва (охорона середовища) з технологічними й економічними обмеженнями, екологізація сільськогосподарського виробництва (охорона середовища) без обмежень, заради виживання. Очевидно: чим вищий дисбаланс між силою антропогенних впливів і відновною здатністю природних ресурсів сільськогосподарського виробництва, тим більші повинні бути природоохоронні зусилля на основі зміни взаємовідносин між економічними та екологічними цілями їх використання.

Логіка розвитку й ускладнення відносин ведення екологічно орієнтованого сільського господарства зумовлена певною мірою ієрархією управління сільським господарством на різних рівнях, охоплюючи суб'єкти та об'єкти цих відносин – різні форми власності, організаційно-правове господарювання, їх співвідношення як елементів певної території.

Зв'язки і відносини між виробничими структурними елементами сільського господарства, що виникають, фіксують їх зовнішню і внутрішню взаємозумовленість у використанні обмежених ресурсів, у способах об'єднання виробників із засобами виробництва і споживанням, у сукупності інфраструктурних інститутів і т. д. Це положення є найважливішою систематизувальною ознакою стійкості соціальних, економічних, моральних та інших відносин, в основі яких перебувають природозумовлені (природно-аграрні) системи, що формуються спільністю території, замкнутістю ареалів, приуроченістю до єдиних фізико-географічних одиниць. Формування природо-облаштованих (локальних природно-аграрних) систем визначають провінційно-зональні особливості територій. Тоді як насправді навіть однакові за якісними й

кількісними параметрами технологічних процесів природно-аграрні системи відрізняються одні від одних неповторністю екологічних умов.

Серед різних системних концепцій, що відображають еволюцію форм і різновиди екологічного сільського господарства, комплексно враховують економічні, соціальні, демографічні та інші аспекти його розвитку, виділено такі: концепція ландшафтного землеробства, стратегія адаптивної інтенсифікації сільського господарства, системи інтегрованого й регенеративного сільського господарства і стійке сільське господарство.

Перехід економічної стратегії від природознищувальної до природоохоронної означає перехід на екологічно стале (регулювання) й економічно обґрунтоване використання ресурсів (самоорганізація).

Відповідно при такому підході цілком правомірним є вирішення питання про співвідношення регулювання й самоорганізації відносин ведення екологічно орієнтованого сільського господарства, яке слід розглядати цілісним системним процесом економічного розвитку. Така система є сукупністю функціональних і організаційних підсистем, де основними компонентами є сільськогосподарське виробництво, його земельно-природний потенціал та соціально-територіальна життєдіяльність сільського населення [337, с.130].

Таблиця 5.2

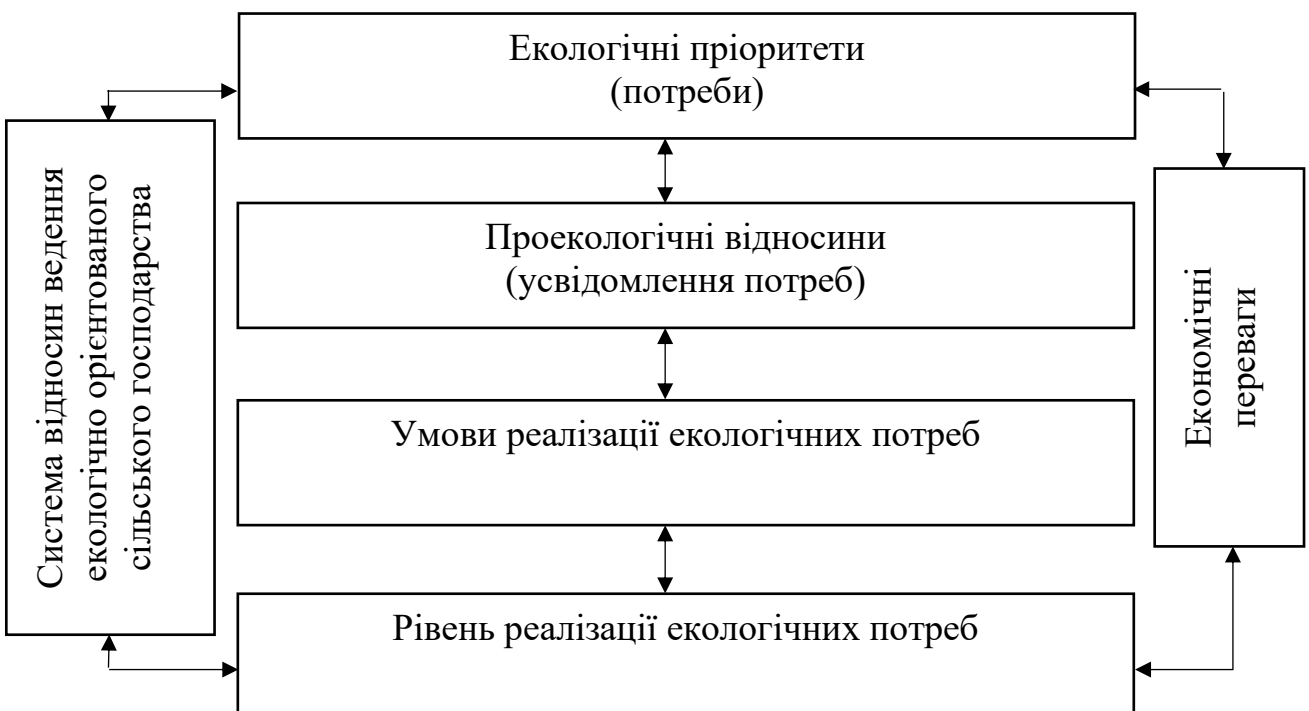
Предмет напрямку і пріоритети концепції розвитку відносин ведення екологічно орієнтованого сільського господарства

Предмет напрямку	Пріоритети
Система ведення сільського господарства	Екологічно орієнтована
Екологія і природоохоронна діяльність	Соціоприродовиробничий простір
Форми господарської діяльності	Індивідуальні, групові, загальні
Типи інфраструктури	Виробнича, соціальна, природоохоронна, ринкова
Управління	Оперативне, тактичне, стратегічне
Ринки	Продуктів, ресурсів, фінансів
Відносини власності	Користування, володіння, розпорядження
Джерела інвестицій	Дохід, кредит, бюджет
Моніторинг, інформація, консалтинг	Освіта, сучасні інформаційні технології

Складено автором за результатами дослідження.

Отже, екологічні інтереси суб'єктів сільськогосподарської діяльності набувають соціального характеру, оскільки саме природні умови зумовлюють сутність сільськогосподарського процесу, де природний елемент навколишнього середовища панує. Усвідомлення серйозності проблем розвитку відносин ведення екологічно орієнтованого сільського господарства ще не гарантує трансформації екологічних інтересів в економічні. Цей процес повинен проходити через організацію господарської діяльності на сільськогосподарських підприємствах.

Властивості нелінійності, нерівномірності й невизначеності розвитку відносин ведення екологічно орієнтованого сільського господарства формують предметні пріоритети забезпечення сумісності їх реалізації (табл. 5.2), що дозволяє передбачати можливості функціонування виробничих систем у сільському господарстві і забезпечувати сприятливе й ефективне господарювання на перетині міні-, мікро-, мезо- і макроекономіки (рис. 5.2).

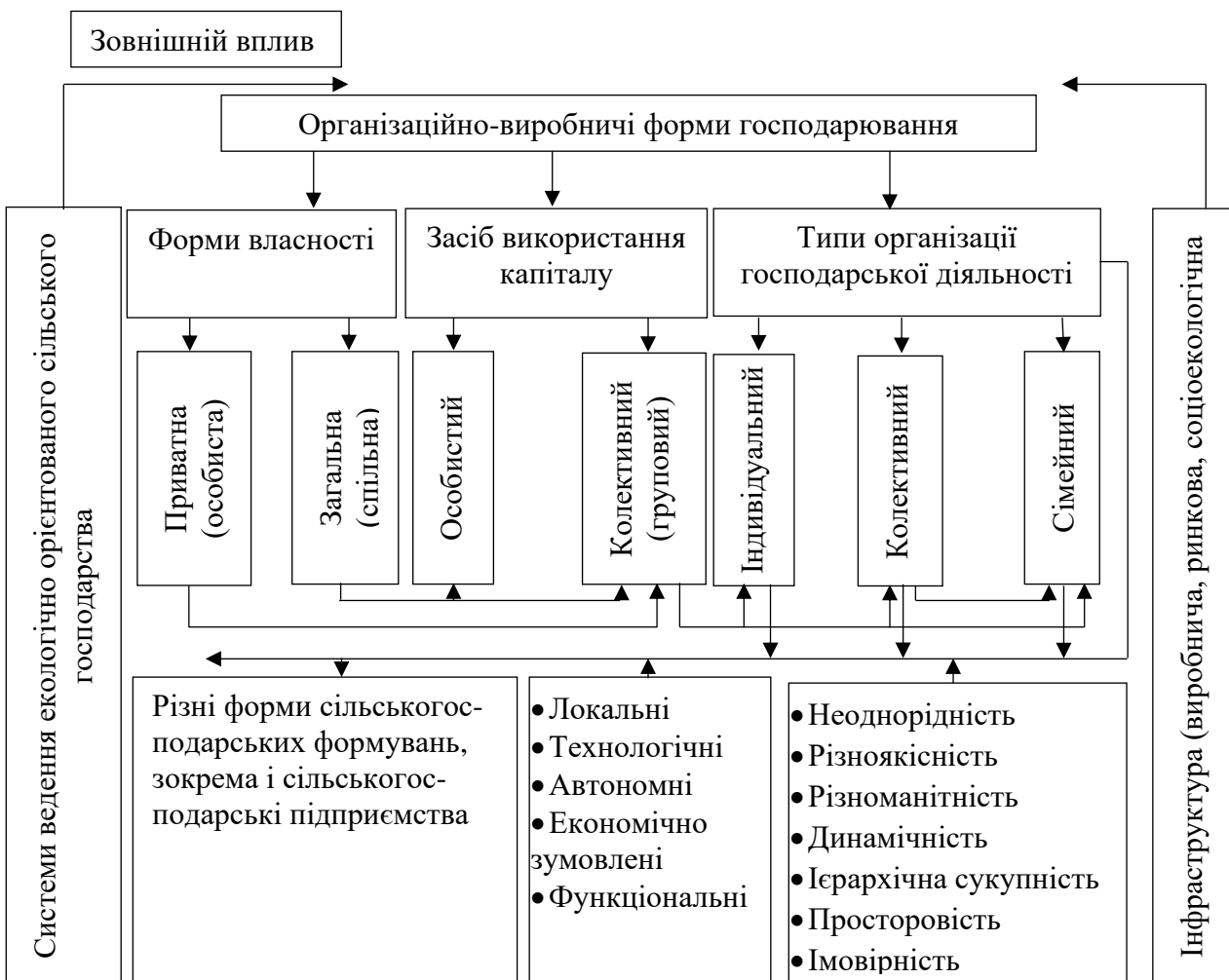
Рис. 5.2. Схема формування екологічних переваг у сільськогосподарському виробництві

Побудовано автором за результатами дослідження.

Стосовно цього до з'ясування відносин ведення екологічно орієнтованого сільського господарства доцільно підходити з позицій розгляду якісно нових

внутрішніх перетворень функціональних полів сучасного сільськогосподарського виробництва, що визначають його як організаційно-виробничу структуру, яка, володіючи властивостями системи, являє собою сукупність стійких зв'язків елементів (цілісність), множинності перетворень (трансформація) і внутрішніх функціональних правил (саморегулювання).

Різноманіття відносин власності й підприємництва, формування коопераційних та інтеграційних зв'язків, нових параметрів концентрації й спеціалізації виробництва та капіталу, функціонування різних за масштабом і рівнем розвитку ринків виробничо-технічних ресурсів, товарів та послуг, досить складно вплинути на формування екологічних переваг (інтересів) сільськогосподарських підприємств, інтеграцію екологічного чинника в систему економічних відносин (рис. 5.3).

Рис. 5.3. Схема взаємозумовленості функціонування організаційно-виробничих форм господарювання

Побудовано автором за результатами дослідження.

Становлення нових якостей сільськогосподарських підприємств визначає їх як виробничі системи, особливості яких зумовлені локальністю (характер спеціалізації), технологічною автономністю (наслідок суспільного розподілу праці), економічністю (опосередкований зв'язок з формою власності), функціональністю (спосіб організації виробництва всередині підприємства) й соціально-економічною ефективністю (рівень соціального відтворення природно-ресурсного потенціалу).

Система відносин ведення екологічно орієнтованого сільського господарства є трипараметральною гетерогенною системою: територіальна (економічна, екологічна, ресурсна та ін.); управлінська (адміністративна, правова, інституційна і т. п.); виробничо-господарський (галузь, сектор, сегмент і т. п.). Тому необхідно переглянути чинні інструменти регулювання й самоорганізації відтворювальних процесів у сільському господарстві і насамперед – неекономічні методи впливу.

Вважаємо значущими в розвитку екологічно орієнтованого сільського господарства пріоритети в капіталовкладеннях, виборі нових технологій, адаптованих до відповідних екологічних умов, підтримка – пропорційності виробництва, стимулювання інтенсифікації залежно від специфічних об'єктивних умов і суб'єктивних переваг сільськогосподарських підприємств, їх готовність прийняти концепцію екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва. Реалізацію кожного з пріоритетів треба здійснювати на принципах балансу й узгодженості, об'єктивної зацікавленості в певному режимі господарювання, розширеного відтворення й соціально-економічної ефективності. Необхідно розглянути умови реалізації індикативного менеджменту, тобто аналізу й оцінки, прогнозування і планування, організації та регулювання, моніторингу та мотивації природоохоронної зміни напрямку використання природних ресурсів у сільськогосподарському виробництві. Індикаторами є якісні характеристики функціонування й розвитку екологічно орієнтованої системи ведення сільського господарства на території різних локальних рівнів (дод. І).

Останнім часом посилюється інтерес до пошуку нових методів господарювання. У сільському господарстві це створення виробництва з випуском більш безпечних продуктів на основі економії ресурсів. Сьогодні таке виробництво стало важливим сектором світового ринку який зростає, і багатьма аналітиками оцінюється більш ніж у 200 мільярдів доларів. Економіка на сучасному етапі розвитку повинна розглядатися як частина глобальної еколого-економічної системи, що має лягти в основу розвитку екологічно орієнтованого виробництва, зокрема і в сільському господарстві. Основною тенденцією розвитку сільськогосподарських підприємств має бути впровадження систем управління, заснованих на синтезі екологічної свідомості та економічного мислення. Оскільки тільки успішне освоєння екологічного управління на вітчизняних підприємствах дозволить істотно підвищити стійкість галузі і всієї економіки України загалом.

Однак зростання антропогенних навантажень на природне середовище призводить до погіршення екологічних умов виробництва продуктів харчування. Сучасний рівень глобалізації диктує все нові вимоги, підвищує конкуренцію в усіх галузях економіки України. Сьогодні, щоб утримати ринкові позиції, більшості сільськогосподарським підприємствам недостатньо показати хороші результати діяльності. Попередження й контроль за регулюванням цих процесів відводиться впровадженню в сільському господарстві системи управління навколишнім середовищем, заснованої на застосуванні міжнародних і національних стандартів у галузі екологічного менеджменту та аудиту.

У 1992 р. в Ріо-де-Жанейро у рамках підписання «Порядку денного – XXI століття» закладені основи концепції сталого розвитку. Ця подія поклала початок переходу до якісно нових принципів управління діяльністю людини. Нові схеми управління ґрунтувалися на таких основних принципах:

- пріоритет екологічних цілей у кожному виробництві;
- необхідність проведення еколого-економічної оцінки для кожного підприємства;

– прагнення до зменшення використання природних ресурсів.

Завдання сталого розвитку породило необхідність розвитку у двох напрямках природоохоронної діяльності – екологічному менеджменті в бізнесі та природоохоронному регулюванні з боку держави.

Екологічний менеджмент у сільському господарстві має низку специфічних інструментів управління, з яких останнім часом найбільш популярними є екологічне маркування та сертифікація.

Ці форми менеджменту є добровільними і мають маркетингове підґрунтя. Для уніфікації зазначених процесів було розроблено комплекс міжнародних і національних стандартів.

Як приклад можна навести стандарти екологічного аудиту EMAS, британський стандарт екологічної відповідності BS 7750. Особливо слід наголосити на спеціалізованому в галузі сільського господарства «стандарті» GAPs (Good Agricultural Practices). Він являє собою серію рекомендацій, які спрямовані на поліпшення якості та підвищення безпеки сільськогосподарської продукції. Настанови, які даються в цьому стандарті, можуть бути адаптовані й застосовані до будь-яких систем виробництва в аграрному секторі. Гар виділяє чотири первинних компоненти процесу виробництва сільськогосподарської продукції – ґрунт, вода, персонал, засоби обробки й виробництва.

Основні постулати GAP виглядають так:

– «Чистий ґрунт» – виробник повинен робити кроки щодо зниження можливостей мікробного забруднення ґрунту.

– «Чиста вода» – виробник повинен робити низку дій з підготовки та очищення води.

– «Чисті руки» – реалізація цих принципів вимагає від виробника виконання заходів з гігієни під час роботи в полях і при обробці сільськогосподарських культур у приміщеннях.

– «Чисті поверхні» – всі пакувальні контейнери, робочі поверхні, місця зберігання, транспортні засоби тощо повинні ретельно й регулярно митися та піддаватися санітарній обробці.

Виконання принципів, що входять до кожного з цих елементів, дозволить сільськогосподарському підприємству організувати й побудувати систему управління якістю і безпекою вирощуваної продукції.

Основу стандартів у сфері охорони навколишнього середовища загалом і в сільському господарстві зокрема становить серія міжнародних стандартів – ISO 14000, розроблена Міжнародною Організацією з стандартизації (ICO). Екологічний менеджмент – управління діяльністю підприємства, спрямоване на захист навколишнього середовища від забруднень та раціональне природокористування. Важливість екологічного менеджменту визначається не тільки різким погіршенням екологічної ситуації, але й закономірними економічними тенденціями розвитку сучасного виробництва. Застосування програм і методів екологічно орієнтованого менеджменту дозволяє сільськогосподарському підприємству позиціонувати себе як ефективний і сталий, що так само допомагає у створенні бренду і підвищує ліквідність продукції й сприяє збільшенню прибутку. А це і є найкращим рішенням в управлінні виробництвом на сільськогосподарських підприємствах.

Система екологічного менеджменту, розроблена відповідно до стандартів ISO серії 14000, дозволяє сільськогосподарським підприємствам домогтися зниження споживання природних ресурсів, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище в процесі виробництва. У сфері підвищення ефективності екологічної безпеки екологічний менеджмент дозволяє [338, с.215]:

- посилити контроль над небезпечними виробничими факторами;
- усунути або скоротити екологічні ризики;
- запобігти надзвичайній ситуації на виробництві;
- знизити ймовірність порушення екологічного законодавства і внаслідок цього уникнути судових позовів.

Одним з найбільш цікавих стандартів цієї серії є стандарт ISO 14006: 2011, який регламентує аспекти та етапи екопроекування і є орієнтиром сервісних і виробничих компаній для залучення екопроекування до системи екологічного менеджменту. Він покликаний полегшити сільськогосподарським підприємствам

створення, документування, впровадження та підтримування систем екологічного менеджменту. За суттю новий стандарт є продовженням теперішнього стандарту ISO 14001, і це свідчить про те, що світове підприємницьке співтовариство проявляє інтерес до зазначеної проблеми. На сьогодні відбувається постійне вдосконалення екопроекткування з метою налагодження виробництва більш екологічної продукції й впровадження екологічних аспектів у діяльність сільськогосподарських підприємства на всіх етапах виробництва – починаючи від розробки та проектування послуг і продукції. Впровадження екопроекткування надає сільськогосподарським підприємствам кілька таких переваг: підвищення конкурентоспроможності продукції, зменшення витрат, залучення додаткових інвестицій і фінансів, стимулювання розробки й впровадження інновацій, зменшення фінансових витрат за рахунок зменшення впливу на навколишнє середовище і поліпшення інформування споживача про продукцію й виробника, поліпшення іміджу підприємства, посилення мотивації трудового колективу. Екопроекткування легко може бути впроваджене на будь-якому сільськогосподарському підприємстві незалежно від його географічного розташування, розміру, складності системи управління, культури, а також від виробленої продукції або послуг, що надаються.

Слід зауважити, що екологічний менеджмент на рівні виробництва західні підприємства застосовують вже з 1950 р.

З 1 січня 2020 р. в Україні відмінений національний стандарт ДСТУ ISO 14024:2002 «Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та методи». На заміну йому прийнятий стандарт ДСТУ ISO 14024:2018 «Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та процедури». Заміна стандартів переведена згідно з наказом державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» № 500 від 18.12.2018 р. «Про прийняття та скасування національних стандартів» [339].

Відповідно до нововведень Всеукраїнська спілка екологічного маркування «Зелена Зірка» з 1 січня 2020 р. здійснює сертифікацію за стандартом ДСТУ ISO

14024:2018. Таким чином, екологічний менеджмент виступає однією з головних умов ефективного виробництва сільськогосподарської продукції.

В наші дні держава добровільно делегує частину своїх прав організаціям, які прагнуть освоїти раціональне екологічно спрямоване управління.

Екологічний менеджмент як форма внутрішнього управління сільськогосподарським підприємством виявляється необхідним для того, щоб унеможливити перекладання витрат підприємства на суспільство і повністю взяти їх на себе, але, на жаль, в силу інерції в сільському господарстві, яка досі є, і звичкою до опіки з боку держави до цього готові далеко не всі підприємства. Адже найважливішим для них в умовах ринкової економіки є виробництво товарної продукції й отримання швидкого прибутку.

Підприємства аграрного сектору представлені на сьогодні великими сільськогосподарськими об'єднаннями, які прагнуть розширити свою діяльність у цьому напрямку. Таким чином, перед аграрним сектором виникає актуальне завдання, пов'язане з впровадженням екологічного менеджменту повсюдно в галузі, і це є завданням на найближчу перспективу.

Серед причин, що спонукають освоювати екологічний менеджмент, представники сільськогосподарських підприємств називають такі: зменшення кількості випадків порушень природоохоронного законодавства, зниження штрафів, поліпшення відносин з органами, які контролюють, економія ресурсів, підвищення інвестиційної привабливості [340, с.23].

Держава, безумовно, зацікавлена в екологізації будь-якого виробництва, зокрема й сільськогосподарського. Необхідність впровадження екологічного менеджменту сільськогосподарськими підприємствами зумовлена питанням вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ), у якій така діяльність розглядається як необхідний елемент стійкого функціонування підприємств. Важливим аспектом плідної співпраці із зарубіжними партнерами є дотримання елементів ділової етики – підприємства, сертифіковані по ISO 14001, вимагають від своїх постачальників і партнерів відповідності до цього стандарту. При впровадженні на сільськогосподарському підприємстві

системи екологічного менеджменту важливо розуміти, що головним завданням повинно бути прагнення до досягнення економічної вигоди за рахунок зниження негативного впливу на навколишнє середовище і скорочення використання ресурсів.

У зв'язку з цим в Україні є різні способи, спрямовані саме на формування стійкої екологічно орієнтованої економіки:

– гарантування безпеки й підвищення конкурентоспроможної продукції сільськогосподарських підприємств, зокрема розвиток органічного сільського господарства;

– менеджмент сільськогосподарських підприємств, оцінка відповідності, захист прав споживачів;

– охорона навколишнього середовища, також регулювання й природоохоронної діяльності, визначення рівнів шкідливих впливів на навколишнє природне середовище й людину, екологічна оцінка та екологічне управління діяльністю сільськогосподарських підприємств, методологія оцінки ризику для здоров'я і навколишнього середовища, а також утилізація продукції та відходів виробництва.

Структуру підтримки розвитку екологічного менеджменту в сільському господарстві зараз можна представити такими рівнями: регіональний; місцевий; рівень суб'єктів господарювання; міжнародний.

Регіональний рівень формується на рівні регіонів. Їх основною особливістю є взаємодія державних і регіональних інтересів. Основні завдання регіонального рівня – поліпшення екологічної та соціально-екологічної ситуації, моніторинг середовища; впровадження більш чистих технологій та продуктів і т.д.

Місцевий рівень – це рівень територіальних громад. Він може бути представлений перспективним плануванням розвитку району чи сільського поселення, орієнтованим на досягнення будь-якої екологічної проблеми місцевого рівня.

Рівень суб'єкта господарювання – це здійснення заходів на підприємстві, розробка комплексу документів планування, орієнтованих на досягнення

кінцевої мети (рішення конкретної екологічної проблеми). Найбільш типовими проблемами тут є вирішення: скорочення споживання ресурсів, зниження кількості відходів виробництва і викидів шкідливих речовин у навколишнє середовище.

Міжнародний рівень – співпраця з міжнародними структурами відповідно до принципів і норм міжнародного права та договорів України в цьому напрямку. Україна здійснює співробітництво в рамках глобальної екологічної політики з ЮНЕСКО, ЮНЕП, ФАО, Європейською економічною комісією ООН (ЄЕК).

5.2. Вплив адміністративного регулювання на інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств

У сформованих геополітичних умовах необхідно розуміти, що основною проблемою інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств на території будь-якої територіальної громади (ТГ) є відсутність інноваційної модернізації галузей муніципального господарства, яка не може бути вирішена без об'єднання фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів учасників даного процесу. Тому інвестиції в умовах становлення і зміцнення ринкових відносин є необхідними для досягнення високих соціально-економічних результатів.

Цілі інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств визначаються наявними соціально-економічними проблемами ТГ. Основні цілі інвестиційної системи територіальних об'єднань складаються з цілей сільськогосподарських підприємств, що здійснюють інвестиційну діяльність на території, і цілей органів місцевого самоврядування та державних органів влади й управління.

Інвестиційна діяльність тісно пов'язана з інноваційною діяльністю, оскільки при залученні фінансових вкладень формується інноваційний розвиток в «інноваційному секторі економіки», як одному з відтворювальних секторів

економіки, що володіє загальними характеристиками, економічними цілями, функціями і поведінкою, що дозволяє відокремити його від інших частин економіки в теоретичних або практичних цілях.

Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств і ТГ є важливою складовою створення інноваційної інфраструктури та відіграє величезну роль у технологічному прогресі господарюючих суб'єктів.

Органи місцевого самоврядування повинні забезпечити створення необхідних умов для припливу інвестиційних ресурсів на територію ТГ і створити ефективний механізм їх перетворення в результати інноваційної діяльності, що сприятиме сталому соціально – економічному розвитку сільськогосподарських підприємств і регіону загалом.

Створення максимально сприятливих умов для початку та розвитку інвестування сільськогосподарських підприємств, підвищення конкурентоспроможності є одним з головних завдань економічної політики ТГ. Інвестиційній діяльності відводиться ключове місце в процесі проведення великомасштабних економічних і соціальних перетворень.

Ефективне використання потенціалу науково-технічного прогресу й орієнтація економіки сільського господарства на інноваційний розвиток – необхідна умова стратегії розвитку ТГ і сільськогосподарських підприємств [341, с.4].

Інвестиції сприяють реалізуватись кумулятивного ефекту. Він створюватиме фінансові джерела для нових інвестицій; розширене виробництво забезпечить формування додаткових доходів, за рахунок яких можна збільшити споживання населення [342, с.26]. Схема розвитку аграрного кластера представлена на рис. 5.4.

На сьогодні інвестиційна та інноваційна діяльність та стан економіки як ТГ, так і сільськогосподарських підприємств в цілому залежать від проведення державної політики як через органи місцевого самоврядування, так і через регіональні влади. Держава своїми діями може прискорити або загальмувати ці процеси. Економіка ТГ не може нормально розвиватися, а інвестиції не будуть

надходити, якщо держава й регіональна влади не забезпечать для цього сприятливі умови.

Рис. 5.4. Схема розвитку аграрного кластера

Побудовано автором за результатами дослідження

Тому важливо сформулювати критерії, які повинні б найточніше і найповніше характеризувати суть ефективності як економічної категорії та бути єдиними для всіх ланок суспільного виробництва чи господарської діяльності.

Такі критерії оцінки результативності стратегії, як ефективність, результативність, інноваційність безпосередньо пов'язані з організаційним механізмом стратегії, джерелами фінансування її реалізації та цільовими орієнтирами (рис. 5.5).

Ця структура інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств дає можливість спланувати розвиток аграрного сектору.

Рис. 5.5. Структура стратегії інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств

Складено за результатами дослідження.

Стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств є основою для розробки нормативних правових актів, цільових програм, систем ведення аграрного

бізнесу, перспективних планів підприємств (дод. І).

Відповідно до зазначеної стратегії метою розвитку аграрного сектору будь-якого регіону є ефективне та конкурентоспроможне аграрне виробництво, здатне повністю задовольняти попит населення в продуктах харчування, вироблених місцевими сільськогосподарськими товаровиробниками. Результатом реалізації стратегії розвитку аграрного сектору є збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва і стабільне задоволення внутрішнього попиту населення на продукти харчування.

Реалізація планів і програм, спрямованих на соціально-економічний розвиток ТГ вирішить проблему залучення інвестицій та інноваційного прогресу. У сучасних умовах важко розраховувати на державний бюджет, тому необхідно формувати фонди розвитку за рахунок джерел регіонального бюджету та іноземного капіталу шляхом створення різних програм і вдосконалення правової бази, спрямованої на інвестиційну діяльність.

Сьогодні необхідною умовою для успішного розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності як ТГ, так і сільськогосподарських підприємств є налагодження міжнародної діяльності з країнами світу.

Для ефективної співпраці, розвитку інноваційної діяльності та залучення іноземного капіталу необхідно здійснювати такі заходи:

- організувати обмін досвідом між провідними компаніями у сфері сільського господарства;

- залучати іноземні компанії до будівництва об'єктів на території громад;

- сприяти розвитку співробітництва у сфері високих технологій.

Що стосується співпраці конкретно з Європейським союзом, то можна виділити низку дій, які допоможуть залучити іноземний капітал:

- реалізувати модернізацію сільськогосподарських підприємств на основі технологій і обладнання з ЄС відповідних передових технологій;

- налагоджувати міжбанківське співробітництво: можливість відкриття кредитних ліній європейськими банками в банках – операторах ТГ для інвестиційного кредитування сільськогосподарських підприємств;

- співпрацювати у сфері розвитку різних видів галузей сільського господарства;
- розвивати співробітництво в розробці проєктів, пов'язаних з харчовою та переробною промисловістю;
- розвивати співробітництво в галузі розвитку технологій;
- використовувати можливість будівництва машинобудівних заводів зі складання сільськогосподарських машин на території громад.

Зважаючи на всі перелічені вище фактори, показники й комплекси заходів, ТГ значною мірою здатні забезпечити економічне зростання аграрного сектору. З надходженням іноземного капіталу на території розміститься значна кількість підприємств, що будуть займатися поглибленою переробкою сільськогосподарської сировини, поліпшуватимуть екологічну ситуацію, створять розвинену інфраструктуру, необхідну для функціонування підприємств.

Скоординованість і послідовність створення вищеперерахованих заходів місцевими органами самоврядування в сукупності істотно допоможуть притоку інвестицій і забезпечать поліпшення інноваційної діяльності території, що сприятиме розвитку муніципального господарства.

На сьогодні в Україні проводиться активна робота щодо подальшого вдосконалення системи державного регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств та зниження адміністративного тиску на їх діяльність. Держава досить енергійно займається розвитком нормативно-правової бази регулювання інвестиційної діяльності, що де-юре передбачає зниження рівня адміністративного тиску на діяльність сільськогосподарських підприємств. Триває адміністративна реформа, в межах якої оптимізується система надання державних і муніципальних послуг сільськогосподарським товаровиробникам.

Водночас, незважаючи на вжиті державою заходи, проведення адміністративної реформи, реалізацію комплексу заходів у рамках національної підприємницької ініціативи та ін., економічне середовище нашої країни загалом залишається досить агресивним, а інституційне забезпечення продовжує

характеризуватися своєю нестійкістю, «рухливістю» й обтяжливістю [343, с.77]. Прикладом може слугувати те, що щорічно в юридичний обіг вводиться чимало нормативно-правових актів, значна частина яких торкається питань підприємницької діяльності.

Крім того, реальні параметри впливу державних (муніципальних) владних структур на суб'єкти підприємництва залишаються слабо прогнозованими і дуже сильно диференційовані за регіонами.

На нашу думку, така диференціація регіонів за умовами ведення бізнесу у формально однаковому інституціональному просторі пояснюється просторовими специфічними властивостями інституційної конфігурації регіонального ділового середовища. При цьому виходимо з того, що інституційна конфігурація регіонального ділового середовища є набором взаємопов'язаних і взаємодіючих базових і додаткових регіональних формальних та неформальних інститутів, які опосередковують ділові відносини. Упорядкованих та структурованих в певній ієрархічній комбінації в сукупності визначають правила, а також обмеження економічної поведінки й впливають на структуру платежів [344, с.1080] суб'єктів господарювання у межах тієї чи іншої регіональної (просторової) системи підприємництва. Звісно ж, що в цілому можна говорити про регіональний формат та інституційне ділове середовище, куди входить сукупність політичних, соціальних, юридичних правил, і неформальних норм [345, с.636; 346, с.259], які опосередковують ділові відносини в регіоні та їх інтерпретацію й застосування в діловій практиці, при якій складається характер взаємодії базових і додаткових регіональних інститутів і стейкхолдерів.

На підставі вищевикладеного можна констатувати, що на рівні регіонів найчастіше правила гри, сформовані на місцевому рівні з урахуванням інтересів стейкхолдерів, різними учасниками економічної взаємодії, які прагнуть поліпшити свою корисність, трактуються, інтерпретуються і застосовуються по-різному.

Саме ця особливість зумовлює істотні відмінності в параметрах

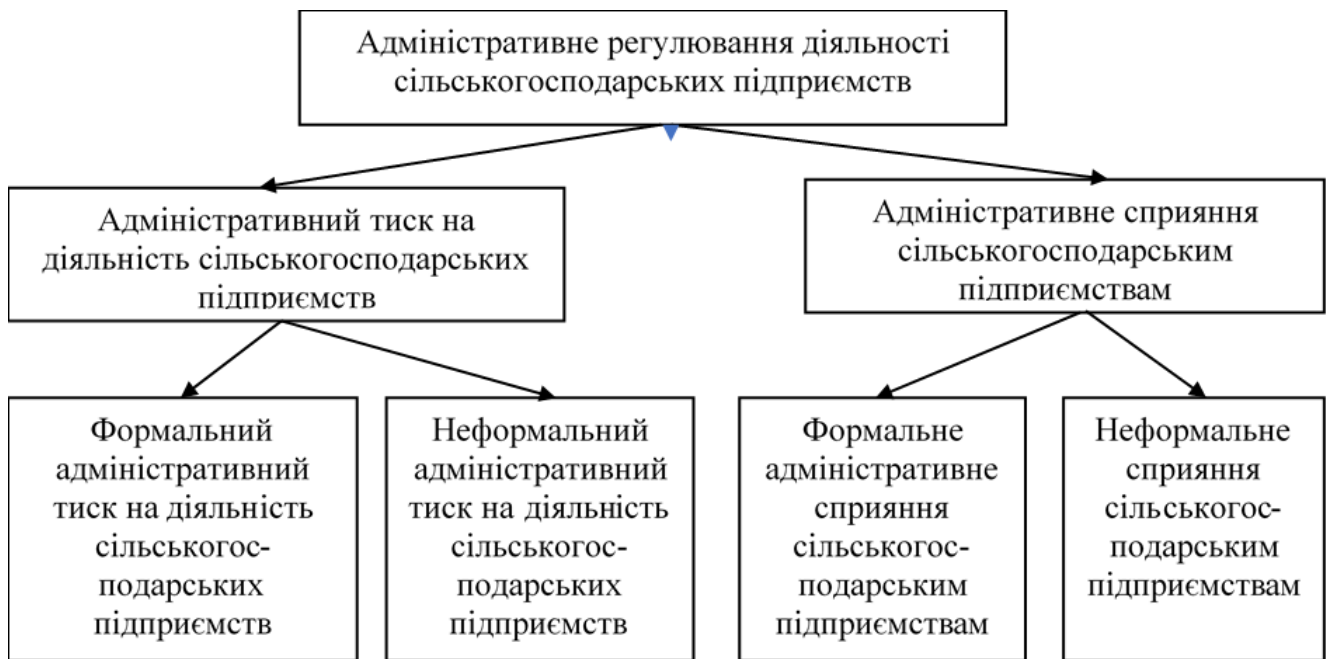
адміністративного регулювання сільськогосподарської діяльності, які спостерігаються в регіонах.

Водночас дотепер не відпрацьовані методологічні підходи до визначення параметрів адміністративного тиску, його структури та оцінки. Все це ускладнює адекватну оцінку параметрів адміністративного впливу на діяльність сільськогосподарських підприємств і, відповідно – на вироблення рішень, що дозволяють знижувати адміністративний тиск на їх діяльність.

Отже, адміністративне регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств – це процес цілеспрямованого впливу владних структур на параметри здійснення сільськогосподарської діяльності, спрямований на створення умов функціонування суб'єктів бізнесу, при яких забезпечується сполучення державних (суспільних) інтересів (суспільна корисність) і ділового співтовариства (комерційна вигідність) [347, с.61].

Першою особливістю нашого підходу є те, що в системі адміністративного регулювання інвестиційної діяльності ми виділяємо два види цілеспрямованого впливу владних структур на діяльність сільськогосподарських підприємств, диференційованих за характером впливу на економічну діяльність бізнес-структур. Один з видів впливу владних структур називаємо адміністративним тиском на діяльність сільськогосподарських підприємств, а другий – адміністративним сприянням сільськогосподарській діяльності. Характерною ознакою адміністративного тиску на діяльність сільськогосподарських підприємств є зростання економічних (невиробничих) витрат [348, с.275]. Відмінною рисою адміністративного сприяння можна вважати переважання в цьому виді впливу владних структур на сільськогосподарську діяльність економічних вигод (наприклад, різні види державної підтримки).

Друга особливість нашого підходу полягає у виділенні в обох видах адміністративного впливу формальної й неформальної компоненти, що дозволяє оцінювати сукупний вплив формальних та неформальних інститутів на розвиток діяльності економічних агентів підприємницького середовища регіону [349, с.356] (рис. 5.6).

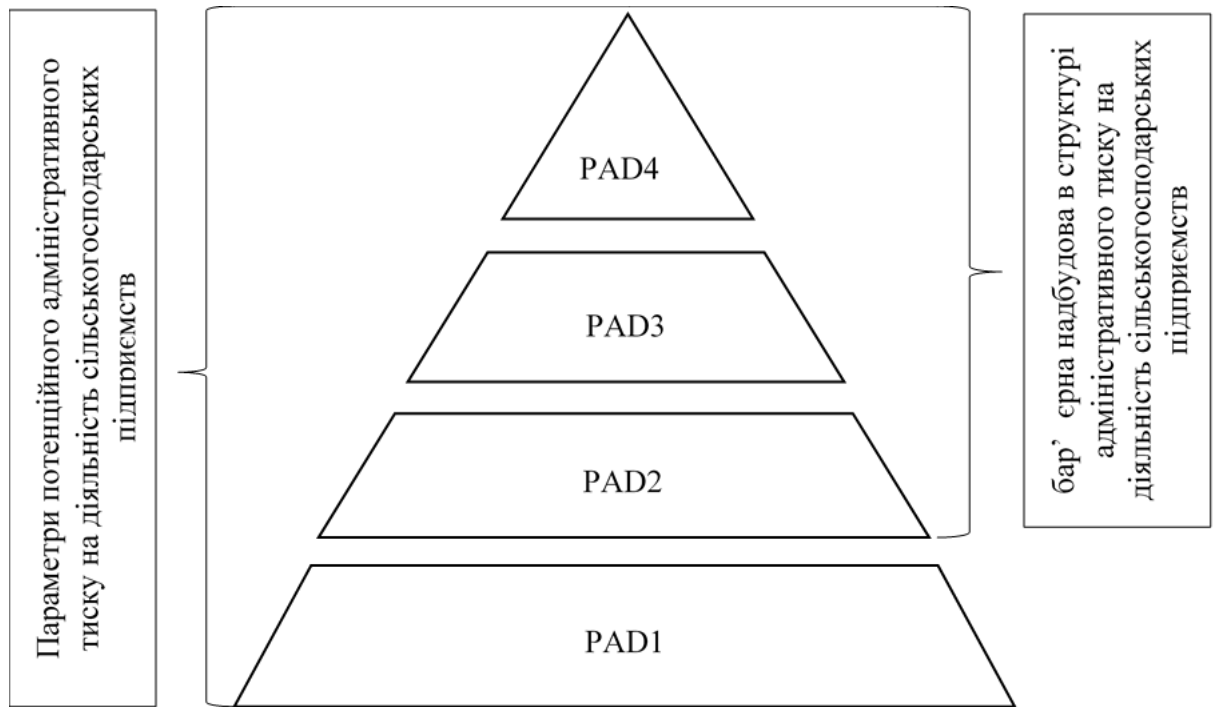
Рис. 5.6. Схема адміністративного регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств

Побудовано автором за результатами дослідження.

Дослідний інтерес представляють аналіз і оцінка впливу адміністративного тиску на ефективність економічної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Запропонований підхід є подальшим розвитком наших досліджень, у межах яких ми провели деяке уточнення окремих понять.

Таким чином, з урахуванням додатково проведених наукових досліджень пропонуємо уточнене визначення поняття «адміністративний тиск на інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств», під яким розуміємо сукупність формальних і неформальних вимог, норм і правил, а також практик їх застосування, що регламентують і регулюють параметри здійснення сільськогосподарської діяльності, встановлених і підтримуваних органами державної (муніципальної) влади на певній території, виконання яких збільшує невиробничі (трансакційні) витрати бізнесу [350, с.601; 351, с.103; 352, с.19]. Отже, необхідно говорити не тільки про адміністративний тиск на інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств, а й про його потенціал, тобто про можливий діапазон негативного впливу на сільськогосподарську діяльність з боку владних структур (рис. 5.7.).

Рис. 5.7. Структура потенціального адміністративного тиску на діяльність сільськогосподарських підприємств

Побудовано автором за результатами дослідження.

Коротка характеристика елементів структури потенційного адміністративного тиску на інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств представлена (дод. Й).

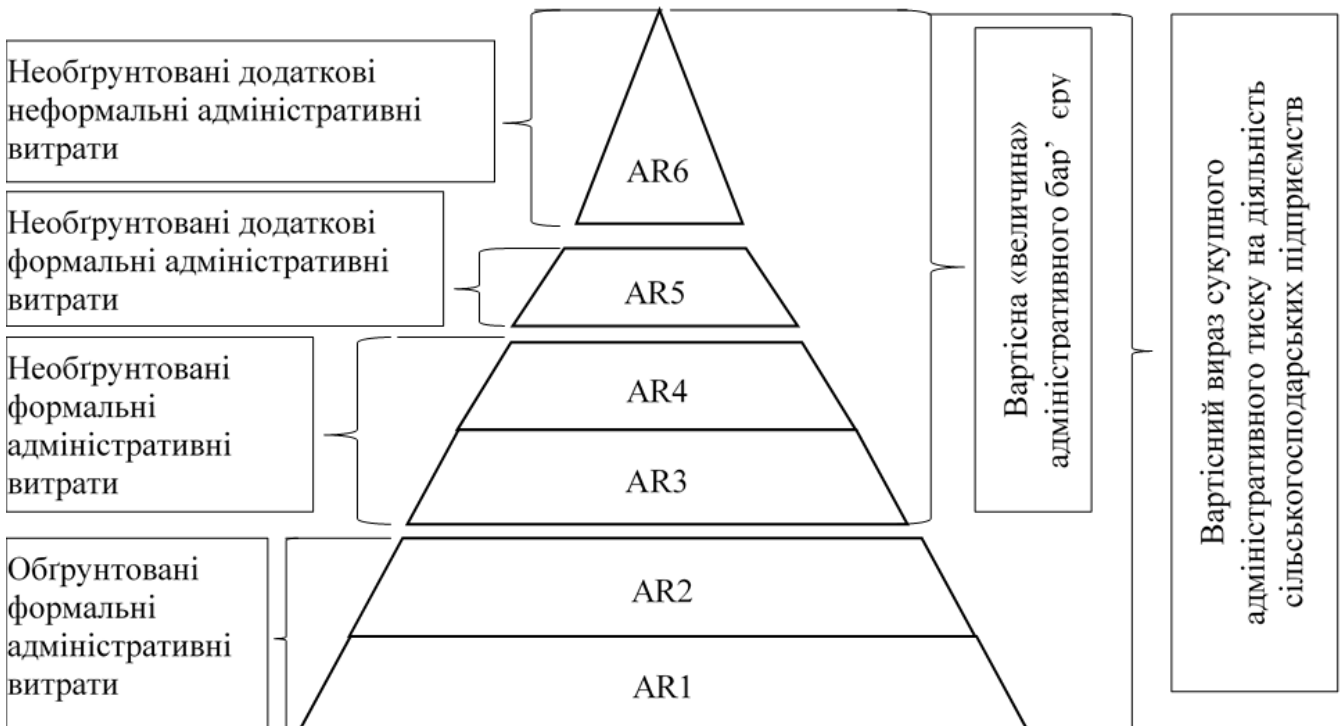
Таким чином, сукупний потенціал адміністративного тиску на інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств (SPAD) розраховується так:

$$SPAD = PAD1 + PAD2 + PAD3 + PAD4 \quad (5.1)$$

При цьому елементи PAD2, PAD3, PAD4 в сукупності якраз і формують структуру адміністративних бар'єрів у інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств.

До того ж, на нашу думку, саме елементи PAD3, PAD4 значною мірою характеризують специфічність інституційної конфігурації регіонального ділового середовища, визначаючи міжрегіональні відмінності за параметрами адміністративного тиску на інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств, які спостерігаються у вітчизняній діловій практиці.

Далі, використовуючи представлений підхід, можна також у дещо спрощеному вигляді уявити структуру витрат бізнесу на виконання сукупних адміністративних вимог, норм і правил (рис. 5.8, дод. К).

Рис. 5.8. Структура витрат сільськогосподарських підприємств на виконання сукупних адміністративних вимог, норм і правил

Побудовано автором за результатами дослідження.

Згідно з нашим підходом, сукупні витрати суб'єктів підприємницької діяльності на виконання адміністративних вимог, норм і правил (SAR) доцільно розраховувати за формулою:

$$SAR = AR1 + AR2 + AR3 + AR4 + AR5 + AR6 \quad (5.2)$$

При цьому $(AR3 + AR4 + AR5 + AR6)$ – вартісні витрати подолання адміністративних бар'єрів.

Загалом можна впевнено констатувати, що обсяг формальних адміністративних вимог до інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств досить високий. При цьому, як показують дослідження, на практиці сільськогосподарські підприємства зазнають менше адміністративних витрат

внаслідок того, що багато вимог (згідно з чинним законодавством обов'язкових до виконання) ними або не виконуються, або виконуються формально через їх обтяжливість для господарської діяльності.

Величезний обсяг адміністративних вимог норм і правил ведення сільськогосподарської діяльності, пов'язаний з серйозними витратами на їх виконання, вкрай негативно позначається на економічній діяльності сільськогосподарських підприємств [353, с.384].

При цьому при ідентифікації факту порушення норм адміністративного регулювання контрольно-наглядовими органами на діяльність сільськогосподарських підприємств можуть бути накладені серйозні фінансові санкції, обсяг яких для окремих структур може мати вельми критичні (з точки зору фінансової стійкості підприємства) наслідки.

У таких обставинах формуються передумови для розвитку інститутів неформальної взаємодії сільськогосподарських підприємств з представниками контрольно-наглядових органів, в межах яких підприємства намагаються мінімізувати свої витрати, пов'язані з виконанням і контролем (виконання) формалізованих адміністративних вимог, норм і правил шляхом особистісних домовленостей.

Із залученням до розгляду системи взаємовідносин сільськогосподарських підприємств з органами влади різних схем неформальних домовленостей взаємодії суб'єкта підприємницької діяльності з чиновником, модель очікуваного доходу для ухилення від виконання формальних адміністративних вимог, норм і правил, що регламентують і регулюють параметри здійснення бізнесу підприємця, у разі виявлення факту ухилення постає у вигляді функції корисності:

$$\begin{aligned}
 U(D_r, a, P_n, w, R, q, k) &= \\
 &= (1 - P_n)[D_r \cdot a \cdot q(1 - w) - R \cdot D_r] + \\
 &+ P_n[D_r \cdot a \cdot q(1 - w) + w D_r \cdot a \cdot q - R \cdot D_r - k \cdot D_r]
 \end{aligned}
 \tag{5.3}$$

де P_n – ймовірність виявлення і подальшого покарання підприємства, яке

використовує неформальні домовленості, відн. вел.; D_r – наявний дохід підприємства, вартісн. од.; R – величина «відкupu» за зниження витрат на виконання формальних адміністративних вимог, норм і правил, які регламентують та регулюють параметри проведення діяльності, відн. вел.; q – ставка штрафу за ухилення від виконання формальних адміністративних вимог, норм і правил, що регламентують і регулюють параметри проведення діяльності, відн. вел.; w – коефіцієнт зниження ставки штрафу в результаті неформальної домовленості при взаємодії підприємства з чиновником, відн. вел.; a – рівень формальних адміністративних вимог, норм і правил, що регламентують і регулюють параметри проведення діяльності у вартісному вираженні (крім фіскальних платежів), відн. вел.; k – коефіцієнт штрафних санкцій, що застосовуються до підприємства за виявлення факту неформальних домовленостей з посадовими особами, які ведуть контрольну спостерігальну діяльність, відн. вел.

Економічна інтерпретація моделі (5.3) полягає в оцінці потенційного доходу сільськогосподарського підприємства, яке входить до неформальної взаємодії з представником контрольних органів з метою зниження формальних адміністративних вимог, норм і правил, що регламентують і регулюють параметри проведення сільськогосподарської діяльності. Цей дохід складається з суми можливого недовиконання формальних адміністративних вимог норм і правил, який може бути отриманий з ймовірністю $(1 - P_n)$, якщо факт вступу в неформальну взаємодію не виявлено, і сума, яка може бути отримана з ймовірністю P_n , якщо факт неформальної взаємодії виявлено і сільськогосподарське підприємство змушене виконати адміністративні вимоги в повному обсязі, сплатити відповідний штраф, і загалом понести санкції відповідно до чинного законодавства.

Взявши першу похідну функцію (5.3) за доходом D_r і прирівнявши її до нуля після відповідних перетворень отримаємо:

$$\frac{dU}{dD_r} = -(1 - P_n) \cdot a \cdot q \cdot (1 - w) - P_n \cdot R - P_n \cdot a \cdot q + R \cdot P_n + k = 0 \quad (5.4)$$

$$P_n = \frac{a \cdot q \cdot (1 - w) + k}{a \cdot q \cdot w} \quad (5.5)$$

$$w = \frac{a \cdot q - k}{a \cdot q \cdot (1 - P_n)} \quad (5.6)$$

$$a = \frac{k}{q \cdot (P_n \cdot w - w + 1)} \quad (5.7)$$

Виходячи з формул (5.5-5.7), можна визначити значення параметрів функції, при яких потенційний дохід від ухилення від виконання формальних адміністративних вимог, норм та правил, що регламентують і регулюють параметри проведення сільськогосподарської діяльності, дорівнює нулю; тобто дуалістичне співвідношення інтересів підприємства – як суб'єкта бізнесу, орієнтованого на максимізацію прибутку, і як суб'єкта, який був змушений виконувати адміністративні вимоги і нести встановлені законом і додатково нав'язані економічні платежі, знаходиться у стані «байдужості».

Тоді для сільськогосподарського підприємства раціонально прийнятним стає застосування стратегії «відкупу» від чиновників, які здійснюють контрольну-наглядову діяльність при виконанні умови

$$U(D_r, a, P_n, w, R, q, k) > 0. \quad (5.8)$$

Унаслідок цього трапляється нагода прорахувати параметри ймовірності P_n , коефіцієнт зниження ставки штрафу w й рівня формальних адміністративних вимог, норм і правил, що регламентують та регулюють параметри проведення сільськогосподарської діяльності підприємством. Для положення байдужості, приклад розрахунку представлений в табл. 5.3.

Таблиця 5.3

Значення коефіцієнта зниження ставки штрафу в результаті неформальної домовленості *i*-го суб'єкта сільськогосподарської діяльності з чиновником контрольно-наглядового органу, для функції $w = \frac{a \cdot q - k}{a \cdot q \cdot 1 - P_n}$ при $q=0,5, k=1$

P_n	A							
	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1
0	0,33	0,50	0,60	0,67	0,71	0,75	0,78	0,80
0,1	0,37	0,56	0,67	0,74	0,79	0,83	0,86	0,89
0,2	0,42	0,63	0,75	0,83	0,89	0,94	0,97	1,00
0,3	0,48	0,71	0,86	0,95	-	-	-	-
0,4	0,56	0,83	1,00	-	-	-	-	-
0,5	0,67	1	-	-	-	-	-	-

Складено автором за результатами дослідження.

Як випливає з представленою дослідження, найчастіше при аналізі параметрів адміністративного регулювання сільськогосподарської діяльності підприємства та оцінці його ефективності ігнорується неформальна компонента взаємодії бізнес-структур з владними структурами. Тим часом у регіонально-просторових системах розвитку сільськогосподарських підприємств трактування і застосування формальних норм економічними агентами ділового середовища відбуваються під впливом неформальних інститутів, що породжує диференціацію реальних умов ведення інвестиційної діяльності в розрізі різних регіонів. Неприйняття до уваги згаданого чинника породжує ситуацію, при якій прийняті державою заходи, орієнтовані на вдосконалення системи адміністративного регулювання сільськогосподарської діяльності підприємства, найчастіше ведуть тільки лише до формальних змін умов ведення бізнесу (що можна відстежити за позитивною динамікою позицій України в рейтингу Doing Business), при цьому реальна практика сільськогосподарської діяльності демонструє існування серйозних інституційних проблем у діловому середовищі, що перешкоджають розкриттю повною мірою підприємницького потенціалу

регіонів.

З урахуванням вищевикладеного проведений аналіз призвів до таких наукових результатів.

1. Поелементно структуровані й систематизовані реально наявні параметри адміністративного регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств у форматах адміністративного сприяння та адміністративного тиску (з урахуванням співвідношення формальної й неформальної компонент), зокрема на регіональному рівні, дозволяє чітко сфокусувати заходи щодо створення сприятливих інституційних умов для бізнесу на найбільш проблемних елементах у структурі адміністративного тиску на підприємницькі структури та суттєво підвищити їх ефективність.

2. Визначено, що внаслідок формування параметрів адміністративного тиску PAD1 і PAD2 переважно на місцевому рівні вплив регіональних органів влади на дані параметри обмежені.

Тому в практиці зниження адміністративного тиску особлива увага повинна бути приділена параметрам PAD3 і PAD4 у структурі адміністративного впливу на діяльність сільськогосподарських підприємств з огляду на те, що за цими напрямками регіональний рівень влади має найбільші можливості щодо оптимізації й зниження адміністративного тиску на діяльність сільськогосподарських підприємств шляхом формування найбільш ефективної інституційної конфігурації регіонального ділового середовища.

3. Обґрунтовано, що економічною основою відтворення неформальних відносин у процесі адміністративного регулювання бізнес-діяльності є досить високий рівень витрат сільськогосподарських підприємств на виконання формальних адміністративних вимог, норм і правил, які зумовлюють взаємну вигідність для частини бюрократичного апарату та органів, які контролюють, неформальних угод з отримання одними і надання іншими неформальних послуг із зниження витрат на виконання адміністративних вимог, норм і правил.

4. Запропоновано математичну модель оцінки параметрів неформальної

взаємодії сільськогосподарського підприємства з чиновниками, котрі проводять контрольню-наглядову діяльність, практичне використання якої дозволяє прораховувати параметри вигідності для економічних агентів використання неформальних схем взаємин, і на основі цього визначати допустимі кордони адміністративного обтяження суб'єктів господарювання.

Виходячи з вищенаведеного, необхідно визначити чіткі і зрозумілі межі органів місцевого самоврядування в регламентації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств на регіональному рівні. Для цього є доцільним прийняття окремого нормативного правового акта.

1. У ньому необхідно визначити єдиний для всієї країни порядок підтримки муніципальної інвестиційної діяльності, визначити типові процедури муніципальної підтримки інвестиційних проєктів, на єдиний порядок роботи з інвестиційними проєктами, встановити механізм взаємодії державних, регіональних і муніципальних органів, а також суб'єктів господарювання.

2. Слід нормативно визначити пріоритетні та інвестиційні проєкти за такими критеріями:

- збереження наявних і створення нових робочих місць, стимулювання зайнятості молоді, соціально незабезпечених верств населення;
- розширення бази оподаткування місцевого бюджету;
- відповідність інвестиційного проєкту концепціям (стратегічним планам) розвитку ТГ;
- зв'язок проєктів з розвитком системи місцевого господарства;
- розвиток конкурентних переваг території та ін.

3. Правовими формами підтримки інвестиційної діяльності є наявність конкретних заходів сприяння інвесторам:

- податкові пільги інвесторам відповідно до державних, регіональних і місцевих нормативно-правових регулювань (відтермінування, зниження ставок, реструктуризація заборгованості до бюджету, податковий кредит та ін.);
- встановлення пільгового порядку оренди муніципальної землі й нерухомості;

- надання інвесторам муніципальних гарантій;
- участь муніципальних органів влади в пайовому фінансуванні об'єктів інвестування;
- залучення до процесу інвестування тимчасово законсервованих об'єктів муніципальної власності;
- сприяння розвитку міжрегіональних і міжнародних зв'язків, зокрема при проведенні конкурсів, ярмарків, виставок та ін.;
- забезпечення інформаційної підтримки інвестиційної діяльності.

4. Типова інвестиційна програма муніципалітету повинна бути зрозумілою, з позначенням пріоритетів і конкретних об'єктів. Інвесторам потрібен паспорт муніципалітету, що дає уявлення про перспективи забудови території, а також розвитку інженерної, соціальної та транспортної інфраструктур. Паспорт може об'єднати в одному документі перелік ключових об'єктів всіх видів, будівництво яких заплановано в різних програмах і планах органів влади муніципалітету і великих суб'єктів господарювання.

Такий паспорт дозволить сільськогосподарським підприємствам управляти ризиками своїх інвестиційних рішень, а також приймати обґрунтовані рішення про участь у реалізації таких інфраструктурних проєктів.

5. Інвестиційний паспорт є ефективним інструментом інформування потенційних інвесторів про економічний і соціальний розвиток ТГ. Основними складовими інвестиційного паспорта є:

- потенціал (ресурси) ТГ (промисловий, трудовий, фінансовий);
- основні показники соціально-економічного розвитку;
- інфраструктура території (фінансова, комунальна, транспортна, соціальна);
- нормативно-правове забезпечення інвестиційної діяльності (державне, регіональне та місцеве законодавство);
- організаційні процедури реалізації інвестиційної діяльності;
- інвестиційні пропозиції бізнесу та органів влади;
- реалізовані інвестиційні проєкти;
- контактна інформація.

При цьому важливо, щоб інвестиційний паспорт був документом досить коротким і ємним, а також націленим на залучення інвестицій, а не на подачу загальної інформації про ТГ.

Аналіз сучасної практики показує, що в багатьох муніципальних утвореннях розроблені й офіційно затверджені інвестиційні паспорти. Однак вони мають зовсім різне за формою і змістом наповнення: одні нагадують чисто фінансовий документ, а інші виконані у вигляді публічної оферти, часто з неконкретними об'єктами пропозицій, треті є рекламним матеріалом, викладений у стилі туристичного історико-географічного буклета та ін.

Вище викладене свідчить про те, що існує науково-практична потреба в розробці єдиного типового юридичного документа – інвестиційного паспорта ТГ. Для орієнтира може бути використана модель паспорта інвестиційних проєктів, яка діє, для надання державних гарантій, або проєктів з використанням коштів державного бюджету, що спрямовуються на капітальні вкладення, щодо дорожнього будівництва. Ці та інші елементи, наведені в законодавстві, можуть бути інкорпоровані в інвестиційні паспорти муніципальних утворень, оскільки в цей час подібні відомості в них практично відсутні або епізодично застосовуються безсистемно.

Концепція типового муніципального інвестиційного паспорта може бути такою:

1. Документ, що містить офіційні відомості про потреби й можливості ТГ в реалізації інвестиційних проєктів, зокрема про основні технічні, юридичні, фінансові, економічні та інші параметри місцевої інвестиційної діяльності, її вплив на досягнення цільових показників та індикаторів муніципальних проєктів, регіональних і державних програм.

2. Структуру інвестиційного паспорта становлять:

- 2.1. Загальні відомості про соціально-економічний стан ТГ.

- 2.2. Конкурентні переваги, що підтверджують економічну доцільність інвестування у створення нових підприємств на території громади.

3. Інформація про реалізовані інвестиційні проекти на території громади.

3.1. Короткий опис наявних об'єктів інвестування, з урахуванням їх географічного розташування, господарсько-економічні характеристики, наявність проектної, експертної та іншої документації, терміни й правила її підготовки і прийняття.

3.1.1. Кошторисна вартість створення (реконструкції, технічного переозброєння) об'єкта інвестування.

3.1.2. Вартість експлуатації об'єкта інвестування протягом терміну реалізації проекту.

3.2. Відомості про наявність висновків про достовірність кошторисної вартості об'єкта інвестування, технічного та цінового аудиту, інших висновків.

3.3. Основні фінансові показники інвестиційних проектів.

3.4. Відомості про вклад реалізації інвестиційного проекту в досягнення значень муніципальних проектів, регіональних і державних програм.

3.5. Відомості про передбачувану державою і ТГ участю в реалізації наявних і потенційних інвестиційних проектів.

3.6. Відомості про вільні об'єкти нерухомості для проведення інвестиційної діяльності.

3.7. Відомості про приватних партнерів, з якими укладені муніципальні контракти.

3.8. Відомості про приватні інвестиції – власні і (або) залучені кошти приватного партнера у формі капітальних вкладень, повернення яких відбувається при реалізації інвестиційних проектів, які діють.

4. Дані про уповноважених муніципальних органів, які виконують функції з надання муніципальних послуг у сфері інвестування за відповідними галузями господарської діяльності.

5. Дані про учасників наявних інвестиційних проектів:

5.1. Юридичні особи, що реалізують інвестиційні проекти.

5.2. Акціонери (засновники) юридичних осіб, які реалізують інвестиційні

проекти.

5.3. Керівники юридичних осіб, які мають стосунок до безпосередньої реалізації інвестиційних проєктів в ТГ.

6. Нормативні правові акти, що регулюють інвестиційну діяльність в ТГ.

7. Форми муніципальної підтримки інвестиційної діяльності на території ТГ.

7.1. Податкові пільги та митні преференції.

8. Обсяг капітальних вкладень за наявними проєктами.

8.1. Джерела фінансування наявних інвестиційних проєктів:

8.2. Позикове фінансування, зокрема терміни погашення кредитів і позик.

8.3. Кошти учасників інвестиційного проєкту.

8.4. Бюджетні асигнування на реалізацію інвестиційних проєктів.

8.5. Бюджетні асигнування бюджетів різних ланок і місцевих бюджетів на реалізацію інвестиційного проєкту.

8.6. Кошти Фонду національного добробуту, пенсійних накопичень, інститутів розвитку і державних корпорацій.

9. Показники фінансової ефективності реалізованих інвестиційних проєктів:

9.1. Обсяг інвестицій в проєкт.

9.2. Термін окупності проєкту.

9.3. Чиста приведена вартість проєкту.

9.4. Внутрішня норма прибутковості.

9.5. Середньозважена вартість капіталу.

9.6. Прибутковість на власний капітал.

9.7. Прибутковість на позиковий капітал.

10. Аналіз сильних і слабких сторін, можливостей і загроз інвестиційних проєктів в ТГ.

Таким чином, інвестиційний паспорт ТГ є програмноуправлінським правовим документом, розрахованим на зовнішнє сприйняття стосовно до конкретної муніципальної території, і тому до нього повинні бути сформульовані єдині

державні вимоги.

В умовах розвитку інформаційної складової суспільного життя особливого значення набуває створення віртуального уявлення про муніципальний інвестиційний паспорт. Він забезпечує прямий і зворотний зв'язок між муніципальною владою, інвесторами й жителями, залучення всіх зацікавлених осіб. Дуже корисною є презентація інвестиційного паспорта в Інтернеті на офіційному сайті ТГ. Оптимальним представляється поєднання повного юридичного документа та його інтерактивної презентації. Звірка та уточнення даних інвестиційного паспорта повинні стати постійною функцією уповноваженого державного органу або посадової особи.

На держаному рівні може бути створено інтерактивний атлас який охоплює всі інвестиційні паспорти муніципальних утворень. При цьому з'явиться можливість об'єктивного рейтингу муніципальних утворень, на основі наявних критеріїв ефективності інвестиційної діяльності.

Таким чином, аналіз державного законодавства і регіональної практики показує наявність визначених резервів, правового регулювання муніципальної інвестиційної діяльності. Сукупність норм про муніципальну інвестиційну діяльність цілком доречно розцінювати як правовий інститут муніципального права, що входить до комплексного правового інституту економічної основи місцевого самоврядування. Це дає підстави для виявлення в такій ситуації джерела зміцнення економічної основи місцевого самоврядування, успішного функціонування сільськогосподарських підприємств, створення умов для дієвого розширення питань місцевого значення в Україні.

5.3. Моделювання оптимальних параметрів стійкого розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств

Розвиток діяльності сільськогосподарських підприємств у сучасних ринкових умовах є неможливим без інноваційної діяльності. Активізація цього

процесу певною мірою залежить від фінансових ресурсів сільськогосподарських товаровиробників, оскільки впровадження інновацій у виробництво вимагає значних витрат. Для їх відшкодування й результативного забезпечення не тільки поточного функціонування, а й стратегічної інноваційної діяльності необхідно мати у своєму розпорядженні в достатньому обсязі фінансові ресурси. Вирішення цих питань пов'язане з проблемами як формування, так і збільшення основного і оборотного капіталу, використання власних і позикових коштів, в тому числі інвестицій. Звідси очевидною стає необхідність оцінки фінансового забезпечення обраної стратегії інноваційного розвитку та визначення потреби в інвестуванні. При цьому наслідки передбачуваних впливів слід, а іноді просто потрібно заздалегідь оцінити.

Для цих цілей застосовується моделювання, під яким треба розуміти «процес побудови моделі і відтворення або імітування на ній поведінки реального об'єкта» [354, с. 235]. Наведене визначення дає можливість з'єднати в єдиний процес як розробку, так і застосування моделі для визначення досліджуваного об'єкта. Велике значення має правильність побудови математичної моделі, яка передбачає повне й точне відображення найбільш істотних зв'язків і залежностей модельованих економічних процесів або систем, а її застосування та отримане рішення дозволяють забезпечити максимально можливий економічний ефект від реалізації запропонованих заходів на основі обраного критерію оптимальності. Така модель називається економіко-математичною і являє собою концентроване відображення загальних взаємних зв'язків і закономірностей на рівні досліджуваного об'єкта, які виражені математичною формою [355, с. 112].

Сільське господарство є відкритою соціально-економічною системою, що охоплює взаємопов'язані між собою галузі рослинництва й тваринництва. Багаторівневі взаємозв'язки між цими галузями значною мірою впливають як на результативність діяльності кожної з них, так і на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств у цілому.

Забезпечення сталого розвитку та дієвої взаємодії всіх підсистем і елементів

сільськогосподарського виробництва на основі інноваційно-інвестиційної складової викликає необхідність оптимізації елементів і взаємозв'язків між ними, оскільки вони структурно утворюють величину параметрів відповідної галузі сільського господарства.

Наукові та методичні питання опрацьовані в різних аспектах розумної організації й ефективного планування розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств і в цілому аграрного сектора, вони розроблялися досить докладно на різних рівнях господарювання [356, с. 414; 357, с. 278; 358, с. 208; 359, с.182]. Розроблено та використовується безліч методик оцінки інвестиційної діяльності, які базуються на зарубіжному досвіді, але мають свою специфіку [360; 361; 362; 363; 364]. Практично основою усіх їх є системи коефіцієнтів.

Водночас розгляд наявних і використовуваних у практиці методів і підходів дозволяє стверджувати, що сучасні методи й прийоми не дають можливість змоделювати процес оптимального поєднання галузей на граничну стійкість виробництва, оскільки завдання математичної моделі вирішується без урахування трансформування коливання показників виробництва. Крім цього, при обґрунтуванні величини інвестицій, беруться до уваги застосовані коефіцієнти, які і відображають стан справ з урахуванням даних про залишки за балансом, тобто в минулому, та характеризують лише деякі сторони діяльності, переважно сферу оборотних коштів. Тому оцінювати фінансове забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств на основі обраної інноваційної стратегії та визначення потреби в інвестиційних ресурсах, доцільно реалізовувати з урахуванням не тільки структуру балансу, а й інноваційного потенціалу та ефективності виробництва.

Для визначення інноваційного потенціалу сільськогосподарських підприємств пропонується уточнити наявні методики оцінки фінансової незалежності суб'єкта господарювання, які передбачають визначення коефіцієнта фінансового важеля, рівня покриття запасів та витрат джерелами їх формування: власними й позиковими [360, с. 81; 361, с.146; 354, с.219; 365, с.230]. З цією

метою вважаємо доцільним до складу витрат, які виникли в процесі поточної діяльності включити – інноваційні потреби, які необхідні для освоєння інновацій (нової техніки, технології, елітного насіння, племінних тварин та ін.). Ці потреби складаються й розраховуються на етапі попередньої оцінки інноваційних проєктів (витрати, пов'язані з розробкою та впровадженням інновацій, витрати на оплату праці, амортизаційні відрахування, накладні й інші витрати). При цьому інноваційні проєкти умовно можна розділити на базисні і покращені. Перші пов'язані зі створенням інновацій на основі принципово нових фундаментальних і прикладних досліджень, другі – з поліпшенням наявних можливостей виробництва на базі вже відомих наукових стандартів.

Таке уточнення дає можливість встановити, наскільки не тільки поточні виробничо-господарські витрати, а й інноваційні витрати, пов'язані з впровадженням інновацій, покриті наявними джерелами їх формування, при цьому, визначивши надлишок або недолік кожного з джерел. У цьому випадку повне відображення різних видів джерел формування результатів і витрат для забезпечення сільськогосподарського виробництва та інноваційного розвитку набере такого вигляду.

1. Наявність надлишку (+) або нестачі (–) власних оборотних коштів для формування процесу виробництва та інноваційного розвитку ($\pm M_C$):

$$M_C = I_C - F \quad (5.9)$$

$$\pm M_C = M_C - Z - \sum C \quad (5.10)$$

де I_C – джерела власних коштів;

F – необоротні активи;

Z – запаси й витрати для забезпечення виробничого процесу;

$\sum C$ – витрати, необхідні для освоєння інновацій та інноваційного розвитку.

При необхідності витрати можуть бути дисконтовані з урахуванням життєвого циклу стратегії інноваційного розвитку:

$$\pm M_C = \sum_{t=0}^T \frac{(M_C - Z - C)_t}{(1+E)^t} \quad (5.11)$$

де T – величина життєвого циклу стратегічного інноваційного розвитку, роки;

t – порядковий номер кроку в межах життєвого циклу T , років;

E – норма дисконту.

2. Величина надлишку (+) або нестачі (-) власних оборотних і довгострокових коштів для покриття виробничої діяльності та інноваційного розвитку ($\pm M_D$):

$$M_D = M_C + K_D = (I_C + K_D) - F \quad (5.12)$$

$$\pm M_D = M_D - Z - \sum C = (M_C + K_D) - Z - \sum C \quad (5.13)$$

$$\pm M_D = \sum_{t=0}^T \frac{(M_D - Z - C)_t}{(1+E)^t} = \sum_{t=0}^T \frac{[(M_C + K_D) - Z - C]}{(1+E)^t} \quad (5.14)$$

де K_K – довгострокові кредити і позикові кошти.

3. Величина надлишку (+) або нестачі (-) загальної величини основних джерел формування процесу виробничої та інноваційної діяльності ($\pm M_K$):

$$M_K = M_D + K_K = (I_C + K_D + K_K) - F \quad (5.15)$$

$$\pm M_K = M_K - Z - \sum C = (M_C + K_D + K_K) - Z - \sum C \quad (5.16)$$

$$\pm M_K = \sum_{t=0}^T \frac{(M_K - Z - C)_t}{(1+E)^t} = \sum_{t=0}^T \frac{[(M_C + K_D + K_K) - Z - C]}{(1+E)^t}, \quad (5.17)$$

де K_K – короткострокові кредити й позикові кошти.

Отримані показники ($\pm M_C, \pm M_D, \pm M_K$), характеризують рівень покриття виробничих запасів і витрат, а також витрат, пов'язаних зі здійсненням стратегічних програм сталого розвитку на базі інновацій, та можуть використовуватися як основа для класифікації інноваційно-фінансової стійкості (інноваційного потенціалу) діяльності сільськогосподарських підприємств. З цією метою пропонується застосовувати тривимірний (три компонентний) показник:

$$S = \{S_1(x_1); S_2(x_2); S_3(x_3)\} \quad (5.18)$$

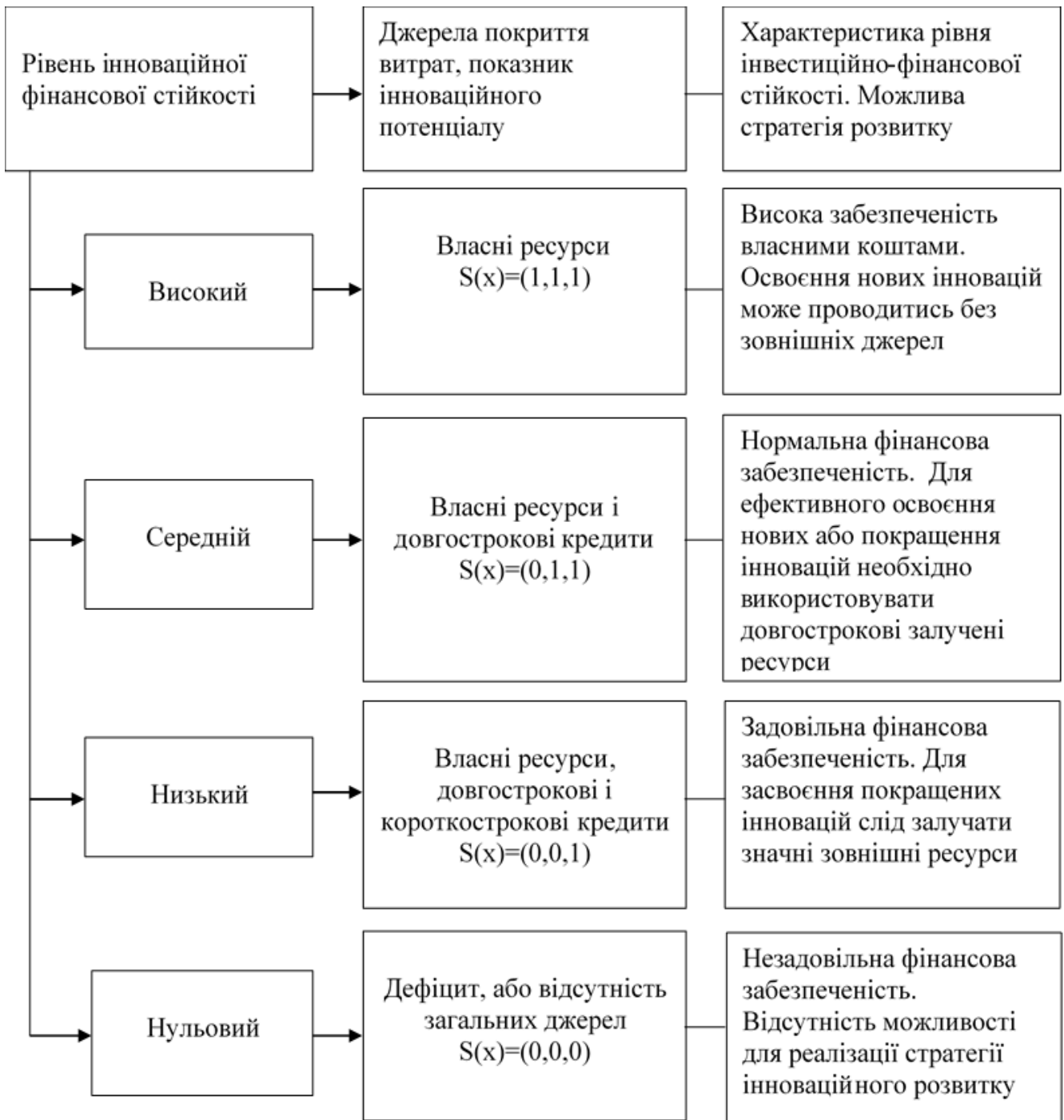
де ($x_1 = \pm M_C, x_2 = \pm M_D, x_3 = \pm M_K$),

Значення функції $S(x)$ визначається таким чином:

$$\begin{aligned} S(x) &= 1, \text{ якщо } x > 0; \\ S(x) &= 0, \text{ якщо } x \leq 0. \end{aligned} \quad (5.19)$$

На основі отриманих значень функції $S(x)$ можна виділити чотири типи інноваційно-фінансової стійкості, що характеризують інноваційний потенціал з позицій сучасного й подальшого фінансового стану сільськогосподарських підприємств (рис. 5.9). Розглянутий підхід встановлює кореспонденцію динамічного характеру між фінансовим покриттям запасів виробництва та інвестиційними витратами на інноваційний розвиток сільськогосподарських підприємств.

Результати проведених вибірових досліджень фінансового стану сільськогосподарських підприємств протягом 2011 – 2019 рр. показали, що в період з 2011 по 2014 рр. сільське господарство знаходилося в кризовому стані, оскільки в сільськогосподарських товаровиробників були відсутні джерела покриття витрат, платіжний недолік варіював на рівні 3,2 – 5,5 млн грн.

Рис.5.9. Рівні інвестиційно-фінансової стійкості і їх характеристика

Побудовано автором за результатами дослідження

Тільки починаючи з кінця 2015 р., в аграріїв з'явилася можливість, використовуючи всі джерела: власні кошти, довгострокові й короткострокові кредити та позики, покрити витрати для реалізації виробничого процесу.

Протягом останніх п'яти років фінансовий стан обстежуваних сільськогосподарських підприємств характеризувався як нестійкий (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

Динаміка забезпеченості сільськогосподарських запасів і витрат джерелами їх формування для реалізації виробничого процесу в діяльності сільськогосподарських підприємств

Показник	На кінець року млн. грн.								
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Величина надлишку (+) або нестатку (-) власних обігових коштів	-9,9	-13,5	-16,3	-17,8	-25,5	-34,5	-53,1	-61,8	-65,9
Величина надлишку (+) або нестатку (-) і довгострокових джерел	-7,7	-8,5	-10,3	-9,2		-8,6	-14,1	-16,3	-18,9
Величина надлишку (+) або нестатку (-) загальної величини основних джерел коштів	-5,5	-3,9	-3 ?	0,9	2,1	8,4	14,0	16,1	24,3

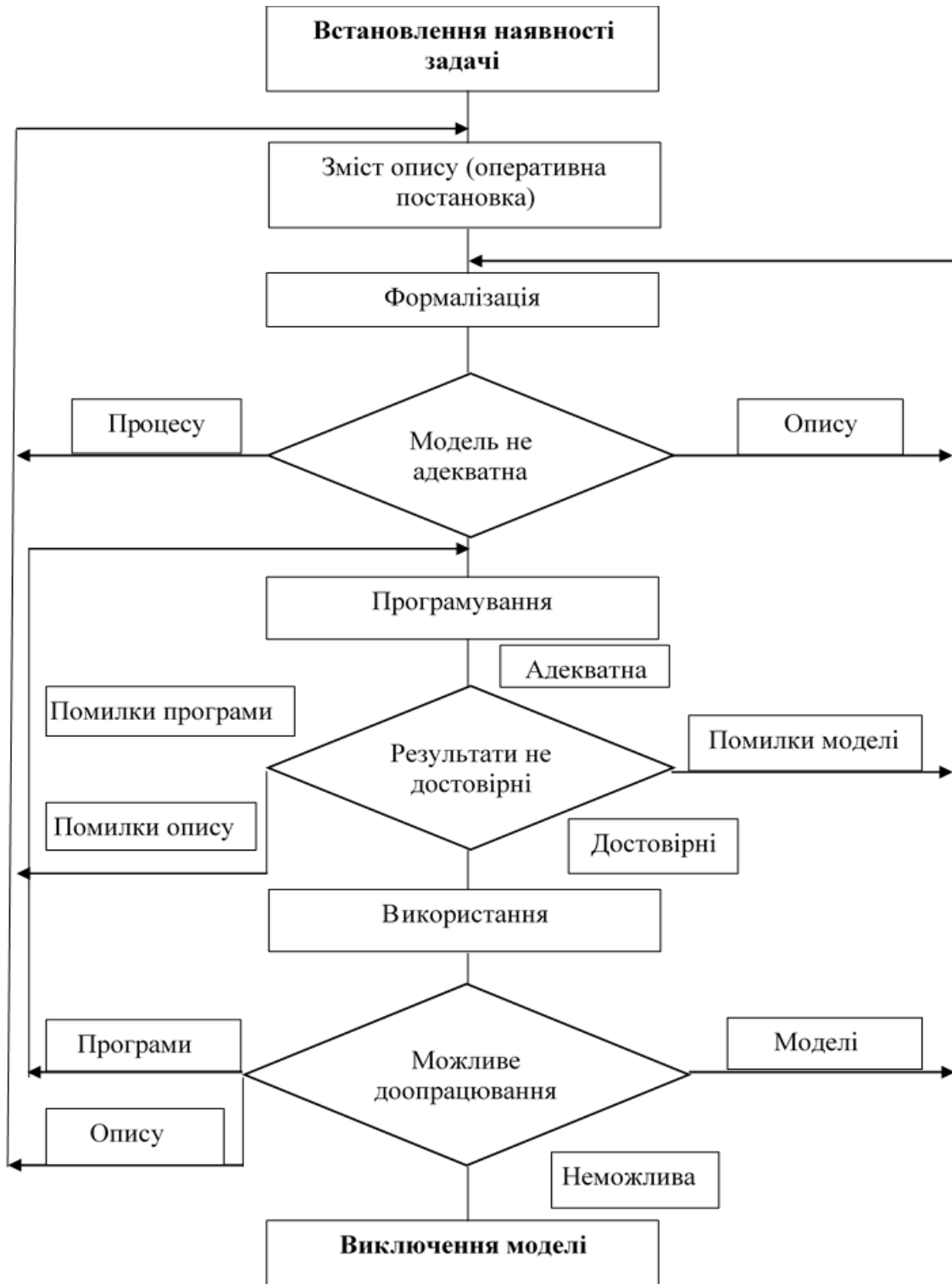
Складено автором за результатами дослідження

Ситуація, що склалася в діяльності сільськогосподарських підприємств у частині фінансового розвитку, вказує на недостатню величину власних фінансово-економічних ресурсів у сільськогосподарських підприємств для покриття не тільки стратегічної інноваційної, а й поточної виробничої діяльності. У таких умовах необхідно додатково залучити інвестиції в галузь для забезпечення інноваційно-фінансової стійкості і динамічної відповідності між відшкодуванням сформованих виробничих запасів, фінансами й витратами інвестиційного характеру в інновації. При цьому важлива роль для досягнення бажаного результату відводиться підвищенню ефективності виробництва на основі вдосконалення зональної спеціалізації й розміщення взаємопов'язаних між собою підгалузей рослинництва і тваринництва, які забезпечують максимальний економічний ефект при різних варіантах розвитку сільського господарства.

Для знаходження структурних зрушень і обґрунтування розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств на перспективу, які дозволили б збільшити врожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин, підвищити стійкість виробництва продукції й отримати максимальний дохід, пропонуємо методику вдосконалення зональної спеціалізації на основі оптимізації розміщення галузей відповідно до природних і економічних умов. Передбачається, що її постановка й рішення здійснюються паралельно з розробкою та іншими

складовими системами аграрного виробництва: технологічними, технічними й організаційно-економічними. За основу такої моделі береться найкраще поєднання різних підгалузей в аграрних формуваннях, послідовність процесу моделювання зображується блок-схемою (рис. 5.10).

Рис.5.10. Алгоритм моделювання інвестиційно-фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства

Побудовано автором за результатами дослідження

У загальній постановці завдання формується в такий спосіб. Відомі: склад і розміри основних і додаткових галузей, площа ріллі, величина природних кормових угідь, що застосовуються при виробництві продукції рослинництва, яка використовується як для товарних, так і кормових цілей для тваринництва; площі посіву для вирощування різноманітних сільськогосподарських культур та різні види поголів'я худоби; по кожній галузі величина обсягів валової товарної продукції; індикатори стійкого виробництва продукції основних видів; розподіл за галузями наявних ресурсів з урахуванням їх передбаченого поповнення; баланс між кормами й величиною поживних елементів; витрати на виробництво, чистий дохід або прибуток.

Показник сталого функціонування виробничої діяльності вимірюється за допомогою розрахунку $K_y = 100 - \sigma_y(t)$ і визначається не менше ніж за десятирічний період.

З метою спрощення процесу моделювання, досліджувані взаємозв'язки приймаємо як детерміновані, при цьому, безумовно, розуміючи, що будь-яка економічна система, у тому числі представлена у вигляді регіонального аграрного виробництва і збуту, піддається впливу різних, в тому числі і випадкових факторів (стихійні лиха, неврожайний рік, потрясіння політичного, економічного, соціального та іншого характеру і т. д.).

Об'єктом моделювання виступають сільськогосподарські підприємства, які виробляють і реалізують продукцію тваринництва й рослинництва.

Мета моделювання полягає в знаходженні оптимальних співвідношень у структурі виробництва між взаємопов'язаними підгалузями рослинництва й тваринництва та його майбутнім розвитком на рівні регіону, які дозволять забезпечити підвищення врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, збільшення сталого розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств і на цій основі досягти максимального доходу за рахунок поліпшення розміщення та посилення спеціалізації виробництва.

Для вирішення оптимізаційної задачі використовується критерій

оптимальності: максимум - чистого доходу (або прибутку), валової й товарної продукції з мінімальним коливанням виробничих показників у розрізі окремих видів продукції; мінімум – фінансово-господарських витрат, а також енергетичних і трудових ресурсів. При цьому по кожній підгалузі агарного виробництва (тваринництва та рослинництва) розраховується умовний чистий дохід, що характеризує результативність діяльності. Сукупна ефективність всієї системи, що моделюється, оцінюється за величиною отриманого показника.

На основі мети моделювання і завдань для її досягнення в моделі знайшли відображення, що впливають із зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язків, істотні характеристики.

1. Чи враховуються склад і розміри основних і додаткових галузей та культур: у рослинництві – це шукана площа культур в гектарах, площа сільськогосподарських культур знаходиться в межах прийнятої структури посіву; у тваринництві – шукане поголів'я структурних маток (структурні корови, складні свиноматки, структурні вівцематки, тисяча курей і т. д.). Поголів'я молодняка, залежне від ефективності функціонування підгалузі, розглядається як функція від маточного поголів'я.

2. Величина структури площі посіву, поголів'я маточного стада спочатку відома, проте вона може змінюватися залежно від сценарію розвитку галузі.

3. Враховуються шукані розміри додатково залучених ресурсів залежно від сценарію розвитку галузі.

4. До переліку культур і тваринницьких галузей входять лише ті, які були фактично в господарстві аналізованого періоду і за якими розрахований коефіцієнт стійкості рівнів (K_u).

5. Обсяг виробництва продукції визначається як функція від врожайності й посівної площі, поголів'я і продуктивності в розрізі кожної підгалузі сільського господарства.

6. Урожайність культур і продуктивність сільськогосподарських тварин змінюється у взаємозв'язку зі зміною темпу впровадження інноваційних технологій, які передбачені сценарними варіантами розвитку.

7. Оптимальна кормова база встановлюється залежно від підгалузі тваринництва та з урахуванням сезонних періодів (літо й зима), що дозволяє забезпечити повноцінне годування поголів'я при встановленій величині продуктивності з мінімальними витратами.

8. Модель передбачає балансову рівновагу виробництва продукції рослинництва та її використання з урахуванням підрозділу на товарну і кормову продукцію.

9. Витрати умовно-змінного характеру, які залежать від результатів виробництва, встановлюються в процесі виконання завдання як функція підсумку виробництва в кожній підгалузі, а умовно постійні – як функція від поголів'я тварин кожної підгалузі й площі посіву по кожній культурі.

У моделі передбачені такі умови.

1. Основні обмеження:

– ресурсного змісту: по ріллі, по трудових ресурсах, по енергоресурсах і прямих витратах;

– кормового змісту: у зимовий період (стійловий) концентровані й соковиті корми, сіно й солома; у літній період (пасовищний) – 25 % річної потреби концентрованих кормів, 10% – від соковитих кормів та зелені корми.

2. Додаткові обмеження:

– реалізація кожного виду продукції на рівні, не нижчому від фактично сформованого, їх заготівель протягом звітного періоду;

– індикатор стійкого виробництва ($\tilde{K}_y$) в розрізі окремих сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, який розрахований на основі неодноразового аналітичного вирівнювання (тренду) за період дослідження;

– потреба в оборотних коштах по кожному найменуванню виробленої товарної продукції в розмірі, не нижчому від сформованого рівня за досліджуваний період;

– рівень інвестиційно-фінансової стійкості не повинен бути нульовим. Його значення може змінюватися від високого $S(x) = (1,1,1)$, середнього $S(x) = (0,1,1)$ і

низького $S(x) = (0,0,1)$ в залежності від сценарію розвитку галузі.

3. Цільову функцію слід встановити по максимуму виходу чистого доходу або прибутку.

Чистий дохід (прибуток) визначається сумою різниць, між середньою ціною реалізації й собівартістю реалізованої продукції на продуктивність одиниці галузі.

Складання економіко-математичної моделі починається з набору значень змінних $x_j, x_{hj}, \bar{x}_l, x_s, x_i, x_k$, при яких досягається максимум прибутку (чистого доходу):

$$Z_{max} = \sum_{k \in K} x_k - \sum_{i \in I} x_i - \sum_{j \in J} C \rightarrow max \quad (5.20)$$

де j – індекс виду діяльності рослинництва або тваринництва; x_j – розмір j -го виду діяльності рослинництва або тваринництва (посівна площа j -ї культури або j -го виду тварин); h -індекс групи корму; x_{hj} – добавка (приріст) корму h -ї групи понад мінімальну необхідну норму для j -го виду тварин; $\bar{x}_l$ – розмір поповнення ресурсу i -го виду (трансформована площа природних пасовищ в рілля, залучена робоча сила і т.д.); C – індекс виду покупного корму або побічної продукції на корм; x_s – кількість покупного корму C -го виду; i – індекс виду ресурсів; x_i – обсяг ресурсів i -го виду, який визначається в процесі виконання завдання; k – індекс вартісного показника; x_k – розмір вартісного результативного показника (вартість валової, товарної продукції); K – безліч вартісних показників; J – безліч видів ресурсів, що визначаються в процесі виконання завдання. Максимум цільової функції досягається за таких умов зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язків об'єкта, що моделюється.

1. За земельними ресурсами:

$$\sum_{j \in N} a_{ij} = B_i \pm x_i \quad (i \in J_1; a_{ij} = 1) \quad (5.21)$$

де a_{ij} – коефіцієнт, що означає потребу в i -му виді земельних угідь в розрахунку на одиницю j -го виду діяльності рослинництва; B_i – обсяг ресурсу j -го

виду (j-го виду земельних угідь); N – безліч видів діяльності рослинництва; J₁ – безліч видів земельних угідь.

2. За трудовими ресурсами:

$$\sum_{j \in J} a_{ij}^t x_j \leq B_j^t \pm \bar{x}_j^t \quad (i \in J_2; t = T) \quad (5.22)$$

де t – індекс періоду використання трудових ресурсів; T – безліч періодів; a_{ij}^t – норма витрат праці в розрахунку на одиницю j -го виду діяльності в t-му періоді; J₂ – безліч, елемент якого трудові ресурси; J – безліч видів діяльності рослинництва і тваринництва; B_j^t – наявність трудових ресурсів в t-м періоді; $\bar{x}_j^t$ – кількість залучених трудових ресурсів в t-му періоді. Потреба дорівнює наявності – $\bar{x}_j^t = 0$.

3. За енергоресурсами:

$$\sum_{j \in D} a_{ij}^t x_j \leq B_j \pm \bar{x}_j \quad (i \in J_3; t = D) \quad (5.23)$$

де J₃ – безліч видів енергопотужностей; $\bar{x}_j$ обсяг додаткових енергоресурсів.

4. За матеріально-грошовими витратами:

$$\sum_{j \in J} a_{ij} x_j + \sum_{j \in S} a_{is} x_s + \sum_{j \in D} a_{ij} x_j = x_i \quad (i = J_4) \quad (5.24)$$

де a_{ij} , a_{is} – коефіцієнти витрат матеріально-грошових коштів на виробництво й реалізацію продукції в розрахунку на одиницю j-го виду діяльності (a_{ij}) та одиницю покупного корму (a_{is}); x_i – змінна за загальним обсягом матеріально-грошових витрат; J₄ – безліч взаємозв'язків за матеріально-грошовими коштами.

5. За кормовими ресурсами:

$$\sum_{j \in N} U_{hj} x_j + \sum_{j \in S} U_{hs} x_s \geq \sum_{j \in D} (a'_{hj} x_j + x_{hj}) \quad (h = H) \quad (5.25)$$

де U_{hj} – вихід кормових одиниць за кормами h-ї групи в розрахунку

на одиницю j -го виду діяльності рослинництва; U_{hs} – вміст кормових одиниць в одиниці S -го корму h -ї групи; a_{hj} – мінімальна норма витрати кормів h -ї на одну середньорічну голову j -го виду тварин, ц корм. од.; a_{hj} , x_j – мінімальна потреба в кормах h -ї групи всього поголів'я j -го виду тварин, ц корм, од.; x_{hj} – добавка кормів h -ї групи до мінімальної потреби в них j -го виду тварин, ц корм. од.; $a'_{hj} + x_{hj}$ – загальна потреба в кормах h -ї групи поголів'я j -го виду тварин, а $\sum_{j \in D} (a'_{hj}x_j + x_{hj})$ – всіх видів тварин.

6. За реалізацією продукції:

$$\sum_{j \in J'} U_{ej} x_j \geq Q_e \quad (e \in E) \quad (5.26)$$

де e – індекс виду товарної продукції; E – безліч видів товарної продукції; J' – підмножина видів діяльності рослинництва і тваринництва, продукція яких має товарне значення; U_{ej} – вихід товарної продукції e -го виду в розрахунку на одиницю j -го виду діяльності рослинництва або тваринництва, ц; $U_{ej}x_j$ – загальний вихід товарної продукції e -го виду по j -му виду діяльності, ц; Q_e – обсяг реалізації продукції e -го виду в середньому за аналізований період.

7. За стійкістю виробництва:

$$\sum_{j \in J'} K_{yj} d_j x_j \geq \tilde{K}_y \quad (y \in Y) \quad (5.27)$$

де y – індекс стійкості рівнів певного виду продукції; Y – безліч видів виробленої продукції; d_j – питома вага виду продукції в загальному обсязі товарної продукції; x_j – обсяг виду діяльності; $\tilde{K}_y$ – коефіцієнт стійкості рівнів за трендом.

8. За співвідношенням розмірів окремих видів діяльності:

а) правильні співвідношення між розмірами посівів окремих культур або групи культур:

$$x_j \leq \sum_{j \in N'} x_j \quad (j \in N) \quad (5.28)$$

де N' - підмножина культур попередників;

б) правильне співвідношення окремих статевовікових груп худоби (птиці) або за структурою стада:

$$q' \sum_{j \in D''} x_j < x_j \leq q'' \sum_{j \in D''} x_j \quad (j \in D'') \quad (5.29)$$

де q' , q'' - мінімальна й максимальна межі j -ї статевовікової групи тварин у структурі стада,%; D'' - підмножина статевовікових груп худоби і птиці.

9. За розрахунком значень вартісних показників, грн.:

$$\sum_{j \in J} R_{kj} x_j = x_k \quad (k \in K) \quad (5.30)$$

де k - індекс вартісного показника; R_{kj} - вихід продукції (валової або товарної) в розрахунку на одиницю j - го виду діяльності; K - безліч вартісних показників; x_k - змінна за загальним значенням k - го вартісного показника.

10. За величиною обігових коштів:

$$\sum_{j \in J} o_j x_j - x' = 0 \quad (5.31)$$

де o_j - величина обігових коштів на виробництво товарної продукції в розрахунку на 1 га (гол.) j -ї сільськогосподарської культури (групи худоби); x' - величина обігових коштів.

11. За рівнем інвестиційно-фінансової стійкості:

$$M_K = M_K - Z - \sum_{j \in J} C = (M_c + K_d + K_K) - Z - \sum_{j \in J} C > 0 \quad (5.32)$$

де M_K - надлишок загальної величини коштів для забезпечення виробничого процесу та інноваційного розвитку; M_c - величина власних обігових коштів для формування запасів і витрат; K_d - довгострокові кредити й позикові кошти; K_K -

короткострокові кредити і позикові кошти; Z - запаси та витрати для забезпечення виробничого процесу; $\sum C$ - витрати, необхідні для освоєння інновацій та інноваційного розвитку.

12. Умова невід'ємності змінних:

$$x_{hj} \geq 0 \quad (5.33)$$

Загальна постановка задачі й структурної математичної моделі дозволяє сформулювати конкретну задачу і розробити числову економіко-математичну модель, що дає змогу спрогнозувати результати функціонування сільськогосподарських підприємств при різноманітних варіантах застосування інноваційних технологій. При цьому найкращий варіант визначається шляхом порівняння оптимального рішення з середніми фактичними даними за досліджуваний період, що передували періоду розробки моделі.

Слід зазначити, що в прогностному варіанті можливий ефект забезпечується підвищенням врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин за рахунок впровадження інноваційних технологій, які передбачаються сценаріями розвитку. Їх реалізація призведе до збільшення основного й оборотного капіталу, додаткове фінансове забезпечення якого буде розраховано за допомогою розробленої економіко-математичної моделі. Таким чином, запропонований метод моделювання дозволяє вирішити питання підвищення динамічності функціонування сільськогосподарських підприємств на основі балансової відповідності виробничого потенціалу, результативності його використання та інноваційно-інвестиційного забезпечення.

Застосування розроблених методичних положень було реалізовано на прикладі окремих територіальних зон на яких розташовані сільськогосподарські підприємства. Вони охоплюють відповідно чотири (вівчарська, зерново-вівчарська, зерново-скотарська і прикурортна) і три (рівнинна, передгірська й гірська) сільськогосподарські зони, які мають зумовлені відмінності в результативності функціонування окремих підгалузей аграрного сектору. Результати системного

дослідження стійкості сільськогосподарського виробництва в господарствах цих регіонів з використанням багатофакторного кореляційного та регресійного аналізу дають підстави стверджувати, що в ринковій економіці сталий розвиток діяльності сільськогосподарських підприємств зумовлено організаційно-економічними і технологічними факторами. Саме ці чинники були враховані в межах впровадження інноваційних технологій, що передбачаються сценаріями розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств разом з впровадженням прогресивної системи землеробства.

Застосування розроблених методичних положень було реалізовано на прикладі окремих регіонів. Так, для сільськогосподарських підприємств, розташованих у трьох сільськогосподарських зонах, аргументовано, що посилення зональної спеціалізації на основі поліпшення розміщення основних галузей забезпечує збільшення стійкості вирощування зерна на 0,5 процентних пункти, соняшнику - на 3,5 п.п., цукрових буряків - на 1,3 п.п., овочів – на 8,3, картоплі – на 2,7 п.п., м'яса й молока – на 2,2 і 1,1 п.п. (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

Зміна стійкості виробництва продукції за рахунок структурних зрушень у вибіркових сільськогосподарських підприємствах

Показник	Стійкість виробництва продукції, %		Зміна стійкості за рахунок структурних зрушень, %
	при фактичній структурі виробництва	при проєктній структурі виробництва	
	К _у факт.	К _у проєктн.	К _у проєктн. - К _у
Вирощування зерна	73,4	73,9	0,5
Вирощування цукрового буряку	68,9	70,2	1,3
Виробництво соняшнику	25,9	29,4	3,5
Вирощування картоплі	58,4	61,1	2,7
Вирощування овочів	40,6	49,1	8,3
Виробництво молока	60,6	61,7	1,1
М'ясо яловичини (жива вага)	61,4	63,4	2,0
М'ясо свинини (жива вага)	16,7	19,3	2,6
М'ясо баранини (жива вага)	59,5	59,8	0,3
Настриг шерсті	67,9	68,2	0,3

Складено автором за результатами дослідження.

Збільшення стійкості виробництва зумовлюється підвищенням питомої ваги одиниць сукупності з більш низьким коливанням в загальному обсязі виробництва. Підвищення в структурі площі посіву й поголів'я худоби за зонами регіону питомої ваги частини, що має найбільшу стійкість, зменшує значення варіативності врожайності та продуктивності тварин, забезпечуючи більш стійке аграрне виробництво в цілому на рівні сільськогосподарського підприємства. Схожі висновки були отримані й іншими сільськогосподарськими підприємствами. Матеріали табл. 5.6 свідчать, що за рахунок структурних зрушень в розміщенні аграрного виробництва збільшується стійкість виробництва продукції рослинництва і тваринництва.

Таблиця 5.6

Зміна стійкості виробництва продукції за рахунок структурних зрушень у діяльності сільськогосподарських підприємств

Показник	Стійкість виробництва продукції, %		Зміна стійкості за рахунок структурних зрушень, %
	при фактичній структурі виробництва	при проектній структурі виробництва	
	K_y факт	K_y проєкт	K_y проєкт – K_y факт
Вирощування зерна	49,2	49,7	0,5
Вирощування цукрового буряку	74,3	75,0	0,7
Вирощування соняшнику	40,9	41,1	0,2
Вирощування картоплі	83,0	83,3	0,3
Вирощування овочів	72,2	76,7	4,5
Виробництво молока	86,3	86,9	0,6
М'ясо яловичина (жива вага)	72,0	72,4	0,4
М'ясо свинини (жива вага)	80,4	81,9	1,5
М'ясо баранини (жива вага)	26,7	27,0	0,3
Настриг шерсті	22,2	23,1	0,9

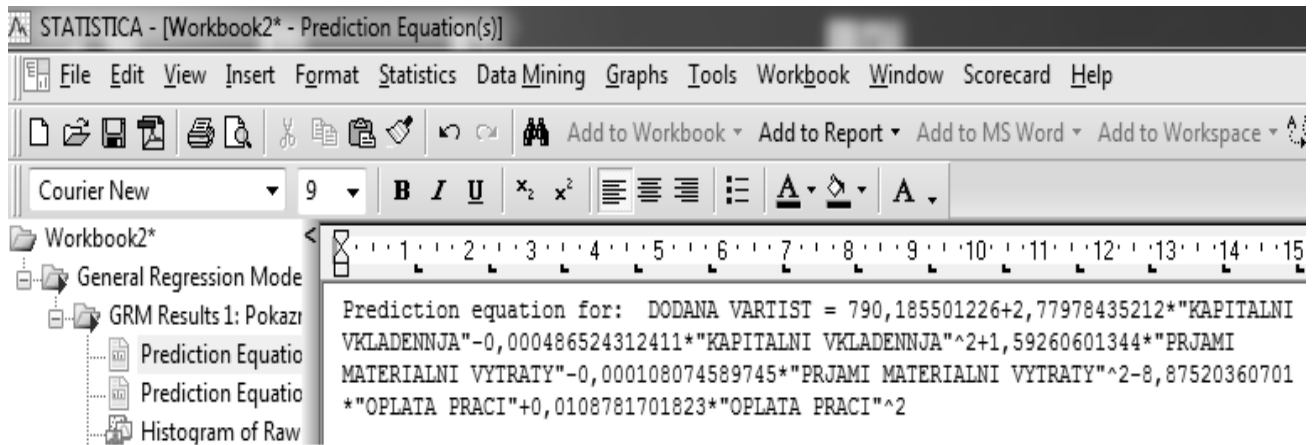
Складено автором за результатами дослідження.

Зниження показників варіативності при агрегуванні ознак, що передбачає перехід до цілої сукупності, буде забезпечено підвищенням питомої ваги тієї одиниці, яка має більш високу стійкість. Агрегування скорочує середній рівень коливань, і, отже, збільшує стійкість ознаки. Реалізація науково – обґрунтованої системи аграрного виробництва й оптимізація суміщення окремих галузей сприяють зростанню продажів основних видів продукції сільського господарства. Так, обсяги виробництва зерна збільшилися на 4,5%, картоплі – більш ніж у 1,3 раза, молока – на 20,2 %, цукрових буряків – на 5,3 %, м'яса баранини – на 15,2 %. На рівні сільськогосподарських підприємств обсяги товарного зерна збільшилися на 4,3 %, картоплі – більш ніж у 1,3 раза, цукрових буряків – на 6,2 %, вовни – на 3,8 %, молока – на 6,6 %, м'яса яловичини, свинини і баранини – відповідно на 3,9, 2,6 і 1,5 %. При цьому ефективність ведення сільськогосподарського виробництва в цілому може зрости на 4,4 процентних пункти.

Зазначимо, на сучасному етапі розвитку суспільства на довгострокову ефективність функціонування аграрного сектору, незалежно від організаційно-правової форми підприємств, значною мірою впливають фактори зовнішнього середовища. Це об'єктивно зумовлює необхідність значного коректування проведених перетворень у аграрному секторі, модифікування напрямків регулювання його на рівні держави, усунення диспаритету цін, удосконалення системи кредитування та фінансування, прийняття заходів у сфері ослаблення монопольного становища організації сфер переробки, надання банківських кредитів, проведення торгівлі.

Звідси випливає, що стають більш актуальними питання організації, координації, регулювання та здійснення заходів з боку держави та регіональних органів влади, оскільки реалізація стратегії сталого розвитку сільськогосподарських підприємств неможлива без державної підтримки галузі. На перспективу це дасть можливість зробити прогноз певних показників.

Створене у програмі *Statistica 12*. прогностичне рівняння регресії має наступний вигляд (рис. 5.11).

Рис. 5.11. Прогностичне рівняння створене у програмі Statistics 12

Джерело: розроблено автором.

Для того, щоб рівняння можна було вставити до програми STELLA у ньому замінено коми на крапки, а також усунено лапки біля назв усіх змінних. Після цього рівняння отримало наступний вигляд:

Prediction equation for: Dodana varartist = 790.185501226 +2.77978435212 * Kapitalni vkladennja - 0.000486524312411 * Kapitalni vkladennja^2 + +1.59260601344 * Prjami materialni vytraty - 0.000108074589745 * Prjami materialni vytraty^2- 8.87520360701*Oplata praci+0.0108781701823*Oplata praci^2

Це рівняння було вставлене до елемента INFLOWу програмі STELLA.

Створюючи модель у програмі STELLA, користувач формує лише конструкцію моделі, а моделюючий алгоритм і програма створюються автоматично. Створення моделі системи відбувається на двох рівнях: візуальному і математичних рівнянь.

Візуально символи чотирьох основних елементів представлені у верхньому лівому куті віконця (рис. 5.11), таких як: прямокутник (*Stock*) – для позначення запасу; знак крану (*Flow*) – для позначення потоку; кола (*Convertet*) на позначення допоміжної змінної (яка може служити до опису параметрів моделі як і допоміжних залежностей, описуючих систему), а також стрілки (*Connector*) до позначення взаємодій між окремими змінними у моделі. Діаграму переходів будуюмо, беручи відповідні "елементи" (прямокутник, потік, коло і стрілку) з меню і переносючи їх у відповідне місце на екрані так як це показано на рис. 5.12).

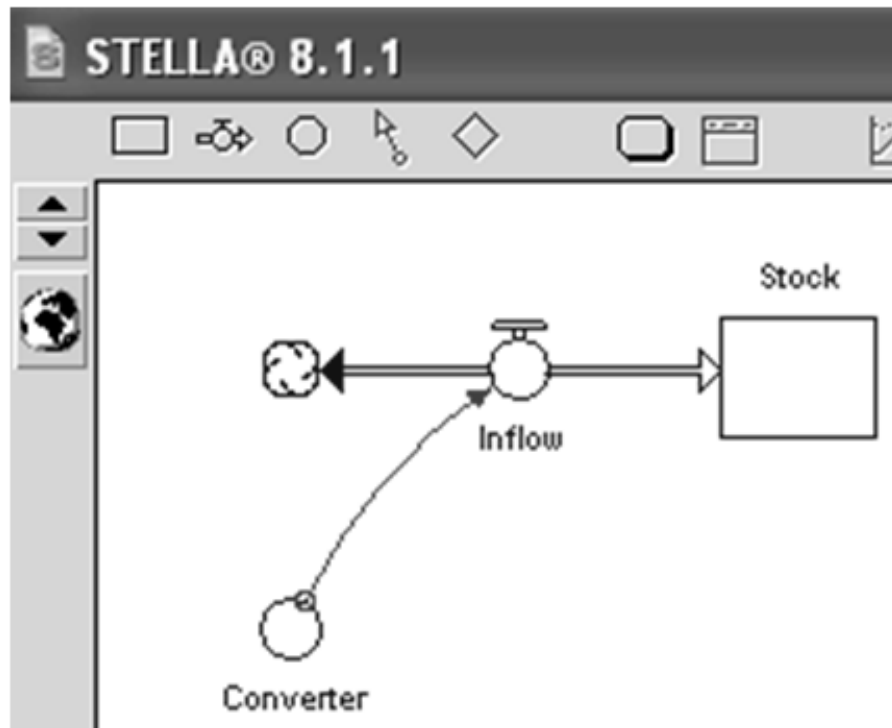

Рис. 5.12. Фрагмент вікна програми Stella 8.1.1

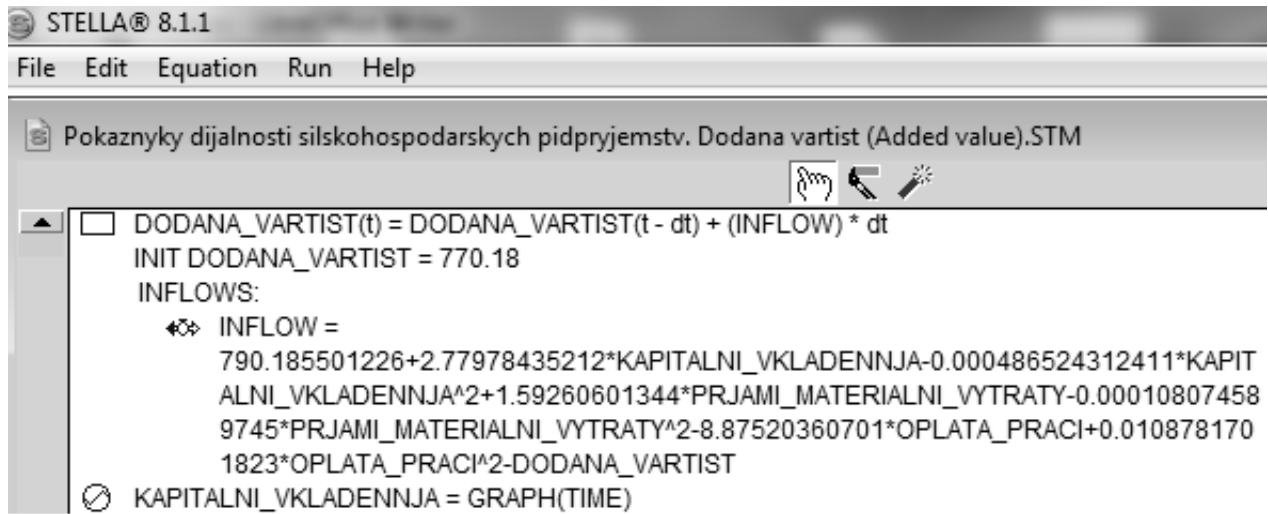
Джерело: розроблено автором.

На математичному рівні моделі системної динаміки є системами кінцево-різницевих рівнянь, які вирішуються на основі чисельного алгоритму інтегрування (за схемою Ейлера або Рунге-Кутта) з постійним DT кроком (дод. Л) та заданими початковими значеннями. Формування моделі за методом системної динаміки здійснюється за допомогою діаграм причинно-наслідкових зв'язків. Діаграми визначають, в яких відношеннях знаходяться між собою змінні і являють собою розмічені графи [198].

Графічна побудова елементів у структурі моделі дозволяє автоматично створювати систему кінцево-різницевих рівнянь, які описують поведінку досліджуваного об'єкту. Тобто рівень рівнянь, будується у STELLi автоматично на основі почергово подаваної інформації про структуру моделі і значень її параметрів. Модель працює на рівні детальних рівнянь, що описують поведінку досліджуваної системи. Фрагмент коду моделі подано на рисунку (рис. 5.13).

Конструкція STELLи створюється шляхом подання потрібної інформації про систему, модель якої будуємо. Утворені рівняння на етапі побудови моделі

легко можуть бути поправлені чи повторені іншими дослідниками. Тим більше, що результати імітації представлені у вигляді графіків і таблиць, які показують поточні значення деяких змінних величин у процесі імітації.

Рис. 5.13. Фрагмент автоматично створюваного коду у STELLi для прямокутника Stock змінної (DODANA VARTIST) із вхідним потоком INFLOW.

Джерело: розроблено автором.

При використанні методів і моделей системної динаміки можна змінювати формат параметрів та використовувати різні математичні, логічні та інші функції, які вбудовані до STELLи в іконці BUILTINS (рис. 5.14), зокрема ROUND (для заокруглення виразу до цілого числа), MAX, MIN (максимального та мінімального значення виразів), MEAN (для вираховування середньої арифметичної величини), SUM (арифметичної суми виразів), LOGN (розраховує натуральний логарифм виразу), DELAY (повертає спізнені значення за рахунок використання сталого спізнення), TIME (враховує зміну часу) та інші [196].

Як бачимо до моделювання у програмі STELLA; аналогічно як у *Statistics 12* вибрано 4 змінних які були найбільш статистично достовірним, в яких встановлена межа істотності $p \leq 0,05$ (тобто лише ті змінні, в яких результат оцінюється як статистично достовірний). Це такі змінні як: змінна залежна додана вартість (DODANA VARTIST) і незалежні змінні, такі як капітальні вкладення (KAPITALNI VKLADENNJA), прями матеріальні витрати (PRJAMI MATERIALNI VYTRATY), та оплата праці (OPLATA PRACI).

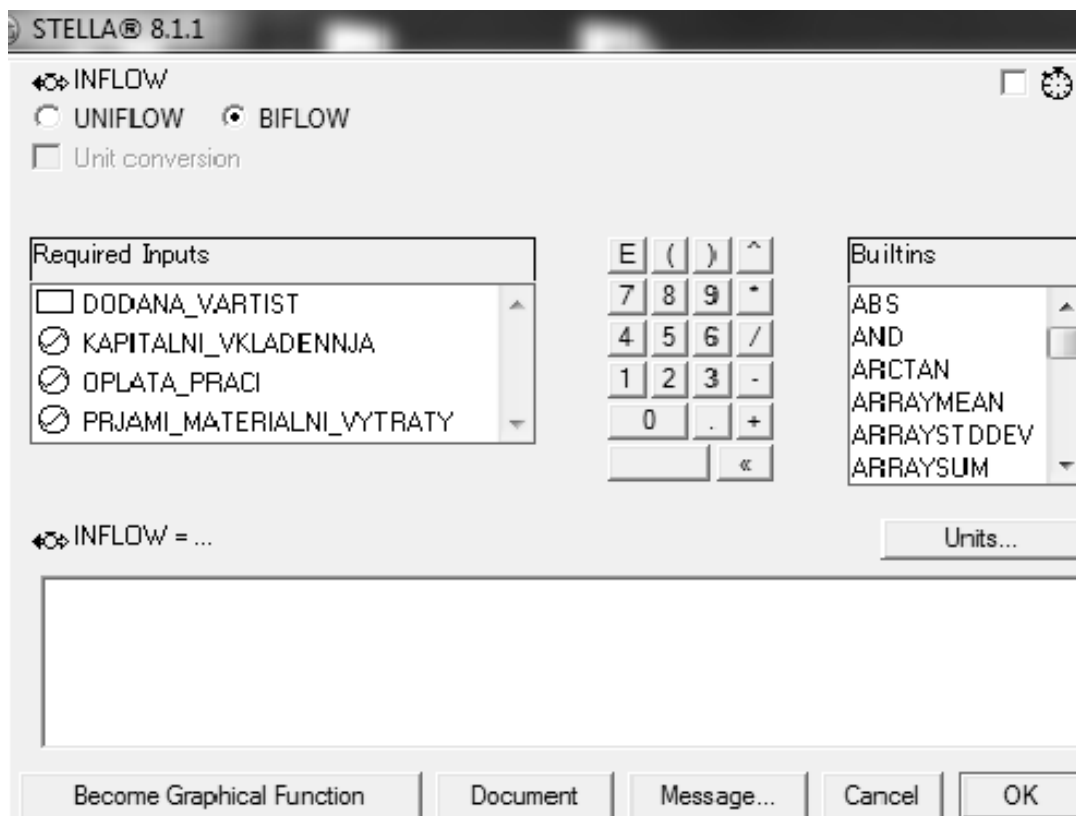

Рис.5

.14. Можливість вибирання функцій BUILTINS у програмі STELLA

Джерело: розроблено автором.

Сама модель STELLA (*Structural Thinking, Experiential Learning Laboratory with Animation*) це новаторська модель для України, яка служить до будови прогностичних комп'ютерних моделей і базується на теорії системної динаміки [366, с.432]. Програма STELLA, вдало поєднала математичні диференціальні рівняння і добре розвиненого графічного інтерфейсу [193, 195, 196, 367, с.151].

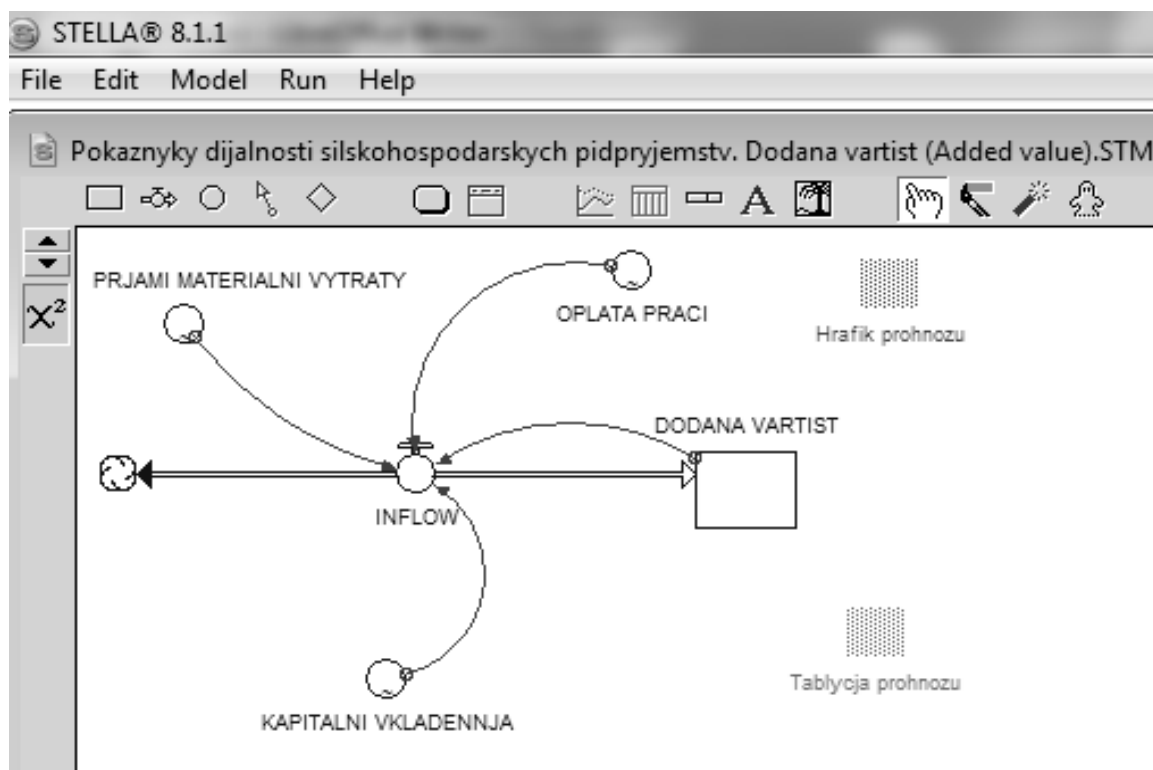
У моделі використано графічну функцію *Graphical Function*. Застосовано також графічний елемент програми STELLA такий як (*Graph Pad*) і табличний елемент (*Tabel Pad*), які показують результати прогнозу. Детальний опис інтерфейсу програми STELLA та методики можна знайти у літературі [196].

До моделі впроваджено дані із 2001 р. Дані із 2019 р. були використані лише для верифікації створеної моделі. Тобто модель була зверифікована (результати прогнозу на 2019 р. порівнювалися із реальними статистичними даними із 2019 р.). Після верифікації моделі проведено прогноз можливих змін

досліджуваних параметрів до 2030 р.

Після впровадження даних ми можемо отримати результати у вигляді інтерфейсу моделі рис. 5.14, рис. 5.15, табл. 5.7, дод. М.

Рис

5.15. Інтерфейс створеної моделі у програмі STELLA

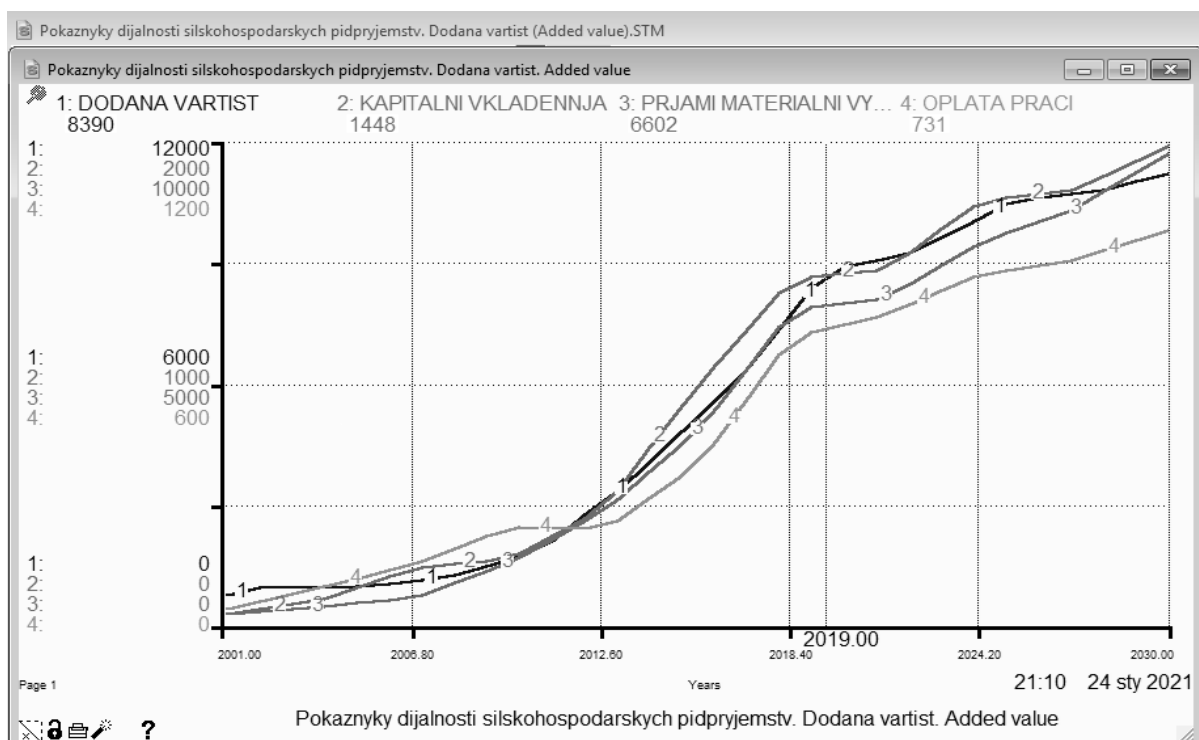
Джерело: розроблено автором.

На рис. 5.15 показана блок-схема моделі. Зв'язки між змінними оформлені як графічні функції у мові STELLA. Зручність такого методу у тому, що вигляд функції можна змінювати безпосередньо на екрані комп'ютера за допомогою курсору мишки. Бачимо створений у моделі прямокутник (DODANA VARTIST) у вигляді запасу (Stock) для доданої вартості сільськогосподарських підприємств України з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь у гривнях.

Даний запас поповнюється потоком (*INFLOW*) із стрілкою зворотнього зв'язку. На DODANU VARTIST через *INFLOW* впливають 3 Конвертори - капітальні вкладення (KAPITALNI VKLADENNJA), прямі матеріальні витрати (PRJAMI MATERIALNI VYTRATY), та оплата праці (OPLATA PRACI). З правого боку розміщений елемент графіку (*Graph Pad*) під назвою *Hrafik prohnozu* і табличний елемент (*Tabel Pad*) під назвою *Tablycja prohnozu*.

Верифікація моделі полягала на порівнянні реальних даних із 2019 р. із даними прогнозованими у моделі для 2019 р. Бачимо, що модель на 97-99 % попала у реальні дані 2019 р. Так у 2019 р. реальні дані для змінної DODANA VARTIST становили 8667,74 грн, для KAPITALNI VKLADENNJA –1431,34 грн, для PRJAMI MATERIALNI VYTRATY – 6461,2 грн, для OPLATA PRACI – 719,66 грн. з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

Відповідно прогностична модель показала (рис. 5.16) у 2019 р. – для змінної DODANA VARTIST 8390 грн на 1 га, для KAPITALNI VKLADENNJA 1448 грн на 1 га, для змінної PRJAMI MATERIALNI VYTRATY 6602 грн. на 1 га, для змінної OPLATA PRACI 731 грн на 1 га. Ці дані висвітлені під назвами у верхній частині рисунку і показують значення параметрів для DODANA VARTIST, KAPITALNI VKLADENNJA, PRJAMI MATERIALNI VYTRATY, OPLATA PRACI станом на 2019 рік. Вони стосуються додаткової вертикальної лінії (2019.00) яка показує 2019 р. і помітна на рисунку між 2018 та 2024 рр.

Рис. 5.16. Графічне відображення у програмі STELLA результатів прогнозування

Джерело: розроблено автором.

Тобто у моделі маємо можливість зазначити дані з будь якого року за

допомогою додаткової вертикальної лінії із підсвіченням вибраного року, а також висвітлити значення аналізованих параметрів у цьому році. Так як це показано для даних 2019 р. за якими верифікували модель.

З верифікації бачимо для 2019 р., що різниця між реальними і верифікованими у моделі даними дуже мала і дорівнює для DODANA VARTIST 277,74 грн. що становить 3,2 % (реальні дані 8667,74 грн, а прогнозовані 8390 грн). Ще менша різниця між реальними і верифікованими у моделі даними для KAPITALNI VKLADENNJA. Вона дорівнює 16.66 грн. і становить 1,2 % (реальні дані 1431,34 грн, а прогнозовані 1448 грн). Для PRJAMI MATERIALNI VYTRATY відповідно 140,8 грн. тобто 2,1% (реально 6461,2 грн і верифіковано у прогнозі 6602 грн на 1 га). Для OPLATA PRACI відповідно 11,34 грн., що становить 1,5 % (реально 719,66 грн і верифіковано у прогнозі 731 грн з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь).

Тобто відхилення у прогнозі від реальних даних на 2019 р. на рівні 1,2- 3,2 %, а це означає, що модель верифікована і попала у реальні дані 2019 р. на рівні 96,8-98,8 %. Причому для DODANA VARTIST модель у самій верифікації у 2019 р. показала тенденцію до незначного заниження даних (реальні дані 8667,74 грн, а прогнозовані 8390 грн), тоді як для KAPITALNI VKLADENNJA, PRJAMI MATERIALNI VYTRATY, та OPLATA PRACI до незначного завищення порівняно до реальних даних у цьому році.

Існує можливість зазначити дані з 2019 р. (за якими модель була верифікована) також у табл. 5.7. Тут бачимо величини до 2 знаків після коми. Також бачимо дані DODANA VARTIST з розрахунку гривень на 1 га сільськогосподарських угідь (8390 грн) для 2019 р. за якими модель була зверифікована, а також значення (11051,96 грн) аналізованого параметру у 2030 р. виконаного прогнозу (дод. М). Для прогнозованих величин у таблиці бачимо спеціальний знак який розділяє тисячні величини.

Як бачимо (дод. М, дод Н), що створена у програмі STELLA модель прогнозує, що до 2030 р. при збільшенні показників капітальних вкладень, прямих матеріальних витрат, оплати праці можливим є прогнозоване збільшення доданої

вартості. Це означає, що в Україні можуть спостерігатися дальші зміни.

Таблиця 5.7

**Показники діяльності сільськогосподарських підприємств України,
на 1 га сільськогосподарських угідь, грн**

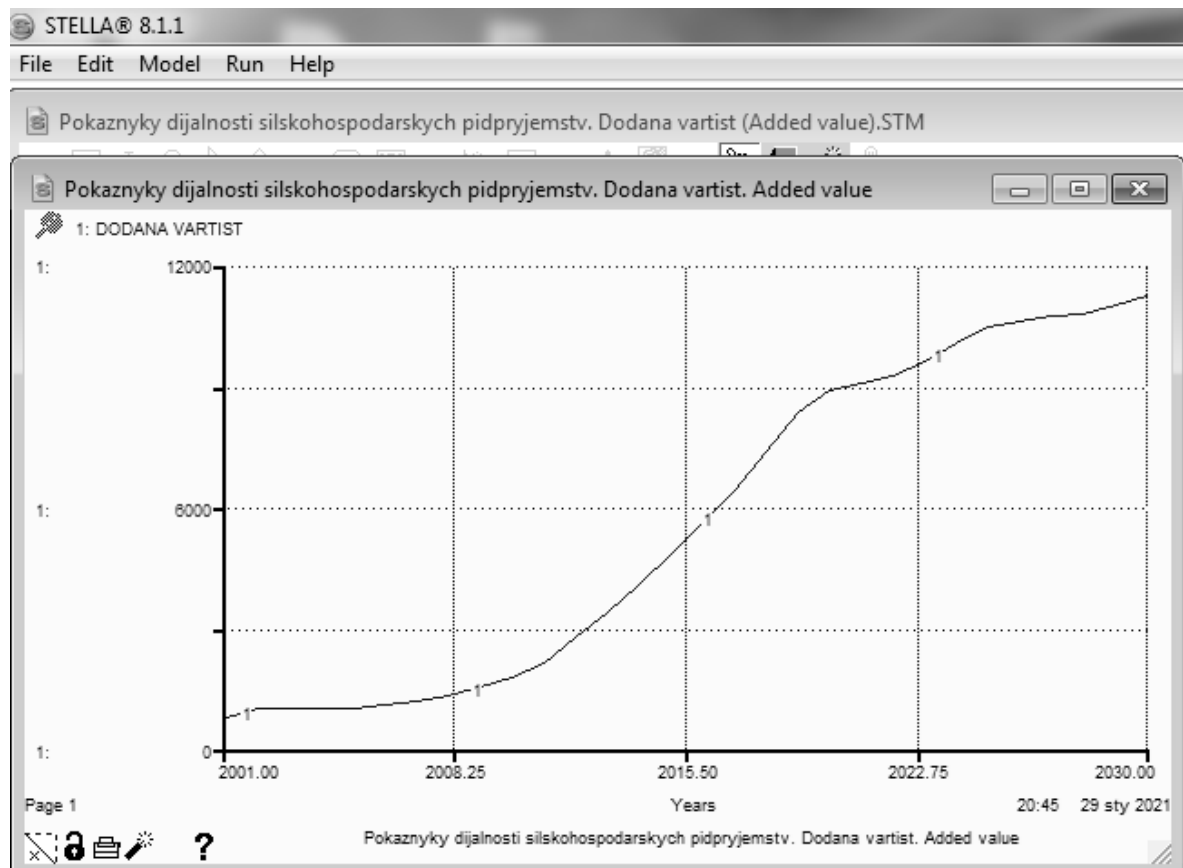
Рік	Обсяг валової доданої вартості (результативний показник)	Фактори впливу		
		капітальні вкладення	прямі матеріальні витрати	оплата праці
2019	8390,45	1448,28	731,38	6601,72
2020	8927,11	1462,07	750,34	6687,93
2021	9096,77	1475,86	769,31	6774,14
2022	9272,47	1547,59	799,14	7077,59
2023	9639,53	1644,14	833,62	7474,14
2024	10072,32	1740,69	868,10	7870,69
2025	10487,92	1773,79	884,66	8143,10
2026	10654,41	1791,03	896,72	8384,48
2027	10752,46	1808,28	908,79	8625,86
2028	10840,80	1865,86	933,28	9006,90
2029	11051,96	1927,93	959,14	9403,45
2030	11255,34	1990,00	985,00	9800,00

Джерело: розроблено автором

Конкретні величини прогнозованих аналізованих змінних до 2030 р. можна побачити у табл. 5.7 і дод. М, а також на рис. 5.15 із кольорово понумерованими лініями змінних і дод. Н.

Кожна лінія на графіку має свій відповідний номер. Наприклад DODANA VARTIST має номер 1. Відповідно KAPITALNI VKLADENNJA номер 2, PRJAMI MATERIALNI VYTRATY номер 3, та OPLATA PRACI номер 4. Аналізовані показники мають у програмі STELLA також відповідний колір лінії. З лівого боку на рисунку показано шкалу для кожного із аналізованих показників.

Як бачимо з прогнозу у програмі STELLA після 2020 р. можливе також незначне послаблення темпів зростання аналізованих показників, але тенденція їх зростання залишиться. Тобто модель прогнозує незначне коливання із загальною тенденцією до зростання.

Рис. 5.17. Графічне відображення у програмі STELLA результатів прогнозування доданої вартості (DODANA VARTIST).

Джерело: розроблено автором.

Результати прогнозу показали можливе збільшення до 2030 року доданої вартості (DODANA VARTIST) з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь (рис. 5.17) до 11225 грн. при збільшенні капітальних вкладень (KAPITALNI VKLADENNJA) до 1990 гривень (Додаток О), прямих матеріальних витрат (PRJAMI MATERIALNI VYTRATY) до 9800 грн (дод. П), та оплата праці (OPLATA PRACI) до 985 грн. (Додаток Р).

Отримані за допомогою програми STELLA результати прогнозу, а також результати проведених досліджень сприятимуть поглибленню методичного досвіду у галузі моделювання із застосуванням підходів системної динаміки. Застосування опрацьованих у програмі STELLA типових елементів (*Stock, Flow, Converter, Action Connector*) дозволяє досить точно побудувати власну економічну модель.

Власне, використання STELLI як спеціальної програми економічного моделювання є досить перспективним якщо говорити про її застосування в

економіці. Варто зауважити, що цього типу моделі, які базуються на динаміці систем і програмі STELLA активно застосовуються за кордоном наприклад у США та у європейських країнах.

Розглянутий приклад створеної економічної моделі, виконаної за допомогою програми STELLA показав її як досить доступну, прозору і наочну. Ефект отримання графічних результатів важливий для розвитку методів економічних досліджень із застосуванням сучасних комп'ютерних програм.

Представлені у праці і опрацьовані за допомогою програми STELLA прогностичні зміни доданої вартості (DODANA VARTIST) показників діяльності сільськогосподарських підприємств України до 2030 р. (на 1 га сільськогосподарських угідь, грн) можуть бути підставою при плануванні виробництва сільськогосподарської продукції у майбутньому.

Як показали результати наших досліджень для України результативним показником господарської діяльності є додана вартість. Прогнозований у моделі параметр (DODANA VARTIST) показує постійне збільшення до 2030 р.

На загальні обсяги виробництва доданої вартості у сільськогосподарських підприємствах в основному впливають прогнозовані у моделі такі фактори, як капітальні вкладення, прямі матеріальних витрат та оплата праці.

При прогнозуванні параметру (DODANA VARTIST) створено оригінальну модель у програмі STELLA, за допомогою якої визначено вплив капітальних вкладень, прямих матеріальних витрат та оплати праці, на формування доданої вартості.

У загальному це може забезпечити таке важливе для держави розширення виробництва, нарощення ресурсної бази сільськогосподарських підприємств і розвиток соціальної сфери сільських територій особливо в сучасних ринкових умовах, коли результативність їх діяльності у конкурентному середовищі залежить від ресурсного забезпечення виробництва продукції відповідно до потреб цільових сегментів ринку.

Висновки до розділу 5

1. Розвиток інфраструктурної складової сільськогосподарських підприємств дозволить знизити навантаження на навколишнє середовище і створить надійні умови для продовольчої безпеки. Несприятлива екологічна ситуація, яка існує в сільському господарстві, пов'язана і з тим, що відтворювальні процеси сільськогосподарських підприємств взаємопов'язані і протікають з природними асиміляційними процесами. Велика кількість антропогенних впливів у сільському господарстві завдає непоправної шкоди та істотно знижує інвестиційну привабливість зазначеної сфери.

2. Одне з основних завдань розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств полягає в пошуку стимулюючих напрямків і адекватної мотивації екологічно орієнтованого результату. Здебільшого екологічно орієнтований розвиток пов'язаний зі зміною системи менеджменту, залученням інвестицій або переходом на ресурсозберігальні інноваційні технології. З цією метою можна виділити стимулювальні напрямки з підтримки сприятливої екологічної ситуації, зокрема пільгове оподаткування, прискорену амортизацію, пільгове кредитування, страхування, концесійні інструменти, фінансування екологічних програм, торгівлю квотами, заставну систему і т.д.

3. Еволюційний характер розвитку відносин ведення екологічно орієнтованого сільського господарства, що характеризується поступовою зміною умов, ресурсів і факторів, реалізується в еволюції відносин між економічними та екологічними цілями сільськогосподарського виробництва. Їх послідовність може бути охарактеризована як сільськогосподарська технологія з економічними, але без екологічних обмежень, сільськогосподарська технологія й економіка з екологічними обмеженнями, екологізація сільськогосподарського виробництва (охорона середовища) з технологічними й економічними обмеженнями, екологізація сільськогосподарського виробництва (охорона середовища) без обмежень, заради виживання.

4. Обґрунтовано, що значущими в розвитку екологічно орієнтованого

сільського господарства пріоритети в капіталовкладеннях, виборі нових технологій, адаптованих до відповідних екологічних умов, підтримка – пропорційності виробництва, стимулювання інтенсифікації залежно від специфічних об'єктивних умов і суб'єктивних переваг сільськогосподарських підприємств, їх готовність прийняти концепцію екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва. Реалізацію кожного з пріоритетів треба здійснювати на принципах балансу й узгодженості, об'єктивної зацікавленості в певному режимі господарювання, розширеного відтворення й соціально-економічної ефективності.

5. Цілі інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств визначаються наявними соціально-економічними проблемами ТГ. Основні цілі інвестиційної системи територіальних об'єднань складаються з цілей сільськогосподарських підприємств, що здійснюють інвестиційну діяльність на території, і цілей органів місцевого самоврядування та державних органів влади й управління. Інвестиційна діяльність тісно пов'язана з інноваційною діяльністю, оскільки при залученні фінансових вкладень формується інноваційний розвиток в «інноваційному секторі економіки», як одному з відтворювальних секторів економіки, що володіє загальними характеристиками, економічними цілями, функціями і поведінкою, що дозволяє відокремити його від інших частин економіки в теоретичних або практичних цілях.

6. Реалізація планів і програм, спрямованих на соціально-економічний розвиток ТГ вирішить проблему залучення інвестицій та інноваційного прогресу. У сучасних умовах важко розраховувати на державний бюджет, тому необхідно формувати фонди розвитку за рахунок джерел регіонального бюджету та іноземного капіталу шляхом створення різних програм і вдосконалення правової бази, спрямованої на інвестиційну діяльність.

7. Обґрунтовано, що адміністративне регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств – це процес цілеспрямованого впливу владних структур на параметри здійснення сільськогосподарської діяльності, спрямований на створення умов функціонування суб'єктів бізнесу, при яких забезпечується

сполучення державних (суспільних) інтересів (суспільна корисність) і ділового співтовариства (комерційна вигідність).

8. Доведено, що існує науково-практична потреба в розробці єдиного типового юридичного документа – інвестиційного паспорта ТГ. Для орієнтира може бути використана модель паспорта інвестиційних проєктів, яка діє, для надання державних гарантій, або проєктів з використанням коштів державного бюджету, що спрямовуються на капітальні вкладення, щодо дорожнього будівництва. Ці та інші елементи, наведені в законодавстві, можуть бути інкорпоровані в інвестиційні паспорти муніципальних утворень, оскільки в цей час подібні відомості в них практично відсутні або епізодично застосовуються безсистемно.

9. Результати проведених вибіркового досліджень фінансового стану сільськогосподарських підприємств протягом 2011-2019 рр. показали, що в період з 2011 по 2014 р сільське господарство знаходилося в кризовому стані, оскільки в сільськогосподарських товаровиробників були відсутні джерела покриття ви-трат, платіжний недолік варіював на рівні 3,2-5,5 млн. грн. Тільки починаючи з кінця 2015 р., в аграріїв з'явилася можливість, використовуючи всі джерела: власні кошти, довгострокові й короткострокові кредити та позики, покрити ви-трати для реалізації виробничого процесу.

10. Доведено, що в прогнозованому варіанті можливий ефект забезпечується підвищенням врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин за рахунок впровадження інноваційних технологій, які передбачаються сценаріями розвитку. Їх реалізація призведе до збільшення основного й оборот-ного капіталу, додаткове фінансове забезпечення якого буде розраховано за допомогою розробленої економіко-математичної моделі. Таким чином, запропонований метод моделювання дозволяє вирішити питання підвищення динамічності функціонування сільськогосподарських підприємств на основі балансової відповідності виробничого потенціалу, результативності його використання та інноваційно-інвестиційного забезпечення.

11. Представлені у праці і опрацьовані за допомогою програми STELLA прогностичні зміни доданої вартості (DODANA VARTIST) показників діяльності

сіськогосподарських підприємств України до 2030 р. (на 1 га сільськогосподарських угідь, грн) можуть бути підставою при плануванні виробництва сільськогосподарської продукції у майбутньому. Як показали результати наших досліджень для України результативним показником господарської діяльності є додана вартість. Прогнозований у моделі параметр (DODANA VARTIST) показує постійне збільшення до 2030 р. На загальні обсяги виробництва доданої вартості у сільськогосподарських підприємствах в основному впливають прогнозовані у моделі такі фактори, як капітальні вкладення, прямі матеріальних витрат та оплата праці.

ВИСНОВКИ

У дисертації уточнено теоретико-методологічні підходи в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств. На основі практичних рекомендацій запропоновано напрямки активізації інвестиційних відносин в аграрному секторі. Визначено стратегію розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Висновки наукового дослідження полягають в наступному:

1. Поняття «інвестиційна діяльність» має важливе значення в науковому дослідженні розвитку та функціонуванні сільськогосподарських підприємств. Вона залежить від таких категоріальних понять як інвестування інвестиційний процес, інвестиційна політика тощо. Методологія дослідження інвестиційної діяльності повинна відповідати таким вимогам: інвестиції є рушійною силою національної економіки; безперервний рух інвестиційних ресурсів має переносити свою вартість на новостворену вартість; взаємовідносини між суб'єктами господарювання повинні будуватись на правовій основі.

2. З'ясовано сутність інвестицій як засобів, дій та інструментів фінансового забезпечення, регулювання та стимулювання суб'єктів господарювання через вплив на їхній соціально-економічний розвиток. Ключовими напрямками впливу цих засобів, дій та інструментів є ефективне забезпечення інвестиційними ресурсами підприємств. З'ясовано, що розвиток інвестиційного ринку забезпечить підприємствам оптимальну структуру капіталу. Доведено, що на прибутковість сільськогосподарських підприємств впливає сприятливий інвестиційний клімат.

3. Обґрунтовано, що на сільськогосподарські підприємства впливають сформовані в країні економічні відносини. Їх діяльність залежать від наявності накопичених ресурсів суб'єктами господарювання, а також від розподілу і перерозподілу фінансових активів. Оскільки, в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств відіграє фінансовий ринок, то тісна співпраця між товаровиробниками і фінансовими посередниками сприятиме успішно розвиватись економіці держави. Ринок фінансових послуг дасть можливість

аграріям оптимізувати фінансові ресурси, а також ефективно використовувати їх у своїй інвестиційній діяльності.

Встановлено, що в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств присутні ризики. Вони залежать від внутрішніх і зовнішніх чинників. Спрогнозувати та звести ризики до мінімуму – основне завдання успішної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Доведено, що значний вплив у сільськогосподарській діяльності має нормативно-правова база. Єдиного універсального законодавства в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств немає. Таким чином сільськогосподарські товаровиробники змушені бути обізнані у законодавчому правовому полі.

4. Встановлено, що в сучасних умовах доцільно у наукових дослідженнях використовувати синергійний підхід. Для аграрного виробництва він має особливе значення. Адже взаємозв'язок окремих ланок створить синергійний ефект в інвестиційній діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Виявлені проблеми у взаємозв'язках дасть можливість їх усунути і створити сприятливе середовище для подальшої діяльності. Методологічно доведено, що синергійний ефект в аграрному секторі можна досягти завдячуючи сприятливому інвестиційному клімату та інвестиційній політиці в державі.

5. У дисертації з'ясовано, що існує тісний взаємозв'язок між інвестиційною політикою та інвестиційним процесом, який трансформується в синергійний ефект. Розроблена багатофакторна модель дала змогу встановити, що на зміну обсягів інвестицій найбільше впливає економічний ефект від сільськогосподарської діяльності. Для активізації інвестиційного процесу зусилля мають бути спрямовані насамперед на формування сприятливого клімату в аграрній сфері та ефективного функціонування фінансово-кредитної системи.

6. Прискіпливе вивчення передумов сучасного розвитку інвестиційної діяльності аграрного сектору економіки країни свідчить про те, що концептуальні засади інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств зорієнтовані у напрямку формування державного впливу на інвестиційні процеси завдяки

регулюючому механізму, а також активізації наявної ресурсної бази задля успішного функціонування сільськогосподарських товаровиробників у конкурентному середовищі. Важливе значення інвестиційної діяльності сьогодні полягає в підвищенні прибутковості сільськогосподарських товаровиробників, формуванні й ефективному використанні виробничого потенціалу з метою забезпечення умов для розвитку розширеного відтворення у галузі. Основне завдання регулятивних заходів держави має бути націлене на побудову сприятливого інвестиційного клімату в економічному середовищі, що забезпечить умови для розвитку сільськогосподарських підприємств за рахунок власних коштів. Також у діяльності сільськогосподарських підприємств повинні бути створені умови для залучення інвестиційних ресурсів й виплати відсотків по них. Однак, маючи обмежені ресурси, сільськогосподарські товаровиробники не спроможні відновити у повному обсязі засоби виробництва. Часткове відтворення завдяки виробничим і фінансовим чинникам змушує аграріїв використовувати наявні технічні засоби, термін експлуатації яких давно вийшов.

7. Обґрунтовано необхідність ухвалення в Україні стандартів інвестиційної діяльності, у яких були б вміщені вимоги до формування ціни інвестиційного капіталу. На ціну, як правило впливає: попит і пропозиція на інвестиційні ресурси, відсоткова ставка комерційних банків; інфляція тощо.

8. Невідповідність системи інституційного забезпечення і об'єктивних потреб розвитку сільськогосподарських підприємств обумовлює потребу в розробці заходів для її покращення. Ця система повинна складатися з таких функціональних блоків, як: соціально-спрямовуючий, методологія державного впливу, конкурентні відносини, фінансовий та нормативно-правовий, самореалізація і самоврядування. Функціональна взаємодія цих блоків повинна бути націлена на реалізацію механізму задоволення базових інтересів усіх учасників аграрного виробництва та передбачати ефективні засоби контролю за функціонуванням цільової системи інституційного забезпечення, що спрямована на досягнення стратегічних пріоритетів як на державному, так і на місцевому ієрархічних рівнях управління.

9. Проведений аналіз довів, що в Україні намітилася тенденція до зниження власного фінансового потенціалу для інвестування – скоротився чистий прибуток сільськогосподарських підприємств та збільшилася серед них частка збиткових – із 11,0 % у 2015 р. до 16,5 % у 2019 р. З метою активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств і припливу реальних інвестицій у галузь пропонується модель організації регіонального технологічного фонду розвитку, орієнтованого на виявлення потреби в інноваційних продуктах сільськогосподарських товаровиробників, визначення джерела фінансування інновацій у рамках інвестиційних проєктів, а також розкривається механізм стимулювання впровадження інновацій.

10. Встановлено, що здебільшого сільськогосподарські підприємства у 2019 р. використовували азотомісткі мінеральні добрива – 74 % в загальному обсязі, тоді як фосфорних – 14 %, калійних – 12 %. Упродовж періоду дослідження спостерігається украй низьке внесення органічних добрив під сільськогосподарські культури.

11. На основі проведеного аналізу та узагальнень в дисертації закладені методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств. Зокрема, основними критеріями, що характеризують інвестиційну привабливість, вважаємо: інвестиційний клімат, інвестиційна активність, інвестиційний потенціал (реальні та об'єктивні можливості щодо залучення інвестицій) і регіональні інвестиційні ризики (об'єктивні обмеження організаційно-економічного й природно-кліматичного характерів, що перешкоджають реалізації інвестиційних можливостей).

12. Обґрунтовано необхідність створення при дорадчих службах, які обслуговують сільськогосподарських виробників, інформаційних центрів. Це сприятиме розвитку мережних організаційних структур, що забезпечують отримання синергійного ефекту від спільних дій товаровиробників аграрного сектору, спрямованих на підвищення ефективності ведення сільського господарства. Запропоновано модель інформаційного управління матеріально-технічним забезпеченням сільськогосподарського підприємства, яка складається із

таких функціональних підсистем: нормативна підсистема; підсистема отримання висхідних даних про стан основних засобів підприємств, особливо матеріально-технічного їх забезпечення; підсистема прийняття рішень в управлінні діяльністю; підсистема відстеження через опрацювання даних; підсистема однотипних рішень, нестандартних рішень і контролю їх виконання. Із метою впровадження інноваційних винаходів на основі останніх досягнень науки і техніки у сільськогосподарське виробництво слід передбачити створення при інформаційних центрах відділів із впровадження інновацій.

13. На основі запропонованого методичного підходу складено прогноз окремих показників діяльності сільськогосподарських підприємств на період до 2030 р. Представлені в дисертації опрацьовані за допомогою програми STELLA прогностичні зміни доданої вартості сільськогосподарських підприємств України з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь можуть бути використані при плануванні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Результати прогнозу показали можливе збільшення до 2030 р. доданої вартості з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь до 11225 грн при збільшенні на 1 га капітальних вкладень до 1990 грн, прямих матеріальних витрат – до 9800 грн та оплати праці – до 985 грн.

14. Виходячи з особливостей сформованого в Україні інвестиційного клімату, у дисертації обґрунтована необхідність удосконалення регіональної інвестиційної політики, посилення ролі регіональних програм підтримки сільськогосподарського виробництва. Вирішальне значення для реалізації пропонованих напрямків стимулювання припливу капіталу належить створенню сприятливих організаційно-економічних умов для потенційних інвесторів при безпосередній участі державного й місцевих бюджетів. Показані форми, методи і способи взаємодії бюджетів різних рівнів, які орієнтовані на вирішення завдання активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств у регіоні.

15. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств безпосередньо впливає на розвиток сільських територій, зокрема об'єднаних територіальних громад, і формує наповнення їх бюджету, сприяє виплаті орендної

плати за паї, оптимізує галузеву структуру виробництва та нарощує його обсяги, стимулює процеси розвитку соціально-економічної інфраструктури, підвищує зайнятість сільського населення, покращує людський капітал на сільських територіях, активізує процеси культурного розвитку в межах територіальних громад.

16. У дисертації обґрунтовані потреби сільського господарства в інвестиціях, які базуються на принципових положеннях про те, що суб'єкт господарювання повинен виробляти на власній території той обсяг сільськогосподарської продукції, який забезпечує йому продовольчу самодостатність (продовольчу незалежність). Представлений прогноз потреби в інвестиціях дасть змогу ТГ та сільськогосподарським товаровиробникам спільно використовувати основні положення при розробці цільових програм соціально-економічного розвитку на найближчу перспективу, проведення аграрної та агропродовольчої політики в регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гвоздєв Ю. В., Рудич О. О., Левандівський О. Т. Теоретичні підходи до трактування категорії «Інвестиція». *Економіка та управління АПК*. 2015. № 2. С. 70 – 76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есurapk_2015_2_15 (дата звернення 03.05.2018 р.).
2. Гораль Л. Т., Король С. В. Еволюція поняття «інвестиції»: сучасний період. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 22 (2). С. 20 – 26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есan_2015_22%282%29_5 (дата звернення 08.05.2018 р.).
3. Левандівський О. Т. Теоретична сутність інвестиційного процесу сільсько-господарських підприємств: зарубіжний досвід та виклики для України. *Економіка та управління АПК*. 2019. № 2 (151). С. 96 – 103. URL: https://econommeneg.btsau.edu.ua/sites/default/files/visnyky/economika/levandivsky_o_2_2019.pdf (дата звернення 08.05.2020 р.).
4. Качан Д., Свиноус І. В. Теоретичні засади відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2018. № 13. С. 28 – 34.
5. Чорній Б. П. Сутність поняття «інвестиції» в контексті розвитку вітчизняних підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Економічні науки. 2015. Вип. 12 (3). С. 116 – 118. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/20462/1/Chornii_B.P._diss.PDF (дата звернення 07.05.2020 р.).
6. П'ятка Н. С. Концептуальні засади та зміст поняття «інвестиції». *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Серія : Економічні науки. 2018. Вип. 2. С. 262 – 270. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnuvgrp_ekon_2018_2_29 (дата звернення 05.02.2020 р.).
7. Близнюк А. О. Капітальні інвестиції за видами активів. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. № 10 (1). С. 10 – 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есfipr_2016_10%281%29_5 (дата звернення 07.04.2018 р.).
8. Добренко О. О., Протасенко І. В., Тремаскіна І. О. Інвестиції та інновації як джерело забезпечення зростання економіки і формування продуктивної зайнятості.

Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2018. № 3. С. 20 – 27. URL: http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/4_20.pdf (дата звернення 17.04.2019 р.).

9. Кошкалда І, Гнатишин Л, Прокопишин О. Інноваційно-інвестиційний шлях відтворення виробничого потенціалу як фактор впливу на конкурентоспроможність фермерських господарств. *Аграрна економіка*. 2019. Т. 12, № 1 – 2. С. 82 – 91.

10. Подмешальська Ю. В., Мельник С. В. Аналіз сутності категорії «капітальні інвестиції» з метою організації обліку на підприємстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Економічні науки. 2015. Вип. 14 (3). С. 161 – 164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2015_14%283%29_42 (дата звернення 14.06.2019 р.).

11. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: Учебник: Пер. с англ. 17-е изд., англ. М. : ИНФРА-М, 2009. 916 с.

12. Бланк І. А. Інвестиційний менеджмент. К.: МП "ІНТЕМ" ЛТД, "Юнайтед Лондон Трейд Лимітед", 1995. 448 с. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2009/4.pdf (дата звернення 18.08.2018 р.).

13. Ткаченко А. М. Плаксіна Є. М. Економічна сутність інвестицій. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1 (2). С. 99 – 102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Траєiv_2013_1%282%29__21 (дата звернення 05.04.2020 р.).

14. Сержанов В. В. Інвестиції та економічне зростання: емпіричний огляд. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Економічні науки. 2018. Вип. 29 (1). С. 122 – 125. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_29/1/29.pdf (дата звернення 09.04.2020 р.).

15. Левандівський О. Т. Зарубіжний досвід інвестування сільськогосподарського виробництва. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 49 – 53. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4324&i=9> (дата звернення 12.04.2020 р.).

16. Про захист іноземних інвестицій на Україні : Закон України від 10.09.1991 р. № 1540а'ХІІ. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B012> (дата звернення 07.04.2020 р.).

17. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560'XII. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156012> (дата звернення 06.04.2020 р.).

18. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення 06.04.2020 р.).

19. Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження : Закон України від 17.02.2000 р. № 1457-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 08.04.2020 р.).

20. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) : Закон України від 15.03.01 р. № 2299-III. URL: <http://www.rada.gov.ua>. (дата звернення 09.04.2020 р.).

21. Про внесення змін до деяких законів України з метою усунення випадків ухилення окремих підприємств, створених за участю іноземних інвесторів, від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) : Закон України від 20.12.2001 р. № 2899-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-14#Text> (дата звернення 09.04.2020 р.).

22. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон : Закон України від 13 жовтня 1992 року № 2673 – XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12#Text> (дата звернення 10.04.2020 р.).

23. Про Концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.1994 р. № 167. Урядовий кур'єр. 1994. № 54.

24. Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області : Закон України від 24 грудня 1998 р. № 356 – XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356-14#Text> (дата звернення 08.04.2020 р.).

25. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області : Закон України від 24 грудня 1998 р. № 357 – XIV. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357-14#Text> (дата звернення 10.04.2020 р.).

26. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області : Закон України від 15 липня 1999 р. № 970 – XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970-14#Text> (дата звернення 05.04.2020 р.)

27. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області : Закон України від 3 грудня 1999 р. № 1276 – XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1276-14#Text> (дата звернення 07.04.2020 р.).

28. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова : Закон України від 11 травня 2000 р. № 1714 – III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1714-14#Text> (дата звернення 09.04.2020 р.).

29. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2354 – III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-14#Text> (дата звернення 03.04.2020 р.).

30. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Шостки Сумської області : Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1251 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-15#Text> (дата звернення 03.04.2020).

31. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області : Закон України від 18 листопада 2003 р. № 250 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1250-15#Text> (дата звернення 01.04.2020 р.).

32. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16 липня 1999 р. № 991 – XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text> (дата звернення 05.04.2020 р.).

33. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (Редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 04.04.2020 р.).

34. Господарський кодекс України : Кодекс від 16.01.2003 р. № 436-IV (Редакція від 16.10.2020 р.). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 04.04.2020 р.).

35. Цивільний кодекс України : Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV (Редакція від 01.01.2021 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 05.05.2020 р.)

36. Земельний кодекс України : Кодекс від 25.10.2001 р. № 2768-III (Редакція від 16.10.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 05.05.2020 р.)

37. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. № 40 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення 01.05.2020)

38. Про фінансовий лізинг : Закон України від 16 грудня 1997 р. № 723/97 – ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 14.04.2020 р.)

39. Про угоди про розподіл продукції : Закон України від 14 вересня 1999 р. № 1039 – XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-14#Text> (дата звернення 16.04.2020)

40. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038 – VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення 18.04.2020 р.)

41. Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду : Закон України від 22 грудня 2006 р. № 525 – V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/525-16#Text> (дата звернення 20.04.2020 р.)

42. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення 21.04.2020 р.)

43. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96 – ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 19.04.2020 р.)

44. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576 – XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення 15.04.2020 р.)

45. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 року № 514 – VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text> (дата звернення 18.04.2020)

46. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 березня 2006 р. № 3528 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text> (дата звернення 23.04.2020 р.)

47. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2850 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text> (дата звернення 21.04.2020 р.)

48. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1861 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text> (дата звернення 05.04.2020 р.)

49. Про план першочергових заходів у сфері інвестиційної діяльності : Указ Президента від 10 квітня 2006 р. № 300. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300/2006#Text> (дата звернення 28.04.2020 р.)

50. Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 1997 р. № 112-97-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112-97-%D0%BF#Text> (дата звернення 18.04.2020 р.)

51. Про схвалення Програми «Інвестиційний імідж України» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 р. № 477-2002-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/477-2002-%D1%80#Text> (дата звернення 20.04.2020 р.)

52. Про схвалення Концепції створення індустріальних (промислових) парків : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2006 р. № 447-2006-р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2006-%D1%80#Text> (дата звернення 25.04.2020 р.)

53. Про ратифікацію Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами: ратифіковано Законом України від 16 березня 2000 р. № 1547 – III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1547-14#Text> (дата звернення 16.04.2020 р.)

54. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2404 – VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (дата звернення 26.04.2020 р.).

55. Про підготовку та реалізацію інвестиційних проєктів за принципом «єдиного вікна» : Закон України від 21 жовтня 2010 р. № 2623 – VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-17#Text> (дата звернення 15.04.2020 р.).

56. Про внесення змін до Закону України «Про інвестиційну діяльність» : Закон України від 22 грудня 2011 р. № 4218 – VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4218-17#Text> (дата звернення 22.04.2020 р.).

57. Про індустриальні парки : Закон України від 22 червня 2012 р. № 5018 – VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> (дата звернення 11.04.2020 р.).

58. Ткачук І. І., Лядська М. В. Сучасні підходи до визначення сутності понять «інвестиції» та «інвестиційний проєкт». *Молодий вчений*. 2017. № 10. С. 1067 – 1070. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10/239.pdf> (дата звернення 11.03.2019 р.).

59. Снеткова А. В. Генезис трактувань дефініції «інвестиції». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Економіка. 2016. Вип. 9. С. 44 – 52. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/genezis-traktovki-defenitsii-investitsii/viewer> (дата звернення 10.03.2018 р.).

60. Вашечко Ю. В. Теоретичні аспекти визначення сутності категорій «інвестиції» та «інвестиційна привабливість підприємств». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Економічні науки. 2016. Вип. 19 (1). С. 52 – 56.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_19%281%29_14 (дата звернення 13.03.2018 р.).

61. Зарицька Н. Новий погляд на інвестиції в агробізнес. *Економіст*. 2018. № 2. С. 6 – 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2018_2_5 (дата звернення 14.03.2018 р.).

62. Конакова К. М. Генезис формування категорій «інвестиції» та «інвестиційна діяльність». *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. № 4. С. 40 – 45. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/genezis-formirovaniya-kategoriy-investitsii-i-investitsionnaya-deyatelnost> (дата звернення 24.07.2019 р.).

63. Сидорчук А. А. Інвестиції як складова управління особистими фінансами. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 35 (1). С. 274 – 280. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2017_35%281%29_39 (дата звернення 04.06.2019 р.).

64. Буряк А. А. Наукові підходи до розуміння економічної сутності категорії «прямі іноземні інвестиції» на регіональному рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 12. С. 107 – 111. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2014/24.pdf (дата звернення 04.11.2018 р.).

65. Максимчук Я. С. Інвестиції як умова стратегічного розвитку національної економіки. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2014. Вип. 2. С. 176 – 185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rmegt_2014_2_14 (дата звернення 05.11.2018 р.).

66. Левандівський О. Т. Удосконалення організації інвестиційного процесу на сільськогосподарських підприємствах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 32 – 38. URL: <http://www.investplan.com.ua/index.php?op=1&z=6671&i=5> (дата звернення 08.05.2020 р.).

67. Горшков М. А. Інвестиції в процеси відтворення – ресурсний потенціал розвитку аграрного сектору. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 5. С. 70 – 73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_5_17 (дата звернення 05.11.2018 р.).

68. Захарченко В. Капітальні інвестиції як драйвер технологічної реструктуризації промисловості України та її регіонів у постіндустріальну епоху. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. Вип. 2. С. 7 – 18.

URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2017_2_3 (дата звернення 08.12.2019 р.).

69. Березівський П. С., Особа Н. П. До питання про суть та економічний зміст категорій «інтенсивність» та «інтенсифікація». *Агросвіт*. 2010. № 6. С. 24 – 31.

70. Кухта П. Тракткування поняття «Інвестиції»: класичний і сучасний підходи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Економіка. 2011. Вип. 121 – 122. С. 29 – 33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2011_121-122_10 (дата звернення 14.12.2018 р.).

71. Манжура О. В. Інвестиції у структурній перебудові національної економіки: значення та взаємозв'язки. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія : Економічні науки. 2016. № 5. С. 9 – 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpusk_2016_5_3 (дата звернення 19.11.2018 р.).

72. Шара Є. А. Особливості гармонізації категорій «інвестиції» та «інновації» в процесі аналітичної оцінки інвестиційно-інноваційного потенціалу центрального регіону України. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. Серія : Економіка і менеджмент. 2009. № 1. С. 126 – 132. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsuem_2009_1_16 (дата звернення 16.01.2019 р.).

73. Левицька І. В., Завальнюк В. В. Роль інноваційно-інвестиційної політики в діяльності сучасних підприємств України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 5. С. 74 – 78. URL:<https://ir.vtei.edu.ua/card.php?lang=en&id=25705> (дата звернення 23.12.18 р.).

74. Глуха Г. Я. Інвестиції та їх вплив на економічне зростання. *Європейський вектор економічного розвитку*. Серія : Економічні науки. 2014. № 1. С. 39 – 47. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/ever_2014_1_6 (дата звернення 21.11.18 р.).

75. Спасенко Ю. О. Інвестиції до реального сектору як чинник розвитку економіки України. *Наукові праці НДФІ*. 2016. Вип. 4. С. 124 – 138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2016_4_12 (дата звернення 25.12.18 р.).

76. Задоя О. А. Доходний цикл та варіанти трансформації заощаджень в інвестиції. *Економічний нобелівський вісник*. 2016. № 1. С. 114 – 124. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2016_1_15 (дата звернення 27.09.18 р.).

77. Петричко М. М. Інвестиції в інновації як фактор економічного зростання України. *Бізнес-навігатор*. 2013. № 2. С. 169 – 173. [URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2013_2_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2013_2_34) (дата звернення 25.09.18 р.).

78. Черненко Д. С. Підходи до трактування поняття «інвестиції». *Молодий вчений*. 2015. № 10 (2). С. 98–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/2015_10%282%29_25 (дата звернення 18.08.18 р.).

79. Олешко Т. І., Севернова А. П. Іноземні інвестиції в процесі економічного розвитку держави. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2014. Вип. 50. С. 100 – 105. [URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_2014_50_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_2014_50_16) (дата звернення 16.08.18 р.).

80. Письменна Т. В. Інвестиційні ризики страхових компаній крізь призму вітчизняної практики. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 3. С. 34 – 47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2017_3_5 (дата звернення 11.08.18 р.).

81. Андреева Э. А., Казакова М. Б., Шукшина И. И. Проблемы анализа и оценки рисков инвестиционных проектов. *Вестник Саратовского государственного технического университета*. 2008. Т. 1. № 4. С. 133 – 137. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-analiza-i-otsenki-riskov-investitsionnyh-proektov> (дата звернення 10.07.18 р.).

82. Матвійчук А. В. Економічні ризики в інвестиційній діяльності. Вінницький національний технічний ун-т. Вінниця : Універсум-Вінниця, 2005. 202 с. URL: <http://www.disslib.org/modeljuvannja-ta-analiz-ekonomichnykh-system-na-pidrunti-teoriyi-nechitkoji-lohiky.html> (дата звернення 08.06.19 р.).

83. Крилов Д. В. Інвестиційні ризики в процесі розвитку організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційних проектів на промислових підприємствах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Економічні науки. 2015. Вип. 11 (3). С. 67 – 70. [URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2015_11%283%29_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2015_11%283%29_17) (дата звернення 06.06.19 р.).

84. Апальков С. С. Інвестиційні ризики на світовому ринку альтернативного фінансування. *Економічний простір*. 2018. № 137. С. 5 – 16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2018_137_3 (дата звернення 08.08.19 р.).

85. Кучменко В. О., Загоровська В. В. Інвестиційні ризики в економічній системі підприємства. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. Серія : Економічні науки. 2017. № 2. С. 124 – 127. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2017_2_21 (дата звернення 15.09.19 р.).

86. Федорчак О. Інвестиційні ризики та інвестиційний потенціал України: державно-управлінський аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 2. С. 84 – 93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_2_13 (дата звернення 10.01.19 р.).

87. Коломієць Н. О. Інвестиційні ризики та їх сутність. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 1. С. 73 – 78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arie_2016_1_16 (дата звернення 12.02.19 р.).

88. Фурман В. М. Ризики в інвестиційній та фінансовій діяльності страховика. *Фінанси України*. 2008. № 2. С. 107 – 114. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2008_2_12 (дата звернення 22.01.19 р.).

89. Турченок О. В. Ризики в контурі формування і використання фінансового капіталу в інвестиційній діяльності підприємств автомобілебудування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 22. С. 7 – 9. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2010_22_4 (дата звернення 25.01.19 р.).

90. Ткач С. М. Зовнішні інвестиційні ризики регіону. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія : Економічні науки. 2013. Вип. 33 (1). С. 137 – 143. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2013_33%281%29_25 (дата звернення 28.09.18 р.).

91. Глібчук В. М. Вплив інвестиційних ризиків на реалізацію проєктів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2007. № 606. С. 263 – 270. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/482/1/43.pdf> (дата звернення 25.10.18 р.).

92. Майорова Т. В. Сучасні аспекти дослідження змісту поняття «інвестиційний ризик». *Збірник наукових праць молодих учених та аспірантів*. Київ : КНЕУ, 2011. Вип. 26. С. 159 – 169. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/29683/>

[maiorova.pdf?sequence=2&isAllowed=y](#) (дата звернення 28.10.18 р.).

93. Донець Л. І., Шепеленко О. В., Баранцева С. М., Сергеева О. В., Веремейчик О. Ф. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків : навч. посіб. / за заг. ред. Л. І. Донець. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 472 с. [URL:https://cul.com.ua/preview/obgrunt_gosp_reihen_Donez.pdf](https://cul.com.ua/preview/obgrunt_gosp_reihen_Donez.pdf) (дата звернення 26.12.18 р.).

94. Москаль І. І. Ризики і загрози фінансовій безпеці держави в інвестиційній сфері. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Економіка. 2013. Вип. 23. С. 78 – 82. [URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2013_23_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2013_23_17) (дата звернення 12.12.18 р.).

95. Карпінський Р. Л. Сутність і класифікація інвестиційних ризиків. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2008. № 8. С. 53 – 57. [URL:http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2009_19/zb19_32.pdf](http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2009_19/zb19_32.pdf) (дата звернення 16.11.18 р.).

96. Бородіна О. М., Прокопа І. В., Киристюк С. В., Риковська О. В. Солідарне сільське господарство як нова модель соціальної взаємодії між виробником і споживачем. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 6 – 16. (дата звернення 15.10.18 р.).

97. Шапкин Л. С., Шапкин В. А. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций : учебник. Москва : Издат.-торг. корп. «Дашков и К», 2005. 880 с. [URL:https://institutiones.com/download/books/1394-teoriya-riska.html](https://institutiones.com/download/books/1394-teoriya-riska.html) (дата звернення 08.11.18 р.).

98. Івченко І. Ю. Економічні ризики : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 304 с. [URL:https://www.studmed.ru/vchenko-yu-ekonomchn-riziki_c37258ed200.html](https://www.studmed.ru/vchenko-yu-ekonomchn-riziki_c37258ed200.html) (дата звернення 05.10.18 р.).

99. Фінансова стратегія підприємства : монографія. О. І. Бланк, Г. В. Ситник, О. В. Корольова-Казанська, І. Г. Ганечко. Київ : КНТЕУ, 2009. 147 с. [URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64) (дата звернення 14.02.18 р.).

100. Бабенко В. Г. Механізм страхування фінансових ризиків : монографія. Мелітополь : ТДАТУ, 2009. 287 с. [URL:http://94.158.152.98/opac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:164602/Source:default](http://94.158.152.98/opac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:164602/Source:default) (дата звернення 07.07.18 р.).

101. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками. Київ: Ника-Центр, 2005. 600 с. URL:<http://kfp.su/wp-content/uploads/2014/03.pdf> (дата звернення 02.12.18 р.).
102. Дашко І. М. Сутність, види та механізм утворення інвестиційного ризику промислових підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20. Т. 2. С. 198 – 204. URL:<http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10896/1/05.pdf> (дата звернення 12.12.19 р.).
103. Яблонська А. В. Дослідження інвестиційних ризиків. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21. 7. С. 277 – 282. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/doslidzhennya-investitsiynih-rizikiv> (дата звернення 13.09.18 р.).
104. Вітлінський В. В., Верчено П. І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком. Київ : КНЕУ, 2000. 292 с. URL:<https://www.twirpx.com/file/792739/> (дата звернення 18.11.18 р.).
105. Гуторов О. І. Інвестування. Харків : Харківський національний аграрний університет, 2003. 293 с. URL:<http://dspace.knau.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/565/1pdf> (дата звернення 17.10.18 р.).
106. Тарасова О. В. Формування ефективної стратегії реального інвестування підприємств АПК / ред. Д. Ф. Харківський. Одеса : ОНАХТ, 2007. 127 с. URL:<http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:116999/Source:default> (дата звернення 26.12.18 р.).
107. Бойко В., Крупа В. Механізми та інструменти управління розвитком суб'єктів малого підприємництва АПК. *АгроСвіт*. 2019. № 20. С. 3 – 10.
108. Кісіль М. І. Пріоритети інвестування розвитку аграрного сектору економіки України в умовах військових подій. *Економіка та управління АПК*. 2015. № 1. С. 36 – 40. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/есupark_2015_1_10
109. Спаський Г. В., Дем'ян Я. Ю. Активізація інвестиційного процесу України. *Проблеми агропромислового комплексу Карпат* : міжвід. темат. наук. зб. 2014. Вип. 23. С. 9 – 17. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/34.pdf
110. Дрич А. Основні способи досягнення інвестиційної привабливості України. *Вісник НБУ*. 2010. № 4. С. 40 – 41. URL:<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/35504/1/17.pdf>

111. Сухоруков А. І. Інвестування української економіки : монографія. Київ : Нац. ін. -т проблем міжнар. безпеки, 2005. 440 с. [URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe)
112. Гуменна К. Р. Еволюція теоретичних підходів до тлумачення поняття «інвестиції». *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 34. С. 326 – 332. [URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2013_34_39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2013_34_39)
113. Харазішвілі Ю. М., Назарага І. М. Інвестиції: підхід до прогнозування. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 9. С. 213 – 222. [URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_9_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_9_29)
114. Антошкіна Л. І. Інвестиції як вкладення в економічне зростання. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. № 2. С. 43 – 51. [URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2013_2_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2013_2_8)
115. Курган О. Г., Шехман В. В. Капітальні інвестиції як основа інноваційного розвитку підприємства. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 1. С. 180 – 187. [URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2013_1_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2013_1_18)
116. Скопенко Н. Прямі іноземні інвестиції в АПК: переваги, недоліки, ризики. *Науковий вісник. Серія : Фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 2. С. 58–62. [URL:http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/15055/1/_58_62.pdf](http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/15055/1/_58_62.pdf)
117. Мазур Н. Проблеми і перспективи інвестицій в АПК України. *Економіка АПК*. 2009. № 4. С. 73 – 77. [URL:https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/163894.pdf](https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/163894.pdf)
118. Миколаєнко Л. А. Інвестиції в аграрний сектор України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2013. Вип. 181 (5). С. 66 – 72. [URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2013_181%285%29_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2013_181%285%29_11)
119. Скидан О. В., Лисогор Ю. І. Інвестиції в аграрний сектор економіки як основа формування продовольчої безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 18. С. 6 – 8. [URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_18_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_18_3)
120. Близнюк А. О., Шершенюк О. М. Інвестиції в сільське господарство України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 2. С. 53–55.

[URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_2_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_2_14)

121. Макаренко П. М., Балахнічова Л. М. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку підприємств АПК : монографія. Херсон : МУБіП, 2006. 163 с.

[URL:http://www.disslib.org/rozvytok-finansovo-kredytneho-zabezpechennja-pererobnykh-pidpryyemstv-apk.html](http://www.disslib.org/rozvytok-finansovo-kredytneho-zabezpechennja-pererobnykh-pidpryyemstv-apk.html)

122. Стариченко М. А. Зарубіжний досвід організації інвестування сільського господарства. *Економіка та управління АПК* : зб. наук. праць / Білоцерк. нац. аграр. ун-т. Біла Церква, 2012. Вип. 9 (97). С. 45 – 50.

[URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/есupark_2012_9_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/есupark_2012_9_12)

123. Сатир Л. М. Особливості сільського господарства як об'єкт інвестування. *Науковий вісник НУБіП України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес.* 2012. № 17. Ч. 4. С. 98 – 106. [URL:https://lib.snau.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_13/cgiirbis_64](https://lib.snau.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_13/cgiirbis_64)

124. Романчук А. Л., Шудрава О. В. Нормативно-правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні та країнах СНД : порівняльний аналіз. URL: <http://ukr.vipreshebnik.ru/invest-men/4402-normativno-pravove-regulyuvannya-investitsijnoji-diyalnosti-v-ukrajini-ta-krajinakhsnd-porivnyalni-analiz.html> (дата звернення: 02. 03. 2020 р.).

125. Панорама інвестиційної привабливості АПК України. М. І. Кисіль, Т. В. Мацибора, С. П. Іващук та ін. ; пер. з англ. Мелколм Андервуд. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 122 с. [URL:https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/588118.pdf](https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/588118.pdf)

126. Лопатинський Ю. М. Компоненти розвитку вітчизняних підприємств. *Вісник КПНУ імені Івана Огієнка. Економічні науки.* 2008. Вип. 1. С. 77 – 79.

127. Россоха В. В., Шарапа О. М. Інституційне забезпечення управління господарською діяльністю аграрних підприємств. *Економіка АПК.* 2016. № 10. С. 73 – 82.

128. Живко М. Нова економіка: синергія інформатизації та глобального громадянського суспільства. *Журнал європейської економіки.* 2018. Т. 17. № 1. С. 36 – 58. [URL:http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/3148](http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/3148)

129. Polanyi K. The Great Transformation. New York : Farrar and Rinehart, 1944. 305 p. URL:https://inctpped.ie.ufrj.br/spiderweb/pdf_4/Great_Transformation.pdf
130. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм и демократія. Москва : Экономика, 1995. 540 с.
131. Корнай Я. Системная парадигма. *Вопросы экономики*. 2002. № 4. С. 4 – 22. URL: http://www.cemi.rssi.ru/publication/newbooks/Econ-Mod-Math/Kleiner_EMMbook2016.pdf
132. Матвієнко Р. О. Економічна система та її роль в організації регіонального простору: специфіка та елементи. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 5. С. 152 – 155. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2013_5_18
133. Сундук А. М. Економічна система України та її регіонів у процесах взаємодії із впливами зовнішнього походження. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія : Економіка. 2011. Вип. 10. С. 177 – 184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_ekon_2011_10_24
134. Семко Т. В. Відкрита стаціонарна економічна система як об'єкт дослідження національної економіки. *Економіка та держава*. 2010. № 9. С. 24 – 25. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2010_9_8
135. Експерт: Вертикальна інтеграція агрохолдингів – захисна реакція. URL : <https://agroportal.ua/ua/news/ukraina/ekspert-vertikalnaya-integratsiya-agrokholdingov--zashchitnaya-reaktsiya> (дата звернення: 18. 06. 2020 р.).
136. Мартин А. Захист економічної конкуренції у сільськогосподарському землекористуванні: проблема агрохолдингів. *Землевпорядний вісник*. 2010. № 8. С. 26 – 32. URL: https://zsu.org.ua/docs/articles/martyn_5
137. Carlton, Dennis W., and Jeffrey M. Perloff. Modern Industrial Organization, third ed. Reading MA: Addison-Wesley, 2000. 780 p. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1093/ajae/83.1.254>
138. Прієшкіна О. Конституційний лад та економічна система: загально-теоретичні аспекти. *Юридичний вісник*. 2015. № 1. С. 23 – 30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2015_1_6

139. Бондар О. А. Методологічна платформа поняття «економічна система». *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 10. С. 40 – 42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_10_11
140. Калуцький І. Ф., Якубів В. М. Бесенюк М. І. Стратегічні орієнтири організації ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна економіка*. 2013. № 2. С. 53 – 55.
141. Потравка Л. О. Синергія трансформацій аграрного сектору України : монографія. Херсон : Айлант, 2016. 355 с. URL: http://194.44.11.130/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64
142. Левандівський О. Т. Теоретичні засади інвестиційної діяльності. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ, 2016. Вип. 12. Т. 1. С. 98 – 104. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2016_12%281%29_18
143. Левандівський О. Т. Інвестиції сільськогосподарських підприємств. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія : Економіка. Івано-Франківськ, 2019. Вип. 14. С. 92 – 95.
144. Литвин Ю. О. Сільська територія як соціально-економічна система *Економіка та держава*. 2012. № 11. С. 118 – 121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2012_11_34
145. Домбровський О. Г. Економічна система у вимірах синергії: часовопросторовий контекст. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_20.11 (дата звернення: 08.03.2020 р.).
146. Кац О. А. Державне регулювання та контроль розвитку і функціонування соціально-економічних систем різних рівнів. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2012. № 3. С. 114 – 117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uprv_2012_3_19
147. Кропівцова Н. І. Інвестиційна діяльність в Україні: сучасний стан та перспективи. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2012. Вип. 1 (1). С. 408 – 416. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_1%281%29_59

148. Свиноус Н. І. Теоретичні основи трактування понять «інвестиція» та «інвестиційна діяльність». *Економіка та управління АПК*. 2019. № 1. С. 89 – 99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есurapk_2019_1_10

149. Романова Л. В. Вплив державного регулювання на підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Наукові праці. Національного університету харчових технологій*. 2013. № 51. С. 174 – 182.

150. Коренюк П. І., Левандівський О. Т. Формування інвестиційної привабливості підприємств галузей національної економіки : монографія. Кам'янське : ДДТУ, 2019. 294 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64

151. Гречан А. П., Бабич Л. М. Інноваційно-інвестиційна діяльність як базова передумова сталого розвитку суб'єктів господарювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Економічні науки. 2019. Вип. 34. С. 27 – 32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2019_34_7

152. Спаський Г. В. Інвестиційна діяльність у сільськогосподарських підприємствах Закарпатської області. *Економіка АПК*. 2018. № 7. С. 47 – 55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_7_7

153. Ковтуненко К. В., Нестеренко О. В. Стратегія вибору альтернативного джерела фінансування інноваційної діяльності підприємства. *Modern economics*. 2017. № 5. С. 36 – 49. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/the-strategy-of-choosing-an-alternative-source/>

154. Макаренко П. М. Стратегія розвитку інвестиційної діяльності в АПК. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія : Фінанси і кредит. 2013. № 1. С. 83 – 88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsnau_2013_1_17

155. Крахіна В. А. Стратегія удосконалення інфраструктурного забезпечення інвестиційної діяльності в регіонах. *Інноваційна економіка*. 2014. № 2. С. 83 – 88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2014_2_14

156. Бахчиванжи Л. А., Павлова О. Ю. Диверсифікація діяльності аграрних підприємств як стратегія управління соціально-економічним розвитком. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Економіка і менеджмент. 2013. Вип. 6. С. 84 – 91. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu>

eim 2013 6 16

157. Живко М. Нова економіка: синергія інформатизації та глобального громадянського суспільства. *Журнал європейської економіки*. 2018. Т. 17. № 1. С. 36 – 58. URL:<http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1311>

158. Томич П. М. Стратегія і тактика інвестиційної діяльності підприємства. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2013. № 50. С. 237 – 242. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2013_50_39

159. Давидюк Т. В., Міронова О. І. Взаємозв'язок понять «Інвестиційна діяльність» та «Інвестиційна нерухомість» у системі бухгалтерського обліку. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія : Економічні науки. 2013. № 2. С. 111 – 116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_eco_2013_2_19

160. Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. Аграрна політика та чинники її реалізації. *Економіка АПК*. 2019. № 10. С. 6 – 17. URL:<http://www.eapk.org.ua/contents/2019/10/6>

161. Boudeville J. R. Problems of regional economic planning. Edinburgh: Edinburgh at the University Press, 1966. 192 p. URL:<https://www.cambridge.org/core/journals/recherches-economiques-de-louvain-louvain-economic>

162. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17 червня 2004 р. № 1807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15/ed20040617#Text> (дата звернення 18.04.2020 р.)

163. Гуткевич С. О., Князевич А. О. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств на меліорованих землях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Економіка. 2009. Вип. 11. С. 241 – 247. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2009_11_31

164. Левандівський О. Т. Теоретичні аспекти малих форм сільського господарювання. *Аграрна економіка : науковий журнал львівського національного аграрного університету*. Львів. 2012. Т. 5. № 3 – 4. С. 139 – 145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2012_5_3-4_25

165. Стельмашук А. М. Формування ринкової моделі агрострахування на засадах державно-приватного партнерства. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1 – 2.

С. 13 – 24.

166. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція) : Закону України від 12 лютого 2015 року № 191-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-19#Text> сторінка 118 (дата звернення 13.04.2020 р.).

167. Бьюкенен Д. Сочинения. Перевод с англ. Москва : Гаурус Альфа, 1997. 169 с. URL:<https://www.dissercat.com/content/sistemnaya-organizatsiya-investitsionnoi-deyatelnosti-v-selskom-khozyaistve-regiona>

168. Haken H. Synergetics as a Tool for Conceptualization and Mathematization of Cognition and Behavior – How Far Can We Go? Stadler. Berlin, 1990. P. 2 – 31. URL:<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/8/62.pdf>

169. Данилишин Б., Пилипів В. Формування цілісної національної господарської системи: соціолого-економічні аспекти. *Вісник Національної академії наук України*. 2008. № 7. С. 3 – 11. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2008_7_1

170. Ушкаренко Ю. В. Синергія кооперативної взаємодії. *Агросвіт*. 2011. № 12. С. 11 – 16. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2011_12_3

171. Ільченко Н. Синергія міжсекторного партнерства в соціально-економічному розвитку громади. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія : Економічні науки. 2014. Вип. 37 (2). С. 33 – 42. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2014_37%282%29_8

172. Полянська А. С. Синергія як критерій вибору стратегії взаємодії у розвитку підприємств. *Technology audit and production reserves*. 2012. № 4 (2). С. 15 – 16. URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64

173. Ляшенко О. М. Безпечна синергія в управлінні підприємством. *Управління проєктами та розвиток виробництва*. 2016. № 2. С. 76 – 80. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uprv_2016_2_10

174. Данкевич Є. М. Складові синергійного ефекту діяльності інтегрованої структури в аграрному секторі економіки. *Прикладна наука та інноваційний шлях розвитку національного виробництва* : матеріали міжнар. науково-практичної Інтернет-конференції (м. Тернопіль, 4 – 5 жовтня 2012 р.). Тернопіль : Крок,

2012. С. 170 – 173. URL:<http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7814/Dankevych%20A.Y.%2021.pdf>

175. Якобчук В. П., Литвинчук І. Л. Феномен синергії в інтегрованих корпоративних структурах агробізнесу. *Формування ринкової економіки*. 2009. Спец. вип. : Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України. С. 614 – 623. URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/8938>

176. Хоменко І. О. Синергійний ефект взаємодії підприємств у межах кластеру. *Вісник Національного транспортного університету*. 2011. № 24 (1). С. 430 – 433. URL:<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4053>

177. Юрчишин В. В. До проблеми системної переорієнтації розвитку агросфери на засадах соціоекономіки. *Економіка АПК*. 2013. № 11. С. 6 – 17.

178. Мельников В. В. Синергійний ефект при моделюванні інноваційних процесів. *Інноваційна економіка*. 2014. № 5. С. 335 – 340.

179. Левандівський О. Т. Організаційно-економічні засади інвестиційної діяльності у сфері агробізнесу. Монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. 2020. 347с.

180. Левандівський О. Т. Стимулювання інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія : Економіка. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 11. С. 259 – 262. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Ekon_2015_11_52

181. Іванченко Г. В. Синергійний ефект кластерних утворень у регіоні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія : Економічні науки. 2012. № 2. С. 66 – 70. URL:<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/759/1/aref--vse.pdf>

182. Ковальчук В. Г. Сільськогосподарський кооператив – ситуативний зміст самоуправління. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. 2010. Вип. 18. С. 215 – 218. URL:http://www.lnau.edu.ua/lnau/attachments/6559_dis.pdf

183. Тернер Ф. Г. О рабочем классе и мерах к обеспечению его благосостояния. Санкт-Петербург, 1861. 583 с.

URL:https://lib.rgo.ru/dsweb/View/ResourceCollection-1392

184. Чайнов А. В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации. Москва : Наука, 1991. 454 с.

URL:https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-teorii-krestyanskoj-kooperatsii-a-v-chayanova

185. Про кооперацію : Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text> (дата звернення 05.04.2020 р.)

186. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21 липня 2020 р. № 819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (дата звернення 27.04.2020 р.)

187. Чайнов А. В. Трудовые земледельческие артели или интегральная сельскохозяйственная кооперация. *Вестник с/х*. 1919. № 1 – 4. С. 12 – 14.

URL:https://www.fantlab.ru/work581918

188. Зіновчук В. В., Довженко В. А. Сільськогосподарська кооперація: проблеми та перспективи. *Економіка АПК*. 2017. № 9. С. 90 – 96.

URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_9_17

189. Яців І. Б., Яців С. Ф. Особливості формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28, № 1. С. 278 – 285.

190. Richmond B. An Introduction to Systems Thinking. High Performance Systems, Inc, STELLA. 2001. URL:https://www.colorado.edu/center/mortenson/sites/default/files/attached-files/stella_ist_0.pdf (дата звернення 15.03.2020 р.).

191. Costanza R., Gottlieb S. Modelling ecological and economic systems with STELLA: Part II. *Ecol. Model.* 1998. № 112. P. 81 – 84.

192. Costanza R., Duplisea D., Kautsky U. Ecological Modeling on Modelling Ecological And Economic Systems with STELLA. *Ecol. Model.* 1998. № 110. P. 1 – 4.

193. Kwaśniecki W. Dynamika Systemów jako metoda nauczania. W książce: *Symulacja komputerowa w nauczaniu ekonomii*. Red. E. Radosińskiego, Polskie

Towarzystwo Symulologiczne. 1998. [URL:http://www.lnau.edu.ua/lnau/attachments/6560_dis.pdf](http://www.lnau.edu.ua/lnau/attachments/6560_dis.pdf) (дата звернення 14.09.2018 р.).

194. Costanza, R. A. Voinov. Modelling ecological and economic systems with STELLA: Part III. *Ecol. Model.* 2001. № 143. С. 1 – 7.

195. Ащепкова Л. Я. Применение программного пакета STELLA для моделирования сложных систем. Методическое пособие для курса "Моделирование сложных экономических систем и деловые игры". Владивосток. 2002. 27 с. [URL:http://window.edu.ru/resource/896/40896](http://window.edu.ru/resource/896/40896) (дата звернення 19.07.2018 р.).

196. Козак І., Парпан В. Екологічне моделювання із застосуванням програми STELLA. Івано-Франківськ : Плай, 2009. 189 с.

197. Соколовська З. М. Імітаційне моделювання бізнес-процесів складних економічних систем. *Праці Одеського політехнічного університету.* 2011. Вип. 3 (37) С. 135 – 141.

198. Соколовська З. М., Клепікова О. А. Комп'ютерне моделювання складних економічних систем : монографія. Одеса : Астропринт. 2011. 502 с. [URL: http://simulation.su/uploads/files/default/2011-sokolovskaya-1.pdf](http://simulation.su/uploads/files/default/2011-sokolovskaya-1.pdf) (дата звернення 25.01.2019 р.).

199. Соколовська З. М., Яценко Н. В. Системно-динамічні моделі в прогнозуванні розвитку складних економічних систем. *Бізнес Інформ,* 2014. № 5. С. 121 – 132.

200. Соколовська З. М., Клепікова О. А. Прикладні моделі системної динаміки : монографія. Одеса : Астропринт, 2015. 308 с. [URL: http://simulation.su/uploads/files/default/2011-sokolovskaya-1.pdf](http://simulation.su/uploads/files/default/2011-sokolovskaya-1.pdf) (дата звернення 05.06.2019 р.).

201. Waltersa J. P., Archerb D. W., Sassenrathc G. F., Hendricksond J. R., Hansond J. D., Hallorane J. M., Vadas P., Alarcon V. J. Exploring agricultural production systems and their fundamental components with system dynamics modelling. *Ecological Modelling.* 2016. № 333. P. 51 – 65.

202. Сичевський М. П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. *Економіка АПК.* 2019. № 1. С. 6 – 17. [URL:http://eapk.org.ua/contents/](http://eapk.org.ua/contents/)

2019/01/6 (дата звернення 12.04.2020 р.).

203. Структура земельного фонду України. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 28.04.2020 р.).

204. Воронич М. М. Теоретико-методичні підходи до функціонування аграрного сектору в умовах геоекономіки. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 80 – 88. URL: <http://eapk.org.ua/contents/2019/01/80> (дата звернення 07.07.2020 р.).

205. Сільське господарство України 1995: Статистичний збірник. Державний комітет статистики України. Київ, 1996. 202 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm (дата звернення 15.06.2020 р.).

206. Сільське господарство України 2000: Статистичний збірник. Державний комітет статистики України. Київ, 2001. 263 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm (дата звернення 16.06.2020 р.).

207. Сільське господарство України 2005: Статистичний збірник. Державний комітет статистики України, Київ, 2006. 367 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm (дата звернення 18.06.2020 р.).

208. Сільське господарство України 2006. Статистичний збірник. Державний комітет статистики України, Київ, 2007. 368 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm (дата звернення 18.06.2020р.).

209. Сільське господарство України 2008: Статистичний збірник. Державний комітет статистики України, 2009. Київ. 334 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm (дата звернення 19.06.2020 р.)

210. Сільське господарство України 2010: Статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2011. Київ. 385 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm (дата звернення 19.06.2020 р.)

211. Сільське господарство України 2012: Статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2013. Київ. 403 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm (дата звернення 20.06.2020 р.).

212. Сільське господарство України 2014. Статистичний збірник: Державна служба статистики України, 2015. Київ. 363 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm (дата звернення 20.06.2020 р.).

213. Сільське господарство України 2015: Статистичний збірник Державна служба статистики України, [сайт]. Київ, 2016. 360 (362 с.). URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 15.03.2020 р.).

214. Сільське господарство України 2016: Статистичний збірник Державна служба статистики України, [сайт]. Київ, 2017. 360 (247 с.). URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 15.03.2020 р.).

215. Сільське господарство України 2017: статистичний збірник. Державна служба статистики України, [сайт]. Київ, 2018. 360 (246 с.). URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 15.03.2020 р.).

216. Сільське господарство України 2018: статистичний збірник. Державна служба статистики України, [сайт]. Київ, 2019. 360 (236 с.). URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 15.03.2020 р.).

217. Сільське господарство України 2019: статистичний збірник. Державна служба статистики України, [сайт]. Київ, 2020. 360 (230 с.). URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 15.06.2020 р.).

218. Рябоконт В. П. Проблеми формування соціально-економічних умов розвитку українського села. *Економіка АПК*. 2015. № 9. С 68 – 74. URL:<http://eapk.org.ua/contents/2015/09/68> (дата звернення 07.09.2019 р.).

219. Ткачук В. А. Сучасний стан і тенденції розвитку аграрного ринку праці. *Економіка АПК*. 2019. № 7. С. 6 – 13. URL:<http://eapk.org.ua/contents/2019/07/6> (дата звернення 09.08.2020 р.).

220. Зінчук Т. О., Николюк О. М., Пивовар П. В. Особливості функціонування вертикально інтегрованих бізнес-структур холдингового типу в аграрному секторі. *Економіка АПК*. 2019. № 9. С. 19 – 30. URL:<http://eapk.org.ua/contents/2019/09/19> (дата звернення 10.07.2020 р.).

221. Пасхавер Б. Й. Продовольче самозабезпечення населення України. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 5 – 10. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_1_3 (дата звернення 01.02.2020 р.).

222. Визначено області-лідери за виробництвом соняшнику. URL: <https://superagronom.com/news/6314-viznachenno-oblasti-lideri-za-virobnitstvom->

sonyashniku-v-minulomu-rotsi (дата звернення 29.04.2020 р.)

223. Юрченко І. В. Регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення: досвід Польщі. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 88 – 94. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_4_13 (дата звернення 27.09.2020 р.).

224. Гнатишин Л. Б. Діагностика доданої вартості продукції фермерських господарств. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка*. 2019. № 14. С. 33 – 37.

225. Козак О. А. Розвиток молочної галузі в контексті забезпечення продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С. 14 – 22. URL:<http://eapk.org.ua/contents/2018/02/14> (дата звернення 04.06.2020 р.).

226. Аналіз поточної кон'юнктури і прогноз ринків тваринницької продукції в Україні та світі : монографія / О. М. Шпичак, О. В. Боднар, Н. Г. Копитець та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 304 с. URL:<http://www.iae.org.ua/activity/books/1439--lr-2015-392-.html> (дата звернення 07.11.2019 р.).

227. “Найбільш вигідні та найзбитковіші”: яка рентабельність виробництва зернових культур в Україні. URL: <https://news.agro-center.com.ua/plant-growing/najbilsh-vigidni-ta-najzbitkovishi-jaka-rentabelnist-virobnictva-zernovih-kultur-v-ukraini.html> (дата звернення 25.04.2020 р.)

228. Рентабельність виробництва молока в Україні у 2018 р. зменшилась на 10%. URL: <https://infoindustria.com.ua/rentabelnist-virobnicztva-moloka-u-silskogospodarskih-pidpri%D1%94mstvah-u-2018-roczy-zmenshilas-do-161/> (дата звернення 15.04.2020 р.)

229. Буняк Н. М., Данилко І. М. Механізм зовнішньоекономічної діяльності на ринку насіння зернових колосових культур. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 42 – 47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2019_2_7 (дата звернення: 14. 03. 2020 р.).

230. У 2018 р. аграрії встановили абсолютний рекорд експорту сільгосппродукції. URL:<https://agropolit.com/news/11075-u-2018-rotsi-agrariyi-vstanovili-absolyutniy-rekord-eksportu-silgospproduktsiyi> (дата звернення 14.04.2020 р.)

231. Соняшникова олія, шрот та м'ясо є ключовими позиціями в експорті продуктів переробки з України. URL: <https://agri-gator.com.ua/2019/01/05/sonjashnikova-olija-shrot-ta-m-jaso-ie-kljuhovimi-pozicijami-v-eksporti-produktiv-pererobki-z-ukraini/> (дата звернення 12.04.2020 р.)

232. Свиноус І. В., Рудич О. О., Зубченко В. В. Диверсифікація як фактор нівелювання ризиків виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна економіка*. 2018. № 3 – 4 (74) С. 42 – 49.

233. Шебанін В. С. Проблеми технічного переоснащення сільського господарства в Україні. *Економіка України*. 2002. № 12. С. 68 – 72.

234. Лупенко Ю. О., Захарчук О. В., Могилова М. М. Наукове забезпечення техніко-технологічного оновлення аграрного виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 5–12.

235. Потреба в основних засобах на виробництво аграрної продукції на період до 2025 р. становить 1532,7 млрд грн – думка експертів URL: <https://agroelita.info/2017/05/potreba-v-osnovnyh-zasobah-na-vyrobnytstvo-ahramoji-produktsiji-na-period-do-2025-roku-stanovyt-15327-mlrd-hrn-dumka-ekspertiv/> (дата звернення 15.06.2020 р.).

236. Сума компенсації за купівлю с/г техніки за жовтень-листопад 2019 р. URL: <https://news.dtkt.ua/state/other/60062> (дата звернення: 22.06. 2020 р.).

237. Сатир Л. М. Концептуальні засади відтворення виробничо-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Економіка та управління АПК*. 2012. №8 (95). С. 78 – 82. URL:http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64 (дата звернення 03.05.2018 р.).

238. Сатир Л. М. Організаційно-економічні засади формування виробничого потенціалу господарств населення. *Економічні науки* : зб. наук пр. Луцького НУ. 2012. Вип. 9 (34). Ч. 2. С. 110 – 119. URL:http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64 (дата звернення 07.05.2018 р.).

239. Скоцик В. Є., Сатир Л. М. Організаційно-економічні аспекти формування матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств *Агросвіт*. 2015. № 16. С. 34 – 39. URL:<http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi->

[bin/irbis_nbuvcgiiirbis_64](#) (дата звернення 10.06.2020 р.).

240. Білоусько Я. К., Денисенко П. А. Техніко-технологічне забезпечення аграрного виробництва. Київ : ННЦ ІАЕ, 2005. 128 с. URL: https://econommeneg.btsau.edu.ua/sites/default/files/visnyky/economika/danilenko_1-2014.pdf (дата звернення 15.10.2019 р.).

241. Білоусько Я. К., Підлісецький Г. М., Яковенко В. П. Стан та перспективи розвитку матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва. Київ : ІАЕ, 2003. 48 с.

242. Щодо шляхів підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-shlyakhiv-pidvischennya-efektivnosti-vikoristannya-zemel#_ftn11 (дата звернення 16.04.2020 р.)

243. Економіка використання мінеральних добрив в сільському господарстві. URL: <https://propozitsiya.com/ua/ekonomika-vykorystannya-mineralnyh-dobryv-v-silskomu-gospodarstvi> (дата звернення 16.04.2020 р.)

244. Ефективність використання мінеральних добрив в Україні в 2,6 рази нижча, ніж у Франції. URL: <https://agrotimes.ua/agronomiya/efektivnist-vikoristannya-mineralnih-dobriv-v-ukrayini-v-2-6-raza-nizhcha-nizh-u-franciyi/> (дата звернення: 12.05.2020 р.).

245. Казакова І. В. Особливості формування світового та вітчизняного ринків мінеральних добрив. Економіка і прогнозування. 2015. № 2 С 104 – 116. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_15_2_104_uk.pdf (дата звернення 12.04.2020 р.)

246. Економіка використання мінеральних добрив в сільському господарстві. URL: <https://propozitsiya.com/ua/ekonomika-vykorystannya-mineralnyh-dobryv-v-silskomu-gospodarstvi> (дата звернення: 12.05.2020 р.).

247. Макаренко П. М., Чіп Л. О. Показники оцінки економічної стійкості аграрних підприємств. *Агросвіт*. 2008. № 24. С. 34 – 37. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=49&i=6> (дата звернення 07.03.2018 р.).

248. Технологія нульового обробітку ґрунту набирає популярності в Україні URL: <http://www.agribusiness.kiev.ua/uk/news/ucab/28-11-2013/1385630206/> (дата

звернення 15.03.2019 р.).

249. Станкевич О. Б., Мацибора В. І. Ефективність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. *Науковий вісник НАУ*. 2001. Вип. 34. С. 294 – 297.

250. Саблук П. Т. Стабільні економічні умови як фактор послідовного підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2003. № 1. С. 12 – 17.

251. Кісіль М. І., Коденська М. Ю., Саблук П. Т. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України. Київ : ННЦ ІАЕ, 2005. 478 с.

252. Шкляр В. Б. Становлення і розвиток ринку матеріально-технічних засобів в аграрному виробництві. *Економіка АПК*. 2003. № 5. С. 117 – 121.

253. Джупина Ю. І. Ринок матеріально-технічних засобів агропромислового комплексу України. *Економіка АПК*. 2004. № 11. С. 126 – 134.

254. Економіка сільського господарства : навч. посіб. / В. К. Збарський, В. І. Мацибора, А. А. Чалий та ін. ; за ред. В. К. Збарського і В. І. Мацибори. Київ : Каравела, 2009. 264 с.

255. Олійник О. Шляхи реформування вітчизняного сільськогосподарського машинобудування. *Техніка і технології АПК*. 2009. № 2. С. 36–38.

256. Петров В. М., Токар А. В. Забезпечення зернозбиральними комбайнами сільського господарства України та іноземних країн. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва* : зб. наук. пр. 2009. № 6. Серія : Економічні науки. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnau_ekon/2010_6 (дата звернення: 15.05.2020 р.).

257. Сільськогосподарська кооперація: зарубіжний досвід та перспективи впровадження у вітчизняну практику : монографія. А. С. Даниленко, О. М. Варченко, І. В. Артимонова, І. О. Бистрова, О. С. Рудич. Біла Церква : Білоцерк. нац. аграр. ун-т, 2011. 259 с.

258. Іванишин В. В. Роль лізингу в забезпеченні сільськогосподарських підприємств засобами механізації : наук. вид. Київ : ЕКО, 2003. 292 с.

259. Сатир Л. М. Особливості розвитку сільськогосподарської кооперації Франції. *Аграрний вісник*. 2012. № 4. С. 72 – 75.

260. Гайдуцький П. І., Лобас М. Г. Відродження МТС (організація машинно-технологічних станцій в ринкових умовах). Київ : НВАТ «Агроінком», 1997. 508 с.

261. Нікітченко С. О. Концентрація та поглиблення інтеграційних процесів в АПК. *Економіка АПК*. 2011. № 1. С. 77 – 83.

262. Романенко И. Воспроизводство основных производственных фондов агропредприятий. *АПК : экономика и управление*. 2006. № 10. С. 54 – 58.

263. Черевко Г. В. Агрохолдинги як нові організаційні форми крупнотоварного господарювання в агробізнесі України. *Аграрна економіка*. 2012. № 1 – 2. Т. 5. С. 32 – 35. [URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2012_5_1-2_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2012_5_1-2_9) (дата звернення 06.06.2019 р.).

264. Пугачов М., Сирийчик Т., Фургальські А. Транспортна політика України та її наближення до норм Європейського Союзу. Київ : АДЦБС, 2010. 102 с.

265. Синюков А. Г. Функционирование машинно-технологических станций в системе АПК/РАСХН. Новосибирск, 1999. 77 с.

266. Синюков А. Г. Производственно-техническое обслуживание сельского хозяйства Сибири: состояние, проблемы и пути. *Экономика с/х и перераб. предприятий*. 2003. № 12. С. 20 – 23.

267. Шульський М. Г. Шульський А. М. Фермерство як форма підприємницької діяльності в аграрному виробництві. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2013. Т. 15, № 2. С. 466 – 472.

268. Левандівський О. Т. Організаційна структура сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник ужгородського університету* : зб. наук. праць. Серія : Економіка. Вип. 2 (39). Ч. 2. Ужгород. 2013. С. 163 – 167.

269. Обсяг інвестицій в аграрний сектор скоротився на 35 % – один з найбільших спадів за п'ять років. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/investiciji-v-ukrajinu-obsyag-investiciy-v-agrarniy-sektor-skorotivsya-na-35-novini-11014682.html> (дата звернення: 20.06.2020 р.).

270. Іноземні інвестиції: хто і куди вкладав гроші в Україні останні чотири роки. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/20/infografika/finansy/inozemni->

investycziyi-xto-kudy-vkladav-hroshi-ukrayini-ostanni-chotyry-roky (дата звернення: 20.06.2020 р.).

271. Левандівський О. Т. Методологія інвестиційного забезпечення сільського господарства. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія : Економіка. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 12. С. 105 – 109.

272. Левандівський О. Т. Аграрні відносини в умовах світової економічної інтеграції. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія : Економіка. Івано-Франківськ, 2014. Вип. 10. С. 44 – 48.

273. Левандівський О. Т. Організаційно-економічні засади інвестиційної діяльності у сфері агробізнесу : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника», 2020. 347 с.

274. Кукса І. М., Терещенко С. І. Фінансове забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств з урахуванням теорії технологічних укладів. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 5. С. 29 – 33. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_5_7 (дата звернення 09.08.2019 р.).

275. Левандівський О. Т. Особливості сільськогосподарської діяльності в сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 13. Т. 2. С. 64 – 69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2017_13%282%29_11 (дата звернення 14.06.2020 р.).

276. Левандівський О. Т., Морицан О. М., Морицан В. Ф. Методичні підходи в оподаткуванні сільськогосподарських підприємств. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія : Економіка. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 13. С. 65 – 69.

277. Левандівський О. Т., Дребот С. Д. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2019. Т. 2. № 15. С. 32 – 41.

278. Левандівський О. Т. Відносини власності в сільському господарстві. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ, 2014. Вип. 10. Т. 2. С. 222 – 228. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2014_10%282%29_35 (дата звернення 07.12.2018 р.).

279. Савич В. І., Левандівський О. Т. Фінансові інституції в системі іпотечного кредитування сільськогосподарських товаровиробників. *Наукові записки*. Серія : Економіка, 2012. Острого : Вид-во НУ «Острозька академія», 2012. Вип. 19. С. 384 – 387. URL: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2012/n19/88.pdf> (дата звернення: 15.06.2020 р.).

280. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 черв. 2017 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF> (дата звернення: 18.05.2020 р.).

281. Оренда сільськогосподарських земель: зберігається дворазовий розрив між платою за державні та приватні землі. Держгеокадастр : веб-сайт. URL: <https://land.gov.ua/orenda-silskohospodarskykh-zemel-zberihaietsia-dvora-ovyi-rozryv-mizh-platoiu-za-derzhavni-ta-pryvatni-zemli> (дата звернення: 18.05.2020 р.).

282. Моніторинг земельних відносин в Україні, 2016 – 2017. Статистичний щорічник. 2018. Вересень. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monitoring.pdf> (дата звернення: 18.05.2020 р.).

283. Вартість сільськогосподарських земель та їх оренди у країнах Європейського Союзу. Земельний вісник України : економічний дискусійний клуб. 28 бер. 2018 р. URL: <http://zemvisnuk.com.ua/page/vart-st-zemel-ta-kh-orendi> (дата звернення: 18.05.2020 р.).

284. Левандівський О. Т. Зарубіжний досвід підвищення інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2019. № 9. С. 10 – 16. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2874&i=1> (дата звернення 07.09.2020 р.).

285. Національний банк України : веб-сайт. URL: www.bank.gov.ua (дата звернення: 19.05.2020 р.).

286. Даниленко А., Сокольська Т., Шуст О. Формування ринку землі в Україні – реалії і перспективи розвитку. *Схід*. 2017. № 6. С. 10 – 16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2017_6_3 (дата звернення 04.07.2019 р.).

287. Про оренду землі : Закон України № 46-47 від 1998 р. URL: <https://zakon>.

help/law/161-XIV/edition01. 01. 2019 (дата звернення: 26.05.2020 р.).

288. Звернення до керівництва держави щодо подолання кризової ситуації у сфері охорони земель URL: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_2017_11_01.pdf (дата звернення 12.03.2019 р.).

289. Вапнування ґрунтів – шлях до родючості. Агроперспектива : інформаційно-аналітичний журнал. 2017. № 6. URL: http://www.agroperspectiva.com/ru/free_article/336e (дата звернення: 26.05.2020 р.).

290. Жук В. М., Бездушна Ю. С. Капіталізація національного багатства України землі сільськогосподарського призначення: наукова доповідь. Київ : Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2019. 40 с.

291. Про оцінку земель : Закон України №1378-IV від 11.12.2003 р. (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15> (дата звернення: 26.05.2020 р.).

292. Пантюхова А. В. Оцінка земельних ресурсів сільськогосподарського призначення: обліковий аспект. *Економіка. Фінанси. Право*. 2014. № 10. С. 14 – 17.

293. Месель-Веселяк В. Я. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37 – 49.

294. Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 831. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21. 05. 2020 р.).

295. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12. 07. 2001 р. № 2658-14 // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 47. 252 с.

296. Про внесення змін до Типового договору оренди землі. URL: https://buh.ligazakon.net/ua/news/197347_kabmn-zmniv-tipoviy-dogovr-orendi-zeml (дата звернення: 18.06.2020 р.).

297. Левандівський О. Т. Особливості інвестиційного забезпечення АПК. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. VIII. Т. 2. С. 242 – 248. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2012_8%282%29_43 (дата

звернення 23.07.2018 р.).

298. Петти В. Экономические и статистические работы. Москва : Государственное социально-экономическое издательство, 1940. 38 с.

299. Шпичак О. М. Проблеми земельної реформи і ціни землі сільськогосподарського призначення. *Науковий вісник НУБіП України*. 2011. Вип. 168. Ч. 1. С. 10 – 17.

300. Шпичак О. М., Андрійчук В. Г. Проблеми теорії та практики формування ціни землі сільськогосподарського призначення. *Землевпорядний вісник*. 2003. № 3. С. 82 – 90.

301. Шпичак О. М. Рівень цін земель сільськогосподарського призначення – запорука ефективного функціонування їх ринку Економіка АПК. 2018. № 3. С. 38 – 48. URL: <http://eapk.org.ua/contents/2018/03/38> (дата звернення 12.05.2020 р.).

302. Шпичак О. М., Боднар О. В., Шпичак О. О. Теоретико-методологічні та практичні основи ціноутворення : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2017. 545 с.

303. Шпичак О. М. Сільське господарство України на початку та в кінці ХХ століття. Київ : ІАЕ, 2000. 68 с.

304. Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и иностранных государств : статистический сборник. Санкт-Петербург, 1913. 601 с.

305. Лукьянчикова А. А. Методические основы оценки земельных участков. *Землеустройство, кадастр и мониторинг земель*. 2008. № 12. С. 25 – 27.

306. Савич В. І., Левандівський О. Т. Організаційні передумови іпотечного кредитування сільськогосподарських товаровиробників. *Формування ринкової економіки в Україні* : науковий збірник Львівського національного університету ім. І. Франка. Львів : Вид-во Львівського національного університету ім. І. Франка, 2012. Вип. 26. Ч. 2. С. 176 – 181.

307. Трофименко В. Т. Правовое, методологическое и информационное обеспечение оценки земли. Москва : Колос С, 2006. 542 с.

308. Махт В. А., Руди В. А., Осинцева Н. В. Методическое обеспечение оценки рыночной стоимости земельных участков сельскохозяйственного назначения.

Омск : Кн. изд-во, 2009. 75 с.

309. Левандівський О. Т. Державна підтримка аграрного сектору в сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 14, Т. 2. С. 87 – 94.

310. Сахацький М. П., Запша Г. М., Сахацький М. М. Управління розвитком економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств. *Інноваційна економіка: наук. виробн. журнал*. 2019. № 7 – 8. С. 52 – 56.

311. Левандівський О. Т. Державна підтримка інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія : Економіка. Івано-Франківськ, 2020. Вип. 15. С. 138 – 141.

312. Держпідтримка аграріїв 2020. Кредити, тваринництво, фермерство, техніка, садівництво. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/694-derjpidtrimka-agrariyiv-2020-krediti-tvarinnitstvo-fermerstvo-tehnika-sadivnitstvo> (дата звернення: 08.06.2020 р.).

313. Международный обзор госдотаций аграриям. URL: <https://smebanking.news/ru/18320-mezhdunarodnyj-obzor-gosdotacij-agrariyam> (дата звернення: 08.06.2020 р.).

314. Державно-приватне партнерство в сільському господарстві: міжнародний досвід та перспективи для України. URL: <http://ppp-ukraine.org/wp-content/uploads/2014/01/Edward-White-PPPs-in-Agriculture-for-Ukraine-UKR-1.pdf> (дата звернення: 08.06.2020 р.).

315. Костирко А. Г. Перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств в контексті управління їх фінансовим потенціалом. *Економічні науки*. Сер. : *Економіка та менеджмент*. 2012. Вип. 9 (1.1). С. 165 – 170.

316. Пархомець М. К., Пуцентейло П. Р., Уніят Л. М. Поняття, суть інновацій та технологічні уклади інноваційного розвитку агропромислового бізнесу. *Інноваційна економіка*. 2019. № 5 – 6. С. 41 – 46.

317. Пуцентейло П. Особливості державної підтримки галузі м'ясного скотарства. Наука молода : зб. наук. праць молод. вчених Терноп. нац. екон. ун-ту. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. № 9. С. 39 – 47.

318. Levandivskyi O., Humeniuk V., Kaziuka N. Capital investments of agricultural producers in the globalization conditions. *Fundamental And Applied Researches: Contemporary Scientific and practical Solutions and Approaches. Interdisciplinary Prospects. Vol. V / Ed.: A. Dushniy, M. Makhmudov, M. Strenacikova. Baku; Banska Bystrica; Uzhhorod; Kherson : Posvit, 2019. P. 540 – 549.*

319. Левандівський О. Т. Особливості державного регулювання АПК. *Економіка та управління* : зб. наук. пр. Білоцерків. нац. аграр. ун-ту. Біла Церква, 2011. Вип. 5 (85). С. 16 – 19. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13990/1/61_395-400_Vis_720_Management.pdf (дата звернення: 08.06.2020 р.).

320. Левандівський О. Т. Фінансове забезпечення аграрного сектору у передових країнах світу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 11. Т. 2. С. 163 – 170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2015_11%282%29_22 (дата звернення 03.11.2020 р.).

321. Губені Ю. Е. Інституційні зміни у сільському господарстві Чеської Республіки в процесі реалізації аграрної реформи. *Вісник Львівського державного аграрного університету : економіка АПК*. 1999. № 6. С. 305 – 311.

322. Губені Ю., Сватош М. Організаційні особливості становлення фонду економічної підтримки сільського господарства в Чеській Республіці. *Аграрна економіка*. 2014. Т. 7, № 1 – 2. С. 12 – 16.

323. Твердохлебов В. Финансовые очерки. Москва, 1916. 189 с.

324. Соколов А. Теория налогов. Москва, 1928. 154 с.

325. Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 73 – 82

326. Серова Е. В. К вопросу о введении единого сельскохозяйственного налога в России. *Бюлетень Аналитического центра Агротехнологической экономики*. 2000. № 1. С. 3 – 21.

327. Про фіксований сільськогосподарський податок : Закон України від 17 грудня 1998 р. № 320-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-14#Text> (дата звернення: 14. 05. 2020 р.).

328. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України. *Вісник Національної академії наук України*. 2002. № 2. С. 31 – 40.

329. Колычев Н. А. Концепция достижения Российской Федерацией статуса лидера в области ресурсосбережения. URL: <http://spp.spb.ru/ru/node/5269/> (дата звернення 25.04.2020)

330. Про охорону навколишнього природного середовища : Закону України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення 15.04.2020 р.)

331. Солнышкова Ю. Н. Развитие экологического налогообложения в Российской Федерации. *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. 2017. № 2 (66). С. 87 – 90.

332. Колотырин К. П. Экономические инструменты стимулирования природоохранной деятельности. *Вестник Саратовского государственного технического университета*. 2009. № 1 (37). С. 186 – 196.

333. Моткин Г. А. Экономическая теория природопользования и охраны окружающей среды (Лекции теоретической систематики). Институт проблем рынка РАН. М., 2009. 350 с.

334. Тулупов А. С. Идентификация ущерба на базе эмерджентных представлений. *Региональные проблемы преобразования экономики*. 2013. № 1. С. 278 – 290.

335. Экономика природопользования: учебник. Под ред. К. В. Папенова. М.: ТЕИС: Велби, 2006. 928 с.

336. Кабанцева Н. Г. Кабанцева В. С. Страхование как механизм защиты от экологических рисков. *Поволжский торгово-экономический журнал*. Саратов: Изд-во Сарат. ин-та РГТЭУ. 2012. С. 36 – 44.

337. Тихонов С. А. Основы развития сельского хозяйства в аридной зоне. М. 2001. 231 с.

338. Дайман С. Ю., Островкова Т. В., Заика Е. А., Сокорнова Т. В. Системы экологического менеджмента для практиков. М.: Изд. РХТУ им. Д. И. Менделеева, 2004. 248 с.

339. В Україні оновлений національний стандарт ДСТУ ISO 14024: URL: <http://greenstar.org.ua/55-v-ukrayin-onovleniy-naconalnyi-standart-dstu-iso-14024.html> (дата звернення 24.10.2020)

340. Савкин В. И. Экологический менеджмент в апк как инструмент введения эффективного. *Вестник Орловского государственного аграрного университета*. 2007. № 2, Т. 5. С. 20 – 25.

341. Колчина О. А. нормативно-правовое регулирование инвестиционной деятельности в системе муниципального образования. *Известия Южного федерального университета*. Технические науки. 2013. № 3. С. 1 – 6.

342. Мезенина Н. С. Инновационная деятельность муниципального образования.. *Экономика и экономические науки*. 2013. № 2. С. 20 – 31.

343. Аузан А. А., Крючкова П. В. Административные барьеры в экономике. Задачи деблокирования. *Вопросы экономики*. 2001. № 5. С. 73 – 88.

344. Baumol W. J. Productivity Growth, Convergence, and Welfare: What the Long Run Data Show. *American Economic Review*. 1986. Vol. 76. Pp. 1072 – 1085.

345. Davis L. K., North D. C. Institutional Change and American Economic Growth. Cambridge: Cambridge University Press, 1971. 803 p.

346. North D. C. Government and the Cost of Exchange. *Journal of Economic History*. 1984. Vol. 44. Pp. 255 – 264.

347. Маликов Р. И. Гришин К. Е. Уровень административных барьеров как индикатор качества взаимодействия властных и предпринимательских структур. *Вестник УГАЭС*. Наука, образование, экономика. Научнопрактический журнал. 2013. № 4 (6). С. 55 – 65.

348. Солодилова Н. З., Маликов Р. И., Гришин К. Е. Генерация благоприятной институциональной конфигурации региональной деловой среды. *Экономика региона*. 2014. № 4. С. 271 – 283.

349. Frye T., Shleifer A. The invisible hand and the grabbing hand. *American*

Economic Review. Papers and Proceedings. 1997. Vol. 87 (2) . Pp. 354 – 358.

350. Williamson O. E. The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. *Journal of Economic Literature.* 2000. Vol. 38 (3). Pp. 595 – 613.

351. North D. C. Institutions. *Journal of Economic Perspectives.* 1991. Vol. 5. Pp. 97 – 112.

352. Weingast B. R. The Economic Role of Political Institutions: Market Preserving Federalism and Economic Development. *Law, Economic and Organization.* 1995. Vol. 11 (1). P. 3 – 31.

353. Becker G. S. A Theory of Competition Among Pressure Groups. *Quarterly Journal of Economics.* 1983. Vol. 98. P. 372 – 399.

354. Нечаев В. И., Артемова Е. И. Проблемы инновационного развития животноводства: Моно-графия. Краснодар: «Атрии». 2009. 368 с.

355. Гатаулин А. М., Гаврилов Г. В., Харитонов Л. А. Экономико-математические методы в планировании сель-скохозяйственного производства. М.: 1986. 112 с.

356. Браславец М. Е., Кравченко Р. Г. Математическое моделирование экономических процессов в сельском хозяйстве. М.: «Колос», 1972, 589 с.

357. Кравченко Р. Г. Математическое моделирование экономических процессов в сельском хозяйстве. М.: «Колос». 1978. 424 с.

358. Математическое моделирование экономических процессов в сельском хо-зяйстве. Учебник. Под ред. А. М. Гатаулина. М.: Агропромиздат. 1990. 432 с

359. Тунеев М. М., Сухоруков В. Ф. Экономико-математические методы в организации и плани-ровании сельскохозяйственного производства. М.: «Колос», 1997. 224 с.

360. Анализ финансовой отчетности: Учебник. Под ред. М. А. Бахрушиной, Н. С. Пласковой. М.: Вузовский учебник, 2009. 367 с.

361. Донцова Л. В., Никифорова Н. А. Анализ финансовой отчетности: учебник, 6-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство «Дело и Сервис», 2008. 368 с.

362. Пласкова Н.С. Экономический анализ: учебник. М.: Эксмо, 2007. 704 с.

363. Селезнева Н. Н., Ионова А. Ф. Финансовый анализ: Учеб, пособие. М.:

ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 479 с.

364. Экономический анализ: Учебник для вузов . Под ред. Л.Т. Гиляровской. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 527 с.

365. Трифилова А. А. Управление инновационным развитием предприятия. М.: Финансы и статистика, 2003. 176 с.

366. Форрестер Дж. Основы кибернетики предприятия. М : Прогресс, 1971. 765 с.

367. Balaniuk, I., Kozak, I., Shelenko, D., Balaniuk, S., Kozak-Balaniuk, I. Forecasting of GrossAgricultural Output of Agrarian ENTERPRISESs of Ukraine: Case Study with STELLA Software. Economic Studies (Ikonomicheski Izsledvania) 2019. 28 (5), p. 148-163.

Ієрархія цілей інвестування корпоративного сектору аграрної економіки

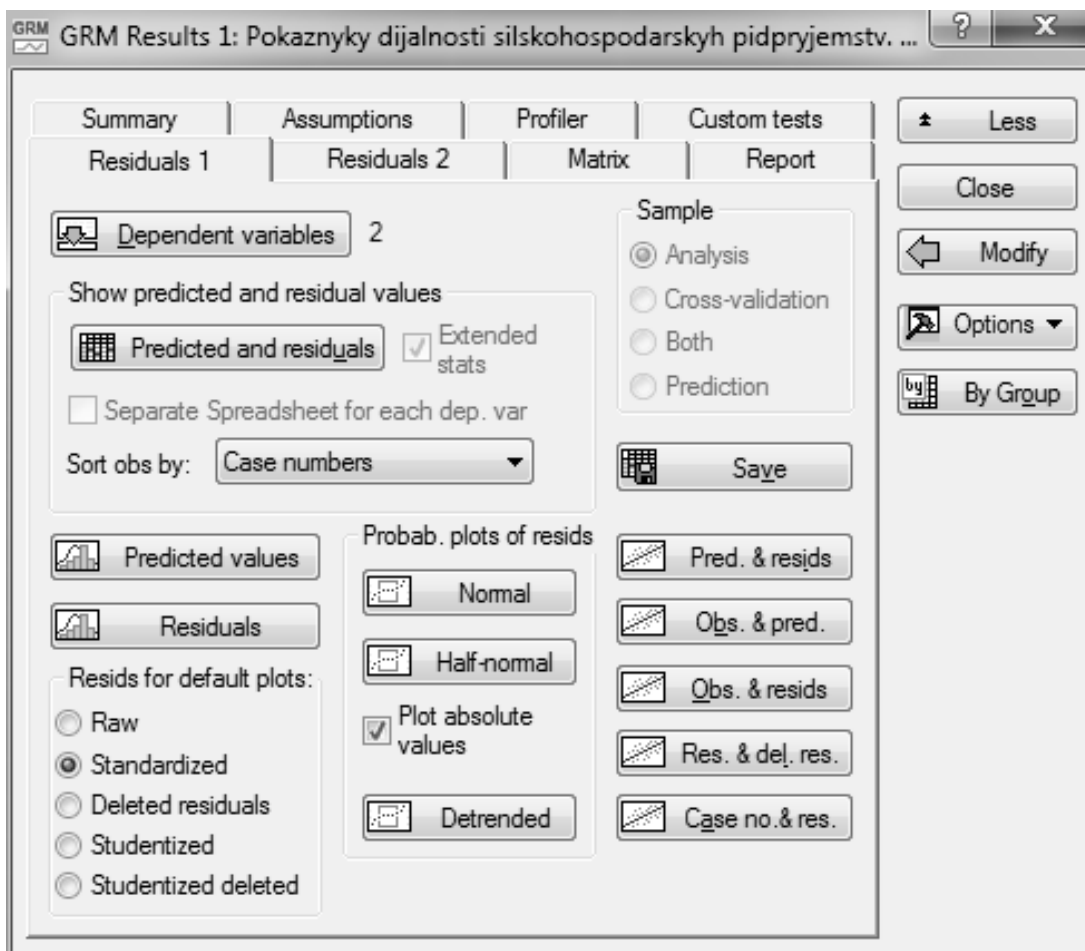
Рівень управління	Ціль	Спрямованість
Сільськогосподарське підприємство	Максимальне отримання прибутку від виробничо-господарської діяльності	Оптимізація структури виробництва, реконструкція виробництва й оновлення матеріально-технічної бази. Впровадження інноваційних технологій у виробництво
Сільська територіальна громада (ТГ)	Стабільний розвиток сільських територій (ТГ) на основі консолідації ресурсів всіх видів і створення умов для ефективного використання потенціалу громади	Формування та підтримка політики розвитку кооперативів по переробці сільськогосподарської продукції та обслуговування сільських товаровиробників, інформаційно-консультаційне обслуговування, виконання державних та місцевих інвестиційних програм і проєктів
Обласний рівень	Стабілізація і розвиток відтворювального процесу на основі активізації інвестиційної діяльності в корпоративному секторі аграрної економіки області	Створення умов для інвестиційної привабливості корпоративного сектору аграрної економіки області, забезпечення збалансованості всіх його ланок, націленості їх на кінцевий результат, оптимізація структури інвестицій, розвиток інфраструктури інвестиційного процесу. Контроль з виконання державних, обласних програм та проєктів
Загальнодержавний рівень	Реалізація напрямів аграрної політики для забезпечення продовольчої безпеки країни та підвищення рівня й якості життя	Розробка і реалізація стратегії розвитку аграрного сектору України на середньострокову і довгострокову перспективу. Контроль за реалізацією державних програм і проєктів

Складено автором за результатами дослідження

SWOT-аналіз діяльності вертикально інтегрованих структур у сфері виробництва та збуту сільськогосподарської продукції й продовольства

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - доступність до приватних інвестицій; - ефект синергії та масштабу; - орієнтація при виробництві; сільськогосподарської продукції на зовнішні ринки; - перелив фінансових ресурсів з різних сфер виробничо-господарської діяльності; - формування доданої вартості шляхом організації переробки та збуту виробленої сільськогосподарської продукції; - використання інноваційних розробок у виробництві; - ефективна система менеджменту 	<ul style="list-style-type: none"> - ігнорування соціальних проблем сільських територій; - звільнення некваліфікованих працівників; - моно виробництво; - недотримання екологічного законодавства при здійсненні виробничо-господарської діяльності
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення продовольчої незалежності держави; – активізація інвестиційної діяльності; – зміцнення вертикальної інтеграції як ефективної моделі агробізнесу; – відновлення порушених міжгалузевих зв'язків, матеріально-технічного забезпечення та налагодження ефективного збуту сільськогосподарської продукції; – удосконалення інфраструктурного забезпечення корпоративного аграрного сектору; – забезпечення необхідної якості сільськогосподарської та харчової продукції шляхом переходу на європейські та світові стандарти якості продукції; – вихід та закріплення на світовому ринку продовольства 	<ul style="list-style-type: none"> – монополізація інфраструктури аграрного ринку; – витіснення з ринку земель сільськогосподарського призначення малих та середніх господарств корпоративного сектору аграрної економіки; – зниження природної родючості сільськогосподарських угідь; – зростання безробіття в сільській місцевості у зв'язку з орієнтацією на енергомістке виробництво; – зниження рівня доходів сільського населення; -міграційні процеси в сільській місцевості; – скорочення кількості сільських населених пунктів; – монополізація виробництва певних видів сільськогосподарської продукції, що загрожує продовольчій безпеці країни

Складено автором за результатами дослідження

Рис. Закладки для аналізу стандаризованих відхилень у програмі Statistics 12
Джерело: розроблено автором.

Додаток Г

Рис. Створення прогностичного рівняння у програмі Statistics 12
Джерело: розроблено автором.

**Динаміка основні показники діяльності
сільськогосподарських підприємств**

	Роки						2019р. в % до	
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2010р.	2018р.
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	17320,5	101996,1	90122,1	68606,5	70770,2	90836,3	524,4	128,4
Підприємства, які одержали прибуток до оподаткування								
у відсотках до загальної кількості	69,8	89,0	88,4	86,8	86,8	83,5	13,7в.п.	-3,3в.п.
фінансовий результат, млн грн	22152,9	127609,0	102788,8	88986,2	93549,5	115329,8	520,6	123,3
Підприємства, які одержали збиток до оподаткування								
у відсотках до загальної кількості	30,2	11,0	11,6	13,2	13,2	16,5	-13,7в.п.	3,3в.п.
фінансовий результат, млн грн	4832,4	25612,9	12666,7	20379,7	22779,3	24493,5	506,9	107,5
Чистий прибуток (збиток), млн грн	17253,6	101912,2	89816,3	68276,8	70461,8	90167,0	522,6	128,0
Підприємства, які одержали чистий прибуток								
у відсотках до загальної кількості	69,6	88,9	88,4	86,7	86,7	83,4		96,2
фінансовий результат, млн грн	22094,9	127525,5	102496,1	88676,3	93249,0	114666,4	519,0	123,0
Підприємства, які одержали чистий збиток								
у відсотках до загальної кількості	30,4	11,1	11,6	13,3	13,3	16,6	13,8в.п.	3,3в.п.
фінансовий результат, млн грн	4841,3	25613,3	12679,8	20399,5	22787,2	24499,4	506,1	107,5
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	17,5	30,4	25,6	16,5	14,2	16,1	-1,4в.п.	1,9в.п.
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	43,0	33,6	23,2	18,9	19,3	-5,2в.п.	0,4в.п.
Кількість найманих працівників, тис. осіб	645,2	500,9	513,2	489,2	479,8	461,5	71,5	96,2

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Таблиця 3.20

Основні показники розвитку сільськогосподарських підприємств, залучених до опитування, 2018–2019 рр.

Показники	Разом	Сільськогосподарські підприємства					
		Великі		Середні		Дрібні	
		од.	частка,%	од.	частка,%	од.	частка,%
Загальна кількість господарств, од.	176	46	26,1	68	38,7	62	35,2
Загальна площа с.-г. угідь, га	1688503,5	1185553	70,2	425225	25,2	77725,5	4,6
У середньому на одне господарство, га		25772,9		6253,3		1253,6	
Середньорічна чисельність працівників, осіб	26664	12834	48,2	11288	42,3	2542	9,5
У середньому на одне господарство, осіб		279		166		41	
Поголів'я корів, гол	50124	31050	61,9	15912	31,8	3162	6,3
у середньому на одне господарство, гол		675		234		51	
Фінансовий стан							
Прибуткові	146	46	36,131,5	58	39,7	42	28,8
у% від групи		-	100,0		85,3		67,7
Збиткові	30	-	-	10	33,3	20	66,7
у% до групи		-	-		14,7		32,3
Наявність прострочених боргів							
У господарства є прострочені борги	42	8	19,0	16	38,1	18	42,9
у% до групи			17,4		23,5		29,0
У господарства відсутні прострочені борги	134	38	28,4	52	38,8	44	32,8
у% до групи			82,6		76,5		71,0

Джерело: складено та розраховано автором

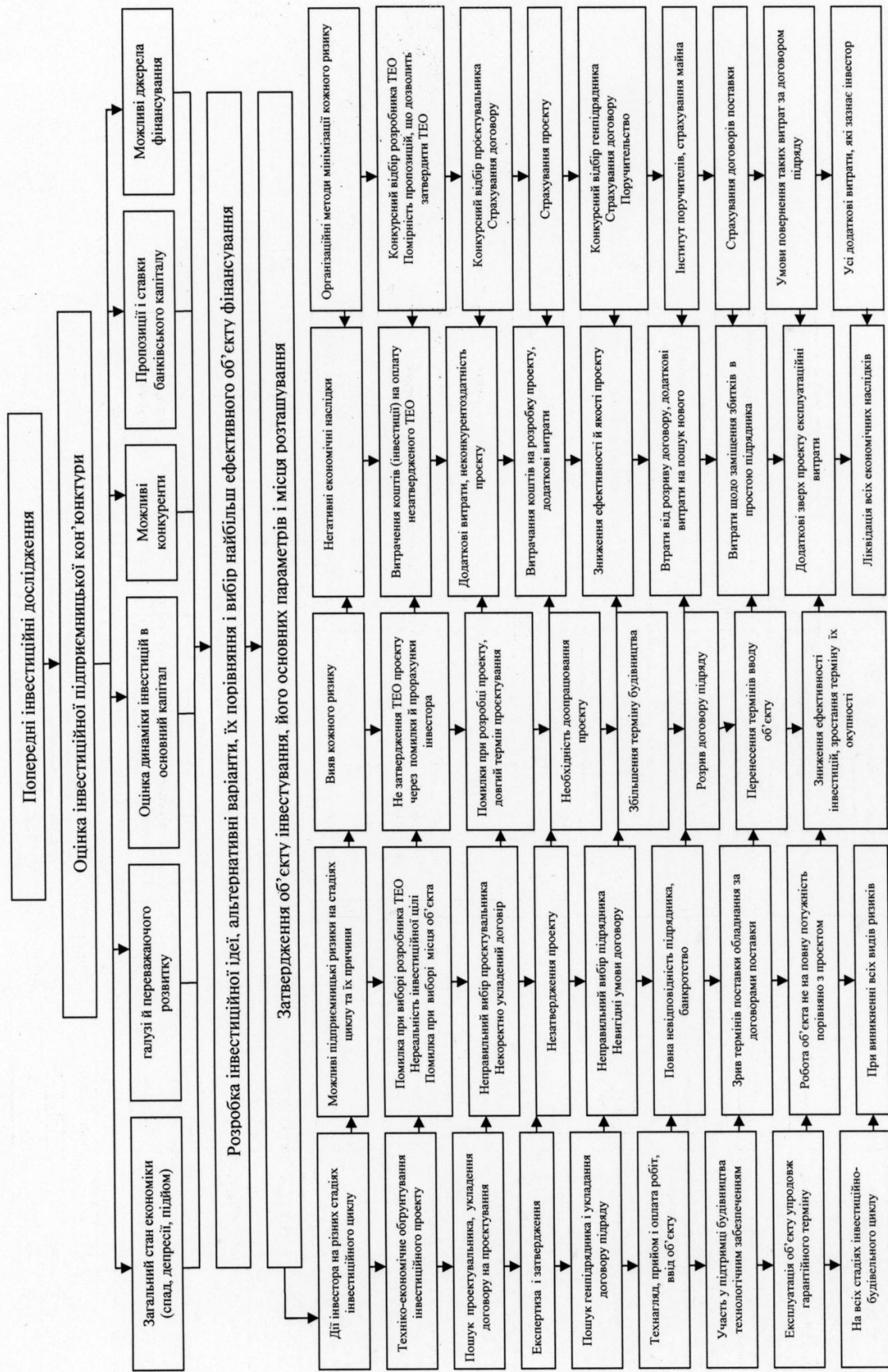

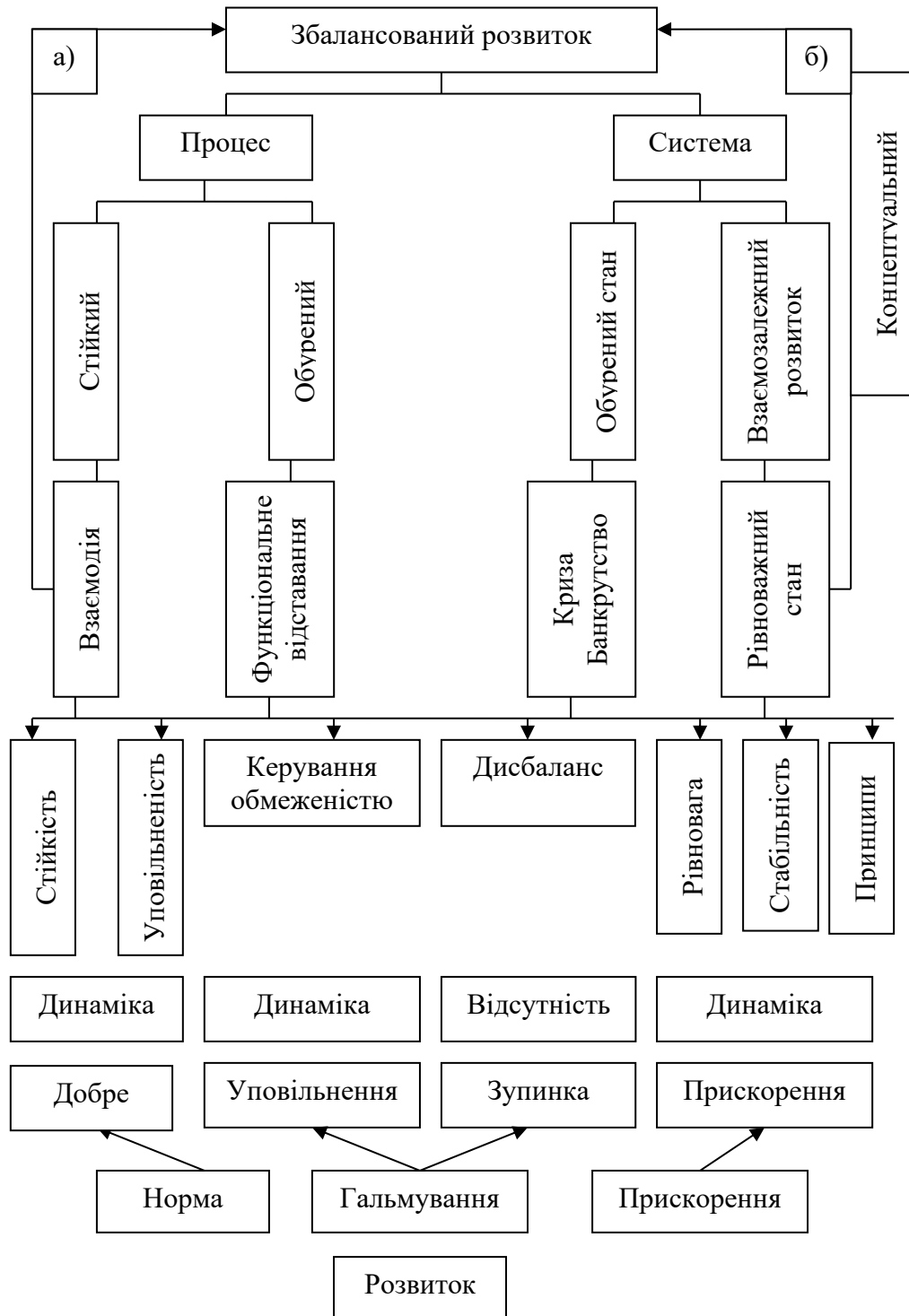
Рис. 4.9. Основні причини виникнення ризиків

Побудовано автором за результатами дослідження

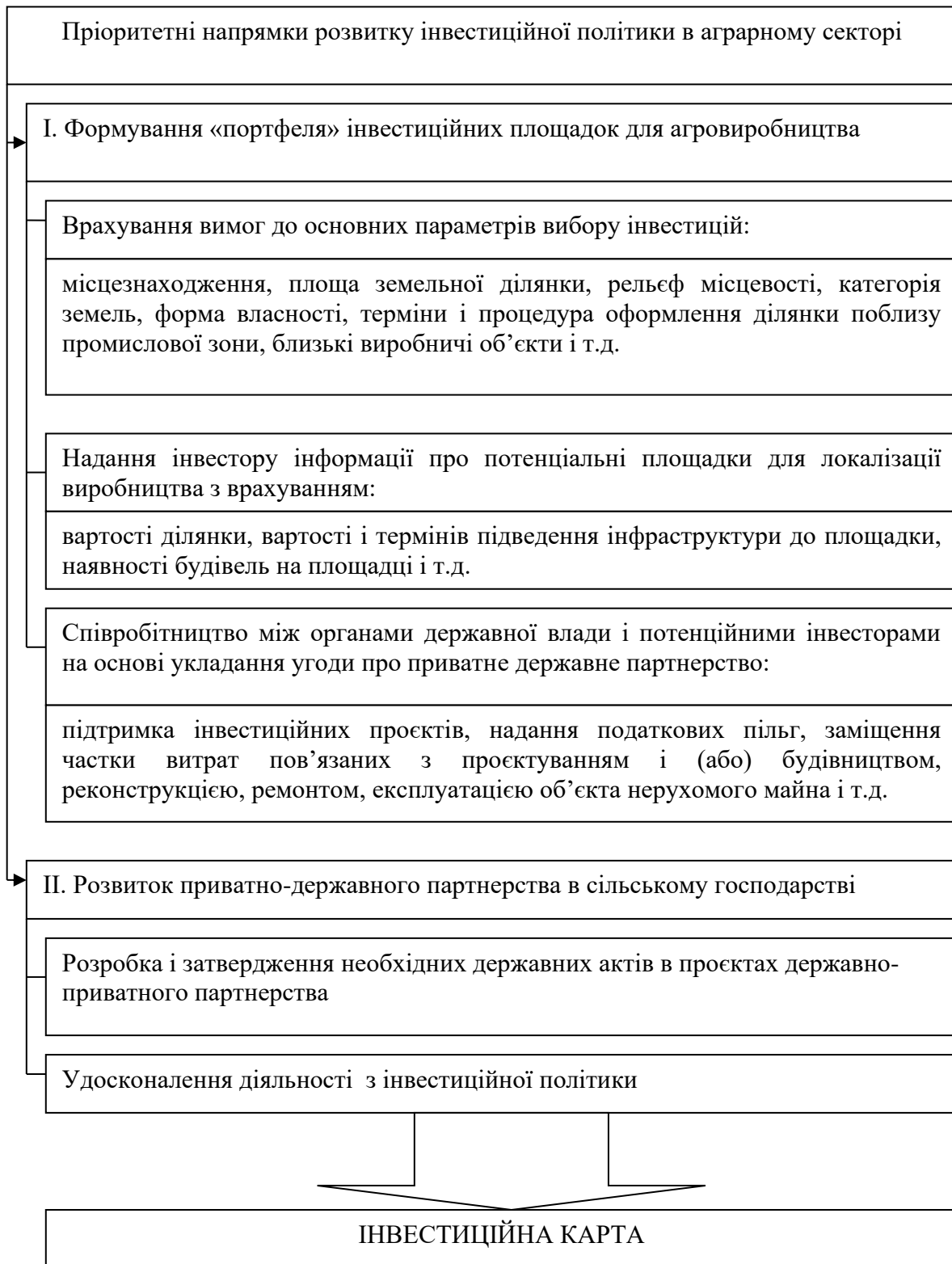
Показники оцінки економічної ефективності інвестиційної діяльності

Формула	№	Опис
Показник загальної економічної ефективності		
$E_o = \frac{\Delta E}{K}$	(1)	К-капітальні вкладення, які викликали приріст ефекту ΔE
Порівнювана економічна ефективність		
$E_c = \frac{C_1 - C_2}{K_2 - K_1}$	(2)	C_1, C_2 – поточні витрати за альтернативними варіантами за рівного або тотожного випуску продукції у натуральному вимірі K_1, K_2 – капітальні вкладення за альтернативними варіантами на рівний або подібний обсяг випуску продукції в натуральному вимірі
Мінімум приведених витрат		
$Z_i = C_i + E_n - K_i \rightarrow \min$	(3)	C_i - поточні витрати за порівняними варіантами, E_i – нормативний коефіцієнт порівнюваної економічної ефективності, K_i – капітальні вкладення за порівняними варіантами
Величина, обернена показнику порівнюваної економічної ефективності		
$T = \frac{K_2 - K_1}{C_1 - C_2} = \frac{1}{E_c}$	(4)	Представляє собою розрахунковий термін окупності капітальних вкладень
Рентабельність власного капіталу		
$R_{вк} = \frac{\Pi}{K_c + K_t} \times \frac{1}{E_c}$	(5)	Π – прибуток (операційний, або прибуток від реалізації); K_c – середня балансова величина джерел власних коштів підприємства
Рентабельність перемінного капіталу		
$R_{нк} = \frac{\Pi}{K_c + K_t}$	(6)	K_t – середня за період величина довгострокових кредитів і позик
Рентабельність всього капіталу підприємства		
$R_k = \frac{\Pi}{B}$	(7)	B – середній за період підсумок балансу-нетто
Термін амортизації інвестиційного об'єкту		
$T_{ам} = \frac{I}{C}$	(8)	I – величина інвестицій; C – середня величина надходжень грошових коштів, що визначається підсумком середнього прибутку й амортизаційних відрахувань
Період окупності інвестицій		
$PP = \frac{IC}{\Gamma\Pi_в}$	(9)	PP – період окупності грошових коштів за інвестиційним проектом; IC – сума інвестиційних коштів; $\Gamma\Pi_в$ – середня сума грошового потоку (в теперішній вартості)

**Рис. Структура збалансованого розвитку
інноваційних процесів і систем**
Побудовано автором за результатами дослідження

Рис. Пріоритетні напрямки залучення інвестицій в аграрному секторі

Побудовано автором за результатами дослідження

Індикатори оцінки стійкого розвитку екологічно орієнтованого сільського господарства

№	Критерії оцінки	Оцінні показники	Відповідність вимогам критерію
1.	Екологічна безпека (галузева)	Витрати на забезпечення екологічної безпеки виробництва, зберігання, транспортування продукції Сума штрафів за забруднення навколишнього середовища і завдання шкоди людині	Визначення співвідношення екологічних витрат і збитків, що мінімізують економічні втрати підприємства
2.	Адаптивність	Впровадження у виробництво конкурентоздатної продукції на основі власних і зовнішніх розробок; використання інноваційних технологій у всіх сферах діяльності підприємства	Наявність на підприємстві НДЦ, нових технологій, резервів потужностей і ресурсів; зміни організаційної структури, адекватні зміни внутрішнього і зовнішнього середовищ
3.	Соціальна стабільність	Стійкість чисельності персоналу. Кар'єрний ріст кадрів	Виконання комплексних заходів матеріального й нематеріального стимулювання персоналу
4.	Фінансове становище	Платоспроможність Коефіцієнти: автономії, абсолютної ліквідності, покриття, забезпеченості власними грошовими коштами	Визначення підприємством оптимальних меж фінансової стійкості
5.	Технічна оснащеність	Рівень фізичного і морального зносу основних фондів. Балансова вартість основних фондів. Коефіцієнт оновлення основних фондів	Забезпечення поновлення в модернізації основних фондів підприємства
6.	Ефективність використання капіталу	Балансовий прибуток. Середня вартість всього капіталу. Загальна рентабельність	Ефективне використання власного й позикового капіталу
7.	Інвестиційна привабливість (галузева)	Віддача інвестицій Терміни окупності інвестицій Гарантії збереження вкладень	Володіння провідними технологіями; здатність розробляти перспективні інвестиційні проекти
8.	Ділова активність	Загальна оборотність активів Оборотність основного капіталу Коефіцієнти: оборотності, матеріальних оборотних коштів, коштів у розрахунках, маневреності	Забезпечення високого рівня активності функціонування підприємства
9.	Конкурентоспроможність підприємства	Виручка від реалізації Асортимент Ринкова частка Рентабельність продукції	Вирішення проблем конкурентоспроможності факторів у виробничій та організаційній структурі підприємства

Рис. Стратегія розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах ринкових трансформацій

Побудовано автором за результатами дослідження

Коротка характеристика елементів структури потенційного адміністративного тиску на діяльність сільськогосподарських підприємств

Індекс елемента структури потенційного адміністративного тиску на діяльність сільськогосподарських підприємств	Характеристика елемента структури потенційного адміністративного тиску на діяльність сільськогосподарських підприємств		
PAD1	Формальні адміністративні вимоги, норми й правила, що регламентують параметри функціонування сільськогосподарських підприємств (адміністративний мінімум регулювання), при яких забезпечується комплексний захист інтересів бізнесу, суспільства і влади, що може виражатися у таких ефектах:		
	для бізнесу	для суспільства	для держави
	захист інтересів суб'єктів господарювання з точки зору забезпечення умов діяльності, що дозволяють бізнесу отримувати достатній обсяг підприємницького доходу (свобода підприємництва (зокрема однаковий доступ до ресурсів), захист прав власності, захист від недобросовісної конкуренції і т.д.)	висока якість продукції, що виробляється (послуг) та її безпека (недопущення випадків заподіяння шкоди життю, здоров'ю громадян); захист прав споживачів; створення нових робочих місць; соціальні гарантії працівників; дотримання екологічних норм	дотримання бізнесом законодавства; достатній обсяг надходження податків до бюджетів різних рівнів дозволяють державі ефективно виконувати свої зобов'язання перед суспільством; конкурентоспроможність вітчизняної продукції на міжнародних ринках (конкурентоспроможність економіки держави)
PAD2	Надлишкові формальні адміністративні вимоги, норми і правила, що регламентують параметри функціонування сільськогосподарських підприємств, які істотно, комплексно та позитивно не впливають на всі параметри, зазначені в елементі PAD1, і при цьому значно підвищують адміністративні витрати підприємств. Ці норми й правила можуть вводитися, зокрема і нормативно-правовими актами, які пройшли процедуру оцінки регульовального впливу (ОРВ)		
PAD3	Порушення правових норм чиновниками при реалізації формальних процедур адміністративного регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств (затягування термінів надання державних послуг або проведення контрольно-наглядового заходу (адміністративна тяганина), вимога додаткових документів і т. д.)		
PAD4	Додаткові неформальні адміністративні вимоги, норми і правила, що нав'язуються органами влади сільськогосподарським підприємствам (неформальні домовленості, різні форми корупційних взаємин, «примусова благодійність»)		

Складено автором за результатами дослідження

Коротка характеристика елементів структури витрат сільськогосподарських підприємств на виконання сукупних адміністративних вимог, норм і правил

Індекс елемента адміністративних витрат сільськогосподарських підприємств	Характеристика елемента структури адміністративних витрат сільськогосподарських підприємств		
AR1	Адміністративні витрати сільськогосподарських підприємств, зумовлені виконанням формальних адміністративних вимог, норм і правил, що регламентують параметри функціонування підприємства (обґрунтований адміністративний мінімум регулювання), при яких забезпечується комплексний захист інтересів бізнесу, суспільства і влади, що може виражатися у таких ефектах:		
	для бізнесу	для суспільства	для держави
	захист інтересів суб'єктів господарювання з точки зору забезпечення умов діяльності, що дозволяють бізнесу отримувати достатній обсяг підприємницького доходу (свобода підприємництва (зокрема рівний доступ до ресурсів), захист прав власності, захист від недобросовісної конкуренції і т. д.)	висока якість продукції, що виробляється (послуг), та її безпека (недопущення випадків заподіяння шкоди життю, здоров'ю громадян); захист прав споживачів; створення нових робочих місць; соціальні гарантії працівників; дотримання екологічних норм	дотримання бізнесом законодавства; достатній обсяг надходження податків до бюджетів різних рівнів дозволяють державі ефективно виконувати свої зобов'язання перед суспільством; конкурентоспроможність вітчизняної продукції на міжнародних ринках (конкурентоспроможність економіки держави)
AR2	Адміністративні витрати сільськогосподарських підприємств, пов'язані з санкціями за виявлені порушення формальних адміністративних вимог, норм і правил, що регламентують параметри функціонування підприємства (обґрунтований адміністративний мінімум регулювання), при яких забезпечується комплексний захист інтересів бізнесу, суспільства і влади, в результаті контрольно-наглядової діяльності органів влади		
AR3	Адміністративні витрати сільськогосподарських підприємств, зумовлені виконанням формальних надлишкових адміністративних вимог, норм і правил, що регламентують параметри функціонування підприємств, які істотно, ще й комплексно та позитивно впливають на всі елементи PAD1 (ці норми й правила можуть вводитися нормативно-правовими актами, які пройшли процедуру оцінки регульовального впливу (ОРВ))		
AR4	Адміністративні витрати сільськогосподарських підприємств, пов'язані з санкціями за виявлені порушення формальних надлишкових адміністративних вимог, норм і правил, що регламентують параметри функціонування підприємства, які істотно комплексно, та позитивно не впливають на всі елементи PAD1		
AR5	Адміністративні витрати сільськогосподарських підприємств, зумовлені порушенням правових норм чиновниками при реалізації формальних процедур адміністративного регулювання діяльності підприємств (затягування термінів надання державних послуг або контрольно-наглядового заходу (адміністративна тяганина) – вимога додаткових документів)		
AR6	Адміністративні витрати сільськогосподарських підприємств, зумовлені виконанням додаткових неформальних адміністративних вимог, норм і правил, які нав'язуються органами влади підприємствам (неформальні домовленості, різні форми корупційних взаємин, «примусова благодійність»)		

Складено автором за результатами дослідження

RUN SPECS

Length of simulation: Unit of time: Run Mode:

From: Hours   Normal

To: Days   Cycle-time

DT: Weeks   Interaction Mode:

DT as fraction   Months   Normal

Pause interval: Quarters   Flight Sim

Other

Integration Method: Sim Speed: real secs = 1 unit time

Euler's Method   Min run length: 0 secs

Runge-Kutta 2

Runge-Kutta 4

Analyze Mode: stores run results in memory (0.0 MB required)

Рис. Встановлення параметрів імітації за методом Ейлера
Джерело: розроблено автором.

Прогноз можливих змін аналізованих параметрів

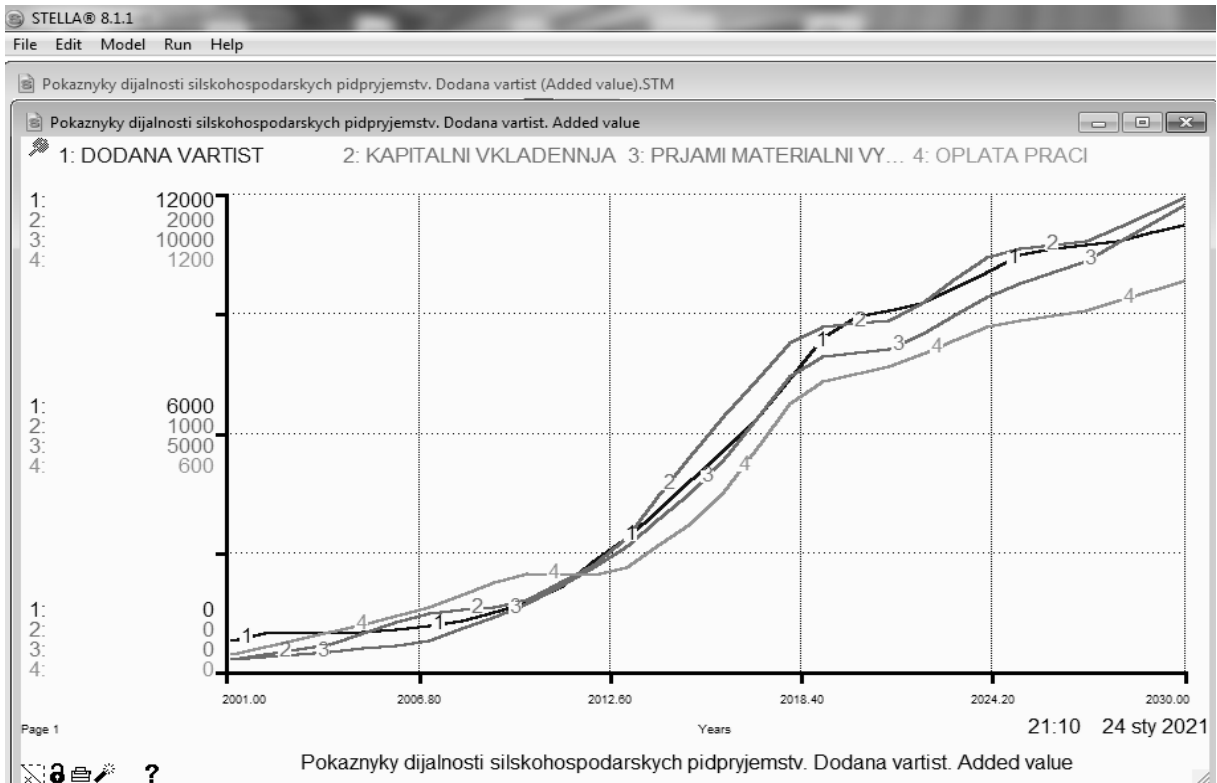
Pokaznyky dijalnosti silskohospodarskykh pidpryjemstv. Dodana vartist (Added value).STM

Pokaznyky dijalnosti silskohospodarskykh pidpryjemstv. Dodana vartist (Added value)

21:05 23 sty 2021   Tablycja prohnozu (Pokaznyky dijalnosti silskohospodarskykh pidpryjemstv. Dodana vartist (?

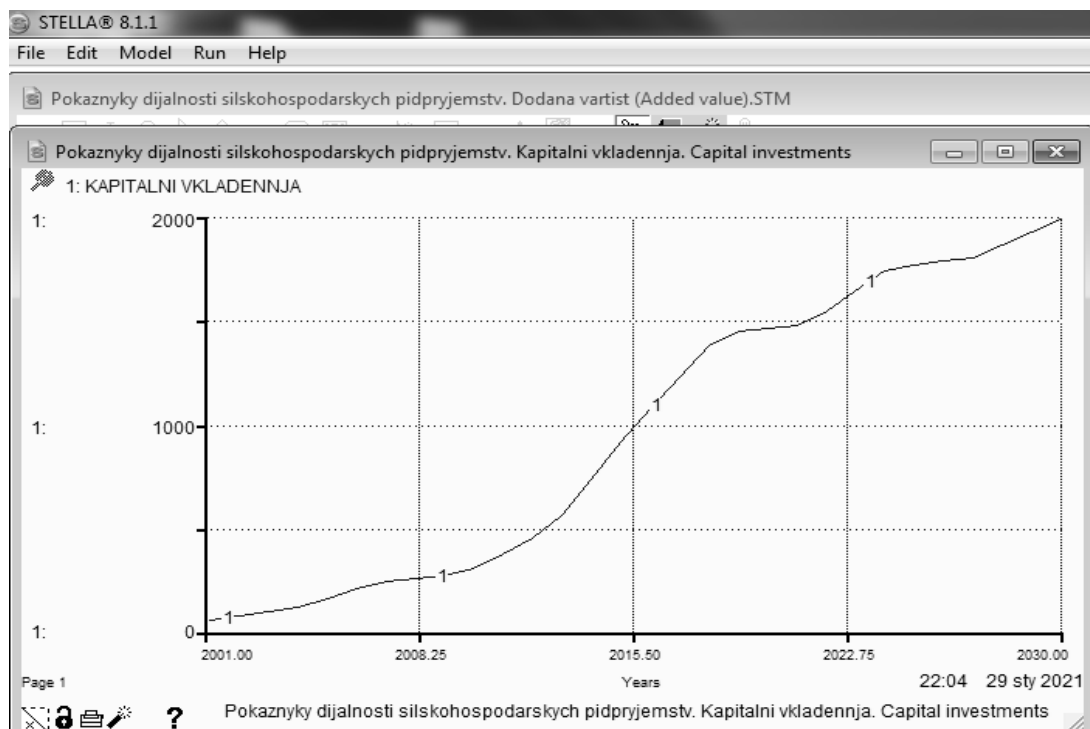
Years	DODANA VARTIST	KAPITALNI VKLADENNJA	OPLATA PRACI	PRJAMI MATERIALNI VYTRATY
2001	770.18	50.00	42.00	250.00
2002	965.79	70.69	60.28	301.72
2003	959.51	91.38	78.55	353.45
2004	959.50	114.48	97.07	406.90
2005	973.17	159.31	117.76	475.88
2006	1†059.79	204.14	138.45	544.83
2007	1†152.74	242.76	161.21	648.28
2008	1†275.31	266.55	192.24	889.66
2009	1†498.49	270.34	223.28	1†131.03
2010	1†729.85	301.72	244.48	1†413.79
2011	2†100.59	374.14	242.76	1†793.10
2012	2†756.87	446.55	241.03	2†172.41
2013	3†377.01	560.34	262.07	2†627.59
2014	4†054.80	736.21	317.24	3†196.55
2015	4†838.75	912.07	372.41	3†765.52
2016	5†588.87	1†075.86	455.17	4†481.03
2017	6†398.14	1†227.59	565.52	5†343.10
2018	7†353.36	1†379.31	675.86	6†205.17
2019	8†390.45	1†448.28	731.38	6†801.72

Джерело: розроблено автором.

Рис. Графічне відображення у програмі STELLA результатів прогнозування аналізованих показників.

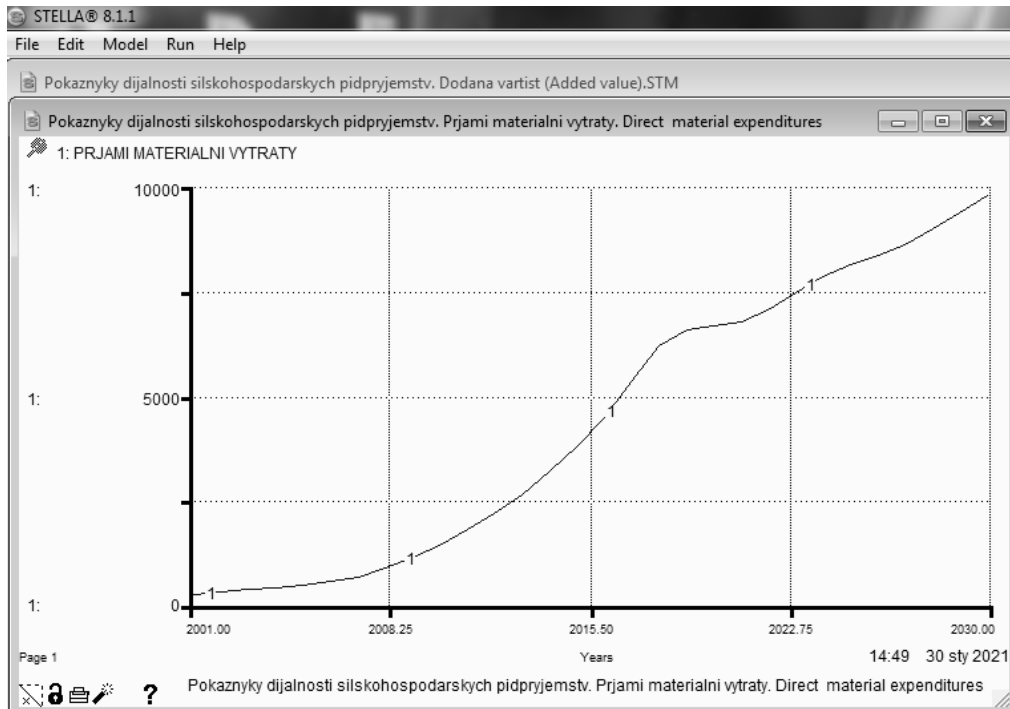
Джерело: розроблено автором.

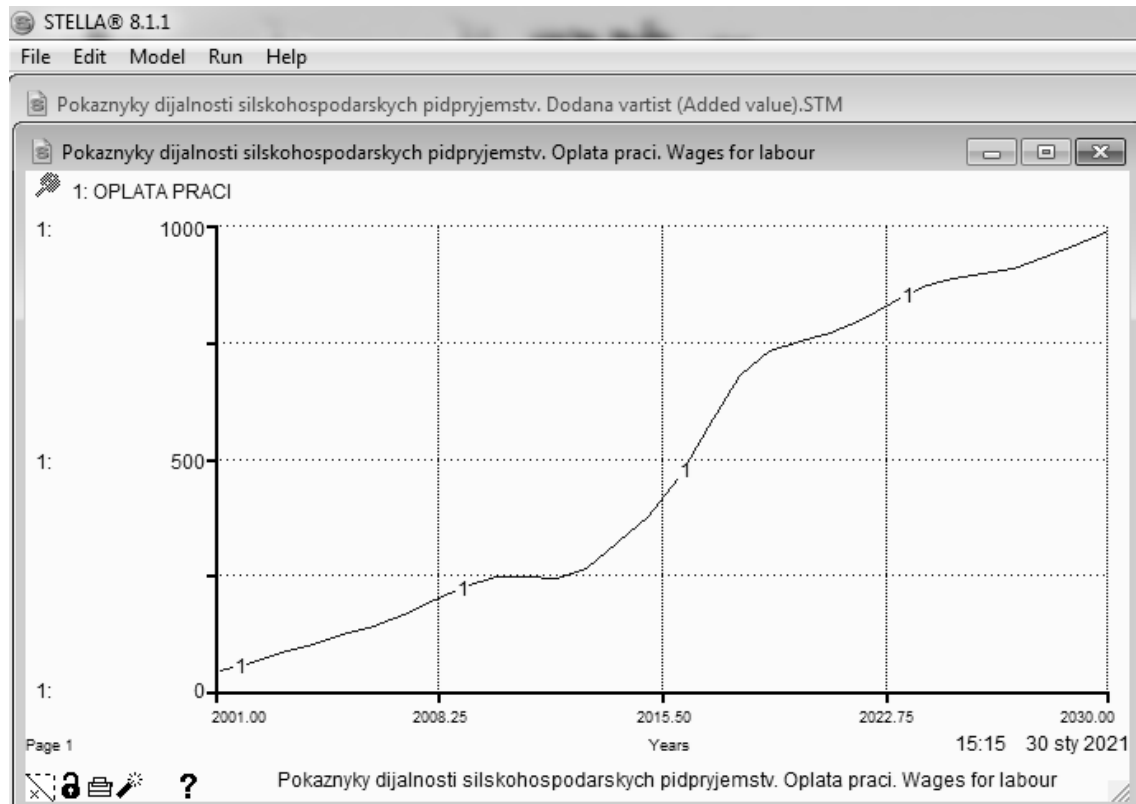
Рис. Графічне відображення у програмі STELLA результатів прогнозування капітальних вкладень (KAPITALNI VKLADENNJA)

Джерело: розроблено автором.

Рис. Графічне відображення у програмі STELLA результатів прогнозування прямих матеріальних витрат (PRJAMI MATERIALNI VYTRATY)
Джерело: розроблено автором.

Рис. Графічне відображення у програмі STELLA результатів прогнозування оплата праці (OPLATA PRACI)

Джерело: розроблено автором.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії і розділи в монографіях:

1. Левандівський О. Т. Напрямки та способи підвищення інвестиційної привабливості підприємств АПК. *Соціально-економічний розвиток регіону: сучасні реалії та перспективи* : монографія / за ред. Н. І. Пилипів, В. В. Стефініна, Івано-Франківськ: Видавець МПП «Талія», 2017. С. 164 – 176 (0,61 д. а.).

2. Коренюк П. І., Левандівський О. Т. Формування інвестиційної привабливості підприємств галузей національної економіки : монографія. Кам'янське: ДДТУ, 2019. 294 с. *Особистий внесок (8,54 д. а.): досліджено інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств, запропоновано шляхи підвищення ефективності інвестування (17,09 д. а.)*.

3. Левандівський О. Т. Організаційно-економічні засади інвестиційної діяльності у сфері агробізнесу : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника», 2020. 347 с. (20,2 д. а.).

Статті у наукових фахових виданнях України

4. Благун І. С., Левандівський О. Т. Особливості інвестиційного клімату в Україні. *Регіональна економіка*. 2001. № 3. С. 108 – 113. *Особистий внесок (0,34 д. а.): обґрунтовано інвестиційний клімат (0,68 д.а.)*.

5. Благун І. С., Левандівський О. Т., Гнатюк Т. М. Інвестиції в експортно-імпортних операціях. *Економіст*. 2001. № 11. С. 65 – 67. *Особистий внесок (0,11 д.а.): досліджено сутність інвестицій (0,34 д.а.)*.

6. Левандівський О. Т. Інвестиційні процеси в фінансово-кредитному аспекті України. *Трансформація регіональної економіки*. Івано-Франківськ. 2001. С. 63 – 77 (0,63 д.а.).

7. Благун І. С., Левандівський О. Т. Моделювання механізму здійснення інвестиційної діяльності в ринковій економіці. *Економіка: проблеми теорії та практики*. Збірник наукових праць. ДНУ Дніпропетровськ. 2002. Випуск 156. С. 127 – 135. *Особистий внесок (0,52 д.а.): досліджено інвестиційну діяльність в умовах ринку (1,03 д.а.)*.

8. Благун І. С., Левандівський О. Т. Оцінка ефективності інвестиційних процесів в умовах ринку. *Актуальні проблеми економіки*. 2002. № 12. С. 24 – 26. *Особистий внесок (0,17 д.а.): розкрито сутність інвестиційних процесів (0,34 д.а.)*.

9. Левандівський О. Т. Особливості та тенденції розвитку інвестицій в Україні. *Вісник Прикарпатського університету*. Економіка. 2008. № 6. С. 265 – 271 (0,78 д.а.).

10. Левандівський О. Т. Джерела формування ресурсів у фінансуванні інвестиційних проєктів. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Наук. Зб. Вип.ІV. Т.1. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2008. С. 52 – 61 (0,96 д.а.).

11. Левандівський О. Т. Людський ресурс в інвестиційній привабливості регіону. *Вісник Прикарпатського університету*. Економіка. 2009. № 7. С. 69 – 274 (0,62 д.а.).

12. Левандівський О. Т. Інвестиційний податковий кредит у відтворенні і збереженні природних ресурсів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 3, том 2. С. 116 – 118 (0,33 д.а.).

13. Левандівський О. Т. Цільові фонди в сучасних умовах господарювання. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ, 2011. Випуск 8. С. 310 – 316 (0,74 д.а.).

14. Левандівський О. Т. Особливості державного регулювання АПК. *Економіка та управління АПК: зб.наук. праць*. Біла Церква, 2011. Вип. 5 (85). С. 16 – 20 (0,56 д.а.).

15. Левандівський О. Т. Особливості інвестиційного забезпечення АПК. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. VIII. Том 2. С. 242 – 248 (0,62 д.а.).

16. Савич В. І., Левандівський О. Т. Організація передумови іпотечного кредитування сільськогосподарських товаровиробників. *Науковий збірник «Формування ринкової економіки в Україні» Львівського національного університету ім. І. Франка*. Львів: Вид.-во Львівського національного університету ім. І. Франка, 2012. Випуск 26. Частина 2. С. 176 – 181. *Особистий внесок (0,29 д.а.): досліджено іпотечне кредитування сільськогосподарських підприємств (0,58 д.а.)*.

17. Савич В. І., Левандівський О. Т. Фінансові інституції в системі іпотечного кредитування сільськогосподарських товаровиробників. *Наукові записки*. Збірник наукових праць. Острог: Вид.-во НУ «Острозька академія», 20012. Вип. 7. Ч. 2. С. 384 – 387. *Особистий внесок (0,19 д.а.): досліджено взаємовідносини сільськогосподарських підприємств і кредитних установ в іпотечному кредитуванні (0,39 д.а.)*.

18. Левандівський О. Т. Теоретичні аспекти малих форм сільського господарювання. *Аграрна економіка* (науковий журнал львівського національного аграрного університету). Львів. 2012. Т. 5. № 3 – 4. С. 139 – 145. (0,68 д.а.).

19. Левандівський О. Т. Механізм державної підтримки АПК. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ, 2013. Вип. 9. Том 2. С. 251 – 257. (0,66 д.а.).

20. Левандівський О. Т. Організаційна структура сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Економіка. Випуск 2 (39). Частина 2. зб. наук. праць. Ужгород. 2013. С. 163 – 167. (0,48 д.а.).

21. Левандівський О. Т. Аграрні відносини в умовах світової економічної інтеграції. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ. 2014. Випуск 10. С. 44 – 48 (0,57 д.а.).

22. Левандівський О. Т. Відносини власності в сільському господарстві. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ. 2014. Вип. 10. Том 2. С. 222 – 228 (0,67 д.а.).

23. Левандівський О. Т. Стимулювання інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ. 2015. Випуск 11. С. 259 – 262 (0,45 д.а.).

24. Левандівський О. Т. Фінансове забезпечення аграрного сектору у

передових країнах світу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ. 2015. Вип. 11. Том 2. С. 163 – 170 (0,75 д.а.).

25. Гвоздев Ю. В., Рудич О. О., Левандівський О. Т. Теоретичні підходи до трактування категорії "Інвестиція". *Економіка та управління АПК*. 2015. № 2. С. 70 – 76. *Особистий внесок (0,22 д.а.): обґрунтовано науковий підхід до категорії «інвестиція» (0,66 д.а.)*.

26. Левандівський О. Т. Теоретичні засади інвестиційної діяльності. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ. 2016. Вип. 12. Том 1. С. 98 – 104 (0,65 д.а.).

27. Левандівський О. Т. Особливості сільськогосподарської діяльності в сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ. 2017. Вип. 13. Том 2. С. 64 – 69 (0,58 д.а.).

28. Левандівський О. Т. Методологія інвестиційного забезпечення сільського господарства. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ. 2017. Випуск 12. С. 105 – 109 (0,51 д.а.).

29. Левандівський О. Т. Державна підтримка аграрного сектору в сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ. 2018. Вип. 14. Том 2. С. 87 – 94 (0,75 д.а.).

30. Левандівський О. Т., Морицан О. М., Морицан В. Ф. Методичні підходи в оподаткуванні сільськогосподарських підприємств. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ. 2018. Випуск 13. С. 65 – 69. *Особистий внесок (0,17 д.а.): обґрунтовано особливості оподаткування сільськогосподарських підприємств (0,52 д.а.)*.

31. Левандівський О. Т. Зарубіжний досвід інвестування сільськогосподарського виробництва. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 49 – 53 (0,47 д.а.).

32. Левандівський О. Т. Удосконалення організації інвестиційного процесу на сільськогосподарських підприємствах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 32 – 38. (0,63 д.а.).

33. Левандівський О. Т. Зарубіжний досвід підвищення інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2019. № 9. С. 10 – 16 (0,64 д.а.).

34. Левандівський О. Т. Теоретична сутність інвестиційного процесу сільськогосподарських підприємств: зарубіжний досвід та виклики для України. *Економіка та управління АПК*. 2019. № 2 (151). С. 96 – 103. (0,71 д.а.).

35. Levandivskiy O., Humeniuk V., Kaziuka N. Capital investments of agricultural producers in the globalization conditions. *Fundamental And Applied Researches: Contemporary Scientific and practical Solutions and Approaches*. Interdisciplinary Prospects. Volume V / [Editors: A. Dushniy, M. Makhmudov, M. Strenacikova]. Baku – Banska Bystrica – Uzhhorod – Kherson: Posvit, 2019. 616 p., P. 540 – 549. *Особистий внесок (0,32 д.а.): досліджено капітальні інвестиції в сільському господарстві (0,96 д.а.)*.

36. Левандівський О. Т. Інвестиції сільськогосподарських підприємств. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ. 2019. Випуск 14. С. 92 – 95. (0,44 д.а.)

37. Левандівський О. Т., Дребот С. Д. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2019. Вип. 16. Т. 2. С. 32 – 41. *Особистий внесок (0,47 д.а.): досліджено державну підтримку сільськогосподарських підприємств (0,94 д.а.)*.

38. Левандівський О. Т. Державна підтримка інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Економіка. Івано-Франківськ. 2020. Вип. 15. С. 138 – 141 (0,43 д.а.).

39. Левандівський О. Т., Циріль Т. В. Інвестиційна привабливість сільськогосподарських підприємств регіону. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. Вип. 16. Т. 2. С. 188–199. *Особистий внесок (0,55 д.а.): досліджено стратегію інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств (1,1 д.а.)*.

Публікації в інших виданнях

40. Левандівський О. Т., Морицян О. М. Інвестиційна діяльність в Україні. *Проблеми економіки АПК і формування його кадрового потенціалу*. Харків. 2000. С. 622 – 625. *Особистий внесок (0,22 д.а.): визначено основні напрямки інвестиційної привабливості в АПК (0,44 д.а.)*.

41. Левандівський О. Т. Особливості іноземних інвестицій в Україні та проблеми їх реалізації. *Наукові вісті*. Інститут менеджменту та економіки «Галицька академія». Івано-Франківськ. 2004. № 2 (6). С. 6 – 14 (0,92 д.а.).

Матеріали наукових конференцій:

42. Левандівський О. Т. Інвестиційна привабливість регіону в умовах ринку. *Фінансові ресурси регіону: організація та управління*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Івано-Франківськ: ПП Курилюк. 2007. С. 20 – 24 (0,52 д.а.).

43. Левандівський О. Т. Оцінка земельних ресурсів як природного капіталу. *Проблеми формування та оцінки ефективності функціонування сучасних землегосподарських систем*. Матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 28 жовтня 2010 р. Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. Київ. РВПС України НАН України. 2010. С. 155 – 157 (0,29 д.а.).

44. Левандівський О. Т. Фінансово-правове регулювання екологічних відносин. *Соціально-економічні аспекти розвитку України в умовах конкурентного середовища*. Всеукраїнська науково-практична конференція, 8 – 9 квітня 2010 р., м. Первомайськ. Х.: ХДУХТ. 2010. С. 310 – 311 (0,22 д.а.).

45. Левандівський О. Т. Вплив суспільного виробництва на природне середовище. *Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях*. Матеріали другої науково-практичної конференції, 23 – 24 вересня 2010 р., м. Бахчисарай. Сімферополь. 2010. С. 224 – 226 (0,28 д.а.).

46. Левандівський О. Т. Принципи розвитку малих сільськогосподарських формувань. Стратегія і тактика сталого розвитку економіки України. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 1 – 2 листопада 2012 р., м. Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Подільський. 2012. С. 23 – 25 (0,29 д.а.).

47. Левандівський О. Т. Аграрні формування в сучасних умовах господарювання. Актуальні проблеми розвитку суб'єктів господарювання в умовах інформатизації та глобалізації економіки. Матеріали всеукраїнської науково-

практичної інтернет-конференції, 16 – 17 квітня 2013 р., м. Івано-Франківськ. Івано-Франківськ. 2013. С. 88 – 89 (0,19 д.а.).

48. Корнута М. В., Левандівський О. Т. Управління кредиторською заборгованістю суб'єкта господарювання. *Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіонів*. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 27 – 28 травня 2015 р., м. Івано-Франківськ. Івано-Франківськ. 2015. С. 40 – 43. *Особистий внесок (0,19 д.а.): досліджено кредиторську заборгованість господарств (0,38 д.а.)*.

49. Омелян Левандівський. Інвестиції і їх значення в екології держави. *Ідеологія Українського націоналізму на сучасному етапі розбудови української держави*. Тези доповідей конференції, 12 – 13 жовтня 2018 р. Івано-Франківськ. 2018. С. 139 – 143. (0,48 д.а.).

50. Левандівський О. Т., Казюка Н. П. Модель інвестування аграрного сектору. *Теоретико-методологічні трансформації економічної науки у XXI ст.: перспективи нової парадигми*. Матеріали Всеукр.наук.-практ. конф. (Київ, 28 – 29 трав. 2019 р.). Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 138 – 142. *Особистий внесок (0,24 д.а.): обґрунтовано модель інвестування аграрного сектору (0,47 д.а.)*.

51. Левандівський О. Т., Казюка Н. П. Зайнятість як інвестиційний ресурс в аграрному секторі економіки. *Перспективні форми організації господарської діяльності на селі*. Збірник матеріалів Сімнадцятого Конгр. вчен. економістів-аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 30 трав. 2019 р. Київ : ННЦ «ІАЕ». 2019. С. 322 – 325. *Особистий внесок (0,18 д.а.): досліджено ресурси сільськогосподарських підприємств (0,37 д.а.)*.

52. Левандівський О. Т. Інвестиційні ресурси сільськогосподарських підприємств. *Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств*. Матеріали VIII міжнародної науково-практичної інтернет конференції (22 – 24 травня 2019). Проблематика 2019 р.: «Формування і ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Львів: Ліга-Прес, 2019. С. 20 – 22 (0,26 д.а.).

**ВСЕУКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
“НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ УКРАЇНИ”**

Адреса для листування: вул. Героїв оборони 10, офіс 10, м. Київ, 03127, Україна
тел: +38 044 223-02-70, e-mail: doradukraine@gmail.com

№ 83 від 21.10.2020р.
На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді по захисту
дисертаційних робіт на здобуття наукового
ступеня доктора економічних наук

**Довідка
про використання результатів дисертаційного дослідження
Левандівського Омеляна Тарасовича,
поданого на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук**

Результати дисертаційного дослідження Левандівського Омеляна Тарасовича були використанні Національною асоціацією сільськогосподарських дорадчих служб України для покращення умов функціонування та сприяння підвищенню інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання аграрного сектора. Зокрема, розробки Левандівського О.Т. використовуються для формування тренінгових програм та проведення навчань з сільськогосподарськими товаровиробниками різних організаційно-правових форм господарювання.

Президент НАСДСУ

І.Я. Паньків

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК

ВІДДІЛЕННЯ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ І ПРОДОВОЛЬСТВА

01010, м. Київ, вул. М.Омеляновича -Павленка, 9, тел. 521-92-87 факс.: 521-62-78,
e-mail: economuaan@ukr.net,

14.12.2020 № 07-05/92
На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді по захисту
дисертаційних робіт на здобуття
наукового ступеня доктора економічних
наук

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Левандівського Омеляна Тарасовича, поданого на здобуття
наукового ступеня доктора економічних наук

Національна академія аграрних наук підтверджує, що результати дисертаційного дослідження Левандівського Омеляна Тарасовича щодо питань інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств відзначаються актуальністю.

Серед результатів дисертаційної роботи особливий інтерес становлять пропозиції з удосконалення механізмів державного регулювання інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Застосування запропонованих пропозицій дасть змогу підвищити дієвість інвестиційної політики та забезпечити комплексний характер відтворювальних процесів в аграрному секторі економіки.

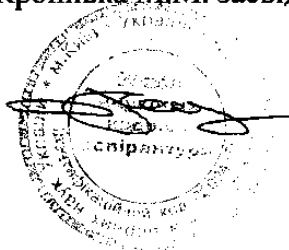
Вказані пропозиції використані під час розробки проектів нормативно-правових актів з питань фінансового регулювання різних складових розвитку агропромислового виробництва, зокрема при підготовці проекту Закону України «Про Загальнодержавну програму розвитку земельних відносин в Україні на період до 2030 року».

Заступник академіка-секретаря
Відділення аграрної економіки
і продовольства Національної академії
аграрних наук України, д.е.н.

М.М. Кропивко

Підпис Кропивка М.М. засвідчую:

Завідувач відділу наукових
кадрів та аспірантури

О.Л. Шевцова

УКРАЇНА

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

вул.Грушевського, 21, м.Івано-Франківськ, 76004, тел.(0342) 55-22-09, факс 55-22-85
E-mail: agro@if.gov.ua Код ЄДРПОУ 33645091

07.11.2010 № 255/01-14/01

на № _____

від _____

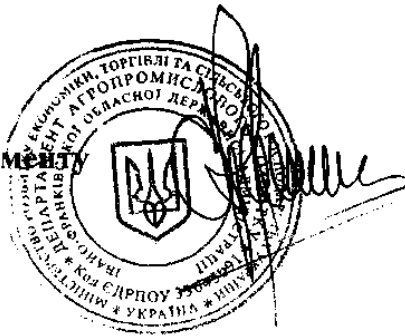
ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Левандівського Омеляна Тарасовича
в практичну діяльність департаменту агропромислового розвитку
обласної державної адміністрації

У дисертаційному дослідженні Левандівського Омеляна Тарасовича, завідувача кафедри фінансів, кандидата економічних наук, доцента ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", аргументовано науково-практичні пропозиції щодо вдосконалення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств регіону.

Зокрема заслуговують на увагу запропоновані заходи з метою підвищення ефективності інвестиційного механізму забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств, посилення характеру стимуляції і ефективного використання існуючих інвестиційних ресурсів. Зазначені пропозиції знайшли практичне застосування в діяльності департаменту агропромислового розвитку обласної державної адміністрації.

Директор департаменту

Іван Андрійшин

С.Вінтонович,
55-19-07

**КИЇВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

Вул. Велика Васильківська, 13/1, Київ, 01004   kancelaria.daprkoda@gmail.com   Тел.: (044) 234-63-24

Від 28.12.2020 № 02-01.1/489
На _____ від _____

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження
Левандівського Омеляна Тарасовича

Результати дисертаційного дослідження Левандівського Омеляна Тарасовича були використанні для розробки заходів підтримки та розвитку сільськогосподарських підприємств у регіоні і формуванні на їх основі інвестиційної привабливості в сфері агробізнесу, що були використані при підготовці Комплексної програми розвитку сільського господарства та сільських територій на період 2021-2023 роки «Дієвий аграрій-успішна громада».

Результати дисертаційного дослідження Левандівського Омеляна Тарасовича також були використанні для створення сприятливого інвестиційного клімату, зокрема в плані формування сільськогосподарської інфраструктури.

Начальник управління _____

Костянтин ДОВГАЛЬ

вул. Тимошенка, 29в, оф.5, Київ, 04205, Україна
Тел.: +380 44 364 55 85
+380 44 364 61 18

5, 29V, Tymoshenka Str., Kyiv, 04205, Ukraine
uac-info@ukragroconsult.org
www.ukragroconsult.com

29.09.2020р. №63

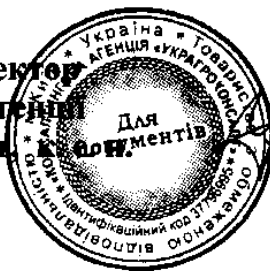
Довідка

про використання результатів дисертаційного дослідження
Левандівського Омеляна Тарасовича

Результати дисертаційного дослідження Левандівського О.Т. були використанні при складанні бізнес-планів по замовленню бізнесових структур – сільськогосподарських товаровиробників.

Також результати його наукових розробок були використанні для оптимізації власних та залучених коштів у діяльності сільськогосподарських підприємств. Запропоновано шляхи підвищення ефективності використання інвестиційних ресурсів, що знайшли застосування у використанні економічних механізмів самозабезпечення підприємства.

Генеральний директор
Консалтингової агенції
«УкрАгроКонсалт»

С. Л. Феофілов

УКРАЇНА

**КОСІВСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ,
ТОРГІВЛІ І ТУРИЗМУ**майдан Незалежності, 11, м. Косів Івано-Франківської області, 78600, тел. 2-46-90
E-mail: economic@kosivra.gov.ua Код ЄДРПОУ 36953650

14.11.2019р № 357

На № _____ від _____

Довідка

Про використання результатів дисертаційного дослідження
Левандівського Омеляна Тарасовича
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Результати дисертаційного дослідження Левандівського Омеляна Тарасовича були використанні для розробки ефективного механізму взаємодії місцевих органів влади і сільськогосподарських товаровиробників, що знайшли відображення в узгодженості співпраці на основі інвестиційної привабливості.

Запропоновані рекомендації було відображено в рішеннях сесій районної ради щодо програми розвитку українського села до 2025р.

Начальник управління економічного
розвитку, торгівлі і туризму
райдержадміністрації

Василь Жмендак

**ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО «Мірчина»
КОСІВСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**
ЕРДПОУ 37209491 с.Рожнів ,вул. Фенка 7

№32
Від 20.04.2020 р.

ДОВІДКА
про практичне впровадження результатів
дисертаційного дослідження
Левандівського Омеляна Тарасовича
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Цією довідкою підтверджується, що отримані в дисертаційному дослідженні Левандівського Омеляна Тарасовича науково-теоретичні результати були використані в господарстві при розробці стратегічного плану розвитку підприємства. Керівництво підприємства відмічає актуальність та своєчасність запропонованих автором підходів до управління інвестиційними ресурсами та підтверджує, що наукові розробки Левандівського О.Т. є необхідним інструментом, який дозволить підприємству підвищити ефективність діяльності.

Голова

Я.В.Жмендак

**ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО «ЗАРІЧЧЯ»
КОСІВСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ЕРДПОУ 30196799 ,с.Рожнів ,вул.Богдана Хмельницького**

№58
11.06.2020р.

ДОВІДКА

про практичне впровадження результатів
дисертаційного дослідження
Левандівського Омеляна Тарасовича
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Фермерське господарство «Заріччя» повідомляє, що окремі результати дисертаційної роботи Левандівського Омеляна Тарасовича на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, використовуються в діяльності підприємства.

Запропоновані в дисертації рекомендації, щодо подальших напрямків вдосконалення та покращення системи інвестиційного забезпечення розвитку аграрного виробництва знайшли практичне застосування у впровадженні економічних механізмів самофінансування підприємства та в практиці стратегічного планування витрат, що дозволило максимізувати ефективність виробництва.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту докторської дисертації Левандівського Омеляна Тарасовича.

Виконавчий директор

І.А.Жмендак

УКРАЇНА

ПРИВАТНЕ ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО «ПОТОЧИЩЕ»

с.Поточище, вул.Шевченка-28, Городенківського р-ну, Івано-Франківської області
Ід.код - 03752953, под.№037529509047, свідоцтво№200134014, р/р UA20380805000000026008172024 в Райффайзен Банк
Аваль МФО-380805

№ 66

19 жовтня 2020 р..

У спеціалізовану вчену раду
 для захисту дисертації на
 здобуття наукового ступеня
 доктора економічних наук

ДОВІДКА

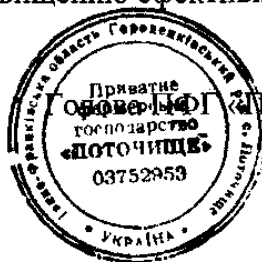
**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Левандівського Омеляна Тарасовича**

Результати наукових досліджень О.Т.Левандівського, з питань інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, знайшли своє застосування у діяльності нашого господарства.

Значну цінність становлять наукові розробки щодо оптимізації галузевої структури яка повинна бути спрямована на розвиток тваринництва за рахунок розширення виробництва, зменшення імпорту даного виду продукції, регулювання цін, формування цільових субсидій та субвенцій, пільгового кредитування, які сприятимуть більш результативній діяльності господарства.

О.Т.Левандівським науково обгрунтовано залежність ефективного функціонування фермерського господарства від удосконалення інвестиційної діяльності.

Враховання розробки автора, щодо важливості рівня розвитку диверсифікації виробництва та необхідності підтримки його на належному рівні, сприятиме не лише закріпленню показників розвитку господарства, але й підвищенню ефективності його роботи.

«Поточище»:

М.П.Козло

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 75-23-51, факс (0342) 53-15-74

Е-пошта: office@pnu.edu.ua, Код ЄДРПОУ 02125266

04.12.2020 № 01-23/256
На № _____ від _____

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційного дослідження
Левандівського Омеляна Тарасовича

За результатами вивчення дисертаційної роботи встановлено, що:

1. Розроблені у дисертаційній роботі Левандівського О.Т. науково-методичні та практичні положення впроваджені в навчальний процес з наступних дисциплін:

1.1. "Фінанси підприємств" (викладається для студентів денної форми навчання освітнього ступеня "бакалавр" спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування");

1.2. "Інвестування" (викладається для студентів денної та заочної форми навчання освітнього ступеня "бакалавр" спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування");

1.4. "Інвестиційне кредитування" (викладається для студентів денної та заочної форми навчання освітнього ступеня "бакалавр" спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування").

2. Застосування результатів дисертаційного дослідження Левандівського Омеляна Тарасовича в навчальному процесі економічного факультету ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" дало змогу адаптувати вказані дисципліни до умов сучасних трансформаційних процесів в освіті, поглибити їх теоретико-методичні основи та підвищити якість підготовки фахівців з економічних спеціальностей.

Декан економічного факультету
ДВНЗ «Прикарпатський національний
Університет імені Василя Стефаника»
доктор економічних наук, професор

І.С. Благун

Проректор з науково-педагогічної роботи
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
доктор філософських наук, професор

Г. Й. Михайлишин

Вик. : Мацьків В.В., тел. (063) 4129818

